

Молодь і ринок

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 9 (195) вересень 2021

Видається з лютого 2002 року

УДК 051 Журнал “Молодь і ринок” внесений до переліку наукових фахових видань України (**категорія “Б”**) у галузі педагогічних наук: 011 – Освітні педагогічні науки, наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 №886 (додаток 4). Спеціальності: 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями); 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 016 – Спеціальна освіта, наказ МОН України від 24.09.2020 № 1188 (додаток 5).

Засновник і видавець: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №12270–1154 ПР від 05.02.2007 р.

ISSN 2308-4634 (Print) “Молодь і ринок” індексується у таких базах даних: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2017: 69.05; ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80)
ISSN 2617-0825 (Online)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.9/195.2021>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: **Микола ГАЛІВ** – д.пед.н., доц.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Іван БАХОВ – д.пед. н., проф., *Міжрегіональна академія управління персоналом*

Наталія БИШЕВЕЦЬ – к.пед.,н.,

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Галина БЛАВИЧ – д.пед.н., проф.,

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Ірина ЗВАРИЧ – д.пед. н., проф.,

Київський національний торговельно-економічний університет

Микола ПАНТЮК – д.пед.н., проф.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Тетяна ПАНТЮК – д.пед.н., проф.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Лукаш ТОМЧИК – д.,соц., н., (педагогіка), *Педагогічний університет в Кракові, Польща*

Надія Лаура СЕРДЕНЦЮК – к.пед.,н.,

Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м.Сучава, Румунія)

Даніель УОЛЛЕР – д.філос.,н., *Університет Центрального Ланкаширу*

(м.Престон, Великобританія)

Марія ЧЕПІЛЬ – д.пед. н., проф., академік *АНВО України,*

Заслужений діяч науки і техніки України,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Олександра ЯНКОВИЧ – д.пед., н., проф.,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка;

д. хабіліт., проф., Куявсько-Поморська вища школа (м.Бидгош, Польща)

Адреса редакції: Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24

Тел., +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; веб-сайт: <http://mir.dsru.edu.ua>

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету
(протокол №10 від 02.09.2021 р.)

Посилання на публікації “Молодь і ринок” об’язкові

Редакція зберігає за собою право скорочувати і виправляти матеріали. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції. За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, статистичних даних та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Підписано до друку 14.09.2021 р. Ум. друк. арк. 16,69.

Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим. Формат 60 x 84 1/8. Гарнітура Times New Roman.

Віддруковано у поліграфічній фірмі “ШВИДКОДРУК”

82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Данила Галицького, 1
тел.: (0324) 41-08-90

© Молодь і ринок, 2021

Молодь і ринок

№9 (195) вересень 2021

ЗМІСТ

Вікторія Ворожбіт-Горбатюк

Когнітивний компонент інноваційної педагогічної діяльності вчителя.....6

Галина Білавич, Світлана Мальона, Ярослава Костащук

Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами крізь вимір сьогодення..... 11

Людмила Зеленська

Мовно-комунікативна компетентність учителя – коуча, ментора, тьютора, фалісатора (на прикладі програми “Освітологія”)..... 16

Вікторія Жигір, Олена Кривильова

Підготовка конкурентоспроможних кваліфікованих робітників як мета закладів професійної (професійно-технічної) освіти.....21

Оксана Васюк, Ярослав Кондратенко

Модель використання електронних навчальних ресурсів у професійній підготовці майбутніх зварювальників.....27

Алла Загородня

Стандартизація профільного навчання в Україні (2011–2017).....33

Галина Борин

Педагогічні умови організації художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку в умовах ЗДО....37

Юрій Добуш, Зоряна Гнатів

Твори В. Витвицького для дітей: просвітницько-педагогічна специфіка.....43

Марія Ярушак

Застосування компетентнісного підходу у процесі підготовки фахівців закладів вищої освіти.....47

Oksana Chaika, Mario Pace

Environmental approach in higher education for polyculturalism in foreign language instruction.....52

Ірина Розман, Ірина Западінська

Педагогічна біографістика: шляхи розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів.....56

Ніна Руденко, Яна Гужик, Денис Широков

Організаційно-методичні основи застосування освітньої стратегії “Дерево рішень” на уроках математики в початковій школі.....60

Оксана Савченко

Цифрові технології в дистанційному навчанні англійської мови студентів ЗВО.....66

Роман Курок

Використання інноваційних технологій для розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів.....71

Лариса Наконечна

Мова новел Василя Стефаника як засіб формування мовно-мовленнєвої компетенції майбутніх учителів початкової школи.....77

Іван Степанець

Науково-методична компетентність науково-педагогічних працівників педагогічних ЗВО у діагностичному вимірі.....81

Ірина Паласевич

Педагогічні умови екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку.....88

Валентина Литвин

Індивідуальна освітня траєкторія здобувачів вищої освіти: контент-аналіз поняття, принципи побудови, форми та методи реалізації.....93

Ванда Вишківська, Олександра Шикиринська, Галина Бевзо

Обґрунтування розвивального потенціалу навчання як умови створення співдіяльнісного освітнього простору.....100

Юрій Попов, Марія Ярмо

Феномен творчості Мирослава Скорика в контексті освітньо-професійних програм з музичного мистецтва.....105

Лілія Стахів, Василь Стахів, Сузанна Волошин

Формування креативних компетентностей майбутнього вчителя закладів загальної середньої освіти в умовах модернізації вищої школи.....110

Олена Шарапова

Мовно-комунікативна компетентність як базис самореалізації сучасного вчителя.....114

Nataliia Kalashnik, Iryna Shastko, Evelina Lenha, Nataliia Logutina

Realization of educational potential of students with inclusive and special forms of education taking into account psychophysical and mental adaptation.....118

Ольга Троценко, Наталія Пилячик

Розвиток емоційного інтелекту майбутніх учителів на заняттях англійської мови у ЗВО.....124

Тетяна Шамсутдинова-Лебедюк, Наталія Полищак

Соціалізація обдарованих дівчат дошкільного та підліткового віку в умовах гендерної диференціації...130

Тетяна Мастеркова

Професійні спільноти як чинник розвитку фахової компетентності педагога.....135

Леся Заводна

Лексичні новотвори, виникнення яких зумовлено сучасними суспільними процесами.....140

Антон Кравченко

Вплив гендерних стереотипів на вибір молоддю професії та конкурентоспроможність на ринку праці...145

Олександр Купець

Завдання морального виховання засуджених у системі виправних закладів України.....150

Роман Петренко

Основні підходи до реалізації права засуджених на освіту в пенітенціарних закладах України другої половини ХХ ст.....155

Youth & market

MONTHLY SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL

№ 9 (195) September 2021

Published since February 2002

UDC 051 The journal “Youth and market” is included into the list of scientific professional publications of Ukraine (**category “B”**) in the field of pedagogical sciences: 011 – Educational, pedagogical sciences, the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 No. 886 (Appendix 4). Specialties: 012 – Preschool education; 013 – Primary education; 014 – Secondary education (due to subject specializations); 015 – Professional education (according to specializations); 016 – Special education, order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.24.2020 No. 1188 (Appendix 5).

Founder and published: Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

Ivan Franko, 24 Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine 82100

The journal is registered in the Ministry of Justice of Ukraine

Published State registration license: Series KB № 12270 – 1154 IIP since 05.02.2007

ISSN 2308-4634 (Print) “Youth and market” is indexed in such databases: Google Scholar; Polish

ISSN 2617-0825 (Online) Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus (ICV 2017: 69.05; ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80)**

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.9/195.2021>

EDITORIAL BOARD

Head editor: Mykola HALIV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Ivan BAKHOV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Interregional Academy of Personnel Management

Nataliya BYSHEVETS – *Candidate of Pedagogic Sciences,*

National University of Physical Education and Sports of Ukraine

Halyna BILAVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

SHEE “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”

Iryna ZVARYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Kyiv National University of Trade and Economics

Mykola PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Tetyana PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Lukasz TOMCZYK – *Doctor of Social Sciences (Pedagogic),*

Pedagogical University of Cracow, Poland

Nadia Laura SERDENCUC – *Candidate of Pedagogic Sciences,*

Stefan cel Mare University from Suceava (Romania)

Daniel WALLER – *Doctor of Philosophy Sciences, University of Central Lancashire*

(Preston, UK)

Mariya CHEPIL – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine,

Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Oleksandra YANKOVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof.,*

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University;

Dr. habilit., Prof., Kuyavian-Pomeranian High School (Bydgoszcz, Poland)

Editorial office: Ukraine 82100, Lviv region, Drohobych, Ivan Franko, 24 str,

Tel. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; website: <http://mir.dspu.edu.ua>

Recommended for publication by Academic Council of Drohobych State Pedagogical University
(protocol № 10, 02.09.2021)

Links to the publication of “Youth and market” obligatory

Edition reserves the right to shrink and correct the matter. Articles signed by author express their own point of view. Authors of publications are responsible for the accuracy of facts, quotations, private names, geographical names, statistics etc.

Signed to print 14.09.2021

Offset paper. Offset print. Edition of 100 copies. Size 60 x 84 1/8. Letter Times New Roman

Printed in the printing firm “Shwydkodruk” (“FastPrint”)

Danylo Halytsky str., 1, Drohobych. Lviv Region 82100

tel.: (0324) 41-08-90.

Youth & market, 2021

Youth & market

№9 (195) September 2021

CONTENTS

Viktoriia Vorozhbit-Horbatiuk Cognitive component of teacher's innovative pedagogical activity.....	6
Halyna Bilavych, Svitlana Malona, Yaroslava Kostashchuk Inclusive education of children with special educational needs through the dimension of the present.....	11
Liudmyla Zelenska Language and communicative competence of teacher – coach, mentor, tutor, facilitator (on the example of the “Enlightenment” program).....	16
Victoria Zhigir, Olena Kryvylova Preparation of competitive qualified workers as a goal of professional (professional and technical) education institutions.....	21
Oksana Vasiuk, Yaroslav Kondratenko Model of using electronic training resources in professional training of future welders.....	27
Alla Zahorodnia Standardization of profile education in Ukraine (2011–2017).....	33
Halyna Boryn Pedagogical conditions of organizing artistic and constructive activity of preschool aged children in the conditions of preschool institutions.....	37
Yuriy Dobush, Zoryana Hnativ Works of V. Vitvytskiy for children: educational and pedagogical specifics.....	43
Maria Yarushak Application of competence approach in the process of training professionals of higher education institutions...	47
Oksana Chaika, Mario Pace Environmental approach in higher education for polyculturalism in foreign language instruction.....	52
Iryna Rozman, Iryna Zapadynska Pedagogical biographical studies: ways to develop the creative potential of future teachers.....	56
Nina Rudenko, Yana Huzhyk, Denys Shyrovok The organizational and methodological basis of the application of the educational strategy “Decision Tree” in mathematics lessons in a primary school.....	60
Oksana Savchenko Digital technologies in students' distance English language teaching at institutions of higher education.....	66

Roman Kurok

Using innovative technologies for developing legal competence of economic colleges' teaching staff.....71

Larysa Nakonechna

The language of Vasil Stefanyk's novels as a means of formation of language and speech competence of future teachers of primary school.....77

Ivan Stepanets

Scientific and methodological competence of academic staff of pedagogical HEI in the diagnostic dimension...81

Iryna Palasevych

Pedagogical conditions of ecological education of the children of senior preschool age.....88

Valentyna Lytvyn

Individual educational trajectory of higher education applicants: content-analysis of the concept, principles of construction, forms and methods of realization.....93

Vanda Vyshkivska, Oleksandra Shykyrynska, Galina Bevzo

Justification of the developmental potential of studying as a condition for creating a cooperative educational space...100

Yuri Popov, Maria Yarko

The phenomenon of Myroslav Skoryk's creativity in the context of educational and professional programs in the music art.....105

Liliya Stakhiv, Vasyl Stakhiv, Suzanna Voloshin

Formation of creative competencies of the future teacher in institutions of general secondary education in the conditions of modernization in higher education.....110

Olena Sharapova

Language and communicative competence as a basis of self-realization of the modern teacher.....114

Nataliia Kalashnik, Iryna Shastko, Evelina Lenha, Nataliia Logutina

Realization of educational potential of students with inclusive and special forms of education taking into account psychophysical and mental adaptation.....118

Olga Trotsenko, Nataliia Pyliachyk

Development of future English language teachers' emotional intelligence in English lessons in the university...124

Tetyana Shamsutdynova-Lebedyuk, Nataliya Polytskyak

Socialization of gifted girls of preschool age and teenagers in conditions of gender differentiation.....130

Tatyana Masterkova

Trade unions as a factor of professional development of teacher competences.....135

Lesya Zavodna

Appearance of the lexical neologisms which are caused by a modern social process.....140

Anton Kravchenko

Influence of gender stereotypes on choice of young people's profession and competitiveness in the labour market...145

Oleksandr Kupetz

Tasks of moral education of convicted in the system of correctional institutions of Ukraine.....150

Roman Petrenko

The main approaches to the implementation of convicted rights for education in penitential institutions of Ukraine in the second half of the XX century.....155

УДК 378.141.147

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243883>

Вікторія Ворожбіт-Горбатюк, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

КОГНІТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті розкрито питання сутності і значення когнітивного компонента інноваційної педагогічної діяльності вчителя, сформульовано відповідні практичні поради. Автор стоїть на позиції, що сучасна українська школа потребує учителя-інноватора. Такий учитель здатний до осмислення суті та специфіки інноваційних педагогічних технологій, володіє комплексом умінь і навичок застосування таких технологій у професійній діяльності. Учитель-інноватор демонструє компетентності когнітивного спілкування, продукує кластеризацію знання. Для нього характерні асертивність професійної поведінки, критичне мислення.

Особливу цінність мають презентовані у статті універсальні прийоми формування критичного мислення як в учителя, так і в здобувачів. Розроблення відповідних методик, обґрунтування й укладання практичних комплексів визначено перспективою подальшого розроблення заявленої проблеми.

Ключові слова: вища педагогічна освіта; здобувач; зміст педагогічної підготовки; когнітивне спілкування; критичне мислення; педагогічна діяльність; професійна поведінка; суспільство знань; учитель-інноватор; університет; школа.

Літ. 8.

Viktoriia Vorozhbit-Horbatyuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Pedagogy Department,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University

COGNITIVE COMPONENT OF TEACHER'S INNOVATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITY

In the article the author presents the theoretical aspect and practical recommendations for the implementation of the cognitive component of innovative pedagogical activities of teachers.

The article specifies that the understanding of the essence and specifics of innovative pedagogical technologies can be assessed through the characteristics of the teacher: expressiveness (verbal, nonverbal means for accurate understanding), efficiency (focus on rapid successful solving of practical problems), algorithmic (in such activities there is a sequence, it can be reproduced), digestibility (assimilated as a result of learning), adaptability (reproducibility under any circumstances).

The author emphasizes that cognitive communication is always future-oriented. Therefore, such communication involves finding conditions for joint understanding with the applicants and overcoming difficulties. The article highlights and characterizes the levels of formation of cognitive communication. The age characteristics of applicants, advice and methodological resources for the formation of cognitive communication are provided. In primary school it is recommended to widely use the method of explanation: comparison, analogy, identification of differences, indication of the reasons, the creation of simple models. In adolescence, the emphasis on proof is a reduction to the obvious: refutation of the partner's point of view, belief in the correctness of his point of view, the search for convincing arguments, the logic of proof. In adolescence, the emphasis is on refutation: it involves interaction at the level of "strong – strong", finding a mistake, assessing the position of the opponent, making a hypothesis, aligning and assessing reality.

The article presents general requirements for the use of knowledge clustering techniques to develop the experience of cognitive communication. Essential aspects and methods of forming assertive behavior of a teacher-innovator are also described. The methods proposed by the author for the formation of critical thinking in teachers are of interest. The author described those once that can be used in school practice. The universality and variety of methods of forming critical thinking is determined by the prospect of further development of the stated problem.

Keywords: higher pedagogical education; an applicant; the content of pedagogical training; cognitive communication; critical thinking; pedagogical activity; professional behavior; knowledge society; a teacher-innovator; university; a school.

Постановка проблеми. Сьогодні в теорії і практиці підготовки педагогів насичене новаційними процесами. Сучасний учитель змінює ролі в освітньому процесі. Тому системи педагогічної освіти

потребують конструктивних практик. На виконання Концепції розвитку педагогічної освіти, Указу Президента України "Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року", відповідних постанов Кабінету Міністрів України,

Професійного стандарту на групу професій “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 рр. у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за ініціатииви Гаранта професора Л. Зеленської було розроблено освітньо-професійну програму для другого (магістерського) рівня вищої освіти “Освітологія”, галузь знань 01 – науки про освіту, спеціальність 011 – освітні, педагогічні науки [6]. У меті зазначеної ОПП заявлено реалізувати потребу у фахівцеві, який здатний “створювати освітні моделі, контент групового і персоналізованого навчання, системи зворотнього зв’язку “педагог – здобувач – споживач освітньої послуги”, здійснювати моніторинг, експертизу, супервізію в освіті” [там само].

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Ключовим критерієм якості вищої педагогічної освіти є змістова частина й організація навчання і викладання за конкретною освітньою програмою. Це – питання широкого кола публікацій останніх років. Методологічний базис когнітивного компонента педагогічної діяльності, на наш погляд, актуально представлено у публікації Т. Полухтович, Ю. Мельничук (2021) [7]. У контексті заявленої теми статті нам видалися ґрунтовними узагальнення про практики використання елементів когнітивного компонента діяльності – критичного мислення – під час організації індивідуалізації і персоналізації навчання в умовах роботи на освітній онлайнплатформі у публікації колективу авторів (К. Осадча, В. Осадчий, В. Спірін, В. Крулик, 2021) [5]. Публікації з психології містить значущі висновки для формування когнітивного компонента в системі педагогічної освіти і організації відповідних практик: М. Кожевніков [2], Дж. Андерсон [3].

Однак незважаючи на незаперечну актуальність формування когнітивного компонента педагогічної діяльності сучасного учителя, публікацій, де б було представлено педагогічний дискурс, нема.

Формування мети статті. Метою статті є конкретизація змістових і процесуальних аспектів формування когнітивного компонента інноваційної педагогічної діяльності вчителя на прикладі змісту освітньо-професійної програми для другого (магістерського) рівня вищої освіти “Освітологія”, галузь знань 01 – науки про освіту, спеціальність 011 – освітні, педагогічні науки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Гарант – професор Л. Зеленська.

Виклад основного матеріалу. Когнітивний компонент інноваційної педагогічної діяльності сучасного учителя об’єднує сукупність його

знань про суть і специфіку інноваційних педагогічних технологій, комплекс відповідних компетентностей, застосування їх у структурі власної професійної діяльності.

Як відомо, когнітивістика є міждисциплінарною наукою про функціонування будь-якої складної системи обробки даних, здатної набувати, зберігати, використовувати та передавати знання [2]. Відповідно когнітивний компонент інноваційної педагогічної діяльності передбачає звернення уваги до вивчення та моделювання явищ інноватики, пов’язаних зі мисленням, розвитком мислительних процесів, мовлення і поведінки людини.

Варто зазначити, що традиційно виділяють складники когнітивного компонента інноваційної педагогічної діяльності [2; 3]. У пошуку раціонального зерна пропонуємо наше бачення, яке виходить власне із сутності явища когнітивної педагогічної діяльності вчителя: *гностичні* вміння вільно оперувати актуальними науковими даними, моніторити інформаційний простір для глибокого і багатостороннього вивчення унікальності особистості здобувача і особистісної виразності, харизми, компетентності відповідних комунікацій. В аналізованій у цій статті ОПП “Освітологія”, гностичні вміння представлено у змісті компетентностей: ІК, ЗК1, ЗК2, ЗК6, ЗК10, СК2, СК7; *здатності проєктування* навчального контенту, планувати і реалізовувати заплановане у ситуації невизначеності і постійної динаміки змін у професійній галузі із застосуванням стратегій роботи із різними категоріями здобувачів (віковими, соціального розмаїття, індивідуальними, культурними тощо), у тому числі – проєктувати комунікативний простір професійного й особистісного саморозвитку, а також – такого розвитку здобувачів залежно від віку та інших особливостей. Ці здатності представлено у компетентностях: ЗК4, ЗК5, ЗК8, ЗК9, СК1, СК5; *організаторські* (уміння чітко визначати освітні, навчальні цілі, організовувати відповідно до визначених цілей і очікуваних результатів навчальну і самостійну пізнавальну діяльність, яка має виразний розвивальний аспект). Відповідно компетентності: ЗК3, ЗК7, СК3, СК4, СК6; *конструктивні* уміння і навички відбирати та доцільно дозувати дидактичний і розвивальний матеріал, здійснювати оптимально керівництво процесом учіння, розвитку, володіти раціональним таймінгом. Відповідно компетентності в ОПП “Освітологія”: СК8, СК9, СК10, СК11 [6].

Усі складники когнітивного компоненту інноваційної педагогічної діяльності, заявлені в

ОПП “Освітологія”, передбачають комунікативну компетентність вчителя. Зазначимо тут, що саме когнітивне спілкування має виразні особливості. Про це йтиме мова далі.

Визначивши базисом когнітивного компонента інноваційної педагогічної діяльності здатність учителя бачити і презентувати суть та специфіку педагогічних технологій, гностичні вміння вільно оперувати актуальними науковими даними для вивчення унікальності особистості себе самого і здобувача, ми виділили важливі моменти в ресурсному забезпеченні ОПП “Освітологія”. В організації відповідних комунікацій в середовищі колег, науковців, здобувачів, усіх зацікавлених в якості освіти осіб, важливо уміти визначати цінність технологій, застосунків саме для розвитку особистості. Серед таких бачимо характерні ознаки: *виразність*. Ця характеристика має чітко давати відповідь на такі питання: чи відповідає тема, ідея концепції, сюжет застосунку актуальним напрямам освіти, соціальному запиту і потребам освітнього закладу? Наскільки ідея інноваційна? Чи зрозуміла ідея для представників широкої громади, наскільки просте і доступне розуміння способів реалізації задуму? Прикладом виразності в ОПП “Освітологія” є перелік освітніх компонент і структурно-логічна схема [6].

Наступною ознакою розуміння суті педагогічних технологій є *ефективність*. Результатом інновації має стати якість освіти – підвищення рівня знань і вмінь, розумового, морального і фізичного розвитку здобувачів відповідно до поставлених цілей; рівень забезпечення якості надання освітніх послуг учасникам освітнього процесу конкретним закладом. Про якість освіти свідчить насамперед її відповідність освітньому стандарту. У заявленій ОПП програмні результати достатньо мірою відображають Професійний стандарт [8]. Зазначимо тут, що з точки зору інноваційної педагогіки якістю освіти є міра розвиненості особистості, її готовність і спроможність жити самостійним насиченим культурно багатим життям. Учитель-інноватор “ це особистість, здатна брати на себе відповідальність, вчасно враховувати ситуацію соціальних змін. Новації, які поширює учитель в освітній практиці, мають бути алгоритмічними і відтворюваними. Здатність бачити суть і специфіку педагогічних технологій передбачає уміння учителя створювати нові соціо-культурні зв’язки, застосовувати соціальну і професійну колаборацію як ресурси інноваційної діяльності.

Для формування відповідної групи

компетентності в системі підготовки учителя-інноватора варто особливу увагу приділити когнітивному спілкуванню його призначення ми вбачаємо у пошуку і реалізації умов спільного осмислення та подолання труднощів, психологічних чи соціальних перепон, ймовірних конфліктів, пов’язаних із ситуацією невизначеності, кризи, що гальмують розв’язання завдань розвитку учасників освітнього процесу. Тому учитель-інноватор в програмі професійної підготовки набуває досвіду громадського узгодження, досягнення суспільної злагоди, колаборації соціальних інституцій, які опікуються питаннями освіти і розвитку молоді. В ОПП “Освітологія” когнітивне спілкування формується у здобувачів освітніми компонентами: продуктивна педагогіка, супервізія і коучинг в освіті, актуальні зарубіжні і вітчизняні освітні концепції, низкою дисциплін вільного вибору [6].

Важливо акцентувати, когнітивне спілкування завжди орієнтоване на майбутнє. Таке спілкування не обов’язково відбувається в безпосередній формі діалогу, дискусії або полеміки (наприклад, меседж, книга). Тому розвивальний характер когнітивного спілкування розгортається на трьох основних рівнях [2]: 1) управління комунікацією – інформаційно-знаковий рівень; точність передачі інформації від відправника до одержувача, інтерпретація повідомлення одержувачем, порівняння із істинним значенням інформації, відповідно – вплив на зміну поведінки, 2) управління відносинами – рівень емоційно-мотиваційної регуляції спілкування, емоції як фізіологічні активатори, спонуки до активності вчінні, 3) регуляторно-інтенційний рівень, або рівень вербальної і смислової регуляції намірів партнерів, узгодження спрямованості в системі сукупних знань, розуміння суті й змісту кінцевого результату, що передбачає вибір мислетворчих засобів і шляхів реалізації цілепокладальної поведінки й способів досягнення поставленої мети.

Виникнення загального інтелектуального ресурсу стає можливим на рівні процесів обміну інформацією, станами (активного тону й зараження, групового мотиваційного настрою і настроїв), що забезпечує реалізацію в ОПП “Освітологія” студентозорієнтованого і трансдисциплінарної моделі навчання [6]. Низка навчальних і дослідницьких практик є підґрунтям ціннісно-орієнтаційної єдності, досвіду й інтегрованості групової інтелектуальної діяльності, вольової погодженості і когерентності викладачів групи забезпечення і здобувачів, які опановують цю ОПП.

Процесуально когнітивний простір вибудовується

у такий спосіб. Перша стадія пов'язана із необхідністю одержати певну інформацію. Інформація, презентована через мікроблоки, відносно завершені частини навчально-методичного комплексу слугує базисом для вихідного плану рішення, коли способи переробки інформації представляються здобувачем у магістерській роботі. Ця стадія передбачає особливе спільне забезпечення діалогу партнерів, спрямованого саме на спільний пошук, який має бути вигідний і корисний кожному учасникові. Таким чином когнітивне спілкування стає потужним ресурсом якісного магістерського дослідження у спільному дослідницькому просторі.

Тому тематика магістерських робіт відповідає інтересам і мотивам учасників, їхнім намірам, баченню і перспективам цілепокладань з огляду на майбутню професійну діяльність.

Другим аспектом когнітивного спілкування є феномен хронотопу (за М. Бахтіним) [4]. Хронотоп дискусії опонентів, де специфічні особливості простору і часу в самій ситуації задають у своїй феноменологічній комбінації неповторність умов спілкування й когнітивних ресурсів для розв'язання завдань діалогів спілкування. Хронотипи впливають на процедуру вироблення рішень. Існування динаміки потреб слід враховувати в практиці комунікативного впливу. Зазначимо, що це положення може бути застосоване і для розв'язання прикладних практичних завдань реалізації цілей ОПП.

Третім аспектом в організації когнітивного спілкування є визначення механізмів прийняття рішень. Так, здобувачів, які опановують ОПП "Освітологія", орієнтують на подолання бар'єрів спілкування, що передбачає вивчення раціональних, творчих мотиваторів й потреб зростання і досягнень за А. Маслоу [1]. Спектр методичних засобів когнітивного спілкування включає породження засобів розуміння і взаєморозуміння: пояснення, доведення, у спростування. Важливим аспектом когнітивного спілкування є асертивність – це практичний метод у галузі міжособистісної комунікації, який дає змогу: висловлювати свою думку, не боячись заперечувати; є тактикою задоволення справедливих вимог і відмови від неправомірних домагань; допомагає знаходити шляхи примирення з критикою і з власними помилками; дає уміння просити іншого про послугу, не відчуваючи незручності. Для асертивної поведінки характерним є спокій. Мовлення такої людини виразне і зрозуміле, погляд – відкритий. Людина, що поводить себе асертивно, створює навколо себе приємну атмосферу. Вона відчуває

впевнено ще й тому, що добре орієнтується у сформованій ситуації; нічого не навіює собі задалегідь, уміє зустрічати гідно невдачу.

У змісті освітньої компоненти супервізії і коучинг в освіті здобувачі опановують здатності: сказати "ні"; відкрито говорити про почуття і вимоги; встановлювати контакти, починати і закінчувати бесіду; відкрито виражати позитивні та негативні почуття. Джерелом асертивності педагога має бути: почуття професіоналізму, компетентності, тобто, коли він знає, як, якими засобами, методами, техніками здійснити позитивні зміни у спілкуванні зі здобувачами, колегами, попередити конфлікт, зняти напруження. Техніка асертивної поведінки передбачає: впевнену позу, жестикулювання, міміку; відкритий, спокійний погляд; впевнений голос, оптимальну силу голосу і темпу мовлення; асортимент поведінки у "важких" ситуаціях, продуманих задалегідь; "репетиція" перед дзеркалом варіантів поведінки; формування позитивного "самообразу". Отже, асертивна поведінка у комунікативному педагогічному процесі – це оптимальний варіант спілкування педагога, який призводить до формування самостійної, відповідальної особистості, здатної успішно долати проблеми – виховні, освітні, психолого-педагогічні.

Критичне мислення є результатом когнітивної діяльності. Воно передбачає вміння активно, творчо, індивідуально сприймати інформацію, оптимально застосовувати потрібний вид розумової діяльності, різносторонньо аналізувати інформацію, мати особисту незалежну думку та вміння коректно її відстоювати, застосувати здобуті знання на практиці. Навчити мислити критично означає правильно поставити запитання, спрямувати увагу в правильне русло, вчити роботи висновки та знаходити рішення через використання таких форм та методів навчання, як критичний аналіз ситуацій, діалог, рольові та ділові ігри, тренінги, мозковий штурм. До педагогічних умов формування критичного мислення відносять: включення в освітні стандарти і програми цілей формування мислення і змісту, що сприяє умовам розвитку критичності розуму; виділення професійних компетенцій і системи умінь та навичок логічно і критично мислити. Середовище, створене педагогом, має надавати необхідні умови для критичного мислення, але мислити мають самі здобувачі. Група забезпечення ОПП "Освітологія" використовують значний арсенал способів для розвитку критичного мислення: система відкритих запитань "Чому...?", "Як...?", "А як

би...?”, “А якщо...?”, ігри, коли здобувач має прийняти рішення, кероване читання з передбаченням, можливість здобувачів працювати у групах, метод прес, читання з позначками, можливість використання різних ідей, життєвих ситуацій для навчання критичного мислення, мозковий штурм, асоціативний куш, організації вільного часу, працювати над однією проблемою в день, прийоми “загугли тричі”, “перевір фото”, “не йди за більшістю”, “керуй емоціями”, ведення інтелектуального щоденника, вправи на зменшення рівня егоцентризму, аналіз впливу групи на твоє життя, сповільнення темпу, питання дня (уроку), “займи позицію”, спитайте “Чому?” п’ять разів, метод “автостоп”, “думки на виворіт”, “запитання на запитання”, “думаємо про свої думки”.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що важко переоцінити значення когнітивного компонента інноваційної педагогічної діяльності вчителя. Вчитель, який демонструє такий компонент в професійній діяльності, здатний до осмислення суті та продукування інноваційних педагогічних технологій в новій ситуації, володіє компетентностями когнітивного спілкування, використовує ресурси кластеризації знань, проявляє асертивність професійної поведінки, критичне мислення. Перспективами подальшого розроблення заявленої проблеми бачимо розроблення алгоритмів і методичних інструментів для розвитку критичного мислення і асертивної професійної поведінки, узагальнення та презентування відповідного компаративного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abraham H. Maslow. Motivation and Personality (2nd ed.). K.: PSYLIB, 2004. P. 31–38.
2. Kozhevnikov Maria. Cognitive style in the context of modern psychology: toward an integrated framework of Cognitive style. *Psychological Bulletin*. 2007. Vol. 133. №3. P. 464–481.
3. Андерсон Дж. Когнитивная психология. Пер. с англ. С.Комаров. Санкт-Петербург, Питер, 2002. 96 с.
4. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. Вопросы литературы и эстетики. Москва: Худож. лит., 1975. С.234–407.
5. Осадча К., Осадчий В., Спирин О., Круглик В. Реалізація індивідуалізації та персоналізації навчання засобами MOODLE. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2021. №1/187. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228274>

6. Освітologia ОПП другого (магістерського) рівня вищої освіти ХНПУ імені Г.С.Сковороди : URL:http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osv%D1%96tn%D1%96programi/Osvitni_programu_magistr/2021_rik/Osvitologiya.pdf

7. Полухтович Т., Мельничук Ю. Цінність знань у розвитку особистості. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2021. №1/187. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228342>

8. Професійний стандарт вчителя закладу загальної середньої освіти 20.12.2020. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>

REFERENCES

1. Abraham, H. Maslow. (2004). Motivation and Personality (2nd ed.). K.: PSYLIB. pp. 31–38. [in English].
2. Kozhevnikov Maria. (2007). Cognitive style in the context of modern psychology: toward an integrated framework of Cognitive style. *Psychological Bulletin*. Vol. 133. No.3. pp. 464–481. [in English].
3. Anderson Dzh. (2002). Kohnytnyvaia psykhohohyia [Cognitive psychology]. English translation S.Komarov. St.Petersburg, 96 p. [in English].
4. Bakhtin, M. (1975). Formy vremeni i khronotopa v romane. Voprosy literatury i estetiki [Forms of time and chronotope in the novel. Questions of literature and aesthetics]. Moscow, pp.234–407. [in Russian].
5. Osadcha, K., Osadchyi, V., Spirin, O. & Kruhlyk, V. (2021). Realizatsiia indyvidualizatsii ta personalizatsii navchannia zasobamy MOODLE [Implementation of individualization and personalization of learning by means of MOODLE]. *Youth & market*. Drohobych. No.1/187. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228274> [in Ukrainian].
6. Osvitohiia OPP druhooho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity KhNPU imeni H.S.Skovorody (2021) [Osvitology of the second (master’s) level of higher education of KhNPU named after G. S. Skovoroda]. Available at: http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osv%D1%96tn%D1%96programi/Osvitni_programu_magistr/2021_rik/Osvitologiya.pdf [in Ukrainian].
7. Polukhtovych, T. & Melnychuk, Yu. (2021). Tsinnist znan u rozvytku osobystosti [The value of knowledge in the development of personality]. *Youth & market*. Drohobych. No.1/187. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228342> [in Ukrainian].
8. Profesiinyi standart vchytelia zakladu zahalnoi serednoi osvity 20.12.2020. [Professional standard of a teacher of a general secondary education institution]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.08.2021

УДК 376-056.2/3 (035)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243884>

Галина Білавич, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Світлана Мальона, кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцент кафедри теорії та методики фізичної культури та спорту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Ярослава Костащук, студентка
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ КРІЗЬ ВИМІР СЬОГОДЕННЯ

Стаття присвячена висвітленню тенденцій розвитку інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в Україні на сучасному етапі. Стверджується, що державна освітня політика, курс України на євроінтеграцію, нормативно-правові зміни – усе це слугує формуванню нової філософії в українському суспільстві щодо учнів з ООП, проте стан реального поширення інклюзивної освіти в Україні є децю низьким. На основі вивчення джерельної бази, власних спостережень за освітнім процесом дітей з ООП у загальноосвітній школі, практики впровадження інклюзивної освіти в сільській місцевості виокремлено низку проблем, які трапляються на шляху розвитку інклюзивної форми навчання.

Ключові слова: інклюзивне навчання; діти з особливими освітніми потребами; Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти; інклюзивні класи.

Рис. 3. Табл. 1. Літ. 7.

Halyna Bilavych, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Pedagogy of Primary Education Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Svitlana Malona, Ph.D. (Physical Education and Sports), Associate Professor of the Theory and
Methods of Physical Culture and Sports Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Yaroslava Kostashchuk, Student of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS THROUGH THE DIMENSION OF THE PRESENT

In Ukraine, as in the world as a whole, inclusive education is being introduced, and the number of students with special educational needs (SEN) studying in special classes of general secondary education institutions is increasing. The State educational policy, Ukraine's course towards European integration, normative and legal changes – all this serves to form a new philosophy in Ukrainian society regarding students with SEN. However, the state of the real spread of inclusive education in Ukraine is somewhat low, as of 2015/2016. More than 50,000 children with SEN were out of quality education and socialization. The National Strategy for the Inclusive Education Development for 2020–2030 defines special conditions that need to be created for the successful education (upbringing) of children with SEN. In particular, these are: special educational programs and teaching methods, textbooks, manuals and didactic and visual materials, technical means of teaching collective and individual use (including special), means of communication, sign language translation in the implementation of educational programs, as well as pedagogical, psychological and pedagogical, medical, social and other services that provide a barrier-free living environment. The issue of staffing, building a holistic system of training, retraining and advanced training of specialists using foreign and domestic experience is urgent; maximum use of opportunities of educational, scientific, public organizations, system of private business education, active and interactive technologies of training, internships in Ukraine and abroad, etc. Based on the study of the source base, observations of the educational process of children with SEN in secondary school, the practice of implementing inclusive education in rural areas, a number of problems in the development of inclusive education are identified. Thus, inclusive education and upbringing of children with SEN is a long-term strategy that is considered not as a local area of work, but as a systematic approach to organizing the activities of the general education system in all areas in general.

Keywords: inclusive education; children with special educational needs; National Strategy for inclusive education development; inclusive classes.

Постановка проблеми. Сучасна особистості, що розвивається, яка потребує система шкільної освіти орієнтована розуміння її інтересів і прав та поваги до них. На на гуманістичний підхід до дитини як перший план висувається ідея створення

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ КРІЗЬ ВИМІР СЬОГОДЕННЯ

оптимальних умов розвитку особистості школяра з особливими освітніми потребами (ООП), формування його активності. Учень початкової школи з ООП повинен відчувати себе активним діячем освітнього процесу, завдання якого сприяти створенню умов, які відкривають дитині можливість самостійних дій з освоєння навколишнього світу, здобуття освіти, розвитку творчих здібностей, соціалізації, підготовки до життя і подальшого навчання. У проєкті Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на період 2020–2030 рр. визначено нові концептуальні підходи до освіти дітей з обмеженими можливостями в розвитку, упровадження в практику ідей інтегрованого навчання і виховання дітей з ООП з однолітками, які нормально розвиваються [6]. У зв'язку з цим забезпечення реалізації права дітей з обмеженими можливостями здоров'я на освіту розглядається одним з найважливіших завдань державної політики України не тільки в галузі освіти, а й у сфері демографічного та соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські та зарубіжні вчені активно досліджують різні аспекти організації та функціонування інклюзивного освітнього середовища (ІОС), особливостей інклюзивної освіти: до прикладу, учені А. Колупаєва, Г. Нікуліна, Л. Сердюк, П. Таланчук та ін. обґрунтовують концептуальні засади навчання учнів з ООП в інклюзивному шкільному середовищі; науковці С. Дерябо, Є. Клімов, В. Лебедев, В. Орлов, В. Панов, В. Рубцов, Н. Селіванова, В. Слободчиков, С. Тарасов, В. Ясвін та ін. аналізують створення різних концептуально-структурних моделей ІОС; дослідники Н. Борисова, Е. Данілавічюте, А. Колупаєва, Н. Компанець, С. Литовченко, М. Малофеев, Л.

Шипіцина та ін. розглядають проблеми взаємодії фахівців психолого-педагогічного профілю у межах ІОС тощо.

Мета статті – проаналізувати стан інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами та виокремити педагогічні умови забезпечення успішності цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Кожна школа за своєю філософією має бути інклюзивною, що передбачає її готовність у будь-який час прийняти кожну дитину з ООП, прагнення створити їй максимально сприятливе освітнє середовище, що слугуватиме розвитку її потенціалу [2; 4]. Згідно з даними Міністерства освіти та науки України, збільшуються видатки на державну підтримку дітей з ООП, до прикладу, 2017 р., відповідно до Закону України “Про Державний бюджет України на 2017 рік”, на осіб з особливими освітніми потребами держава асигнувала 209458,3 тис. гривень [1; 3]. Це засвідчує увагу нашої країни й реальні кроки МОН України до осіб з ООП.

За результатами нашого аналізу ухвалених листів, розпоряджень, постанов законодавчої влади про організацію навчання, опіку, підтримку дітей з ООП упродовж 2009–2021 рр. [1; 3; 7] зроблено висновок про належне нормативно-правове підґрунтя для здобуття освіти такою категорією дітей (рис. 1 увиразнює динаміку законодавчого забезпечення освіти осіб з ООП).

Про європейсько зорієнтовану соціальну освітню політику України засвідчує і зменшення кількості мережі інтернатних закладів, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Упродовж 2011–2017 мережа інтернатних закладів для такої категорії дітей істотно зменшилася, до прикладу, кількість дитячих будинків зменшилася на 67 % та шкіл-інтернатів для дітей, які перебувають у них, – на 86 %. 2016/2017 н. р. (порівняно з 2015/2016 н. р.) на 5,1 % зменшилася

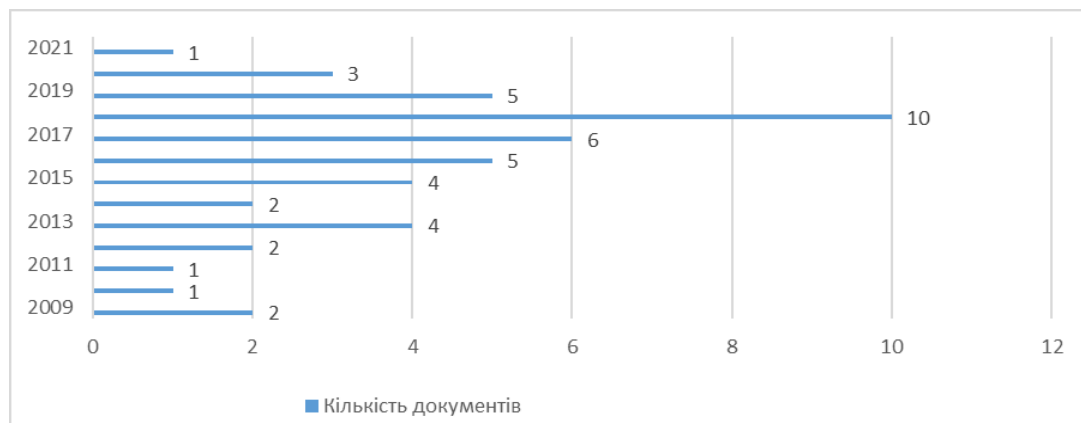

Рис. 1. Листи, накази МОН України, які регламентують навчання дітей з ООП (2009–2021)

**ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
КРІЗЬ ВИМІР СЬОГОДЕННЯ**

кількість спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів та кількість учнів у них (з 32,6 тис. до 31,7 тис.) [1; 3; 7]. Ця тенденція триває і сьогодні. У силу різних причин за цей період на 22,4 % збільшилася мережа навчально-реабілітаційних центрів, тобто закладів освіти для дітей зі складними порушеннями розвитку, а також учнів у них. Така ж динаміка простежується стосовно охоплення дітей з ООП навчанням у інклюзивних спеціальних класах загальноосвітніх шкіл (табл. 1). Так, на 7 % (з 5,3 тис. до 5,7 тис.) збільшилася кількість учнів з ООП, для яких навчально-виховний процес організовано в спеціальних класах загальноосвітніх шкіл за місцем проживання.

Отже, в Україні, як і загалом у світі, простежуємо стійку оптимізацію закладів інституційного виховання, що передовсім зумовлено впровадженням інклюзивного навчання та збільшенням кількості учнів з ООП, що навчаються у спеціальних класах закладів загальної середньої освіти. Державна освітня політика, курс України на євроінтеграцію, нормативно-правові зміни – усе це слугує формуванню нової філософії в українському суспільстві щодо учнів з ООП. Що стосується Івано-Франківщини, Харківщини, Миколаївщини, то тут темпи охоплення інклюзивним навчанням учнів відрізняються від середніх

**Таблиця 1.
Охоплення дітей з ООП навчанням у інклюзивних класах загальноосвітніх шкіл (порівняння станом на 2015/2016, 2016/2017, 2020/2021 н. р. [1; 3; 7])**

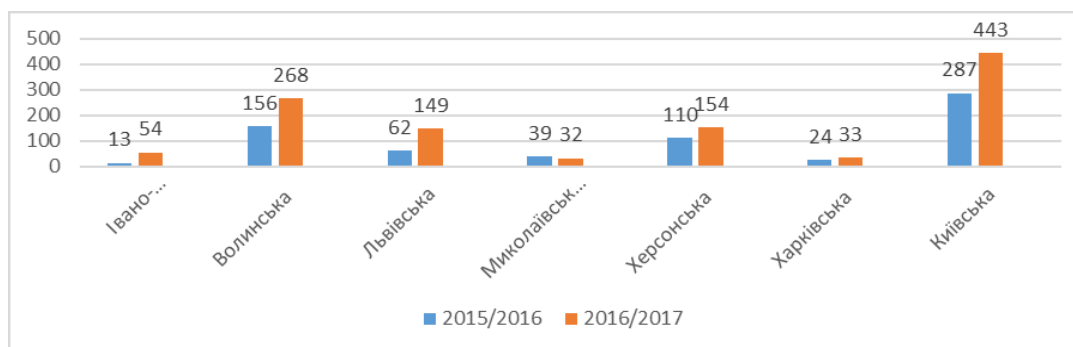
Рік	Кількість інклюзивних класів у ЗЗО	Кількість учнів з ООП, які відвідують ЗЗО
2015/2016	1 518	2 720
2016/2017	2 715	4 180
2020/2021	18 681	25 078

Згідно з офіційними даними, в Україні 2020 р. функціонувало 635 інклюзивно-ресурсних центрів, 43 % шкіл мають інклюзивні класи (18 687 класів), де навчаються 25 078 учнів. Забезпечено безперешкодний доступ для осіб з ООП у 11 775 закладах загальної середньої освіти. Збільшено кількість ставок асистентів учителя – 17 215 асистентів [5]. За офіційними даними, у виразненні в табл. 1, унаслідок розвитку інклюзивного навчання впродовж останніх п'яти років у понад 6 разів зросла кількість учнів з ООП, охоплених інклюзивним навчанням, а в 7 разів – кількість інклюзивних класів у закладах середньої освіти. Такі ж якісні і кількісні зрушення відбулися у кадровому забезпеченні інклюзивного навчання: якщо 2016/2017 н. р. працювали 1 825 асистентів із дітьми з ООП, то 2020/2021 н. р. ця кількість сягнула позначки 17 215 [5].

загальнодержавних показників (рис. 2), вони є доволі низькими [1; 3; 7].

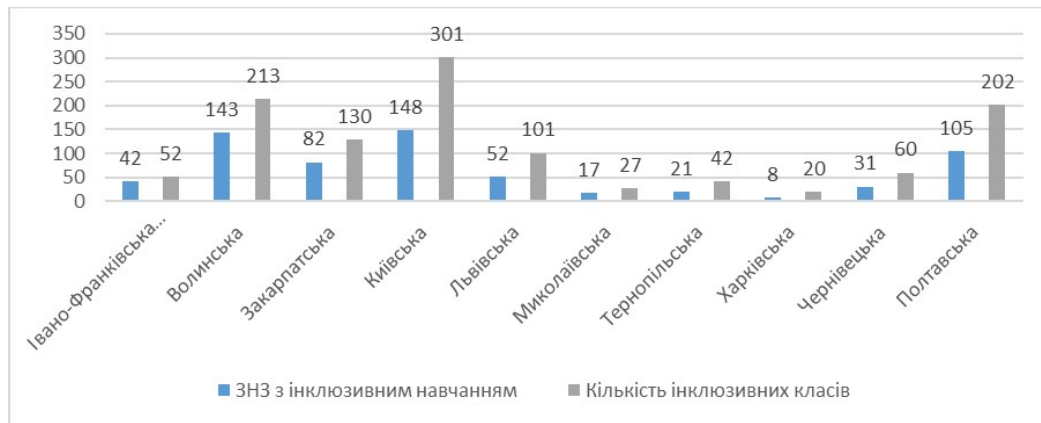
Приблизно такою ж є й ситуація з кількістю інклюзивних, спеціальних класів та дітей у них у розрізі різних регіонів станом на 2016/2017 н. р. На Івано-Франківщині, до прикладу, простежується тенденція щодо збільшення таких класів, але динаміка порівняно з окремими областями України є не такою виразною, інакше кажучи, ці темпи доволі повільні (рис. 3).

Попри те, що Україна зробила потужний крок уперед щодо становлення, розвитку та функціонування інклюзивної освіти, незважаючи на численні зміни в законодавчих документах і нормативно-правовому полі щодо підтримки інклюзивного навчання дітей з ООП, стан реального поширення інклюзивної освіти в державі є дещо низьким, позаяк станом на 2015/2016 н.р.

Рис. 2. Охоплення інклюзивним навчанням учнів з ООП в окремих регіонах України

**ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
КРІЗЬ ВИМІР СЬОГОДЕННЯ**

Рис. 3. Кількість інклюзивних, спеціальних класів та дітей у них в окремих регіонах України станом на 2016/2017 н. р. [1; 3; 7]

понад 50 тисяч дітей з ООП перебували поза якісною освітою та соціалізацією [7].

У Національній стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 рр. [6] визначено спеціальні умови, які необхідно створити для успішного навчання (виховання) дітей і підлітків з обмеженими можливостями здоров'я. Зокрема, це: спеціальні освітні програми та методи навчання, підручники, навчальні посібники, дидактичні та наочні матеріали, технічні засоби навчання колективного й індивідуального користування (включаючи спеціальні), засоби комунікації та зв'язку, сурдопереклад у процесі реалізації освітніх програм, а також педагогічні, психолого-педагогічні, медичні, соціальні та інші послуги, що забезпечують безбар'єрне середовище перебування і життєдіяльності, без яких освоєння освітніх програм особами з обмеженими можливостями здоров'я неможливе (утруднене) [6].

Сьогодні з-поміж проблем інклюзивного навчання в Україні постало питання кадрового забезпечення, а також такі, як побудова цілісної системи навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців з опорою на передовий міжнародний і український досвід; максимальне використання можливостей освітніх, наукових, громадських організацій, системи приватної бізнес-освіти, активних та інтерактивних технологій навчання, стажувань в Україні та за кордоном; створення сучасної системи атестації фахівців і присвоєння кваліфікаційних категорій, використання сучасних мотиваційних технологій, ефективних форм оплати праці та ін.

На основі вивчення джерельної бази, власних спостережень за освітнім процесом дітей з ООП у загальноосвітній школі, практики впровадження інклюзивної освіти в сільській місцевості

виокремлено низку проблем, складностей, перешкод, які зустрічаються на шляху розвитку інклюзивної форми навчання. Наведемо деякі з них: стихійна інтеграція в загальноосвітній заклад, неготовність педагогів працювати з будь-якою дитиною з ООП; для більшості освітніх установ проблема інклюзії є, на жаль, не актуальна (це призводить до того, що установи, які уже функціонують не справляються зі зростаючим запитом населення і тяжіють у бік відповідного корекційного освітнього закладу); недостатня матеріально-технічна база для дітей з ООП, відсутність необхідних приміщень, засобів освіти та дозвілля; невикористовуваність нормативних документів на рівні як освітніх програм, так і на рівні документів, які регламентують фінансове, юридичне забезпечення освітнього процесу, у тому числі, при переході з системи в систему, з рівня на рівень; потребує ухвалення Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 рр; високі академічні вимоги, що пропонуються учневі з ООП українською освітньою системою, спричиняють проблеми з адаптацією програми середньої школи до потреб дитини з особливостями в розвитку; недостатнє забезпечення відповідними працівниками загальноосвітньої школи з інклюзивними класами, відсутність належної підготовки усього педагогічного колективу; не завжди приділяється належна увага з боку вищої школи педагогічним колективам загальноосвітньої школи з інклюзивними класами, здебільшого навчання у виші має дискретний характер, не відповідає потребам практики; у систему підготовки вчителів масових загальноосвітніх шкіл вводиться недостатньо дисциплін, що сприяють розумінню майбутніми педагогами різних рівнів готовності дітей до навчання, специфіки роботи з учнями з

ООП; відсутня якісна комплексна діагностика дитини з ООП; відсутня належна кількість високопрофесійних різнопрофільних фахівців (дефектологів, логопедів, соціальних педагогів, реабілітологів тощо) для роботи з дітьми з ООП, особливо в сільській школі; не завжди чітко розроблена індивідуальна траєкторія освіти дитини з ООП; недостатня діяльність ресурсного центру інклюзивного навчання при ОТГ; слабе залучення потенціалу фахівців корекційних шкіл, практично відсутня взаємодія між фахівцями звичайних і корекційних установ, а це сприяло б якнайкращому розумінню проблем відхилень у дитячому розвитку; необхідне залучення методичного потенціалу консультантів психолого-медико-педагогічних комісій, працівників інклюзивно-ресурсних центрів, оскільки психологічний центр не може бути повноцінним ресурсом для ЗСО в підготовці методичного супроводу предметного викладання; розвиток волонтерського руху в закладах освіти учнів з ООП потребує особливої актуалізації; розвиток батьківського руху може допомогти програмам співпраці, батьків та школи, результатом активності батьків, школи, ресурсного центру, волонтерів можуть стати курси позитивного партнерства і форум для батьків; недостатньо враховано наступність початкової та середньої ланки освіти (а також вищої) для дітей з ООП, у процесі переходу до середньої школи проблеми організації інклюзивної освіти тільки загострюються й ускладнюються, зокрема, істотно жорсткіше (і в громадській свідомості, і в нормативно-документальному оформленні) ставляться вимоги до освітніх програм і їх результатів, тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, інклюзивне навчання та виховання дітей з ООП – це довгострокова стратегія, що розглядається не як локальна ділянка роботи, а як системний підхід в організації діяльності загальноосвітньої системи в усіх напрямках загалом. Інклюзивна форма навчання стосується всіх суб'єктів освітнього процесу: дітей з ООП і їх батьків, нормального розвитку учнів і членів їх сімей, учителів та інших фахівців освітнього простору, адміністрації, структур додаткової освіти, ОТГ тощо. Тому діяльність загальноосвітнього закладу має бути спрямована не тільки на створення спеціальних умов для навчання і виховання дитини з ООП, а й на забезпечення взаємодії розуміння як між педагогами (фахівцями в галузі корекційної і загальної педагогіки), так і між учнями з ООП і їх здоровими однолітками. Важливо створити

систему підготовки педагогічного та батьківського співтовариства, інших дітей до прийняття дітей з ООП, формування толерантності (курси позитивного партнерства, система тренінгів для вчителів тощо); сприяти підготовці, підвищенню кваліфікації та перепідготовці фахівців; продовжувати розробку блоків освітніх програм для завдань різнорівневого навчання дітей відповідно до їх можливостей (для підготовчої групи ЗДО, на етапах початкової та середньої школи). Доцільно створити всередині різнорівневих освітніх програм для учнів з ООП різноманітні типові індивідуалізовані плани навчання і виховання. Урешті, потрібно випрацювати модель державної установи, яка б здійснювала комплексний розвиток дітей з ООП, що включає освітню, психологічну, емоційну і соціальну підтримку сім'ї, забезпечити наступність дошкільної та загальної освітньої ланки для дітей з ООП через включення їх до загального освітнього простору, надавати консультативну допомогу фахівцям системи освіти, охорони здоров'я та соціального захисту у сфері адаптації до українських освітніх умов новітніх зарубіжних технологій і методик реабілітації дітей з ООП, що уможливають максимально реалізувати їх потенціал. Подальшого розгляду потребує питання теоретико-методологічних засад функціонування інклюзивного освітнього середовища в початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відповідаємо на запитання. Інклюзивне навчання. URL: <https://nus.org.ua/questions/vidpovidayemo-na-zapytannya-inklyuzyvne-navchannya/>
2. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві; пер. з англ. Київ: СПД-ФОІ. С. Парашин, 2010. 296 с.
3. Інклюзивна освіта в Україні: статистичні дані. URL: <http://тсрpio.ipro.kubg.edu.ua/?p=2953>
4. Колупасва А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка: путівник для педагогів: навч.-метод. посіб. Київ: АТОПОЛ, 2010. 96 с.
5. Міністр Сергій Шкарлет наголосив на важливості затвердження Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministr-sergij-shkarlet-nagolosiv-na-vazhливosti-zatverdzhennya-nacionalnoyi-strategiyi-rozvitku-inklyuzivnoyi-osviti-na-20212031-roki>
6. Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/210719-strategiya-inklyuziya.pdf>
7. Просто про інклюзивну освіту. URL: [HTTPS://MON.GOV.UA/UA/PROSTO-PRO-INKLYUZIVNU-OSVITU](https://mon.gov.ua/ua/prosto-pro-inklyuzivnu-osvitu)

**МОВНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ –
КОУЧА, МЕНТОРА, ТЬЮТОРА, ФАЛІСАТОРА
(на прикладі програми “Освітологія”)**

REFERENCES

1. Vidpovidaemo na zapytannia [We answer the questions]. *Inclusive education*. Available at: <https://nus.org.ua/questions/vidpovidayemo-na-zapytannya-inklyuzyvne-navchannya/> [in Ukrainian].
2. Inkliuzivna osvita (2010). [Inclusive education]. *Supporting diversity in the classroom*. / Tim Lorman. Dzhohan Deppeler, Devid Kharvi; translation from English. Kyiv: SPD-FO I. S. Parashyn, 296 p. [in Ukrainian].
3. Inkliuzivna osvita v Ukraini: statystychni dati [Inclusive education in Ukraine: statistics.]. Available at: <http://rcpio.ipko.kubg.edu.ua/?p=2953> [in Ukrainian].
4. Kolupaeva, A. (2010). Dity z osoblyvymy potrebamy v zahalnoosvitnomu prostori: pochatkova lanka: putivnyk dlia pedahohiv: navch.-metod. posib. [Children with special needs in the general educational space: primary level: a guide for teachers]. Kyiv, 96 p. [in Ukrainian].
5. Ministr Serhii Shkarlet naholosyv na vazhlyvosti zatverdzhennia Natsionalnoi stratehii rozvytku inkliuzyvnoi osvity na 2021–2031 roky [Minister Serhii Shkarlet stressed the importance of approving the National Strategy for the Development of Inclusive Education for 2021–2031]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministr-sergij-shkarlet-nagolosiv-na-vazhlyvosti-zatverdzhennia-nacionalnoyi-strategiyi-rozvitku-inklyuzivnoi-osvity-na-2021-2031-roki> [in Ukrainian].
6. Natsionalna stratehiia rozvytku inkliuzyvnoi osvity na 2020–2030 roky [National strategy for the development of inclusive education for 2020–2030]. Available at: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/210719-strategiya-inklyuziya.pdf>.
7. Prosto pro inkliuzivnu osvitu [Just about inclusive education]. Available at: [HTTPS://MON.GOV.UA/UA/PROSTO-PRO-INKLYUZIVNU-OSVITU](https://mon.gov.ua/ua/prosto-pro-inklyuzivnu-osvitu) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.08.2021

УДК 378.141.82

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243885>

*Людмила Зеленська, доктор педагогічних наук,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

**МОВНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ –
КОУЧА, МЕНТОРА, ТЬЮТОРА, ФАЛІСАТОРА
(на прикладі програми “Освітологія”)**

У статті представлено пропозиції щодо формування соціально і професійно значимих мовно-комунікативної компетентності учителя сучасної української школи на прикладі аналізу освітньо-професійної програми “Освітологія”, для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, галузь знань – освітні, педагогічні науки. Автором через призму нових ролей учителя – коуча, тьютора, ментора, фалісатора – схарактерезовано компоненти мовно-комунікативної компетентності.

Перспективою подальшого розроблення означеної проблеми визначено питання попередження і коригування патернів – стереотипів мовно-комунікативних взаємодій у системі “учитель – учень”.

Ключові слова: *вчитель; гучкі навички; компетентність; коуч; ментор; мовно-комунікативна; освітньо-професійна програма; освітологія; особистість; тьютор; фалісатор.*

Лит. 11.

*Liudmyla Zelenska, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Pedagogy Department,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University*

**LANGUAGE AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF TEACHER – COACH,
MENTOR, TUTOR, FALCITATOR
(on the example of the “Enlightenment” program)**

The article presents proposals for the formation of socially and professionally significant language and communication competencies of teachers of modern Ukrainian schools on the example of analysis of educational and professional program “Education” for students of the second (master’s) level of higher education, field of knowledge – educational, pedagogical sciences.

The author through the prism of components of language and communicative competence: developing new roles of teacher, coach, tutor, mentor; facilitator through workshops close to the realities of future professional activity, the formation of skills to apply, apply acquired knowledge in new situations of uncertainty and problems.

The components of the educational and scientific program from the standpoint of a transdisciplinary model of learning are analyzed. This model involves studying a specific problem in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy and creating a project to solve it in a common research space.

**МОВНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ–
КОУЧА, МЕНТОРА, ТЬЮТОРА, ФАЛІСАТОРА
(на прикладі програми “Освітологія”)**

Cognitive, operational and motivational components of language-communicative competence of a tutor, coach, mentor, facilitator are formed in joint activities: round tables with the participation of stakeholders with the presentation of poster presentations in the field of “Practice learning through research”, guest lectures and speeches. master classes and trainings with well-known coaches, involvement of applicants in the development of educational startups with mentoring. The prospect of further development of this problem identifies the issue of prevention and correction of stereotypes of language-communicative interactions in the system “teacher – student” ability to act in specific conditions and motives to achieve results.

Keywords: teacher; flexible skills; competence; coach; mentor; linguistic and communicative; educational and professional program; osvitology; personality; tutor; facilitator.

Постановка проблеми. Україна і світ змінилися. Змінилися вектори розвитку педагогічної освіти. Сучасний учитель перебуває у зосередді системоутворювальних процесів – глобалізації, інтернаціоналізації, інформатизації. Заклад вищої педагогічної освіти має оперативно реагувати на зміни економіки і ринку праці. Заявлені процеси актуалізували виклики передусім вищою педагогічною освітою, яка є основоположною у творенні нової генерації учителя – коуча, фалісатора, ментора, координатора персоналізованого розвитку особистості дитини. Такий учитель не більш володіє загальними компетентностями, але й здатний синтезувати академічні і гнучкі компетентності, мотивувати здобувача вчитися упродовж життя [5]. Життєві і професійні практики підтверджують значимість мовно-комунікативної компетентності у цих процесах. Ця група гнучких, соціально значимих компетентностей виразно прослідковується у рекомендаціях втілення Зальцбургських принципів [1].

Аналіз основних досліджень і публікацій. У контексті досліджуваної проблеми актуальні аналітичні міркування і висновки, презентовані у poradniku для вчителя “Нова українська школа” (Н. Бібік, 2017) [7]. Методологічний концепт проблематики цієї публікації узгоджується з концептуальними засадами реформування середньої освіти “Нова українська школа” [4]. Розроблення програми “Освітологія” у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди на процесуальному рівні презентовано у публікаціях Л. Зеленської (2021) [2], В. Ворожбіт-Горбатюк, І. Хижняк (2021) [11]. Цікаві міркування щодо компетентнісного підходу презентовано у наукових працях Т. Пантюк, М. Пантюка, І. Гамерської, Ю. Десиняк (2020) [9], Т. Сорочан (2018) [10]. У публікації Н. Мукан, Л. Дольнікова, С. Кравець (2020) [6] матеріали презентовано такі, що використали для проведення аналогій у підходах вивчення педагогічних дисциплін. Однак багатоаспектність розуміння і динаміка процесуальних аспектів формування мовно-комунікативної компетентності вчителя потребує подальшого її вивчення.

Формування мети статті. Мета статті: конкретизувати компоненти мовно-комунікативної компетентності через призму нових ролей учителя сучасного закладу освіти, визначити сильні сторони і перспективи в створенні формувального середовища на прикладі освітньо-наукової програми “Освітологія” для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, галузь знань – освітні, педагогічні науки.

Виклад основного матеріалу. Мовно-комунікативна компетентність є системоутворювальною не лише у становленні учителя сучасного закладу освіти. Її значимість важко переоцінити в особистісному і професійному розвитку, збереженні і продукуванні національної ідеї у світовій спільноті. Зміст освітніх програм, що постійно оновлюється в умовах динамічних трансформацій національної освітньої системи, зорієнтовано на формування ключових компетентностей, цінних для життя, таких, що визначають чіткі орієнтири очікуваних результатів навчання. Передусім – це орієнтація освітнього процесу на досягнення результату – сформованості ключових мовно-комунікативних компетентностей.

Традиційно компетентністю визначають складне динамічне утворення, синтез осмислених знань, умінь, особистісних якостей, здатність людини успішно розв’язувати завдання особистісного і професійного розвитку [10]. У такому розумінні змістова частина освітньо-професійних програм підготовки учителя передбачає орієнтир на вироблення у процесі практикумів (наближених до реалій майбутньої професійної діяльності) осмислених умінь і навичок діяти, застосовувати набуті знання у нових ситуаціях невизначеності і проблем (наприклад, у ситуації неповних даних, відсутності чітких причиннонаслідкових зв’язків, дефіциту часу на діагностичні і моніторингові дослідження тощо). Саме тоді створюються умови для включення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату. В розробленій освітньо-професійній програмі “Освітологія” підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, галузь знань – освітні, педагогічні науки основний фокус зосереджено на “міждисциплінарний

**МОВНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ–
КОУЧА, МЕНТОРА, ТЬЮТОРА, ФАЛІСАТОРА
(на прикладі програми “Освітологія”)**

характер змісту, пріоритет професійних компетентностей в прогнозованих очікуваних результатах навчання, спрямованість на оволодіння фундаментальними та прикладними знаннями у галузі 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки; уміння створювати та впроваджувати новий зміст освіти, новітні методики (технології) навчання; здійснювати моніторинг, експертизу, супервізію, консультування, адміністрування в освіті; проводити дослідницьку роботу й використовувати її результати в інноваційній освітній практиці; набуття навичок комунікації в професійному і науковому спілкуванні” [8].

У змістовій частині презентованої для аналізу освітньо-професійної програми “Освітологія” базисом визначено педагогіку партнерства. Це актуалізує формування освітнього простору на засадах колегіальності, визнання цінностей демократії і паритетності у взаємодії “педагог – здобувач”. Серед особливих ознак програми “Освітологія”, які свідчать про її унікальність, увагу сконцентровано на “фокусування на суспільні запити, сформульовані у Концепції педагогічної освіти, Професійному стандарті “Викладачі закладів вищої освіти”, та актуальні рекомендації і визнані ефективні практики Європейського освітнього простору” [8].

Варто звернути увагу на той факт, що компоненти освітньо-наукової програми (дисципліни, роботи, практика, кваліфікаційна робота) угруповано таким чином, щоб на практиці реалізувати трансдисциплінарну модель навчання, що передбачає вивчення певної проблеми в галузі знань 01 Освіта / Педагогіка і створення проекту її розв’язання. Група забезпечення освітніх компонент програми “Освітологія” – це висококваліфіковані фахівці, які здатні забезпечити спільний дослідницький простір для формування мовно-комунікативних та інших груп компетентностей. Зокрема, здобувачі, які виявили бажання опанувати освітньо-професійну програму “Освітологія”, на початку освітньої діяльності мали визначитися із проблематикою магістерських досліджень. Були обрані теми: “Зміст і напрями реалізації супервізії в ЗЗСО” (А. Михайлова), “Формування у здобувачів вищої освіти креативного мислення” (К. Ковічінська), “Засоби формування іміджу викладача закладу вищої освіти” (М. Фендрікова), “Формування навичок soft skills майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін” (В. Сутановська). У цих темах презентовано ключові моменти формування мовно-комунікативної компетентності через нові ролі сучасного педагога.

Студентоцентризований підхід, який заявлено в аналізованій програмі як особливу характеристику, передбачає створення умов для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів, залучення до співпраці у наукових школах та освітньо-наукових лабораторіях університету, мотивування до реалізації альтернативних моделей безперервного професійного й особистісного розвитку, опанування перспективними професіями “андрагог”, “тьютор”, “модератор”, “фасилітатор”, “менеджер електронного навчання” [8]. Ці ролі передбачають спільну діяльність викладачів і здобувачів, долучення до реалізації програми стейкхолдерів на основі взаєморозуміння, єдності інтересів і прагнень. Низка продуктивних активностей в контексті реалізації освітньо-професійної програми “Освітологія” сформована у такий спосіб, щоб синтезувати фундаментальні завдання підготовки педагогів і сприяти їх особистісному прогресу, активувати вербальні і невербальні типи комунікації, створити спільне середовище для ефективного спілкуватися у різних сферах і ситуаціях життєдіяльності в ролі адресанта й адресата. Серед них: круглі онлайн столи за участі стейкхолдерів з презентуванням здобувачами реалізації ідеї навчання через дослідження”, гостьові лекції і мотивуючі виступи стейкхолдерів, майстер-класи і тренінги з відомими коучами, долучення здобувачів до розроблення освітніх стартапів з менторського супроводу. Такі інтерактиви сприяють розширенню практики застосування мовно-комунікативної компетентності у соціально розмаїтому середовищі професійних взаємодій, насичення мовно-комунікативної компетентності осмисленими соціолінгвальними вміннями як здатністю особистості якісно реалізовувати у мовній практиці соціо-культурні, історико-ментальні та професійно значимі імперативи морального світорозуміння.

Значимо тут, що традиційно якість комунікації залежить від розуміння і когнітивного осмислення двостороннього обміну інформацією, результатом якого є взаєморозуміння. Тому формуванню відповідних компетентностей присвячено програми освітніх компонент “Продуктивна педагогіка”, “Психологія розвитку особистості”, “Актуальні зарубіжні та вітчизняні освітні концепції”, “Філософія освіти”. Виразною особливістю їх змісту є розмаїття форматів зворотного зв’язку, що забезпечує когнітивний компонент мовно-комунікативної компетентності. Як відомо, комунікативна компетентність синтезує внутрішні ресурси, необхідні для

**МОВНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ –
КОУЧА, МЕНТОРА, ТЬЮТОРА, ФАЛІСАТОРА
(на прикладі програми “Освітологія”)**

побудови ефективної комунікації у ситуаціях міжособистісної взаємодії. На це зорієнтований зміст освітніх компонент “Адміністративний менеджмент”, “Іноземна мова”, “Основи науково-педагогічних досліджень”, “Освітні вимірювання та педагогічний моніторинг”, “Цифрова дидактика”, “Ліцензування й акредитація освітньої діяльності”.

Навчальні програми освітніх компонент “Супервізія і коучинг в освіті”, “Науково-педагогічна практика”, “Виробнича практика” повною мірою розкривають суть і дають спонуки для відпрацювання на практиці елементів мовно-комунікативної компетентності: здатність встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми із застосуванням ефективних інструментів нетворкінгу, володіння змістовною інформацією та вміння оперувати нею у процесі партнерської взаємодії та досягнення взаєморозуміння.

Мовно-комунікативна компетентність учителя у нових ролях тьютора, коуча, ментора, модератора визначається складовими: когнітивною (фахова обізнаність у сфері вербальних і невербальних мовних кодів); операційною (практичне застосування набутої компетентності в новій професійній чи навчальній ситуації); мотиваційною (моніторинг ставлення здобувача до процесу і наслідків своєї діяльності). Ці складники актуалізують доцільність опору на базові компетентності: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне, креативне та дивергентне мислення, здатність логічно обґрунтувати професійну чи особистісну позицію, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики і відповідально приймати рішення, співпрацювати з іншими людьми. Тому у процесі реалізації освітньо-професійної програми “Освітологія” увагу зосереджено на втіленні рекомендацій і положень Зальцбургських принципів, а саме: забезпечення здобувачеві практичного середовища для організації і проведення оригінального дослідження, правове унормування співпраці стейхолдерів і групи забезпечення освітнього процесу підготовки здобувачів за конкретною освітньо-професійною програмою, неуніверситетська зацікавленість конкретних осіб (моніторинг, спільні зусилля у створенні позитивного іміджу тощо), дослідницька компетентність і відповідність наукового керівника магістерської роботи, забезпечення критичної маси дослідження, підтримка індивідуальних ініціатив здобувача під час навчання і дослідження, інституційна відповідальність за реалізацію ідеї навчання через дослідження, створення структур

(індивідуальні подорожі, грантова, проектна діяльність у межах теми дослідження). Прозора процедура прийому і висока якість нагляду за якістю освітнього процесу і змісту освітніх компонент – основа репутації і конкурентоспроможності освітньо-професійної програми “Освітологія”.

Утілюючи ідеї педагогіки партнерства, в контексті презентованої у цій статті освітньо-професійної програми, групою забезпечення підтримуються ініціативи здобувачів, а саме: ініціатива спільної діяльності в наданні можливості опанування освітньої програми у змішаному форматі із застосуванням технологій дистанційної освіти в ролі тьютора чи асистента викладача на освітній платформі MOODLE, фасилітаційні практики через використання ресурсу сторітеллінгу в міжособистісних комунікаціях учасників освітнього процесу під час науково-практичних конференцій, заохочення до участі в творчих зустрічах з цікавими людьми, спільне опанування практиками успішного коучингу, менторського супроводу, долучення здобувачів до роботи в Осінній школі Сковородинівської академії молодих учених, модератії дослідницьких і творчих проектів, колаборації з Державною службою з якості освіти у Харківській області, Українського центру оцінювання якості освіти (детальніше про ці заходи – на офіційній сторінці кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди [3]).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи викладене у статті, зазначимо, опанування мовно-комунікативними компетентностями сприятиме професійному і особистісному становленню учителя – тьютора, коуча, ментора, фалісатора. На прикладі структури і змісту освітньо-професійної програми “Освітологія” підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, розробленої у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, проаналізовано сильні сторони і окреслено перспективи формування мовно-комунікативної компетентності вчителя. Сильні сторони названої програми: системний підхід у формуванні освітніх компонент, орієнтування на Зальцбургські принципи у створенні спільного дослідницького простору.

Перспективами подальшої розробки проблеми формування мовно-комунікативної компетентності учителя в контексті нових соціально-педагогічних ролей вбачаємо міждисциплінарні дослідження патернів стереотипів навчально-пізнавальних,

**МОВНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ–
КОУЧА, МЕНТОРА, ТЬЮТОРА, ФАЛІСИТАТОРА
(на прикладі програми “Освітологія”)**

дослідницьких і професійно-презентаційних комунікацій, екологія комунікативного простору сучасного вчителя, когнітивний компонент комунікативної компетентності вчителя, використання ресурсів мовно-комунікативної компетентності вчителя у створенні простору академічної соціалізації здобувачів різних рівнів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Salzburg II recommendations. European universities' achievements since 2005 in implementing the salzburg principles. 2010 by the european university association/ URL: www.eua.be

2. Зеленська Л. Д., Ворожбит-Горбатюк В. В. Алгоритм моніторингу запитів цільової аудиторії магістерських програм спеціальності “Освітні, педагогічні науки”. *Абітурієнтське середовище періоду глокалізації: шляхи формування та тенденції розвитку*: Матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12 лют. 2021 р. Харків: Вид-во НУА, 2021. С.78–81.

3. Кафедра освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди. URL: <https://www.kaf-pedagogy-hnpu.com/>

4. Концептуальні засади реформування середньої освіти “Нова українська школа”. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

5. Концепція розвитку педагогічної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

6. Муқан Н., Дольнікова Л., Кравець С. Вивчення педагогічних дисциплін у контексті освітньої програми “Професійна освіта (комп’ютерні технології)”: формування мотивації студентів. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2020. №5/184. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.223045>

7. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ “Видавничий дім “Плеяди”, 2017. 206 с.

8. Освітньо-професійна програма “Освітологія”. URL: http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osv%D1%96tn%D1%96_programi/Osvitni_programu_magistr/2021_rik/Osvitologiya.pdf

9. Пантюк Т., Пантюк М., Гамерська І., Десняк Ю. Інновації в освіті: необхідність, сутність, зміст. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2020. №6/185. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.225537>

10. Сорочан Т.М. Підготовка вчителів до реалізації концепції НУШ. *Методист*. 2018. №6. С.4–9.

11. Хижняк І.А., Ворожбит-Горбатюк В.В. Міжуніверситетські комунікаційні заходи як спосіб формування регіонального дослідницького середовища. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Слов’янськ, 2021. С.5–18. <http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/236444/234962>

REFERENCES

1. Salzburg II recommendations (2010). European universities' achievements since 2005 in implementing the salzburg principles. 2010 by the european university association. Available at: www.eua.be [in English].

2. Zelenska, L. D. & Vorozhbit-Horbatiuk, V. V. (2021). Alhorytm monitorynhu zapytiv tsilovoi audytorii mahisterskykh prohram spetsialnosti “Osvitni, pedahohichni nauky” [Algorithm for monitoring the requests of the target audience of master’s programs in “Educational, pedagogical sciences”]. *The entrant environment of the glocalization period: ways of formation and development trends*. Kharkiv, pp.78–81. [in Ukrainian].

3. Kafedra osvitolohii ta innovatsiinoi pedahohiky KhNPU imeni H.S. Skovorody (2021). [Education and Innovative Pedagogy Department, Kharkiv Hryhorii Skovoroda National Pedagogical University]. Available at: <https://www.kaf-pedagogy-hnpu.com/> [in Ukrainian].

4. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi osvity “Nova ukrainska shkola” (2018). [Conceptual principles of reforming secondary education “New Ukrainian School”]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

5. Kontsepsiia rozvytku pedahohichnoi osvity (2018). [The concept of development of pedagogical education]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> [in Ukrainian].

6. Mukan, N., Dolnikova, L. & Kravets, S. (2020). Vyvchennia pedahohichnykh dystsyplin u konteksti osvitnoi prohramy “Profesiina osvita (kompiuterni tekhnolohii)”: formuvannia motyvatsii studentiv [The study of pedagogical disciplines in the context of the educational program “Professional education (computer technology)”: the formation of student motivation]. *Youth & market*. Drohobych, no. 5/184. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.223045> [in Ukrainian].

7. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia (2017). [New Ukrainian School]. (Ed.). N. M. Bibik. Kyiv, 206 p. [in Ukrainian].

8. Osvitno-profesiina prohrama “Osvitolohiia” (2021). [Educational and professional program “Education”]. Available at: http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osv%D1%96tn%D1%96_programi/Osvitni_programu_magistr/2021_rik/Osvitologiya.pdf [in Ukrainian].

9. Pantiuk, T., Pantiuk, M., Hamerska, I & Desyniak, Yu. (2020). Innovatsii v osviti: neobkhdnist, sutnist, zmist [Innovations in education: necessity, essence, content]. *Youth & market*. Drohobych, no.6/185. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.225537> [in Ukrainian].

10. Sorochan, T.M. (2018). Pidhotovka vchyteliv do realizatsii kontsepsii NUSh. [Teacher training for the implementation of the NUS concept]. *Methodist*. No. 6. pp.4–9. [in Ukrainian].

11. Khyzhniak, I.A. & Vorozhbit-Horbatiuk, V.V. (2021). Mizhuniversytetski komunikatsiini zakhody yak sposib formuvannya rehionalnoho doslidnytskoho seredovyscha. [Interuniversity communication activities as a way of forming a regional research environment]. *Teacher professionalism: theoretical and methodological aspects*, Sloviansk, pp. 5–18. Available at: <http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/236444/234962>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2021

УДК 377/378.091-057.21:005.332.4

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243888>

Вікторія Жигірь, доктор педагогічних наук, професор кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій

Бердянського державного педагогічного університету

Олена Кривильова, доктор педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій

Бердянського державного педагогічного університету

ПІДГОТОВКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ЯК МЕТА ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті визначено актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Здійснено теоретичний аналіз сутності понять “конкурентоспроможність особистості”, “конкурентоспроможність випускника закладу професійної освіти”, особливостей і характеристик конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників. Визначено основні напрями удосконалення професійної підготовки майбутніх конкурентоспроможних кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників; заклад професійної (професійно-технічної) освіти; конкурентоспроможність особистості; конкурентоспроможність випускника закладу професійної освіти; конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників.

Літ. 18.

Victoria Zhigir, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of the Professional Education, Labor Training and Technologies Department, Berdyansk State Pedagogical University

Olena Kryvylova, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the Professional Education, Labor Training and Technologies Department, Berdyansk State Pedagogical University

PREPARATION OF COMPETITIVE QUALIFIED WORKERS AS A GOAL OF PROFESSIONAL (PROFESSIONAL AND TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS

The article identifies current issues of professional training of future qualified workers in professional (professional and technical) education institutions.

Theoretical analysis of the essence of concepts “personality competitiveness”, “competitiveness of a professional education institution graduate”, as well as the features and characteristics of future qualified workers’ competitiveness is carried out.

It was found that the training of future qualified workers should focus on the formation of their professional competence and in particular on the development of professionally and socially significant personality traits that will allow them to win the competition and ensure stable demand in the labor market. At the same time, the competitiveness of future qualified workers is a complex personal entity that integrates these professionally and socially significant personality traits.

The main directions of improving the professional training of future competitive qualified workers in professional (professional and technical) institutions are identified: development and implementation of mechanisms for timely detection of changes in production technologies and labor organization, study of employers’ requirements for graduates’ qualification through constant monitoring of work environment to update the content of education (educational and professional program, curricula); practice-oriented training of the profession through constant contact with employers and their participation in the educational process and certification of graduates, involvement of students in various activities; motivation to carry out professional activities through the use of active and interactive methods and modern teaching aids; creating conditions for the actualization of students’ personal resources through the development of professionally and socially significant personality traits.

Keywords: professional training of future skilled workers; professional (professional and technical) education institution; competitiveness of personality; competitiveness of a professional education institution graduate;

Постановка проблеми. Реформування взаємовідносин з реальною економікою та ринком української системи професійної праці є наразі важливою державною проблемою. (професійно-технічної) освіти в аспекті її Про це наголошено в Концепції реалізації

державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти “Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта” на період до 2027 р. (2019). “Реформування системи професійної (професійно-технічної) освіти спрямовано на підготовку конкурентоспроможного та мобільного на ринку праці фахівця, особистості, яка здобула освітні та професійні компетентності відповідно до її інтересів, здібностей, можливостей, потреб національної економіки та суспільства” [15].

Потреба ринку праці у компетентних кваліфікованих робітниках, здатних до творчого розвитку і самореалізації, готових ефективно діяти в умовах ринкової економіки, працювати на новій техніці та з новими виробничими технологіями, боротися за робочі місця та протистояти негативним тенденціям щодо зайнятості робітничого персоналу (скорочення робочих місць, робочого дня, тижня, заробітної платні тощо), має знайти адекватне відображення у змісті їхньої професійної підготовки. Відтак конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників набуває статусу одного з пріоритетних показників роботи закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників досліджено у працях В. Байденко, В. Бондаря, Ю. Зінковського, О. Коваленко, І. Лікарчука, Л. Лук'янової, Е. Осовського, А. Селецького та ін.

Різні аспекти формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у професійній освіті розкрито у працях Е. Габітової, О. Грішної, О. Гуциної, С. Батишева, Р. Безсоліної, А. Маркової, Л. Мігіної, Н. Ничкало, Б. Паригіна, В. Сліпчук, О. Філь, Е. Хайрулліної та ін.

Мета статті здійснити теоретичний аналіз сутності понять “конкурентоспроможність особистості”, “конкурентоспроможність випускника закладу професійної освіти”, особливостей і характеристик конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників, а також визначити основні напрями удосконалення професійної підготовки майбутніх конкурентоспроможних кваліфікованих робітників в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний ринок праці ставить жорсткі вимоги перед випускниками закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Наявність документа про освіту ще не гарантує їм отримання робочого місця за фахом. У деяких випадках для роботодавців важливий рівень кваліфікації або досвід роботи, в деяких – здатність реалізувати

певний проект або вирішити складне виробниче завдання в умовах невизначеності. До того ж, імовірність отримати робоче місце більша в тих робітників, які мають творчий та інтелектуальний потенціал, які є “самодостатньою особистістю з адекватною самооцінкою, здатні самостійно приймати рішення, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, ефективно взаємодіяти з оточуючими” [9, 22], тобто конкурентоспроможних.

На ринку праці конкурентоспроможність характеризує “основні властивості людського капіталу, що визначають міру задоволення ринкової потреби у праці” [5, 6]. На підприємствах її пов'язують із персоналом і визначають як сукупність конкурентних переваг персоналу підприємства (природних, освітньо-професійних, ділових, моральних якостей) і його здатність реалізувати ці переваги, що задовольняє одночасно потреби суспільства, підприємства та працівника [10; 16].

Стосовно “конкурентоспроможності особистості”, у науковій літературі є низка універсальних визначень цього терміна інтегральна характеристика, що являє собою сукупність якостей, які визначають здатність здійснювати певну діяльність більш ефективно за інших, що вигідно відрізняє людину від інших учасників конкуренції (Р. Безсоліцина) [3]; динамічна відкрита система, що розвивається на основі особистісної програми саморозвитку і дає можливість випускнику ефективно адаптуватися у світі праці (Е. Хайрулліна) [17]; “соціально орієнтована система здібностей, властивостей і якостей особистості, що характеризує її потенційні можливості в досягненні успіху (навчання, професійній і позапрофесійній діяльності)” (В. Голємінова) [7, 251] та ін.

Останнім часом вживання терміна “конкурентоспроможність особистості” поширюється й на сферу професійної освіти, де під конкурентоспроможністю майбутніх робітників розуміють “сукупність професійних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що забезпечують кваліфікованому робітникові конкурентні переваги на ринку праці” (Н. Ничкало) [13]; здатність виграти в інших претендентів економічне змагання за працевлаштування на “добре” робоче місце за умови максимальної відповідності його професійної підготовки вимогам робочого місця та суб'єктивним уподобанням роботодавців (О. Борисова, Л. Міляєва) [4]; сукупність природних, освітньо-професійних, ділових та моральних якостей працівників, що найбільше користуються попитом у певний період ринкової кон'юнктури як такі, що допомагають

якісно виконувати трудові завдання і в умовах конкуренції досягати кращої реалізації інтересів роботодавця (О. Смірнов) [16]; відносна й узагальнена характеристика випускника закладу професійної освіти, що є інтеграцією його професійної, соціальної та особистісної компетенцій, яка забезпечує йому впевненість у власних силах і здатність витримувати конкуренцію на ринку праці порівняно з випускниками аналогічних закладів освіти (Е. Габітова) [6]; “професіонал, готовий адекватно ситуації та часу знайти оптимальний і ефективний метод вирішення та виконання завдання” (Н. Корнейченко) [11, 211] та ін.

Конкурентоспроможність працівника на регіональному ринку праці О. Шубалий розглядає як “сукупність якостей, які проявляються у конкурентній боротьбі та мають кількісне й якісне вираження в показниках освіченості, професійно-кваліфікаційної підготовки, мотивованості, ефективності праці, соціальної захищеності, які формують конкурентні переваги й уже повністю чи частково реалізовані, або можуть бути реалізовані у перспективі, задовольнивши конкретні запити роботодавців, а також спрямовані на досягнення особистих, організаційних цілей в контексті реалізації положень регіональної політики у сфері ринку праці” [18, 167–168].

Отже, аналіз поняття “конкурентоспроможність випускника закладу професійної освіти” дає підстави стверджувати, що підготовка майбутніх кваліфікованих робітників повинна орієнтуватися на формування у них професійної компетентності й зокрема на розвиток професійно- та соціально-значущих якостей особистості, які дають можливість в конкурентній боротьбі та забезпечать стабільну затребуваність на ринку праці. При цьому конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників є складним особистісним утворенням, яке інтегрує ці професійно- та соціально-значущі якості особистості.

Професійно-значущими якостями особистості конкурентоспроможного фахівця дослідники називають: високий рівень працездатності та прагнення до якісних кінцевих результатів праці, здатність долати труднощі, творче ставлення до справи, прагнення до професійного самовдосконалення, здатність до прийняття відповідальних, часом ризикованих рішень, ініціативність і самодисципліна, підприємливість і діловитість, здатність до самоаналізу та прийняття відповідальних рішень тощо [7; 8; 11; 16].

Соціально-значущими якостями конкурентоспроможного на ринку праці працівника є: комунікабельність, здатність до захисту своїх прав і свобод, наполегливість у досягненні мети діяльності, креативність та ініціативність, здатність виявляти необхідні вольові зусилля для досягнення поставленої мети, уміння контролювати й коригувати власний емоційний стан, досягати емоційної рівноваженості, впевненість у собі, прагнення до підвищення кваліфікації і постійного професійного самовдосконалення, самопрезентабельність, власна гідність тощо [2; 7; 8].

Уважаємо за доречне також наголосити, що професійно- та соціально-значущі якості є взаємопов’язаними бо саме вони характеризують єдиний процес розвитку особистості, який своєю чергою стимулює майбутніх кваліфікованих робітників до формування ціннісних орієнтацій і мотивації до праці, процесу навчання професії.

Таким чином, необхідність підготовки майбутніх конкурентоспроможних кваліфікованих робітників вимагає від закладів професійної (професійно-технічної) освіти відповідних змін в освітній діяльності. Ці зміни мають бути пов’язані, передовсім з переглядом освітньо-професійних програм, підвищенням якості підготовки випускників з позицій вимог ринку праці, створенням умов для розвитку творчої, активної особистості, здатної максимально реалізувати себе в професії.

На наше переконання, важливим вектором діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти має стати розробка та упровадження механізмів своєчасного виявлення змін у технологіях виробництва й організації праці, вивчення вимог роботодавців щодо кваліфікації випускників [1]. В цьому аспекті Н. Ничкало пропонує такі етапи діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти: “орієнтація на постійний системний зв’язок з динамікою змін на ринку праці, секторами економіки та науково-технічним прогресом; педагогічне перетворення здобутих моніторингом матеріалів (визначення інноваційного навчального змісту і цілей освітньої діяльності в напрямі формування конкурентоспроможності учня, запровадження нових навчальних курсів, залучення відповідних ресурсів тощо)” [13, 143].

Значний потенціал у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників до конкурентних перемог на ринку праці вбачаємо в практико-зорієнтованому навчанні, яке передбачає поєднання освітнього процесу в закладі професійної (професійно-технічної) освіти з практичною діяльністю учнів на профільному виробництві та

орієнтацією цього процесу на кінцевий продукт – формування та розвиток професійної компетентності [12; 14]. При цьому доцільно залучати учнів до різних видів діяльності (навчально-пізнавальна, навчально-професійна, квазіпрофесійна, творча, пошукова) під час проходження всіх видів практики.

У цьому аспекті також слід визначити важливість взаємодії закладів професійної (професійно-технічної) освіти з підприємствами та організаціями за такими напрямками як: участь роботодавців і провідних фахівців-практиків у розробці гнучких освітньо-професійних програм і навчальних планів (відповідно до вимог ринку праці та індивідуальних потреб особистості); залучення до викладання окремих дисциплін і проведення майстер-класів; проходження учнями виробничої практики на базі підприємств і організацій.

Значущим напрямом практико-орієнтованого навчання є залучення роботодавців до оцінки якості всіх етапів професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. Представники сфери праці мають брати участь в оцінці результатів практичної підготовки учнів на виробництві, виступати експертами на конкурсах професійної майстерності, під час підсумкової кваліфікаційної атестації випускників.

Важливе значення для підготовки майбутніх конкурентоспроможних кваліфікованих робітників має мотивація до професійної діяльності. З цією метою в процесі теоретичної та практичної підготовки слід застосовувати активні й інтерактивні методи навчання (дискусія, тренінг, аналіз виробничих ситуацій, проектний, “мозковий штурм”, модерація та ін.), сучасні засоби навчання (тренажери нового покоління, інформаційно-комунікаційні, мультимедійні та ін.).

Заради підвищення інтересу до професії та прагнення до самореалізації у ній потрібно проводити різноманітні заходи, спрямовані на усвідомлення учнями своїх професійних можливостей у певному професійному співтоваристві, перспектив подальшого професійного та кар’єрного зростання, розвитку навичок ефективної самопрезентації тощо. Крім того, учням слід розповідати про правила і алгоритми поведінки на ринку праці в умовах конкуренції, про особливості та проблеми працевлаштування.

Об’єктивною потребою у професійній підготовці майбутніх конкурентоспроможних кваліфікованих робітників є створення умов для актуалізації їх особистісних ресурсів, а саме професійно- та соціально-значущих якостей

особистості. Вважаємо за необхідне приділяти особливу увагу організації різних видів позанавчальної діяльності учнів (громадська, волонтерська, творча, науково-дослідницька та ін.) з метою розвитку громадянської активності та освоєння учнями низки соціальних ролей.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти має відповідати реаліям часу, потребам суспільства та мусить базуватися на: розробці впровадженні механізмів своєчасного виявлення змін у технологіях виробництва й організації праці, вивченні вимог роботодавців до кваліфікації випускників через постійний моніторинг виробничого середовища для оновлення змісту навчання (освітньо-професійна програма, навчальні плани); практико-зорієнтованому навчанні професії через постійний зв’язок з роботодавцями та їх участю в освітньому процесі й атестації випускників, залученні учнів до різних видів діяльності; мотивації до здійснення професійної діяльності через застосування активних й інтерактивних методів і сучасних засобів навчання; створенні умов для актуалізації особистісних ресурсів учнів через розвиток професійно- та соціально-значущих якостей особистості.

Перспективи подальших досліджень убагаємо в дослідженні методичних аспектів професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белорусов Е.А. Актуализация и интеграция личностных ресурсов студента в профессиональную деятельность как фактор подготовки конкурентоспособного специалиста. *Профессиональное образование и рынок труда*. 2017. № 4. С. 58–63.
2. Бережний В., Кравчук Ю., Дешко Т. Конкурентоспроможність кваліфікованої робочої сили – основна вимога ринку праці. Руснака: сайт. URL: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/63928.doc.htm (дата звернення 27.07.2021).
3. Бессолицина Р.В. Инновационные подходы к организации научно-методической работы. *Методист*. 2010. №1. С. 25–27.
4. Борисова О.В., Миляева Л.Г. Основные направления повышения конкурентоспособности выпускников на рынке труда. *Известия Иркутской государственной экономической академии*. 2009. №5 (67). С. 157–161.

**ПІДГОТОВКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ
ЯК МЕТА ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ**

5. Брусенцева О.А. Конкурентоспроможність персоналу як складова конкурентоспроможності підприємства. *Науковий вісник УМО. Серія. Економіка та управління*. 2017. Випуск 3. С. 2–12.

6. Габитова Э.М. Основные качества конкурентоспособного специалиста. *Подготовка конкурентоспособного специалиста как цель современного образования: материалы международной научно-практической конференции*. 20–21 ноября 2011 года. г. Пенза – Улан-Удэ – Семей. Россия: Научно-издательский центр “Социосфера”, 2011. С. 59–60.

7. Големнинова В.М. Подготовка конкурентоспособного специалиста как цель современного образования. *Обеспечение качества профессионального образования как основной фактор подготовки конкурентоспособного специалиста: материалы региональной научно-практической Интернет-конференции*. Ливны, Россия, 15 декабря 2017 г. Орел: Орловский государственный университет имени И.С. Тургенева. 2018. С. 250–254.

8. Грیشнова О., Шпирко О. Конкурентоспроможність персоналу підприємства: критерії визначення та показники вимірювання. *Україна: аспекти праці*. 2004. № 3. С. 3–9.

9. Гущина О. М. Система подготовки конкурентоспособного выпускника на основе формирования профессиональной компетенции. *Карельский научный журнал. Педагогические науки*. 2016. Т. 5. № 4(17). С. 20–23.

10. Коломієць В.М. Місце конкурентоспроможності персоналу в системі трудових відносин підприємства. *Економіка та підприємництво. Держава та регіони*. 2006. №4. С. 169–172.

11. Корнейченко Н.В. Конкурентоспособность будущего специалиста как показатель качества его подготовки. *Вестник АГТУ*. 2007. № 6 (41). С. 208–214.

12. Майковська В.І. Практико-орієнтоване навчання як засіб професіоналізації підготовки майбутніх фахівців в Україні. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2016. № 50–51. С. 161–167.

13. Ничкало Н.Г. Професійна освіта і навчання: проблеми взаємозв'язку з ринком праці. *Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу XXI століття*: збірник матеріалів, підготовлених у рамках реалізації укр.-нім. проекту “Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні” / Ю. Вайс, Н. Ничкало, А. Сімак та ін. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. С. 134–148.

14. Петренко Л.М. Практико-орієнтований підхід до формування змісту підвищення кваліфікації педагогів за дистанційною формою.

Методичні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи професійної освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської Інтернет-конференції. Хмельницький. 2016. С. 465–469.

15. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта на період до 2027 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 року № 419-р. *Урядовий кур'єр*. 2019. 26 червня. с. 1.

16. Смірнов О.О. Підвищення конкурентоспроможності персоналу промислових підприємств. Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.07. НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж. Київ, 2007. 20 с.

17. Хайруллина Э.Р. Системная ориентация проектно-творческой деятельности на саморазвитие конкурентоспособности студентов инженеров-технологов. Казань: Центр инновационных технологий, 2007. 348 с.

18. Шубалий О.М. Теоретичні засади дослідження конкурентоспроможності працівників на регіональному ринку праці. *Економічний форум*. 2017. №2. С. 164–170.

REFERENCES

1. Belorusev, Ye.A. (2017). Aktualizatsiya i integratsiya lichnostnykh resurov studenta v professionalnyu deyatel'nost kak faktor podgotovki konkurentosposobnogo spetsialista [Actualization and integration of student's personal resources into professional activity as a factor in the preparation of a competitive specialist]. *Professional education and labor market*. No. 4, pp. 58–63. [in Russian].

2. Berezhnyi, V., Kravchuk, Yu. & Deshko, T. (2021). Konkurentospromozhnist kvalifikovanoi robochoi syly – osnovna vymoha rynku pratsi [Competitiveness of skilled labor is the main requirement of the labor market]. Available at: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/63928.doc.htm (Accessed 4 July 2020) [in Ukrainian].

3. Bessolitsina, R.V. (2010). Innovatsionnye podkhody k organizatsii nauchno-metodicheskoy raboty [Innovative approaches to the organization of scientific and methodological work]. *Methodist*. No.1, pp. 25–27. [in Russian].

4. Borisova, O.V. & Milyaeva, L.G. (2009). Osnovnye napravleniya povysheniya konkurentosposobnosti vypusnikov na rynke truda [The main directions of increasing the competitiveness of graduates in the labor market]. *Bulletin of the Irkutsk State Economic Academy*. No.5 (67), pp. 157–161. [in Russian].

5. Brusientseva, O.A. (2017). Konkurentospromozhnist

personalu yak skladova konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Competitiveness of personnel as a component of competitiveness of the enterprise]. *Scientific Bulletin of UMO. Series. Economics and management*. Vol. 3, pp. 2–12. [in Ukrainian].

6. Gabitova, E.M. (2011). Osnovnye kachestva konkurentospodobnogo spetsialista [The main qualities of a competitive specialist]. *Training of a competitive specialist as the goal of modern education: Proceedings of the Conference Title*. November 20-21, Penza – Ulan-Ude – Semey. (pp. 59 60). Russia: Scientific Publishing Center “Sociosphere”. [in Russian].

7. Goleminova, V.M. (2018). Podgotovka konkurentospodobnogo spetsialista kak tsel sovremennogo obrazovaniya [Training of a competitive specialist as the goal of modern education]. *Ensuring the quality of vocational education as the main factor in the training of a competitive specialist: Proceedings of the Conference Title*. Livny, Russia, December 15, 2017 (pp. 250 254). Orel: Oryol State University named after I.S. Turgenev. [in Russian].

8. Hrishnova, O. & Shpyrko, O. (2004). Konkurentospromozhnist personalu pidpriemstva: kryterii vyznachennia ta pokaznyky vymyruvannia [Competitiveness of enterprise personnel: criteria for determination and measurement indicators]. *Ukraine: aspects of work*. No.3, pp. 3–9 [in Ukrainian].

9. Gushchina, O.M. (2016). Sistema podgotovki konkurentospodobnogo vypusknika na osnove formirovaniya professionalnoy kompetentsii [The system of training a competitive graduate based on the formation of professional competence]. *Karelian scientific journal. Pedagogical Sciences*. Vol. 5. No. 4(17), pp. 20 23. [in Russian].

10. Kolomiets, V.M. (2006). Mistse konkurentospromozhnosti personalu v systemi trudovykh vidnosyn pidpriemstva [The place of staff competitiveness in the system of labor relations of the enterprise]. *Economics and entrepreneurship. State and regions*. No.4, pp. 169–172. [in Ukrainian].

11. Korneychenko, N.V. (2007). Konkurentospodobnost budushchogo spetsialista kak pokazatel kachestva ego podgotovki [Competitiveness of a future specialist as an indicator of the quality of his training]. *Bulletin of ASTU*. No. 6 (41), pp. 208–214. [in Russian].

12. Maikovska, V.I. (2016). Praktyko-oriientovane navchannia yak zasib profesionalizatsii pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv v Ukraini [Practical-oriented

training as a means of professionalization of training of future specialists in Ukraine]. *Problems of engineering and pedagogical education*. No. 50–51. pp. 161–167. [in Ukrainian].

13. Nychkalo, N.H. (2007). Profesiina osvita i navchannia: problemy vzaiemozv'язku z rynkom pratsi [Professional education and training: problems of the relationship with the labor market]. *Formation of a broad qualification of workers*. Abstracts of the project “Support to the reform of vocational education in Ukraine”. Nizhyn: Aspect-Polygraph, pp. 134 148 [in Ukrainian].

14. Petrenko L.M., (2016). Praktyko-oriientovanyi pidkhyd do formuvannia zmistu pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohiv za dystantsiinoiu formoiu [Practice-oriented approach to the formation of the content of professional development of teachers by distance learning]. *Methodical bases of advanced training of pedagogical workers of system of professional education: Proceedings of the Conference Title*, pp. 465–469. [in Ukrainian].

15. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity “Suchasna profesiina (profesiino-tekhnichna) osvita” na period do 2027 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 chervnia 2019 roku № 419-r. [Concepts for the implementation of state policy in the field of vocational (vocational) education “Modern vocational (vocational) education” for the period up to 2027]. *Government courier*. 26 June, p. 1. [in Ukrainian].

16. Smirnov, O.O. (2007). Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti personalu promislovikh pidpriemstv [Improving the competitiveness of industrial personnel]. Extended abstract of candidate’s thesis. 08.00.07. NAS of Ukraine. Inst. of Demography and Soc. research. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].

17. Khayrullina, E.R. (2007). Sistemnaya orientatsiya proektno-tvorcheskoy deyatel'nosti na samorazvitie konkurentospodobnosti studentov inzhenerov-tekhnologov [Systemic orientation of design and creative activity on the self-development of the competitiveness of students of process engineers]. Kazan: Center for Innovative Technologies, 348 p. [in Russian].

18. Shubalyi, O.M. (2017). Teoretychni zasady doslidzhennia konkurentospromozhnosti pratsivnykiv na rehionalnomu rynku pratsi [Theoretical bases of research of competitiveness of workers in the regional labor market]. *Economic forum*. No.2, pp. 164–170. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.08.2021

УДК 37:316.48(07)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.240143>

Оксана Васюк, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Ярослав Кондратенко, студент магістратури
Національного університету біоресурсів і природокористування України

МОДЕЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ НАВЧАЛЬНИХ РЕСУРСІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЗВАРЮВАЛЬНИКІВ

У статті розглянуто проблема організації освітнього середовища із застосуванням інформаційних технологій, що сприяє підвищенню рівня сформованості професійних компетенцій у майбутніх зварювальників. Для успішної реалізації програми модернізації вищої освіти, яка багато в чому базується на її комп'ютеризації та "інтернетизації", будуть потрібні не тільки сучасне технічне оснащення закладів освіти, а й відповідна підготовка педагогів і організаторів системи освіти.

Пропонується модель використання електронних навчальних ресурсів, спрямована на формування знань про сучасне зварювальне обладнання і особливості його експлуатації.

Ключові слова: освітнє середовище, інформаційні технології, педагог виробничого навчання, підготовка майбутніх зварювальників, електронні навчальні ресурси.

Рис. 1. Літ. 5.

Oksana Vasiuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Pedagogy Department,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Yaroslav Kondratenko, Master Student
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

MODEL OF USING ELECTRONIC TRAINING RESOURCES IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE WELDERS

The article is considered the problem of organizing the educational environment with the use of information technology, which helps to increase the level of professional competencies of future welders. The successful implementation of the program of modernization of higher education, which is largely based on its computerization and "internetization", will require not only modern technical equipment of educational institutions, but also appropriate training of teachers and organizers of the education system.

The use of information and communication technologies in higher education has traditionally been reduced to two main areas. The first is to use the capabilities of these technologies to increase the accessibility of education, which is done by including in the education system those people for whom another method may not be available at all. It should be noted that this form of distance learning is met with many objections. The opponents rightly point out that prospective students will be deprived of everything they need to get a real quality education: work in laboratories, access to scientific libraries, communication with teachers and other students in seminars and in informal settings.

The second direction involves the use of information technology to change what to teach and how to teach, ie the content and methods of teaching in the traditional face-to-face form. But here there is a very important problem due to the fact that the introduction of advanced technologies often creates additional benefits for the most successful, active and capable students, without affecting the level of the bulk. This situation may be due, for example, to the fact that the technologies used are not adapted to the education system and work with them requires special training. In other words, it may turn out that the introduction of information technology of teaching in practice contributes to the growth or accessibility of education, or its quality – but for the elect. While the need of society will occur naturally.

In general, e-learning means the organization of educational activities using information available in databases and used in the implementation of educational programs and providing information processing, technical means, as well as information and telecommunications networks that provide transmission of communication information, interaction students and teachers.

The model of use of electronic educational resources directed on formation of knowledge about the modern welding equipment and features of its operation is offered. The main feature electronic learning resource is the presentation of educational material in a new format, which becomes interactive, visualized and practice-oriented to a specific workplace and specific equipment. Students are invited to take a training course, set up and use modern

high-tech equipment used in real production or in the process of practical (industrial) training in college. The teacher in this case performs only the corrective and controlling functions.

Keywords: *an educational environment; information technology; teacher of industrial training; training of future welders; electronic training resources.*

Постановка проблеми. Компетентнісна орієнтація освітньо-професійної програми (ОПП) визначає необхідність компетентнісної орієнтації не тільки власне освітнього процесу, його змісту і технологій реалізації, а й відповідної переорієнтації оцінних процедур, технологій і засобів оцінки якості підготовки учнів в рамках компетентнісно-орієнтованих вимог державного стандарту. В результаті реалізації всіх без винятку програмних результатів навчання починається формування навичок, необхідних для життя і роботи в сучасному високотехнологічному суспільстві. Студенти набудуть досвіду роботи з мультимедійними інформаційними об'єктами, в яких об'єднуються текст, наочно-графічні зображення, цифрові дані, нерухомі і рухомі зображення, звук, посилання та бази даних і які можуть передаватися як усно, так і за допомогою телекомунікаційних технологій або розміщуватися в Інтернеті. Учні познайомляться з різними засобами інформаційно-комунікаційних технологій, освоють загальні безпечні й ергономічні принципи роботи з ними та усвідомлюють можливості різних засобів інформаційно-комунікаційних технологій для використання у навчанні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Останнім часом дослідники у своїх працях піднімають коло проблем, пов'язаних з використанням електронних ресурсів у навчальному процесі. Так, В. Биковим сформульовано визначення терміна “цифрова компетентність педагога”, як знання, вміння та навички в галузі інформаційних технологій та здатність їх застосування в професійній діяльності [2, 125]. Дослідник Н. Ашиток наголошує, що одним зі шляхів удосконалення освіти стає застосування досягнень цифровізації, яка є складовою глобального загальноісторичного процесу цифровізації суспільства, що особливо актуально під час пандемії [1, 11]. І. Василиків зазначає, що впровадження інформаційних технологій в навчальний процес відбувається за такими напрямками: створення презентацій, відео та аудіофайлів; слайдів із фотографіями для класу; використання готових навчальних програм; робота з Інтернет-ресурсами; розробка та використання власних авторських програм [3, 67]. Цілком слушно вказує В. Гринько на недостатність лише оволодіння навичками користування комп'ютерною технікою та засобами ІКТ, зауважуючи необхідність формування когнітивних

умінь, які представлено як здатність педагога до оволодіння знаннями про сутність і специфіку інноваційних технологій, їх види, ознаки, а також спроможність обирати оптимальні технології для розв'язання завдань власної педагогічної діяльності [4, 126].

Мета статті – виокремити особливості використання електронних навчальних ресурсів у професійній підготовці майбутніх зварювальників.

Виклад основного матеріалу дослідження. У закладах вищої освіти України, які готують майбутніх педагогів, студентам мають бути створені найсприятливіші умови для використання технологічних можливостей сучасних комп'ютерів і засобів зв'язку, для пошуку і отримання інформації, розвитку пізнавальних і комунікативних здібностей, вміння оперативно приймати рішення в складних ситуаціях. Викладачі ж, звільнені від формальної передачі знань, отримавши свободу у виборі форм взаємодії з учнями, зможуть спрямувати зусилля до того, що і повинно складати суть їх роботи. Йдеться про знаходження підходів до вивчення тієї чи тієї дисципліни з урахуванням індивідуальних можливостей і потреб студентів, навчанні останніх у ході дискусії, спільному проектуванні і критичному аналізу отриманих результатів, нестандартному погляді на поставлені проблеми. Для закладу вищої освіти, який готує майбутніх педагогів, дуже важливим є те, що навіть традиційні аудиторні форми роботи наповняться в цьому випадку новим змістом, оскільки час, заощаджений завдяки застосуванню інформаційних і комунікаційних технологій, може бути віддано особистому спілкуванню педагогів і учнів, вкрай необхідних для їх професійної підготовки. Питання про роль сучасних інформаційних, а останнім часом і комунікаційних технологій в справі вдосконалення і модернізації усталеної освітньої системи, залишається актуальним протягом останніх двох десятиліть.

Для успішної реалізації програми модернізації вищої освіти, яка багато в чому базується на її комп'ютеризації та “інтернетизації”, буде потрібно не тільки сучасне технічне оснащення закладів освіти, а й відповідна підготовка педагогів і організаторів системи освіти.

Однак все далеко не так просто, і при більш уважному розгляді тут виявляється вельми принципова суперечність – між якістю і доступністю освіти. Так, для кожного викладача

МОДЕЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ НАВЧАЛЬНИХ РЕСУРСІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЗВАРЮВАЛЬНИКІВ

головна мета – забезпечення якості освіти, чому значною мірою може сприяти використання інформаційних та комунікаційних технологій. Водночас для керівника, крім якості освіти, дуже важливим завданням є організація максимально широкого доступу до наявного обладнання та інших навчальних ресурсів. І часто замість забезпечення доступної якісної освіти робиться вибір на користь розв'язання тільки одного з цих завдань.

Застосування інформаційних і комунікаційних технологій у вищій освіті традиційно зводиться до двох основних напрямів. Перший полягає у використанні можливостей цих технологій для збільшення доступності освіти, що здійснюється шляхом включення до системи освіти тих осіб, для яких інший спосіб може бути взагалі недоступний. Необхідно відзначити, що така дистанційна форма навчання зустрічає безліч заперечень. Її противники справедливо відзначають, що майбутні студенти будуть позбавлені всього того, що потрібно для отримання справжньої якісної освіти: робота в лабораторіях, доступ до наукових бібліотек, спілкування з викладачами та іншими студентами на семінарах і в неофіційній обстановці.

Другий напрям передбачає використання інформаційних технологій для зміни того, чим вчити і як вчити, тобто змісту і методів навчання в рамках традиційної очної форми. Але тут виникає досить вагома проблема, пов'язана з тим, що впровадження передових технологій часто створює додаткові переваги найбільш успішним, активним і здібним студентам, не впливаючи на рівень основної маси. Подібна ситуація може бути пов'язана, наприклад, з тим, що використовувані технології не адаптовані для системи освіти, і робота з ними потребує спеціальної підготовки. Інакше кажучи, може виявитися так, що впровадження інформаційних технологій у навчання на практиці сприяє зростанню або доступності освіти, або її якості, – але для обраних. Натомість потреба суспільства забезпечувати може природнім шляхом.

Дійсно, між доступністю освіти і її якістю існують цілком з'ясовані суперечності. Ключові освітні ресурси завжди присутні в строго обмеженій кількості і мають цілком певний грошовий еквівалент: місця в аудиторії, книги в науковій бібліотеці, лабораторне обладнання, кваліфіковані викладачі.

Особлива роль у процесі створення і використання інформаційних технологій належить системі вищої освіти як основному джерелу кваліфікованих високоінтелектуальних кадрів і

потужній базі фундаментальних і прикладних наукових досліджень. Характерною особливістю системи як споживача, користувача, а з іншого боку – творця інформаційних технологій, які згодом використовуються у різних сферах. Це, по суті справи, забезпечує практичну реалізацію концепції переходу від інформатизації вищої освіти до інформатизації суспільства. Але при цьому не варто перебільшувати можливості комп'ютерів, оскільки передача інформації – це не передача знань, культури, а тому інформаційні технології надають педагогам дуже ефективні переваги.

Говорячи про інформаційні технології, в одних випадках розуміють певний науковий напрям, в інших – конкретний спосіб роботи з інформацією: це і сукупність знань про способи і засоби роботи з інформаційними ресурсами, а також спосіб і засоби збору, обробки і передачі інформації для отримання нових відомостей про об'єкт, що вивчається.

У контексті вищої освіти будемо керуватися останнім визначенням. Усі педагогічні технології (що розуміються як способи) є інформаційними, позаяк освітній процес завжди супроводжується обміном інформацією між педагогом і студентом. Але в тимчасовому розумінні інформаційна технологія навчання – це педагогічна технологія, яка використовує спеціальні способи, програмні і технічні засоби (кіно, аудіо– і відеозасоби, комп'ютери, телекомунікаційні мережі) для роботи з інформацією.

Таким чином, інформаційні технології навчання слід розуміти, як додаток інформаційних технологій для створення нових можливостей передачі знань (діяльності педагога), сприйняття знань (діяльності учня), оцінки якості навчання і, безумовно, всебічного розвитку особистості учня в ході освітнього процесу.

Однією з умов підготовки робітничих кадрів, затребуваних на ринку праці, є формування відкритого освітнього простору, що дозволяє виводити процес навчання за межі закладу вищої освіти на основі взаємодії з цілою мережею вітчизняних та зарубіжних освітніх організацій, підприємств і т. д.

Це можливо за умови відповідної підготовки самих майбутніх педагогів, які безпосередньо беруть участь у процесі підготовки робітників і проектуванні відкритого освітнього простору. Особливо це стало актуально в останні два роки, після того, як був зафіксований факт зростання інтересу молоді до інженерних і робітничих професій, до, на нашу думку, професій майбутнього.

Сучасний педагог виробничого навчання – це

МОДЕЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ НАВЧАЛЬНИХ РЕСУРСІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЗВАРЮВАЛЬНИКІВ

працівник у закладах середньої професійної освіти, на якого покладено наступні функції:

1. Організація навчально-виробничої діяльності учнів з освоєння програм професійного навчання та (або) програм підготовки кваліфікованих робітників;

2. Педагогічний контроль і оцінка освоєння кваліфікацій робітників, службовців у процесі навчально-виробничої діяльності;

3. Розробка програмно-методичного забезпечення навчально-виробничого процесу.

Для виконання цих видів професійної діяльності педагог виробничого навчання має бути не просто демонстратором еталонного виконання трудових прийомів і операцій, а й застосовувати сучасні засоби навчання, в тому числі і розроблені ним з використанням інформаційних технологій, що дозволяють йому стати модератором всього навчально-виробничого процесу. Таку можливість майбутньому педагогу виробничого навчання забезпечує освітнє середовище, що сприяє реалізації процесу його підготовки з використанням інформаційних технологій на різних дисциплінах, в тому числі і в процесі підготовки за майбутньою професією [4].

Підготовка майбутніх педагогів виробничого навчання за робітничою професією включає в себе формування професійних компетенцій, які передбачають передачу знання конкретної галузі виробництва, а також уміння працювати на новому високотехнологічному устаткуванні, практичний досвід у підборі і розрахунку основних показників конкретного технологічного процесу. Важливою видається і здатність майстра виробничого навчання адаптувати наявне технологічне обладнання під вимоги замовлення на підготовку робітничих кадрів для потреб конкретного підприємства.

У цьому випадку для підготовки майбутніх педагогів виробничого навчання за робітничою професією сучасне освітнє середовище включає навчально-виробничі майстерні та лабораторії, що моделюють реальне виробниче середовище, оснащені передовим обладнанням та інструментами, що відповідають всім вимогам норм охорони праці. Однак виконання цієї вимоги в нинішніх соціально-економічних реаліях бачиться вельми проблематичним через обмежені фінансово-економічні можливості професійно-педагогічних коледжів і технікумів, які здійснюють підготовку майбутніх педагогів виробничого навчання. У зв'язку з цим виникає особлива потреба в інформаційних технологіях, використання яких уможливить підвищити результативність процесу підготовки майбутніх

педагогів виробничого навчання за робітничими професіями.

Одним з варіантів використання інформаційних технологій в освітньому процесі повинні стати дистанційні освітні технології та електронне навчання, можливість застосування яких прописана в Законі України "Про освіту" [5]. Інформаційні технології та інформаційно-телекомунікаційні мережі істотно змінили весь уклад професійного та особистого життя людей, в тому числі зумовили кардинальні зміни в сфері освіти, сприяли виникненню нових педагогічних інструментів і методів навчання. Термін "електронне навчання", нерозривно пов'язаний з поняттям "Інформаційні технології", з'явився в Україні порівняно недавно, увібравши в себе низку інновацій в сфері застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, таких як комп'ютерні технології навчання, інтерактивні і мультимедіа-технології, навчання на основі веб-технологій, онлайн-навчання і т. п. [4].

Загалом, під електронним навчанням розуміємо організацію освітньої діяльності із застосуванням наявної у базах даних і використовуваної при реалізації освітніх програм інформації та інформаційних технологій забезпечують її обробку, технічних засобів, а також інформаційно-телекомунікаційних мереж, що забезпечують передачу по лініях зв'язку зазначеної інформації, взаємодія учнів і педагогічних працівників.

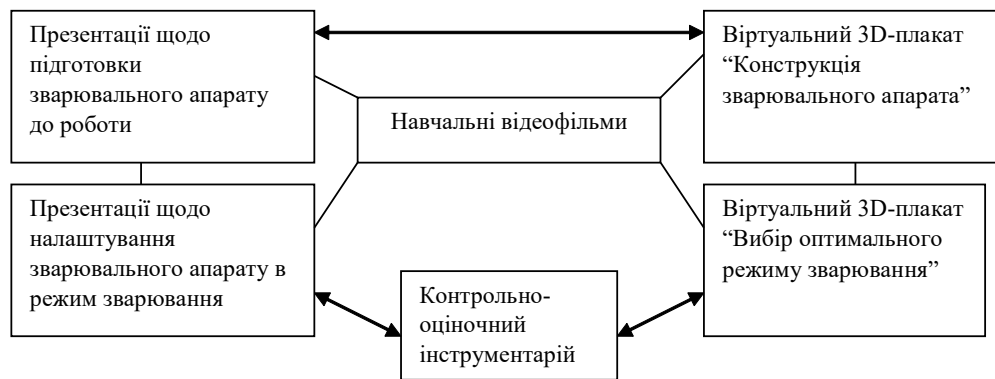
Електронне навчання – це форма організації освітнього процесу, заснована на самостійній роботі студентів за допомогою різних електронних освітніх ресурсів.

Прикладом застосування елементів електронного навчання у процесі підготовки за робітничою професією майбутніх педагогів виробничого навчання служить електронний навчальний курс.

Модель використання електронних навчальних ресурсів у професійній підготовці майбутніх зварювальників представлена на рисунку 1.

Головною особливістю електронних навчальних ресурсів виступає подача навчального матеріалу в новому форматі, який стає інтерактивним, візуалізованим і практико-орієнтованим до конкретного робочого місця і конкретного обладнання. Учням пропонується пройти навчальний курс, налаштувати та використовувати сучасне високотехнологічне обладнання, використовуване на реальному виробництві або в процесі практичного (виробничого) навчання у коледжі. Викладач у такому випадку виконує лише коригувальну і контролюючу функції.

**МОДЕЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ НАВЧАЛЬНИХ РЕСУРСІВ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЗВАРЮВАЛЬНИКІВ**

Рис. 1. Модель використання електронних навчальних ресурсів у професійній підготовці майбутніх зварювальників

До структури електронного курсу можуть входити такі навчальні модулі:

- 1) підготовка обладнання до роботи;
- 2) налаштування основних технологічних параметрів роботи обладнання;
- 3) технології виконання основних робочих операцій;
- 4) охорона праці.

Кожен навчальний модуль може включати в себе такі елементи:

- 1) електронний навчальний посібник, який супроводжується детальними ілюстраціями і коментарями до них за особливостями налаштування, налагодження і роботи на устаткуванні;
- 2) навчальні фільми про основні трудові операції і специфіку підготовки та обслуговування обладнання;
- 3) віртуальні 3D-плакати (віртуальні тренажери), що дають змогу розібрати конструкцію обладнання і змодельовати в режимі реального часу технологічний процес;
- 4) контрольно-оцінний інструментарій – система інтерактивної перевірки знань, яка надає можливість отримати миттєвий систематизований результат за підсумками проходження тесту, складеного на основі навчального матеріалу конкретного модуля.

Модульна система побудови навчального курсу дає можливість педагогу самостійно проектувати навчальний процес, попередньо розробивши його програму. Педагог дозволяє здобувачеві самостійно прийняти рішення про те, чи буде учень проходити навчальний курс повністю або йому буде досить вивчення лише окремих модулів, задовольнивши у такий спосіб запит на побудову індивідуальної освітньої траєкторії. Кількість модулів для вивчення

визначається за допомогою процедури вхідного контролю, що складається з питань, які стосуються основ тієї галузі виробництва, за якою проводиться навчання.

Під час навчання педагог відстежує переміщення учнів у рамках курсу: перегляд навчально-методичного матеріалу та відеофільмів, звернення до віртуальних 3D-плакатів. Педагог фіксує кількість часу, затраченого на кожен навчальний елемент. Після проходження кожного модуля, а також у кінці всього курсу педагог пропонує виконання завдань з пройденого матеріалу, що включають у себе питання відкритого, закритого характеру, питання на встановлення відповідності та послідовності дій при роботі на новому високотехнологічному обладнанні. На кожному етапі контролю, – як проміжному, так і підсумковому, педагог формує звіт, включаючи в нього:

- 1) відомості про час, витрачений на вивчення модуля (курсу);
- 2) результати виконаних завдань із зазначенням допущених помилок;
- 3) рекомендації до виконання вправ для відпрацювання отриманих знань на конкретному обладнанні;
- 4) висновок про освоєння модуля (курсу) і готовності (або неготовності) до виконання конкретних трудових функцій.

Перевагами застосування електронних навчальних ресурсів для педагога, який здійснює підготовку майбутніх педагогів виробничого навчання, є:

- 1) проектування і організація освітнього процесу з урахуванням поставлених завдань і особливостей конкретної групи студентів;
- 2) простий і зручний доступ до будь-яких ресурсів курсу;

3) раціональний розподіл часу педагога – інтерактивна оболонка дає змогу миттєво отримати інформацію і результати засвоєння навчального матеріалу по кожному студенту, оперативно моніторити самостійну діяльність учнів, максимально скорочує час на збір і обробку результатів.

Висновки. Таким чином, використання електронних навчальних ресурсів допомагає педагогу оперативно реагувати на досягнення кожного студента і організувати індивідуальний підхід до кожного учня у ході освоєння навчального матеріалу.

Перевагами використання електронних навчальних ресурсів для учнів є:

1) додаткова мотивація за рахунок наочності мультимедійних матеріалів та своєчасної оцінки результатів отриманих знань і умінь;

2) можливість освоєння навчального матеріалу в індивідуальному, звичному для студента темпі (побудова індивідуальної траєкторії навчання), оскільки з'являється можливість освоєння навчального матеріалу як в умовах навчального закладу, так і дистанційно;

3) можливість відстеження власних досягнень і готовності до здійснення функцій професійної діяльності, можливість самоконтролю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ашиток Н. Нова освітня реальність: дистанційна освіта у вищій школі в умовах пандемії. *Молодь і ринок*. №3 (189), 2021. С. 11–14.

2. Биков В. Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти. Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання. Ін-т інформ. технологій і засобів навчання АПН України, Ун-т менеджменту освіти АПН України; гол. ред.: В. Ю. Биков. 2010. № 1(15). URL: <http://www.ime.eduua.net/em15/emg.html>.

3. Василюк І. Застосування інформаційних технологій для розвитку творчого мислення учнів на уроках і в позакласній роботі в початковій

школі. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2019. № 10(177). С.69 – 73.

4. Гринько В. Використання цифрових технологій для формування у майбутніх учителів умінь XXI століття. *Молодь і ринок*. 2019. № 5. С. 56–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2019_5_11

5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38–39. 380 с. (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214519>.

REFERENCES

1. Ashytok, N. (2021). Nova osvitnia realnist: dystantsiina osvita u vyshchii shkoli v umovakhpandemii [A new educational reality: distanceeducation in higher education in a pandemic]. *Youth & market*. No. 3 (189), pp. 11 – 14. [in Ukrainian].

2. Bykov, V. (2010). Suchasni zavdannia informatyzatsii osvity [Modern tasks of informatization of education]. *Information technologies and teaching aids: electronic scientific professional publication*. No. 1(15). [in Ukrainian].

3. Vasylyuk, I. (2019). Zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii dlia rozvytku tvorchoho myslennia uchniv na urokakh i v pozaklasnii roboti v pochatkovii shkoli [Application of information technologies for the development of creative thinking of students in lessons and extracurricular activities in primary school]. *Youth & market*. No.10(177). pp.69 – 73. [in Ukrainian].

4. Hrynko, V. (2019). Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii dlia formuvannia u maibutnikh uchyteliv umin XXI st. [The use of digital technologies for the formation of future teachers' skills of the XXI century]. *Youth & market*. No.5. pp. 56–62. [in Ukrainian].

5. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. No 2145-VIII [On higher education: Law of Ukraine of 01.07.2014 p. No.1556-VII]. Information of the Verkhovna Rada. 2017. No. 38–39. 380 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.08.2021

“Для того, щоб прийти до справжнього знання, треба спочатку відчувати сумніви”.

Арістотель
давньогрецький філософ

УДК 37.014.3:373.5.011.33(477)“20”

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243889>

*Алла Загородня, доктор педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Національної академії педагогічних наук України*

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ (2011–2017)

Стаття присвячена вивченню теоретичних і практичних аспектів досвіду стандартизації профільного навчання в Україні у 2011–2017 рр. XXI ст. Окреслено ключові орієнтири щодо стандартизації профільного навчання, які представлені у нормативно-правових документах. Зосереджено увагу на основних соціально-економічних проблемах, що відбувалися в 2011–2017 рр., і мали вплив на процес стандартизації профільного навчання старшокласників. Подано авторське визначення поняття “профільне навчання”. Схематично унаочнено алгоритм поетапного запровадження досвіду стандартизації профільного навчання в Україні у 2011–2017 рр. XXI ст. Проаналізовано перспективні напрями стандартизації профільного навчання в Україні.

Ключові слова: нормативні документи; профільне навчання; стандартизація; шкільна освіта.

Рис. 1. Літ. 10.

*Alla Zahorodnia, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor,
Leading Researcher of the History and Philosophy of Education Department,
The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*

STANDARDIZATION OF PROFILE EDUCATION IN UKRAINE (2011–2017)

The article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of the experience of standardization of specialized education in Ukraine in 2011–2017 of the XXI century. The key guidelines for standardization of specialized education, which are presented in legal documents, in particular: State standard of basic and complete general secondary education (2011); Order “On approval of the Concept of specialized education in high school”; “The concept of specialized education in high school” (2013); “The concept of the New Ukrainian School” (2016); updated version of the Law of Ukraine “On Education” (2017), etc. The focus is on the main socio-economic problems that occurred in 2011–2017, and had an impact on the process of standardization of specialized education of high school students, in particular: convince that the problem of standardization of specialized education, in particular lack of information on specialized education standards and continuity between specialized seniors school and other vocational and higher education institutions; outdated material and technical base; imperfection of qualification characteristics for professions and types of work, which would be supported by legal documents that clearly regulate “licenses to conduct certain practices” and determine whether a certain person can engage in a particular activity. The author’s definition of “profile education” is given, which is considered as a type of differentiated education, which takes into account the educational needs, inclinations and abilities of students and creates conditions for high school students to study according to their professional self-determination. The main tasks of specialized training are outlined. The algorithm of gradual introduction of the experience of standardization of profile education in Ukraine in 2011–2017 of the XXI century is schematically illustrated. Perspective directions of standardization of profile education in Ukraine are analyzed, which contribute to the real construction of each high school student’s own educational trajectory in accordance with the Ministry of Education of Ukraine adopted for all these years.

Keywords: profile training; regulatory documents; standardization; school education.

Постановка проблеми. Глобальні тенденції в освіті XXI ст. актуалізують питання стандартизації профільного навчання та зосереджують увагу на політичних аспектах роботи над кваліфікаціями, що впливає на посилення прогнозованості розвитку профільного навчання в Україні, а саме розробку професійних стандартів, які відображені у нормативних документах, що мають визначати обсяг навчальних предметів, їх погодинне навантаження та за кожним окремим навчальним планом, інформацію про профілі та зміст певного типу професії, систему показників у вигляді

компетентностей для різних кваліфікаційних рівнів й давати змогу встановити ступінь відповідності професійної діяльності майбутніх фахівців загальним вимогам сучасного ринку праці.

Загострення у 2011–2017 рр., деяких соціально-економічних проблем переконують, що проблема стандартизації профільного навчання, зокрема фахової перед вищою освітою, в Україні була і досі є вкрай актуальною з декількох вагомих причин. Серед яких найголовнішою є хибні умовиводи через нестачу інформації про стандарти профільного навчання та наступність між профільною старшою школою та іншими

професійно-технічними та вищими закладами освіти. Слід також звернути увагу на застарілу матеріально-технічну базу, недосконалість кваліфікаційних характеристик на професії та види робіт, які були б підкріплені нормативно-правовими документами, що чітко регламентують “ліцензії на ведення певної практики” та визначають, чи може певна особа займатися конкретним видом діяльності.

Проблема стандартизації профільного навчання в шкільній освіті України була і досі залишається предметом досліджень багатьох науковців, зокрема: С. Гончаренка, Г. Селевка, П. Сікорського (термінологічне поле профільного навчання); О. Бугайова, Н. Ничкало, І. Унта, О. Ярошенко (вивчення рівнів, форм і видів профільного навчання); Г. Авчіннікова, О. Барановська, Г. Васьківська, С. Дятленко, С. Закірова (диференціація змісту навчання школярів та профільна підготовка); державна освітня політика щодо організації профільного навчання й змісту шкільної освіти в радянській Україні (Л. Березівська); соціально-професійний вибір учнів (М. Піддячий); затвердження стандартів профільного навчання (Г. Васьківська, Ю. Грегоращук, В. Кушнір) та ін.

Мета статті полягає у вивченні теоретичних і практичних аспектів досвіду стандартизації профільного навчання в Україні у 2011–2017 рр. XXI ст.

Теоретичною і методичною основою дослідження є системний підхід до вивчення фундаментальних положень стандартизації профільного навчання в Україні. Для розв’язання поставлених завдань використано такі загальнонаукові методи, як: 1) метод аналізу та синтезу (з метою розкриття понятійно-категоріального апарату дослідження); 2) наукової абстракції, індукції та дедукції (при узагальненні вітчизняного досвіду стандартизації профільного навчання); 3) абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення результатів дослідження та формулювання висновків). Спеціальні методи: 4) ранжирування, шкалювання, реєстрації, систематизації та диференціація, угруповання, графічного вираження даних.

Для розв’язання проблеми нашого дослідження методологічно важливе психолого-педагогічне осмислення ключового поняття. У такий спосіб для операціоналізації поняття “профільне навчання” вважаємо за доцільне спиратися на таке його визначення: “Профільне навчання” – вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього

професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті та структурі організації навчання [4, 31].

Серед завдань профільного навчання слід розрізняти такі: створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки; виховання в учнів любові до праці, забезпеченні умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією; формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенцій учнів на допрофільному рівні, спрямування підлітків щодо майбутньої професійної діяльності; забезпечення наступно-перспективних зв’язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю [3, 18; 5, 128].

Як відомо, в листопаді 2011 р. затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, основні положення якого стосовно старшої школи набували чинності з 1 вересня 2018 р. Ключовими орієнтирами означеного стандарту є: повага до особистості учня та визнання пріоритетності його інтересів над набуттям суто теоретичних знань без їх практичного застосування; визнання важливості становлення вільної від радянських стереотипів особистості, підтримка самостійності учнів, їх власного вибору, досвіду, прагнень, пізнавального інтересу та наполегливості; розвиток критичного мислення, а також створення гармонійних умов на засадах чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини для його реалізації; забезпечення рівних можливостей кожного учня до здобуття освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу; формування в учнів патріотизму та активної громадянської позиції, плекання любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля.

Згідно з оновленим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (2011), базова середня освіта матиме такі цикли, як адаптаційний (5–6 класи) та базового предметного навчання (7–9 класи), що дають змогу враховувати вікові й індивідуальні особливості розвитку і потреби учнів, а також забезпечити просування індивідуальними освітніми траєкторіями [2].

У зв’язку з необхідністю створення умов для реального втілення ідеї профільного навчання у

старшій школі Базовим навчальним планом оновленого освітнього стандарту (2011) цілком обґрунтовано передбачено зменшення кількості тижневих годин для реалізації інваріантного складника змісту освіти до 18 год., що становить 54 % гранично допустимого тижневого навчального навантаження старшокласників. З огляду на це передбачений стандартом зміст освіти вимагає перегляду з позицій урахування мети і завдань профільного навчання та співвіднесення його обсягу з часом, що відводиться на засвоєння цього змісту [1].

Прийнята в 2013 р. «Концепція профільного навчання старшокласників», задекларувала новий зміст їх профільного навчання за рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу, що надало можливість повніше враховувати інтереси, нахили і здібності учнів, їх можливості, створити умови для навчання відповідно до їхніх освітніх і професійних інтересів [9].

У 2014 р. керівництво МОН заявило про намір здійснити перехід до 12–річної загальної середньої освіти з такою структурою: 5 років – початкова школа, 4 роки – основна середня школа, 3 роки – старша (профільна) школа.

Означене стало поштовхом до перебудови системи шкільної освіти, і знайшло віддзеркалення у прийнятті «Концепції Нової Української школи» (2016), яка структувала профільну середню школу у два цикли навчання: 10 клас (1 цикл

навчання), 11–12 класи (2 цикл), що загалом займає 3 роки навчання. Концепція НУШ передбачає впровадження деяких інновацій у системі шкільної освіти, а саме: інтегрованого та проектного навчання учнів задля отримання ними цілісного уявлення про світ; нової моделі оцінювання (замість звичних табелів у кінці року учні перших класів отримують Свідоцтво досягнень) [8].

У 2017 р. було ухвалено новий Закон України «Про освіту», очікуваними результатами якого стало проголошення переходу школу на тривірневу систему навчання, а саме: початкова – 4 роки, вводиться з 2018 р., базова середня освіта – 5 років (гімназії), вводиться з 2022 р., профільна середня освіта – 3 роки (ліцеї та заклади професійної середньої освіти), вводиться з 2027 р. Відтак і школа стане профільною, учень зможе обирати: навчатися в академічному ліцеї чи професійному коледжі [6].

Усі вищерозглянуті нормативні документи та законопроекти слугують підставою для візуалізації алгоритму поетапного запровадження досвіду стандартизації профільного навчання в Україні у 2011–2017 рр. XXI ст. (Рис. 1).

Зосереджуючи увагу на формуванні в учнів ключових для життя компетентностей, слід відзначити, що замість запам'ятовування фактів та понять учні набуватимуть таких компетентностей, як: вільне володіння державною

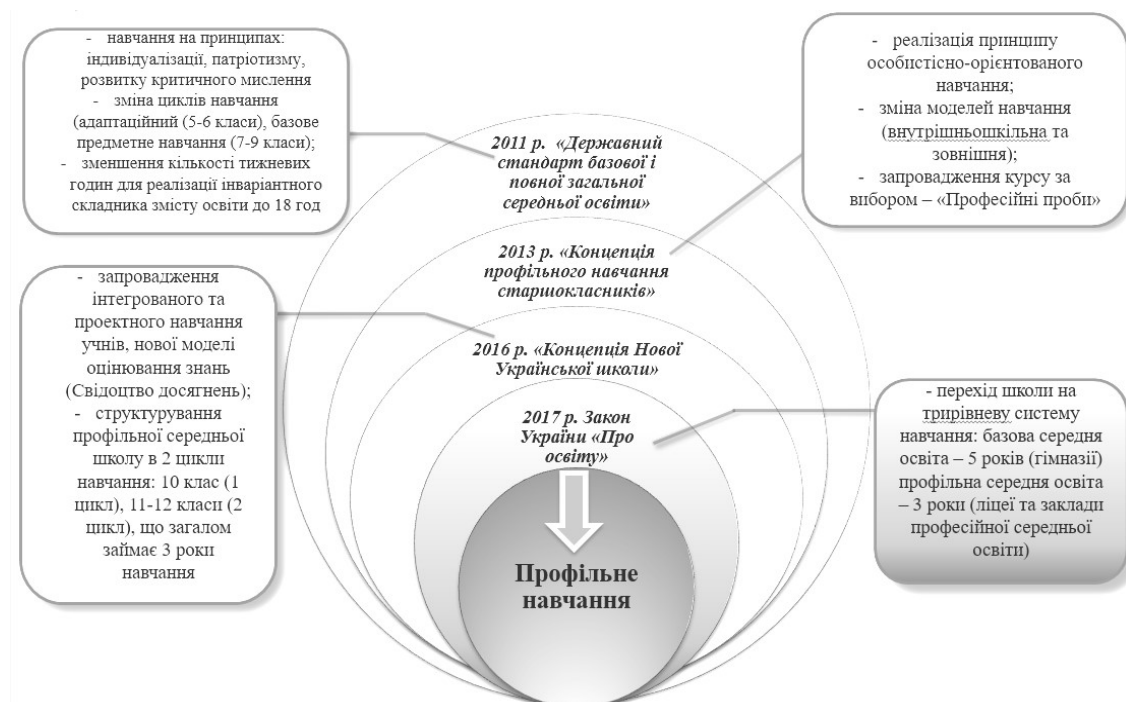

Рис. 1. Алгоритм поетапного запровадження досвіду стандартизації профільного навчання в Україні у 2011–2017 роках XXI ст. (авторська розробка)

мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична, інноваційність, екологічна, інформаційно-комунікаційна компетентності, а також компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; здатність до навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність [4; 5; 10].

Висновки. Означене дає підстави дійти висновку, що перспективними напрямками модернізації змісту загальної середньої освіти стало прийняття і введення у дію в 2018 р. Колегією Міністерства освіти і науки “Проекту концептуальних засад реформування профільного навчання “Сучасна професійна освіта”, мета якого полягає у створенні ефективної системи професійної освіти та навчання як основи економічного добробуту держави, складової сталого розвитку суспільства, запоруки професійної самореалізації та неперервного професійного розвитку особистості упродовж життя відповідно до її інтересів та потреб економіки України.

Одним з перспективних стримувальних чинників розв'язання наявних проблем і формування єдиної концептуально узгодженої й науково обгрунтованої державної політики щодо розвитку профільного навчання в Україні стало також прийняття в 2019 р. Закону України “Про фахову передвищу освіту”, проекти якого почали розроблятися лише в кінці 2017 р., який мав на меті визначення порядку, умов, форм та особливостей здобуття фахової передвищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васьківська Г. О., Кизенко В. І., Косянчук С. В., Барановська О. В./ Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект: кол. монографія. Київ, КОНВІ ПРІНТ, 2018. 260 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
3. Загородня А. А. Профільне навчання як форма радикальної диференціації навчання. “Педагогічні науки”, м. Запоріжжя, № 2 (35). 2020. С. 17–22. DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-02>.

4. Загородня А. А. Диференціація змісту навчання у старшій школі: історико-аналітичний аспект. *Молодь і ринок*. 2018. Вип. № 3(158). С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.128884>.

5. Загородня А. А. Профілізація загальної середньої освіти в контексті ідей НУШ. *Науково-пед. журн. “Молодь і ринок”*. 2019. Вип. № 10 (177). С.126–130.

6. Закон України “Про освіту” № 2145-VIII від 28.09.2017, ВВР, 2017.

7. Каленський А. А., Лузан П. Г., Ваніна Н. М., Пашенко Т. М., Кравець С. Г., Пятничук Т. В. Стандартизація професійної освіти: теорія і практика: монографія. Житомир: “Полісся”, 2018. 256 с.

8. Концепція Нової української школи (колегія МОН від 27.10.2016) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

9. Концепція профільного навчання. URL: <http://www.uazakon.com/document/fpart86/idx86618.htm>.

10. Кушнір В. М. Профільне навчання в історії розвитку вітчизняної школи (друга половина XIX–XX ст.). Монографія. Умань: Видавець “Сочінський”, 2016. 418 с.

REFERENCES

1. Vaskivska, H. O., Kyzenko, V. I., Kosianchuk, S. V. & Baranovska, O. V./ (2018). Formuvannia zmistu profilnoho navchannia: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Formation of the content of profile training: theoretical and methodological aspect]. Col. monograph. Kyiv, 260 p. [in Ukrainian].
2. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity (2011). [State standard of basic and complete general secondary education]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Zahorodnia, A. A. (2020). Profilne navchannia yak forma radykalnoi dyferentsiatsii navchannia. [Profile education as a form of radical differentiation of education]. “Pedagogical sciences”, Zaporizhzhia, No. 2 (35), pp.17–22. DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-02> [in Ukrainian].
4. Zahorodnia, A. A. (2018). Dyferentsiatsiia zmistu navchannia u starshii shkoli: istoryko-analitychnyi aspekt [Differentiation of the content of education in high school: historical and analytical aspect]. *Youth & market*, Vol. 3(158), 30–35. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.128884> [in Ukrainian].
5. Zahorodnia, A. A. (2019). Profilizatsiia zahalnoi serednoi osvity v konteksti idei NUSH [Profiling of

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО**

general secondary education in the context of NUS ideas]. *Youth & market*, Vol. 10(177), pp.126–130. [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" (2017). [Law of Ukraine "About education"]. No. 2145-VIII 28.09.2017 [in Ukrainian].

7. Kalenskyi, A. A., Luzan, P. H., Vanina, N. M., Pashchenko, T. M., Kravets, S. H. & Piatnychuk, T. V. (2018). Standartyzatsiia profesiinoi osvity: teoriia i praktyka; monohrafiia [Standardization of professional education: theory and practice]. Monograph. Zhytomyr, 256 p. [in Ukrainian].

8. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly (kolehiia MON vid 27.10.2016) [Concept of the New

Ukrainian School (MES Board dated October 27, 2016)]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

9. Kontsepsiia profilnoho navchannia (2013). [The concept of specialized training]. Available at: <http://www.uazakon.com/document/fpart86/idx86618.htm> [in Ukrainian].

10. Kushnir, V. M. (2016). Profilne navchannia v istorii rozvytku vitchyznianoї shkoly (druha polovyna XIX–XX st.) [Profile training in the history of domestic school development (second half of the XIX–XX centuries)]. Monograph. Uman, 418 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.08.2021

УДК 377:37.011

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243890>

Галина Борин, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти,
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТИВНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО**

У статті охарактеризовано педагогічні умови організації художньо-конструктивної діяльності педагога з дітьми дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Основну увагу зосереджено на виокремленні та обґрунтуванні педагогічних умов у руслі означеної проблеми. Наголошено, що вони ґрунтуються на загальнодидактичних та специфічних принципах, характеризуються певними вимогами до проведення художньо-конструктивної діяльності з вихованцями та спрямовані на задоволення особистісних потреб та інтересів дошкільників, їхню самореалізацію у активній творчій діяльності. Чималу увагу зосереджено на тому, що задля обґрунтування комплексу умов щодо організації художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку, варто враховувати низку факторів: суперечності, які існують в царині організації художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку; принципи організації освітнього процесу з дошкільниками; характерні особливості художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку.

Ключові слова: художньо-конструктивна діяльність; діти дошкільного віку; дошкільний заклад освіти; вихователь; педагогічні умови; особистісно-діяльнісний підхід; творчий розвиток дітей.

Лит. 14.

**Halyna Boryn, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, of Theory and Methods of
Preschool and Special Education Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF ORGANIZING ARTISTIC AND CONSTRUCTIVE
ACTIVITY OF PRESCHOOLAGED CHILDREN IN THE CONDITIONS
OF PRESCHOOL INSTITUTIONS**

The article describes the pedagogical conditions for the organization of artistic and constructive activities of a teacher with preschool children in a preschool institution. The main attention is focused on the selection and justification of pedagogical conditions of this problem. It is emphasized that they are based on general didactic and specific principles, are characterized by certain requirements for artistic and constructive activities with students and are aimed at meeting the personal needs and interests of preschoolers, their self-realization in creative activity.

Considerable attention is paid to the fact that in order to substantiate the set of conditions for the organization of artistic and constructive activities of preschool children, it is necessary to take into account a number of factors: contradictions that exist in the organization of artistic and constructive activities with preschool children; principles of organizing the educational process with preschoolers; characteristic features of artistic and constructive activity of preschool children.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО

The study describes the pedagogical conditions for organizing artistic and constructive activities of preschool children: organization of artistic and constructive activities of preschoolers on the basis of personality-activity approach (it means that the activity is the main method of mental reflection of the surrounding reality in the mind); providing a creative atmosphere during the artistic and constructive activities (a friendly and attentive attitude of the teacher to the creative manifestations of the child); coordinated actions of pupils during the specified activity form the ability to coordinate their own actions with the actions of peers; taking into account the age and individual characteristics of preschoolers, creating a proper developmental environment (in determining the conditions for the proper provision of artistic and constructive activities of children there are provisions on the inheritance of mental properties and abilities); ensuring a proper material and sanitary-hygienic environment (it states the fact that artistic and constructive activities should be organized in a spacious bright room that meets the appropriate sanitary and hygienic standards).

Keywords: artistic and constructive activity; preschool children; preschool educational institution; educator; pedagogical conditions; personal-activity approach; creative development of children.

Постановка проблеми. Формування майбутньої успішної особистості в Епоху трансформації української педагогічної науки набуває в наш час особливого значення. Зокрема, йдеться про розвиток творчих здібностей дітей, їх активності та самостійності. Художнє-естетичне виховання дітей дошкільників характеризується перманентним поступом, розпочинається шляхом сімейного виховання, а згодом – дошкільному закладі освіти.

Успішна організація художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку передбачає розробку із подальшою реалізацією педагогічних умов, що ґрунтуються на загальнодидактичних та специфічних принципах, характеризуються певними вимогами до проведення художньо-конструктивної діяльності з вихованцями та спрямовані на задоволення особистісних потреб та інтересів дошкільників, їхню самореалізацію у активній творчій діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми художньо-естетичного виховання дітей досліджено у працях Є. Міхеєвої, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Філософсько-естетичні аспекти цієї проблематики висвітлено в наукових працях І. Гончарова, М. Киященко, В. Ядова тощо. Психологічні основи естетичного виховання вивчали Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, Б. Теплов та інші. На сучасному етапі питання художньо-естетичної діяльності дітей досліджують С. Василювський, Н. Волошина, В. Кардашов, В. Котляр, М. Масол, О. Сухорукова, Г. Фесенко тощо. Окремі аспекти організації занять з художньої праці в умовах закладу дошкільної освіти студіюють Н. Голота, Т. Єськова, С. Матвієнко та інші. Особливості формування художніх та конструктивних умінь майбутніх педагогів висвітлено у наукових студіях Г. Артемової, Н. Голоти, О. Попович, О. Сухорукової.

Мета статті – здійснити аналіз педагогічних умов організації художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Задля обґрунтування комплексу умов щодо організації художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку, варто враховувати низку факторів: суперечності, які існують в царині організації художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку; принципи організації освітнього процесу з дошкільниками; характерні особливості художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку.

Результати аналізу наукової літератури засвідчують, що єдине визначення змісту поняття “педагогічні умови” відсутнє. Згідно з Великим тлумачним словником, умова є сукупністю положень, покладених в основу чого-небудь [2]. Послугуємось тлумаченням В. Іваної, яка дефініцію “педагогічні умови” тлумачить як сукупність певних обставин, що забезпечують ефективність протікання освітнього процесу та сприяють виникненню і цілеспрямованому розвитку певного явища [5].

У освітньому процесі закладу дошкільної освіти дошкільник та вихователь перебувають у зонах розвитку особистісного досвіду. Під час художньо-конструктивної діяльності для дитини важливими стають потреби, мотиви творчої освітньої діяльності, особистісні цілі, а для вихователя – мета, зміст, форми, методи та прийоми, засоби навчання в означеному руслі. Слід також акцентувати на тому, що під час активної творчої діяльності в дітей розвиваються особистісні якості, які згодом можуть проявитися чи перенестись на іншу сферу діяльності.

Задля обґрунтування першої умови – організація художньо-конструктивної діяльності за допомогою ігрових методів, що сприяє виникненню інтересу до добровільної участі дітей в означеному руслі – зауважимо, що однією із провідних видів діяльності дітей дошкільного віку є гра. В іграх дітей виявляються здібності, індивідуальні особливості. Оскільки гра – це природний стан дитини, тому під час гри навчання й розвиток вихованця відбуваються для неї

непомітно. Саме ігрова діяльність найефективніше сприяє повноцінному розвитку особистості дошкільника. У грі діти відображають навколишню дійсність – взаємини людей, їхні дії та водночас вносять у гру й елементи власного світобачення та уяви, виявляючи свою самостійність. Проте кожен вихованець на власний розсуд “творить” гру, по-своєму відображає в ній свої уявлення про світ, виражаючи (демонструючи) власне ставлення до нього. Художньо-конструктивна діяльність дошкільників виникає із гри і водночас застосування педагогом ігрових методів допомагають дитині подолати побоювання, невпевненість з приводу того, що у них не вийде, оскільки вони створюють атмосферу відкритості, розкритості, забезпечують емоційно позитивне відношення до творчої діяльності, діти навчаються думати, експериментувати, самовиражатися. Результат художньо-конструктивної діяльності не може бути поганим чи хорошим, виріб (робота) кожної дитини – індивідуальний, неповторний. Це творчий процес, який викликає в дитини відчуття радості, оскільки спрямований на розвиток бажання творити. У результаті такої творчої діяльності дитина створює щось нове, не схоже на інше, розвиває свою уяву під час реалізації задуму.

Обґрунтування наступної умови – забезпечення належного матеріального та санітарно-гігієнічного середовища – полягає у тому, що художньо-конструктивну діяльність слід організовувати у просторому світлому приміщенні, яке відповідає належним санітарно-гігієнічним нормам. Навчальне обладнання зони художньо-конструктивної діяльності включає комплект меблів, матеріали, інструменти, необхідні для організації заняття.

З метою обґрунтування наступної умови – урахування вікових та індивідуальних особливостей дошкільників, створення належного розвивального середовища, зазначимо, що у визначенні умов належного забезпечення художньо-конструктивної діяльності дітей є положення про успадкування психічних властивостей та здібностей (С. Рубінштейн, Л. Венгер). До художньо-конструктивних умінь та навичок важливими є сформовані навички координування дій ока й руки, що надає можливість виконувати конструкторські дії дії відповідної складності; володіння техніками роботи із певними матеріалами.

Художньо-конструктивна діяльність дітей розвиває логічне й абстрактне мислення, фантазію, спостережливість, увагу, уяву, формує впевненість у собі. Діти навчаються помічати

знайомі обриси у невідомому, а згодом інтерпретують їх, відображаючи це у своїй творчості, здійснюючи пошук нешаблонних шляхів творчої діяльності. Використовуючи у роботі різноманітні матеріали (нитки, поролон, плівку, трубочки, пензлики для клею, сіль, папір, картон), діти розвивають асоціативне й логічне мислення. Також така робота сприяє розвитку окоміру, вчить поєднувати кольори, розвиває відчуття пропорції, симетрії, гармонії.

Характеристика наступної умови – забезпечення творчої атмосфери під час художньо-конструктивної діяльності – полягає у доброзичливому й уважному ставленні педагога до творчих проявів дитини. Узгоджені дії вихованців на під час означеної діяльності формують уміння узгоджувати власні дії із діями однолітків. Відповідно до досліджень Є. Фльоріної, Н. Сакуліної, В. Котляра, Г. Підкурғанної, успішності розв’язання художньо-конструктивних завдань сприяють як зовнішні, так і внутрішні умови організації освітнього процесу в ЗДО.

Зовнішні умови передбачають створення творчої атмосфери під час означеного виду діяльності дітей. Це знаходить відображення у доброзичливому й уважному ставленні однолітків та дорослих до творчого прояву дитини; наявність належної матеріальної бази дає можливість дітям практично реалізувати творчі пошуки відповідно до задуму. До внутрішніх умов відносять сформованість системи психічних процесів, які сукупно забезпечують вихованцю можливість розв’язувати завдання, що виникають на кожному етапі художньо-конструктивної діяльності та становлять психологічну готовність до творчого процесу. Участь у колективних роботах, спільні емоції та переживання поєднують дітей, викликають радісний, піднесений настрій.

Обґрунтування наступної педагогічної умови – організація художньо-конструктивної діяльності дошкільників на основі особистісно-діяльнісного підходу – полягає у тому, що діяльність є головним методом психічного відображення навколишньої дійсності у свідомості особистості. На думку М. Кардашова, вивчення особливостей суспільної свідомості здійснюється через систему відносин у суспільстві (виробничих, соціальних, міжособистісних), а індивідуальних особливостей психіки особистості – через аналіз діяльності у певних суспільних умовах та життєвих ситуаціях [6]. За таких умов, за міркувань ученої, діяльність – це не реакція і не комплекс реакцій у їх взаємодії, а упорядкована система, що має власну побудову, внутрішні взаємозв’язки, характеризується гнучкістю, перманентним розвитком [3, 82].

Діяльність дитини дошкільного віку тісно пов'язана із діяльністю інших людей, у процесі якої вона набуває досвіду минулих поколінь, формує досвід власної діяльності, оволодіває формами, методами та способами її реалізації, здійснює порівняльний аналіз [12]. Унаслідок цього посилюється мотивація вихованця, розширюється його кругозір, він набуває певних особистісних якостей. Особливою цінністю художньо-конструктивної діяльності є здобутки загальнолюдського досвіду, які згодом стають досвідом молодих поколінь [13]. Саме на основі набутого і засвоєного досвіду певної діяльності, лише у діяльності можна творити нові цінності.

Загальновідомо, що процес навчання асоціюється зазвичай з поняттями “навчальна діяльність” і “пізнавальна діяльність” та в педагогічній науці асоціюється із загальним терміном “уміння”. Проте завжди ці поняття оскільки вони охоплюють діяльність того, хто навчає (педагог), і того, хто навчається (дитина). Проаналізуємо детальніше дефініції “естетична діяльність” та “конструктивна діяльність” дітей дошкільного віку.

На думку Н. Копалової, естетична діяльність є духовно-практичною, емоційно раціональною діяльністю дитини. Її змістом виступає побудова індивідуальної картини світу шляхом створення виразних художніх образів, а її метою, за міркувань науковця є гармонізація відносин дитини зі світом, моделювання образу “Я”, як “концепції творця” [7, 3]. У художньо-естетичній діяльності дітей дошкільного віку важливе місце має здатність сприймати художній твір, створювати власний виразний образ. Результат такої діяльності дитина відображає у своєму власному творчому продукті залежно від її індивідуальних особливостей. Згідно із дослідженнями І. Ликової, художньо-естетична діяльність є специфічною за своїм змістом та формами вираження, вона спрямована на естетичне опанування дитиною світу шляхом опанування мистецтва [8, 3].

Отже, художньо-естетична діяльність – це спосіб естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку, система специфічних художньо-творчих дій, спрямованих на сприйняття, пізнання і створення художнього образу в певному малюнку чи виробі для естетичного опанування світу.

За переконанням І. Реви, знання й дії, осмислені, усвідомлені і пережиті дитиною під час художньо-естетичної діяльності, яка має в своїй основі передумови художньо-творчої діяльності, набувають дієвого характеру, стають основою дій та переконань вихованця, а згодом – основою

поведінки і діяльності у суспільстві. Такі взаємопереходи лежать в основі перманентного розвитку особистості, оскільки внутрішня за формою діяльність виходить із зовнішньої практичної діяльності і зберігає двобічний зв'язок з нею. Набуті знання у процесі діяльності також впливають на дитину, змінюють її мислення, формують процеси сприйняття [13]. Особистісно-діяльнісний підхід на основі якого покладено організацію художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку передбачає таку модель спілкування педагога з вихованцем, за якої особистісний компонент вибудовується з урахуванням минулого досвіду вихованця, його особистісних якостей.

В основу особистісно-діяльного підходу покладено психолого-педагогічні аспекти особистісно орієнтованого підходу. Їх ґрунтовно досліджено в працях І. Беха, О. Пехоти, Г. Підкугарної, В. Рибалко, В. Серикова та ін. Зокрема, Г. Підкугарна переконує, що особистісно орієнтований підхід потребує організації освітнього процесу на засадах глибокої поваги до дитини, врахування особливостей її індивідуального розвитку, передбачає формування цілісної особистості, яка здатна усвідомити власну гідність і поважати інших людей [10]. Особистісний підхід передбачає послідовне ставленням дорослих до дитини як до особистості; передбачає допомогу їй у царині усвідомлення себе особистістю, допомогу у виявленні, розкритті власних можливостей, становленні її самосвідомості, самоствердження, самореалізації [4; 10]. Відтак діяльнісний підхід спрямовано на організацію художньо-конструктивної діяльності дошкільників у такий спосіб, щоб забезпечити їм активність у пізнанні, праці, діяльності, саморозвитку, самовдосконаленні.

Проаналізуємо мотиви, які спрямовують художньо-конструктивну діяльність дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти. Їх ми поділяємо на декілька груп [12]: **освітні мотиви** – розкривають ставлення особистості до художньо-конструктивної діяльності (інтереси, потреби, які є основою активності і самостійності дошкільника); **моральні мотиви** – характеризують власне моральне ставлення особистості до навколишніх, а саме до ти, для яких власноруч виготовляють свої вироби чи виконують цікаві зображення; **соціальні мотиви** – спрямовують діяльність дошкільників на досягнення реальних художньо-конструктивних результатів, до певного місця в колективі учнів, до освітньої діяльності загалом.

Отже, художньо-конструктивна діяльність

складається із окремих, пов'язаних між собою художньо-творчих дієвих аспектів, що спрямовані на усвідомлення дітьми цілей щодо досягнення відповідних творчих результатів.

Художньо-конструктивній діяльності дітей дошкільного віку притаманний активний, емоційно насичений, часто непередбачуваний зміст. Це вимагає застосування педагогом особистісно-діяльнісного підходу до налагодження взаємодії із дітьми дошкільного віку в означеному аспекті.

Належне керівництво означеним видом дитячої діяльності передбачає урахування вікових, індивідуальних особливостей дітей. Велике значення в організації художньо-конструктивної діяльності дітей відводимо особистості педагога, який, на думку О. Хорунжого [14], має належним чином підготуватися до неї: скласти тематичний річного (піврічний) плану роботи і конспектів до кожного заняття. План слід узгоджувати із розділами чинної програми, за якою працює ЗДО і який, зокрема, може включати декілька занять (які передбачають роботу з різними матеріалами, у різних техніках), присвячених одній темі. У плані передбачено бесіди, розповіді, досліди, матеріали, перелік основних практичних робіт, екскурсії, виставки, заключні заняття за темою.

На думку науковців [9; 14] педагог, плануючи художньо-конструктивну діяльність дітей, зобов'язаний здійснити такі дії: урахувуючи психолого-фізіологічний, соціально-економічний аспекти діяльності, здійснює керівництво художньо-конструктивною діяльністю дітей на основі особистісно-діяльнісного підходу, педагогічно обґрунтовуючи вибір доцільних форм, засобів та методів роботи; сприяє формуванню художньо-естетичних інтересів дошкільників, забезпечуючи належні умови для повноцінного розвитку майбутньої творчої особистості; бере участь у розробці й реалізації освітніх програм, запроваджуючи сучасні технології виховання й розвитку дітей у художньо-естетичному напрямі; активно співпрацює із батьками дітей; забезпечує проведення занять із дотриманням правил організації освітньої та творчої діяльності у процесі користування різноманітними приладами й інструментами [9].

Відповідно до основних нормативних документів, освітній процес у закладі дошкільної освіти, має включати в себе такі види дитячої діяльності, які відповідають віку вихованців, в тих межах, в яких відбуваються важливі вікові новоутворення і надалі є сприятливими для подальшого розвитку дитини дошкільного віку в усіх сферах життєдіяльності. Від педагогів, які організовують художньо-конструктивну діяльність

з дошкільниками, залежить рівень їхнього художньо-естетичного виховання та розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Задля належної організації художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку вихователь ЗДО повинен мати сформоване креативне педагогічне мислення, уміти бачити в кожному дошкільнику індивідуальність; повинен сам володіти моделлю продуктивного художньо-конструктивного пізнання і впроваджувати це у своїй діяльності. У центрі уваги вихователя має перебувати дитина як особистість у своїй унікальності, а кожне заняття має стати для вихованців відкриттям, на шляху пізнання естетики навколишнього світу. Отож, належним чином організована художньо-конструктивна діяльність у закладі дошкільної освіти здатна забезпечити творчий вихованців. Саме на ґрунті гри, покладеної в основу художньо-конструктивної діяльності дітей, зароджуються їхні творчі прояви майбутньої особистості.

Проведене нами дослідження не вичерпує порушеної проблеми. Напрямами її подальшого вивчення вбачаємо дослідження шляхів реалізації педагогічних умов художньо-конструктивної діяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борин Г.В. Діяльнісний підхід у професійній підготовці майбутніх педагогів до творчої художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку. *Науковий журнал: Освітній простір України*. Івано-Франківськ, 2019. Випуск 14. С. 57–63.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад і голов. ред. В.П. Бусел. Київ, 2005. 1728 с.
3. Долинна О., Низковська О. Гурткова робота. Дошкільне виховання. 2004. №11. С. 8–9.
4. Долинна О., Низковська О. Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі. Дошкільне виховання. 2011. №10. С. 7–10.
5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир, 2006. 320 с.
6. Кардашов М. В. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2007. 296 с.
7. Копалова Н. Гурткова робота з аплікації та оригамі. Тернопіль, 2007. 80с.
8. Ликова І.О. Програма художнього виховання, навчання й розвитку дітей 2-6 років "Кольорові

долоньки”. Харків: Веста: Видавництво “Ранок”, 2007. 128 с.

9. Москаленко М. Організація роботи гуртків, секцій, клубів, творчих об’єднань у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: www.ippo.org.ua/files.

10. Навчально-методичні матеріали до Модельної навчальної програми для першого класу / Укладачі: О. Волощенко, О. Козак. 2018 р. URL: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/Tyzhden_18_YA-Mandrivnyk.pdf

11. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: Проект. Київ, 2001. 24 с.

12. Пустовіт Г. Позашкільна освіта та виховання крізь призму сьогодення. Рідна школа. 2010. №3. С. 28–31.

13. Рід Г. Проект концепції єдиної системи естетичного виховання у загальноосвітніх школах України. *Мистецтво та освіта*. 1998. № 1. С. 2–7.

14. Хорунжий О. Практикум в навчальних майстернях з методикою трудового навчання. Тернопіль: Астон, 2001. 220 с.

REFERENCES

1. Boryn H.V. (2019). Diialnisnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv do tvorchoi khudozhno-konstruktivnoi diialnosti z ditmy doshkilnoho viku [Activity approach in professional training of future teachers to creative artistic and constructive activity with preschool children]. *Scientific journal: Educational space of Ukraine*. Ivano-Frankivsk. Vol. 14, pp.57–63. [in Ukrainian].

2. Busel, V. (Ed.). (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with revisions and additions)]. 1728 p. [in Ukrainian].

3. Dolynna, O., & Nyzkovska, O. (2004). Hurtkova robota [Group work]. *Preschool education*. No.11, pp.8–9. [in Ukrainian].

4. Dolynna O., & Nyzkovska O. (2011). Pro orhanizovanu i samostiinu diialnist ditei u doshkilnomu navchalnomu zakladi [About organized and independent activity of children in preschool educational institution]. *Preschool education*. No.10, pp.7–10. [in Ukrainian].

5. Moliako, V., & Muzyka, O. (2006). Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty

doslidzhen [Abilities, creativity, talent: theory, methods, research results]. Zhytomyr, 320 p. [in Ukrainian].

6. Kardashov, M. V. (2007). Teoriia i metodyka vykladannia obrazotvorchoho mystetstva: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vshchychkh navchalnykh zakladiv [Theory and methods of teaching fine arts]. *A textbook for students of higher educational institutions*. Kyiv, 296 p. [in Ukrainian].

7. Kopalova, N. (2007). Hurtkova robota z aplikatsii ta oryhami [Group work on applications and origami]. Ternopil, 80 p. [in Ukrainian].

8. Lykova, I.O. (2007). Prohrama khudozhnoho vykhovannia, navchannia u rozvytku ditei 2-6- rokiv “Kolorovi dolonky” [The program of art education, training and development of children 2-6 years “Colourful palms”]. Kharkiv, 128 p. [in Ukrainian].

9. Moskalenko, M. Orhanizatsiia roboty hurtkiv, sektsii, klubiv, tvorchykh obiednan u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Organization of work of circles, sections, clubs, creative associations in general educational institutions]. Available at: www.ippo.org.ua/files. [in Ukrainian].

10. Navchalno-metodychni materialy do Modelnoi navchalnoi prohramy dlia pershoho klasu [Teaching materials for the Model curriculum for the first grade]. (Ed.). O. Voloshchenko, O. Kozak. 2018. Available at: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/Tyzhden_18_YA-Mandrivnyk.pdf [in Ukrainian].

11. Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u XXI stolitti: proekt (2001). [National Doctrine of Education Development of Ukraine in the XXI Century: Project]. Kyiv, 24 p. [in Ukrainian].

12. Pustoviit, H. (2010). Pozashkilna osvita ta vykhovannia kriz pryзму sohodennia [Extracurricular education and upbringing through the prism of today]. *Native school*. No.3, pp.28–31. [in Ukrainian].

13. Rid, H. (2008). Proekt kontseptsii yedynoi systemy estetychnoho vykhovannia u zahalnoosvitnikh shkolakh Ukrainy [Draft concept of a unified system of aesthetic education in secondary schools of Ukraine]. *Art and education*. No.1, pp.2–7. [in Ukrainian].

14. Khorunzhyi, O. (2001). Praktykum v navchalnykh maisterniakh z metodykoiu trudovoho navchannia [Workshop in training workshops with methods of labor training]. Ternopil, 220 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.08.2021

“Допомагайте тим, хто хоче працювати, але поки не може вибрати собі заняття по душі”.

Марія Монтессорі, італійський педагог, лікар, філософ

УДК 78.071.1(477):37.01

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243891>

Юрій Добуш, доцент кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Зоряна Гнатів, кандидат філософських наук, доцент кафедри
методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ТВОРИ В. ВИТВИЦЬКОГО ДЛЯ ДІТЕЙ: ПРОСВІТНИЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНА СПЕЦИФІКА

Дослідження музикознавчої, композиторської та музично-громадської діяльності Василя Витвицького – вельми важливе завдання на нинішньому етапі пізнання й самоідентифікації національної культури: його постать уособлює генеральні напрямні й настановні позиції розбудови української музичної культури ХХ ст.

Музикознавчий доробок В. Витвицького – цінне надбання української музичної культури. Композиторська творчість В. Витвицького органічно вписується у його загальний портрет як музичного діяча, що має перед собою чітку мету: популяризувати українську пісню, утверджувати її як ґрунт, на якому зростає й сформувалась українська музична культура.

Ключові слова: Василь Витвицький; музичне мистецтво; композиторська творчість; просвітництво; музика для дітей; педагогічна специфіка.

Лит. 5.

Yuriy Dobush, Associate Professor of the Methods of Music Education and Conducting Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Zoryana Hnativ, Ph.D.(Philosophy), Associate Professor of the Methods of
Music Education and Conducting Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

WORKS OF V. VITVYTSKIY FOR CHILDREN: EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL SPECIFICS

The study of musicological, compositional and musical-public activity of Vasyl Vitvytskyi is a very important task at the present stage of cognition and self-identification of national culture: his figure embodies the general guidelines and guidelines for the development of Ukrainian musical culture of the twentieth century.

Vitvytskyi is a valuable heritage of Ukrainian musical culture. His works cover a significant period of time: 1934–1989. V. Vitvytskyi's compositional work organically fits into his general portrait as a musical figure with a clear goal: to popularize Ukrainian song, to establish it as the ground on which Ukrainian musical culture grew and formed. At the same time, V. Vitvytskyi defends the principles of professionalism of composer's creativity, resorting to various means of spreading folk songs. It is the folk song that becomes the basis of all genres of his work. The composer turns to the method of direct citation, as well as to individual rethinking and generalization of folklore material. V. Vitvytskyi's works are also represented by genres of chamber and instrumental music. In addition, the composer is the author of individual vocal and choral works, as well as music for children's performances.

V. Vitvytskyi pays considerable attention to the enrichment of the pedagogical repertoire. The vast majority of the composer's works are addressed to Ukrainian youth, children, and the stratum organization. It is here that the popularizing orientation of V. Vitvytskyi's work is most fully revealed.

V. Vitvytskyi's author's songs are closely connected with the progressive ideas of his time. They embody the ideas of patriotism and civic duty, a sense of intolerance of violence and oppression.

V. Vitvytskyi's songs are intended for a wide range of music lovers. Hence – the expressiveness of melody, simplicity of musical expression, conciseness of form.

Keywords: Vasyl Vitvytskyi; musical art; composition; education; music for children; pedagogical specifics.

Постановка проблеми: Акцентування персоналістського досвіду Василя Витвицького – як музикознавця, композитора та музично-громадського діяча – в моделі та буттєвому статусі української музичної культури має на сьогодні досить часті спроби. Однак спеціальних видань, присвячених саме так окресленій проблемі, не лише немає, але й

висвітлюється вона переважно як окремі аспекти. Проте цілісного дослідження стосовно постаті В. Витвицького в контексті соціокультурної ситуації першої половини ХХ ст. – особливо з точки зору особистісного внеску й ролі у становленні національної музичної свідомості – на сьогодні не існує. Особливої уваги заслуговує музична спадщина В. Витвицького для дітей.

Аналіз наукових праць з проблемами дослідження. Початок роботи над цією проблемою було покладено в окресленнях найбільш важливих напрямів наукового пошуку. Так, вагомим досягненням сучасної музикознавчої думки став початок досліджень Галицької музичної культури (М. Черепанин, Л. Кияновська, О. Козаренко, О. Шевчук). Загальній характеристиці постаті В. Витвицького присвячені такі праці: “В. Витвицький – музикознавець” М. Зубеляк [3], “В. Витвицький – митець і вчений” Л. Лехника [4], “В. Витвицький” Я. Михальчишина [5] та ін.

Мета статті – визначити особливості музикознавчої, композиторської та музично-просвітницької діяльності Василя Витвицького для дітей як такої, що становить вагому компоненту персоналістського досвіду української культури в справі її розвою й покріплення національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Відродження єдиного етнокультурного простору в нашій незалежній Українській державі висувається в ранг найактуальніших суспільно-політичних проблем, набуває окремого наукологічного статусу і потребує виваженого й різнобічного вивчення. Трансформаційні умови українського соціуму нашого часу не тільки створили зовсім нову ситуацію для розвитку національної музикознавчої думки, але й поставили перед дослідниками цілу низку актуальних завдань, розв’язання яких, з відомих причин, довго і, здавалося б, безнадійно залишалось неможливим – бо було “не дозволеним”.

Активна діяльність В. Витвицького в ділянці музикознавства та музично-громадському житті обмежувала міру прикладання його зусиль у сфері композиторської творчості. Тому, порівняно з музикознавством, безпосередньо композиторська діяльність є менш об’ємною у його загальній творчій спадщині.

Однак характеризуючи, наприклад, творчість композитора з боку способів самого “контактування” з фольклорним матеріалом, застосовуватимуться порівняння з близькими за жанром творами інших композиторів – В. Барвінського, Л. Ревуцького та ін.

Композиторська творчість В. Витвицького органічно вписується у його загальний портрет як музичного діяча демократичного спрямування, що має перед собою чітку мету: популяризувати українську пісню, утверджувати її як ґрунт, на якому зросла й сформувалась українська музична культура. Водночас В. Витвицький відстоює засади професіоналізму композиторської

творчості, вдаючись до різноманітних засобів поширення народної пісні. Вона стає основою усіх жанрів його творчості. Композитор звертається як до методу прямого її цитування, так і до індивідуального переосмислення та узагальнення фольклорного матеріалу.

Твори В. Витвицького у своїй більшості репрезентують жанри камерно-інструментальної музики. Крім того, він є автором окремих вокально-хорових творів, а також музики до дитячих вистав. В. Витвицький надає значну увагу збагаченню педагогічного репертуару. Просвітницьку мету композитора посвідчує часте звернення до 4-ручного викладу фортепіанних п’єс. Технічно менше складні, вони стають доступнішими до виконання, а те, зі свого боку, сприяє поширенню українського фортепіанного репертуару в домашньому музикуванні. Як свідчать “Спогади”, В. Витвицький сам залюбки грав “у чотири руки”.

В. Витвицький постійно вболіває за долю української музики; докладає зусиль, щоб піднести стан української музичної культури на вищий рівень і включити її до світового музичного процесу. Так, на початку 30-х рр. у Галичині виникли численні хорові осередки, керівництвом якими здійснювали переважно музиканти-аматори. Це викликало нагальну потребу у відповідному *методичному посібнику для диригентів*. Так з’явився “*Диригентський порадишник*” (1938) – у співпраці В. Витвицького, М. Колесси та Зеновія Лиська під загальною редакцією В. Витвицького. Як зазначено у передмові, основні зусилля митців мали бути спрямовані на піднесення хорового життя Західної України: “Для цієї цілі першорядне значення має відповідний вишкіл провідників міських і сільських співацьких гуртків. Спринитися до цього, дати фахову пораду в найважливіших справах диригентської праці – це і є завданням нашого *Порадишника*” [Д. I.: 5, 5].

Слушно вважати, що дитячі роки – це той час, коли можна найбільш успішно прищепити любов до музики, навчити розуміти її, впливати за її допомогою на особистість. Тому значна більшість творів композитора адресована українській молоді, дітям, пластовій організації. Саме тут популяризаторська спрямованість творчості В. Витвицького виявляється найбільш повно.

Дві збірки *обробок українських народних пісень для фортепіано в 4 руки* (Перший випуск з’явився у Львові 1944 р. у черговому випуску збірки “Український Педагогічний репертуар”, другий – 1974р. у Торонто) є досить цікавими щодо

підходу композитора до фольклорного матеріалу. В. Витвицький виявляє інтерес до різноманітних народнопісенних жанрів (календарно-обрядові, родинно-побутові, жартівливо-танцювальні, історичні), та перевагу надає *дитячому* фольклору. Автор відбирає пісні з “простими” ладо-інтонаційними та метро-ритмічними засобами, причому користується найбільш відомими мелодичними варіантами.

Композиційна форма п’єс проста – строфічна з елементами варіаційного розвитку або тричастинна, часто з репризним обрамленням. Фактура здебільшого гомофонно-гармонічна, подекуди – з використанням поліфонічних прийомів: підголосковості (“Марш”, “Ой у полі” – у Другій збірці), канонічної та вільної імітації (“У лузі”, “Данчик” – з Першої збірки). Найбільш виразно підголоскова манера народного багатоголосся проглядає в п’єсі “Ой у полі, полі”: збереження закономірностей народного голосоведення допомагає дітям засвоювати специфічні особливості національної традиції гуртового (хорового) співу. Примітно також, що подекуди художній зміст першоджерела опрацьовується засобом аранжування – із застосуванням різноманітних звукообразальних прийомів. Так, у багатьох п’єсах “нехитра” мелодія поєднується із ускладненою гармонією. В окремих випадках такі гармонічні загострення є умисними, і не завжди “виправданими” (у п’єсі “Щиглик”, наприклад).

“Характеризовані” п’єси розташовуються у збірках за певною *логічною* послідовністю. У Першій збірці, окрім образного контрастування п’єс, – це *тональний принцип* (як тут не згадати ідею структурування Добре темперованого клавіру Й. Баха!) – у напрямі “зростання” ключових знаків при поєднанні паралельних (мажорної та мінорної) тональностей. У Другій збірці п’єси розташовані насамперед за принципом образного контрастування, що як “ідея” здобуває конкретизацію у темповому і ладотональному контрастуванні.

Обидві збірки обробок В. Витвицького свідчать про еволюцію автора щодо мистецького втілення народнопісенного матеріалу. Зокрема, п’єси Другої збірки мають різноманітнішу й складнішу фактуру, більш розгорнуту композиційну будову. Тут композитор досягає органічного поєднання фольклорної стилістики минулого із сучасними гармонічними, наприклад, засобами, які він уміло поєднує.

Цікавою в дитячому репертуарі В. Витвицького є *Сонатина для фортепіанного дуету*, в якій композитор звертається до класичної жанрової

форми, яку втілює “засобом” українського національного “матеріалу”. Як і в більшості оригінальних творів В. Витвицького, у Сонатині зв’язки з фольклором виступають опосередковано: композитор вдається радше до стилізації “лексики” лірико-пісенних та танцювальних жанрів.

У Сонатині В. Витвицький застосовує принцип викладу тематичного матеріалу, що полягає в ладо-тональному розвитку тематичного “зерна”, причому часто використовуються тональності мажоро-мінорної спорідненості. Єдність циклу зумовлюють також інтонаційні арки.

Загалом яскравий мелодизм Сонатини, її пісенно-танцювальна основа, світлий колорит та зручна піаністична фактура цілком відповідають дитячому сприйняттю й виконавству.

З педагогічною метою В. Витвицьким була написана *Сюїта для скрипки, віолончелі та фортепіано*. Твір складається з чотирьох частин, кожна з яких має програмну назву: Спомин, Інтерлюдія, Колискова, Фінал. Жанрове визначення твору декларує сюїтний принцип побудови циклу: чергування (“ряд”, послідовність) із взаємодоповненням та зіставленням різнохарактерних “картин”. Внутрішня структура кожного номера сюїти однотипна – тричастинна форма із розвитковим контрастом. В. Витвицький застосовує різноманітні прийоми розгортання музичної думки: варіаційність, секвенціювання, поліфонічність (прийоми підголосковості, імітації, контрапункту, стретне проведення).

У Сюїті В. Витвицький не вдається до цитування, але активно перетворює і трансформує фольклорні елементи. Так, у Спомині та Колисковій композитор відштовхується від “лексики” українського ліричного мелосу; у контрастних за характером Інтерлюдії та Фіналі – спирається на народно-танцювальні образи.

Розрахована на дитяче виконання, Сюїта відзначається простотою гармонічних та фактурних засобів. У розвитку музичного тематизму твору всі три інструменти є самостійними, індивідуалізованими (причому партія фортепіано цементує всю музичну тканину і вносить певні ілюстративні штрихи). Динамізація досягається пошуками щоразу нових тембрів та звукових барв: одна й та ж тема “проводиться” різними інструментами ансамблю.

Послідовно дотримуючись принципу організації музичного навчання українських дітей на основі народної творчості, В. Витвицький пише також *музику до дитячих вистав*. Прикладом цього є казка Н. Забіли “Півник і курочка”. Тут всього

два музичні номери: пісня Курочки, яка повторюється кілька разів, та фінальна пісня героїв вистави – Півника, Курочки, Зайчика і Білочки. Вистава адресована найменшій дитячій аудиторії – як слухачам, і як виконавцям. Звідси – простота й виразність мелодій, чіткість та музичних номерів вистави покладено народнопісенні інтонації, тобто В. Витвицький знову звертається до українського фольклору.

У текстовому викладі “Спогадів” В. Витвицького, що відомі під назвою видання “Музичними шляхами”, є такий запис: “...була одна редакційна робота, яку я виконував з немалою дозою сентименту. То була праця над “Пластовим співаником”. Як колишній завзятий пластун, я знав з власного досвіду, які є потреби і якості належного пісенного репертуару для пластової молоді. З виключенням кількох десятків нових пісень різних авторів співаник під назвою “В дорозу” (1949) вийшов доволі показовим” [1, 132].

“Співаник” з’явився в Агсбургу, у пластовім видавництві “Молоде життя”. У передмові до нього сказано: “Пісня – куди більше як обличчя, мова чи зверхній вигляд віддзеркалює душу і вдачу людини. Вона говорить не тільки про національну приналежність даної людини, але теж і про цілий нарід, про його духовність і культуру. Тому не однаково що співатиме наше юнацтво і не однаково, як співатиме воно свої пісні. До співу українських пластунів прислухатимуться чужинці. І тим уважніше треба нам ставитись до наших пісень і їх виконання. Отже, “Пластовий співаник” постав як відповідь на вимогу часу: залучати молодь до активної громадської діяльності за допомогою пісні.

В. Витвицький зібрав і зредагував 1–4 та 6 розділи співаника, до якого увійшли також три його ж пісні – “Зірвалася хуртовина”, “Нема тії сили” та “Віють прапори”; а також обробка пісні В. Верховинця на слова М. Хвильового “Ой, зацвіла папороть”. До своїх пісень композитор використав тексти поетів І. Багряного, Г. Чупринки.

Авторські пісні В. Витвицького тісно пов’язані з прогресивними ідеями свого часу, надіями та тривогами творчої інтелігенції. У них втілені ідеї патріотизму і громадянського обов’язку, почуття непримиренності до насильства й гноблення.

Пісні В. Витвицького призначені для широкого кола любителів музики. Звідси – виразність мелодики, простота музичного вислову, лаконічність форми. Інтонації ґрунтуються на матеріалі народних пісень, зокрема – похідних маршових із типовими для них образами мужності. Від народних козацьких пісень – чотири

чи дводольний метр; поєднання широких мелодичних зворотів із чіткою, карбованою ритмікою похідної пісні. Вокальна мелодика наслідує закличні мотиви бойової сурми (рух стійкими шаблями), будується на пружних висхідних квартових інтонаціях. Мелодичні побудови відзначаються тональною стійкістю з невеликими відхиленнями у найближчі тональності, структурною завершеністю з чіткими кадансовими закінченнями, часто – октавними. У фортепіанному супроводі композитор застосовує типово маршовий акордово-гармонічний виклад з підкресленням кожної долі такту. Форма пісень проста, строфічна. Інструментальний вступ накреслює основне ритмоінтонаційне зерно пісні.

Поява “Пластового співаника” була небуденною подією в музичному житті української діаспори. Крім прикладного значення, Співаник виконує і просвітницьку функцію. Він покликаний залучити до музичного мистецтва найкращі кола громадськості, репрезентувати українську пісенну культуру в еміграції. Тому не випадково Співаник містить статтю В. Витвицького “Українська музика”, де автор у популярній формі прилучає читача до історії українського музичного мистецтва – починаючи з часів княжої доби, – знайомить читачів із творчістю провідних українських композиторів: М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Лисенка, М. Леонтовича, С. Людкевича.

Висновки. Уся багатогранна музикознавча, композиторська, педагогічна, громадська діяльність В. Витвицького нагально стверджують його належність до ряду послідовників Лисенкової традиції на новому історичному етапі: як і основоположник української класики, він надає постійної уваги всім ділянкам музично-культурного життя. Чітка позиція митця-громадянина визначила напрями й провідну ідею творчої спадщини В. Витвицького загалом: максимально розкрити, утвердити надбання вітчизняної культури, повернути їх рідному народові і пропагувати досягнення української культури та мистецтва за кордоном.

Підсумовуючи, констатуємо, що В. Витвицький має чималі заслуги в обрях української культури. Шлях його життя проходить крізь бурхливу добу світових воєн, політичних катаклізмів, національно-визвольних змагань українського народу, вимушеної еміграції. Проте навіть за найскладніших умов В. Витвицький, як митець-громадянин, був віддано вірним вітчизняній музичній культурі – її національно-осібному духові

**ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ
У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

й виразу, з власним характером поступу й метою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Витвицький В. Музичними шляхами: Спогади. Мюнхен: Бібліотека Прологу і Сучасности, 1989. Ч. 183. 216с.
2. Витвицький В., Колесса М., Лисько З. під заг. ред. В. Витвицького. Диригентський поради́ник. Львів: Український видавничий інститут, 1938. 240 с.
3. Зубеляк М. Витвицький – музикознавець. *За океаном: зб. статей*. Львів, 1996. С. 3–8.
4. Лехник Л. В. Витвицький – митець і вчений. *Музикознавчі праці. Публіцистика*. Львів, 2003. С. 8–18.
5. Михальчишин Я. В. З музикою крізь життя. Львів, 1992. С. 211–214.

REFERENCES

1. Vytvytskyi, V. (1989). *Muzychnymy shliakhamy: Spohady* [Musical ways: Memories]. Miunkhen, part. 183, p. 216. [in Ukrainian].
2. Vytvytskyi, V., Kolessa, M. & Lysko, Z. (1938). *Dyrygentskyi poradnyk* [Conducting advisor]. Lviv, p. 240. [in Ukrainian].
3. Zubeliak, M. (1996). Vytvytskyi – muzykoznavets [Vytvytskyi – musicologist]. *Overseas: Coll. articles*. Lviv, pp. 3–8. [in Ukrainian].
4. Lekhnyk, L. (2003). V. Vytvytskyi – mytets i vchenyi [Vytvytskyi is an artist and scientist]. *Musicological works. Journalism*. Lviv, pp. 8–18. [in Ukrainian].
5. Mykhalchyshyn, Ya. (1992). *Z muzykoiu kriz zhyttia* [With music through life]. Lviv, pp. 211–214. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.08.2021

УДК 378.011.3-051

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243892>

*Марія Ярушак, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

**ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ
У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті окреслено особливості реалізації компетентнісного підходу в умовах підготовки фахівців закладів вищої освіти. Представлено аналіз термінологічної єдності дослідників щодо сутнісних характеристик поняття “компетентнісний підхід”, як вплив на особистісні якості та утворення, яка при достатній мотивації забезпечує процес самореалізації, самозбереження і самовдосконалення особистості студента в процесі професійної діяльності. Окреслено особливості застосування компетентнісного підходу крізь призму практичного досвіду.

Встановлено, що реалізація компетентнісного підходу можлива, якщо зміст, методи і організаційні форми навчання, а також діяльність студентів будуть значимі, тобто навчальний процес матиме професійно-особистісну спрямованість.

Ключові слова: заклади вищої освіти; компетентнісний підхід; навчання; професійна підготовка; фахівці.

Літ. 12.

*Maria Yarushak, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the
General Pedagogy and Preschool Education Department of
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

**APPLICATION OF COMPETENCE APPROACH IN THE PROCESS OF TRAINING
PROFESSIONALS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

The article deals with the peculiarities of the implementation of the competence approach in the conditions of training specialists of higher education institutions. An analysis of the terminological unity of researchers on the essential characteristics of the concept of “competence approach” as an impact on personal qualities and education, which with sufficient motivation provides a process of self-realization, self-preservation and self-improvement of the student’s personality in the process of professional activity. Peculiarities of application of the competence approach through the prism of practical experience have been outlined.

It is established that the implementation of the competence approach is possible if the content, methods and organizational forms of learning, as well as the activities of students are significant, the learning process will have

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

a professional and personal orientation. The formation of professional competence in a higher educational institution is a purposeful formation of future professionals, which occurs as a result of the influence of the environment and the process of education on the internal forces of development.

It is proved that for effective formation of professional competence of future specialists in a higher education institution is necessary to apply methods of creative personality development: basics of brainstorming, elements of creative discussion, synectics. We believe that it is effective to use the method of associative models of mental activity, which is based on metaphor, which determines the transfer of a problem or problem to another material.

We also consider effective in the process of forming the competence to use problem-based learning methods through the formulation and solution of non-standard situations, solving complex situations through the use of logic in the search for answers. The following methods are especially effective for the development of different types of competencies: application of the application method, combination method, definition method, critique and update method, recoding and display method (through graphic and schematic representation of phenomena).

Keywords: institutions of higher education; competence approach; education; training; specialists.

Постановка проблеми. Сучасні реалії суспільства регламентують нам застосування компетентісноорієнтованого підходу, який став новим концептуальним орієнтиром та здатний забезпечувати поступову переорієнтацію системи освіти на створення умов задля оволодіння певними компетенціями. Зазначимо, що поняття “компетентність” також використовується у вітчизняних державних документах. Проблематика розвитку та формування у майбутніх фахівців вищої освіти професійної компетентності є стержнем державної освітньої політики і відображено у документах основної офіційної законодавчо-нормативної бази України. Йдеться про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Державну програму “Вчитель”, Програму “Освіта (Україна XXI ст.)”, Закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про загальну середню освіту” тощо [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність професійної компетентності викладача окреслено у працях О. Грисюк [1], А. Зельницького [2], А. Комишана [3], І. Ярмола [11]. Організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності педагога окреслено у працях С. Мартиненко [5], І. Сологор [7], А. Хоменко [9].

Аналіз наукової літератури виявив посилену увагу дослідників до проблеми формування професійної компетентності у майбутніх викладачів закладів вищої освіти. Слід зазначити, що сутність цього поняття дослідники аналізують з позиції науково-компетентісного підходу.

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні особливостей застосування компетентісного підходу у процесі підготовки фахівців закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуване нами поняття “компетентність” у сучасних умовах є предметом посиленого дослідження у сфері різноманітних дисциплін. Концепція компетентності є стержнем розвитку навчальних програм та рушійною силою процесу змін. Вона визначається як “розвиток складних

здібностей, які дозволяють студентам мислити та діяти у різних сферах діяльності” [3, 575].

Зокрема, у сфері педагогічної науки цю категорію асоціюють з компетентісною моделлю В. Клафкі. Дослідник розробив її у рамках критично-конструктивної дидактики. Згідно з його трактуванням, компетентність слід розуміти як вміння й навички врегулювати різні ситуації у полі відповідних галузей, що спричиняє готовність діяти певним чином [4, 129]. Дослідник поєднав фактично-категоріальні, методичні та вольові елементи у межах опису компетентності.

Інша позиція задекларована у працях психолога Ф. Вайнерта. Він визначав компетентність як “когнітивні здібності та навички, необхідні людям задля вирішення конкретних проблем, а також пов’язані з ними мотиваційні, вольові й соціальні навички та вміння успішно й відповідально діяти в різних ситуаціях” [10, 4].

Зокрема, формування професійної компетентності у майбутнього фахівця під час практичного навчання взаємопов’язана із системою впровадження освітніх проектів, що включає: інтеграцію особистого, професійного, фінансового, технічні та освітні ресурси, інноваційну підготовку компетентних фахівців у конкретному середовищі; адаптацію наукових проектів до специфіки процесу навчання. Крім того, створюється необхідне соціальне середовище, яке стимулює самовдосконалення, саморозвиток та особистісну реалізацію. У цьому контексті професія вимагає компетентності. З цієї причини професійна сфера працює з компетенціями, формуванням знань, умінь та навичок.

Водночас інтеграція майбутнього фахівця у професійну діяльність залежить від його особистих якостей, професійної компетентності, досвіду. Майбутні фахівці мають знати, як скласти індивідуальну освітню програму для учнів, встановлювати міжпредметні та циклічні зв’язки між дисциплінами; для проектування організації освітнього процесу; визначати найбільше раціональні освітні форми, методи та технології.

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розробка та впровадження педагогічної системи формування професійної компетентності студентів у професійному навчанні повинно здійснюватися з урахуванням умов, включаючи цільові, діяльнісні, інформативні й ефективні компоненти.

Європейський парламент та Рада ЄС у процесі представлення своїх рекомендацій [11, 117] акцентували увагу на необхідність розробки системи Базових компетенцій як складової навчання протягом життя. У документі окремо вісім Базових компетенцій: спілкування рідною мовою; володіння іноземними мовами; базові знання математики та загальні знання у науковій сфері; навички роботи з цифровими носіями; навчання для можливості здобуття знань; розвиток і формування соціальних та громадянських навичок; формування навичок ініціативності та практичності.

Британський дослідник М. Армстронг виокремив поведінкові (“м’які”) компетентності. Цей вид компетентностей спрямований на досягнення високого рівня ефективності, здобуття хороших результатів (розвиток емоційного інтелекту, комунікації, набуття стійкості до змін, активності, командної роботи, вміння приймати рішення, здобуття орієнтації на досягнення).

Загалом у науковій літературі йдеться про зростання значення компетентностей у системі вищої освіти. Вони також важливі при розробці відповідних стандартів. У цьому контексті дослідниця С. Мартиненко а виокремлює визначення професійної компетентності як “провідної якісної характеристики” особистості [4, 130].

Науковець І. Зязюн досліджує “компетентність” як певну оцінку категорію, яка може характеризувати людину як суб’єкт діяльності, зокрема регламентує здатність успішно виконувати свої повноваження. Компетентність є особливим типом організації знань, а це забезпечує можливість прийняття ефективних, стратегічних рішень [10, 4].

Формування професійної компетентності майбутнього фахівця є складним утворенням з професійними знаннями як логічної інформації про навколишній й внутрішній світ людини, яка пролонговано фіксується у її свідомості. Саме тому знання, уміння й навички є діяльними характеристиками професійної компетентності, що представлені у стандартах вищої освіти. Цікавим у цьому контексті виступає аналіз професійної компетентності В. Чорнобай, яка розглядає її як якісну характеристику ступеня володіння фахівцями професійною діяльністю з одночасним регулюванням власного професійного

становлення, самовдосконалення та самовиховання [9, 410]. Отже, структура професійної компетентності складається з трьох загальних компонентів: змістового наповнення, мотиваційної сфери та процесу виконання.

Основною метою закладів вищої освіти є набуття навичок студентів, розвиток професійних компетенцій є важливим, але, з іншого боку, відомо, що професіонали, які відчують себе компетентними, мають більшу внутрішню мотивацію у своїй роботі.

Щодо визначення терміна “компетентність”, то його загалом розуміють як поєднання знань, умінь та індивідуальних характеристик, таких як мотивація, самосвідомість, риси особистості, ставлення, переконання, цінності та інтереси, які можна оцінити і які можуть бути визначальними для відмінностей у продуктивності. Навчання компетентності пов’язане з типом ефективних дій, орієнтованих на подолання проблем та поліпшення соціального контексту, застосування знань та ефективність у використанні ресурсів, завжди з точки зору самовідповідальності.

Тобто, в освітньому процесі студентам слід створити умови для розвитку професійної компетентності, застосовуючи елементи компетентного підходу:

- оволодіння основами предметних та методичних дисциплін навчального плану зі спеціальності, зокрема, основ педагогіки, психології, інформатики, природознавства, математики;

- забезпечення суб’єкта навчання переходу від засвоєння знань до здатності застосовувати їх у практичній діяльності;

- розвиток самостійності студентів у процесі засвоєння змісту всіх дисциплін у межах навчального плану;

- розвиток різних якостей (мотиваційної активності, відповідальності).

На нашу думку, формування компетентності майбутніх педагогів у закладі вищої освіти виступає як цілеспрямоване становлення майбутніх фахівців, воно може проходити через вплив середовища та підвалин виховання на внутрішні сили розвитку певної особистості, яке проходить в умовах закладу вищої освіти у результаті спільної навчальної діяльності.

У сфері педагогічного процесу на етапі педагогічного проектування необхідно застосовувати такі форми: розклади, графіки контролю, графіки встановлення міжпредметних зв’язків, вимоги до навчального предмету (уроків), тематичний план [2].

Щодо вищої школи, то необхідно застосовувати

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

нормативні документи: навчальні плани зі спеціальностей, графіки навчального процесу у межах факультету, графік контролю навчальної роботи студентів, розклади занять.

Методичне забезпечення включає створення інструментарію проектування, до якого І. Тригуб відносить “виготовлення схем, зразків документів, поурочні та тематичні папки, в яких викладач накопичує різноманітний матеріал з окремої теми для навчальної групи” [7, 38].

У межах освітнього процесу студенти повинні опанувати ці важливі складові професійної компетентності (інформаційно-комунікаційну, комунікативну, когнітивну, креативну, методичну, педагогічну, предметну, соціальну, науково-дослідну). Це формування має відбуватися на високому рівні для того, щоб мати у майбутній професійній діяльності різні розв’язувати завдання, серед них дослідницького (планування та організація дослідницької роботи), чи практичного змісту (спрямовані на отримання конкретного результату) або завдання педагогічного циклу (уміння спілкуватися у колективі) [6; 8].

Для забезпечення ефективності процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців у межах закладу вищої освіти слід використовувати методи розвитку творчості, тобто елементи мозкового штурму, творчої дискусії, синектики, способу організації колективної мислительної діяльності. Зазначаємо, що фективним буде використання методу асоціативних моделей розумової діяльності, який ґрунтується на метафоричності [1, 203].

Уважаємо за доцільне зазначити, що у процесі формування професійної компетентності студентів закладів вищої освіти необхідно використати весь арсенал наявних способів активізації резервних можливостей студента – використання ділових ігор, які наближають навчання до професійної діяльності, сприяють розвитку особистості як майбутнього фахівця [4, 129].

Зіставляючи ділові ігри з традиційними формами проведення занять, робимо висновок, що вони більш доцільні:

- за допомогою ділової гри можливе досягнення вищого рівня спілкування, ніж при традиційному навчанні, саме тому ділова гра надає можливість реалізувати конкретну діяльність;

- ділові ігри є колективною діяльністю, яка уособлює активну участь всій групі загалом і кожному її учаснику;

- виконання різних творчих завдань може дати хороший результат, у студентів виникає мотивація виконувати нові завдання;

- проведення ділових ігор надає змогу налагодити контакт, правильно сприймати та оцінювати гру; виробити стратегії і тактики спілкування, при цьому вибрати найбільш відповідні форми і засоби [5, 110].

Отже, у процесі проектування формування професійної компетентності майбутніх фахівців у закладі вищої освіти доцільно впроваджувати використання ділових ігор. Це дає змогу створити оптимальні умови для розвитку мислення, уможливити оволодіння і передавання майбутнім фахівцям культурних норм та правил професійної діяльності.

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури за темою дослідження виявив представленість наукових розробок щодо застосування компетентнісного підходу щодо процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Встановлено, що у педагогічній науці термінологічна єдність поняття “професійна компетентність”, визначає його як інтегративну якість, наукові знання, особистісні якості для самовдосконалення особистості в процесі професійної діяльності.

В основу педагогічного проектування процесу формування та застосування компетентнісного підходу необхідно покласти концептуальну модель через формування усвідомлення значущості обраної професії, розвиток психологічної мотиваційної системи оволодіння спеціальністю, спонукання до безперервного професійного самовдосконалення. Доведено, що ефективними методами формування професійної компетентності майбутніх педагогів у закладі вищої освіти є інтерактивні методи, зокрема ділова гра.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є аналіз особливостей діяльності приватних та державних закладів освіти медичного і правового профілю у контексті проектування системи формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грисюк О. Професійна компетентність сучасного педагога у світлі ідей К. Д. Ушинського. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 110. С. 202–204.
2. Зельницький А. Професійна компетентність викладача вищого військового навчального закладу. *Військова освіта*. 2013. № 2. С. 84–95.
3. Комишан А. І. Професійна компетентність та підвищення кваліфікації педагогів вищої школи: взаємозв’язок й обумовленість. *Педагогіка формування творчої особистості в вищій й загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 33. С. 574–581.

**ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ
У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

4. Мартиненко С. А. Професійна компетентність, складова професіоналізму особистості: психолого-педагогічний аспект. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка й психологія*. 2013. Вип. 40(2). С. 128–132.

5. Монашненко А. М. Професійна компетентність майбутнього перекладача та її складові. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 4. С. 110–113.

6. Сологор І. Професійна компетентність передумова ефективної діяльності викладача іноземної мови. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 2. С. 16–18.

7. Тригуб І. І. Професійна компетентність експертів в галузі освіти. *Педагогічна освіта: теорія й практика. Психологія. Педагогіка*. 2015. № 24. С. 38–42.

8. Хоменко А. В. Професійна компетентність вчителя у контексті духовно-моральної парадигми виховання Г. Ващенко. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2009. Вип. 6. С. 16–23.

9. Чернобай В. Г. Професійна компетентність та її складові. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2014. Вип. 199(1). С. 409–413.

10. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців в системі вищої освіти. *Наукові записки НаУКМА. Серія "Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота"*. Т. 71. 2007. С. 3–8.

11. Ярмола І. К. Компетенція та компетентність викладача вищої школи складові його інноваційного розвитку. *Запорозький медичний журнал*. 2013. № 5. С. 116–118.

REFERENCES

1. Hrysiuk, O. (2013). Profesiina kompetentnist suchasnoho pedahoha u svitli idei K. D. Ushynskoho [Professional competence of a modern teacher in the light of the ideas of K. D. Ushinsky]. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Pedagogical sciences*. No. 110. pp. 202–204. [in Ukrainian].

2. Zelnytskyi, A. (2013). Profesiina kompetentnist vykladacha vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu [Professional competence of a teacher of a higher military educational institution]. *Military education*. No. 2. pp. 84–95. [in Ukrainian].

3. Komyshan, A. (2013). Profesiina kompetentnist ta pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohiv vyshchoi shkoly: vzaiemozviazok y obumovlenist [Professional competence and professional development of teachers of higher school: the relationship and conditionality]. *Pedagogy of*

creative personality formation in higher and general education schools. Issue 33. pp. 574–581. [in Ukrainian].

4. Martynenko, S. (2013). Profesiina kompetentnist, skladova profesionalizmu osobystosti: psykhologo-pedahohichnyi aspekt [Professional competence, component of professionalism of the individual: psychological and pedagogical aspect]. *Problems of modern pedagogical education. Pedagogy and psychology*. Vol. 40(2). pp. 128–132. [in Ukrainian].

5. Monashnenko, A. (2014). Profesiina kompetentnist maibutnoho perekladacha ta yii skladovi [Professional competence of the future translator and its components]. *Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute*. No. 4. pp. 110–113. [in Ukrainian].

6. Solohor, I. (2014). Profesiina kompetentnist peredumova efektyvnoi diialnosti vykladacha inozemnoi movy [Professional competence is a prerequisite for effective activity of a foreign language teacher]. *The image of a modern teacher*. No. 2. pp. 16–18. [in Ukrainian].

7. Tryhub, I. (2015). Profesiina kompetentnist ekspertiv v haluzi osvity [Professional competence of experts in the field of education]. *Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogy*. No. 24. pp. 38–42. [in Ukrainian].

8. Khomenko, A. (2009). Profesiina kompetentnist vchytelia u konteksti dukhovno-moralnoi paradyhmy vykhovannia H. Vashchenka [Professional competence of a teacher in the context of the spiritual and moral paradigm of education of G. Vashchenko]. *The origins of pedagogical skills. Series: Pedagogical sciences*. Vol. 6. pp. 16–23. [in Ukrainian].

9. Chornobai, V. (2014). Profesiina kompetentnist ta iii skladovi [Professional competence and components]. *Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Pedagogy, psychology, philosophy*. Issue 199(1). pp. 409–413. [in Ukrainian].

10. Iahupov, V. & Svystun, V. (2007). Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky fakhivtsiv v systemi vyshchoi osvity [Competence approach to training in higher education]. *Scientific notes of NaUKMA. Series "Pedagogical, psychological sciences and social work"*. Vol. 71. pp. 3–8. [in Ukrainian].

11. Iarmola, I. (2013). Kompetentsiia ta kompetentnist vykladacha vyshchoi shkoly skladovi yoho innovatsiinoho rozvytku [Competence and competence of a high school teacher components of its innovative development]. *Zaporozhia medical journal*. No. 5. pp. 116–118. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.08.2021

“Навчання й досі розуміють лише як розвиток розуму, в той час коли воно має стати джерелом сил для оновлення та творення”.

*Марія Монтессорі
італійський педагог, лікар, філософ*

Oksana Chaika, Ph.D. (Linguistics), Associate Professor,
Department of Foreign Philology and Translation,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Mario Pace, Ph.D. (Melit), Senior Lecturer at Department of Humanities &
Languages in Education (DHLE), Faculty of Education, University of Malta

ENVIRONMENTAL APPROACH IN HIGHER EDUCATION FOR POLY-CULTURALISM IN FOREIGN LANGUAGE INSTRUCTION

The article studies the environment in general and environmental approach as part of the methodological framework, in particular, in the educational setting. Thus, the concept of educational environment arises as crucial for the research. It is agreed that the poly- / multicultural environment includes as refers to a variety of cultures and subcultures that surround the individual and the carrier of which s/he is. That is why today almost every other teacher of higher educational establishment and institution is facing a number of questions when they enter the multinational classroom.

The literature study displays the importance of space and time organization of the objective world, which would ensure comprehensive personal development of a future foreign language teacher / instructor in a multinational classroom through a new form of dialogue, and according to Halyna Shevchenko, it is the dialogue of cultures. Therefore, the paper aims to prove significance of polycultural / multicultural educational environment for upbringing creative and culturally rich foreign language instructors. Taken the aim, the objectives of the work relate to identification and determination of the specific phenomenon associated with poly- / multicultural and polylingual environments, on the one hand. On the other, they link with unveiling their roles (those of poly- / multicultural and polylingual environments) in the constructive life activities of the individual, who chooses to become a foreign language teacher, and teacher of languages for specific purposes included, as an effective means of poly- / multicultural education of future professionals.

The theoretical aspects of the establishment and functioning of the educational environment have been under focus of many scholars and researchers (Lizzio, Wilson & Simons; Hutchinson; Whittle, Whelan & Murdoch-Eaton; Manuilov; Mudrik; Prykhodchenko, Rohanova). However, the focus on the educational environment for growing poly- / multiculturalism and polylingualism in a multinational classroom is yet to be studied more profoundly in terms of foreign language instruction, especially instruction of languages for specific purposes (LSP). The needs analysis arises important for methodology of LSP. At the same time, hardly anyone addresses the issues of LSP classrooms in connection with poly- / multiculturalism as compared to polylingualism.

Keywords: polyculturality; multiculturality; language for specific purposes (LSP); future LSP teachers; foreign language instruction; environmental approach; methodology; methodological framework.

Ref. 17.

Оксана Чайка, кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології і перекладу,
Національного університету біоресурсів і природокористування України
Маріо Пейс, доктор філософії, старший викладач кафедри
гуманітарно-педагогічних і лінгвістичних досліджень,
Освітньо-педагогічний факультет, Університет Мальти

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ СУЧАСНОГО ЗВО ЯК УМОВА ВИХОВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті досліджується освітнє середовище у світлі виховання полікультурності, включаючи питання мультикультурності, у процесі навчання іноземних мов, фахових мов включно. Також вагомим складником дослідження постає питання полілінгвальності, з яким зіштовхуються вчителі й викладачі іноземних мов у контексті освітнього середовища. Відомо, що полі- / мультикультурне середовище включає в себе різноманітні культури та субкультури, що оточують індивіда, носієм якої він / вона є. Ось чому сьогодні майже перед кожним викладачем закладу вищої освіти постає низка питань, які потребують ретельного вивчення до того, як відповідні рішення знайдуть шляхи реалізації.

Ключові слова: полікультурність; мультикультурність; виховання полікультурності; фахові мови (мова для спеціальних цілей); майбутні викладачі фахових мов; викладання іноземної мови; освітнє середовище; методологія.

Statement of the problem. Intensive and stage of human development. The cultural development of modern poly- and component of human life is gaining more and more multicultural societies is seen as a new form importance, and thus, necessitates the creation of

modern polylingual and poly- / multicultural educational environment as a “space and time organization of the objective world, which ensures comprehensive personal development through a new form of dialogue – the dialogue of cultures” [13]. Consequently, that enables ensured interaction of many equivalent cultures, when the relationship between the individual and the culture of different peoples is revealed and realized, the relationship, which regulates the dynamics of human values to the culture of other peoples.

Education in the context of dialogue of cultures, first, is connected with formation of relevant personal qualities, which will promote constructive vital activity in the poly- / multicultural environment. Preservation of the ethno-cultural identity would serve basis in this regard. Accordingly, to determine the essence of the process of educating poly- / multiculturalism of a modern foreign language teacher, including a language instructor in the field of languages for specific purposes (LSP), it is necessary:

(i) To determine the features of the phenomenon associated with poly- / multicultural and polylingual environments, and

(ii) To reveal their roles in the constructive life activities of the individual as an effective means of poly- / multicultural education of future professionals.

Challenges of today. It is known that a poly- / multicultural environment refers to a variety of cultures and subcultures that surround the individual and the carrier of which s/he is. Therefore, today almost every other teacher of higher educational establishment and institution is facing a number of questions, for example:

(i) What is the mechanism for dialogue of cultures in the process of learning / teaching foreign languages, if one classroom is represented by different cultures?

(ii) How should one resolve ethnocultural differences in a poly- / multicultural classroom, if any, in the educational process?

(iii) What are the ways to follow and keep a favorable psychological microclimate in a group of students from different social and cultural backgrounds?

(iv) Which factors of personal, professional and cultural development of students are especially important in the organization of education in a poly- / multicultural educational environment of higher education?

These and other questions are answered by the scientific theory of the environmental approach to the organization of poly- / multicultural education of students who are ready to train and become future teachers of foreign languages, LSP instructors included.

Methodology and aim of the research. It is substantiated that relevant methodological foundations undoubtedly make it possible to solve the research questions of any complexity. In a combination of the culturological, axiological, and reflective approaches, the environmental approach in the higher educational space remains critically important as well. The synthesis and analysis, induction and deduction, attributable as part of the methodological framework, enable understand that contemporary education in high school and universities may become more progressive and bring more added value by means of cultivating poly- and/ or multiculturalism with (of) future teachers of foreign languages and LSP teachers in the course of foreign language instruction and acquisition.

The research aims to emphasize the significance of designing curricula in the light and proper consideration of enhanced environmental approach for study, adoptable for cultivating polyculturalism and polylingualism in higher education on a regular basis.

Literature review, results and discussion. The literature review emphasizes that the environment is the subject matter in the study of sociology, philosophy, psychology and, of course, pedagogy. Mudrik (1997) defines the term ‘environment’ as “the surroundings and the set of conditions in which human activity takes place in society” [8].

Following studies in modern pedagogy, the environment acts as a condition under which man exists and lives, on the one hand; as surroundings, an association of people, who connect via the common nature of existence and life, on another hand; and as a social space where the formation of the individual, their development and self-realization takes place, on the other. According to the monolingual comprehensive dictionary of the Ukrainian language, the environment is “a combination of social and living conditions, including the situation, as well as a set of people connected by these shared conditions” [3].

Next, foreign language dictionaries as exemplified in that edited by Yermolenko (2006) specify that the environment is considered one of the most commonly used words and is interpreted as “surroundings, location, external conditions in a particular space, educational, in particular” [16].

The general concept of researchers of the educational environment is based on the consideration of this object as a socio-cultural subsystem. Thus, according to Sedykh and Znikina, “This socio-cultural subsystem is the surrounding social space of man, the zone of their direct activity, learning and development. This contributes to the acquisition of communication experience, the formation of certain competencies and tolerance, adaptation to the

environment” [17, 49–56].

Manuilov (2002) stresses out that the concept of “educational environment” is perceived by researching teachers as a set of specially organized psychological and pedagogical conditions, leading to the development and formation of personality [7].

The theoretical aspects of the establishment and functioning of the educational environment have been under focus of many scholars and researchers. Lizzio, Wilson and Simons (2003) discuss university students’ perceptions of the learning environment and academic outcomes, looking more precisely at implications for theory and practice [6]; Hutchinson explains what educational environment is [4]; and Whittle, Whelan and Murdoch-Eaton focus on studies of the educational environment as a means for its enhancement [14]. Some domestic scholars prioritize the importance of education as upbringing of youth and particularize the means, either teaching or environment or socialization [2; 7; 8]. Some specify the environment itself as creative [9], educational [12; 15], educational along with social and cultural environment [11] while some works relate to pedagogical foundations for forming creative educational and upbringing environment for the Humanities students [10].

The creation of the educational environment should be based on the value-semantic dominants of perception of the world and man, which change in the environment and with the help of the environment. As Bim-Bad notes, “Independent human interaction with the environment, in which the need for correct thinking is laid down in advance, is what provides a strong and deep education” [2]. The educational environment, according to the scholar is “a sphere of human activity that is constantly expanding; it includes the growing richness of its connections with nature and cultural objects, i.e. things created by man and for man, by the social environment” [2].

The nature of the educational environment is determined by the goals of education, which are formed in accordance with the external requirements of modern educational institutions. The educational environment, in turn, makes internal demands on education. Therefore, any educational environment must constantly change in accordance with the external and internal requirements as reasoned by Yasvin [15]. To add, Krylova interprets the educational environment as a social environment and a space of interconnection of the components in the educational processes. This is a space, in which those, who study, cannot be outside society, outside cultural ties and relations with the society, gaining experience (sometimes negative) of independent activity [5]. Another Russian researcher Belyayev treats

educational environment as “an educational room of a particular educational institution”, which, in fact, models this environment with the pedagogical activities of teachers and students, i.e. subjects of education [1]. In this case, the educational environment is considered from the standpoint of interaction of the subjects of the educational process with the environment, which is represented by a set of conditions under which the formation of personality and opportunities for their development occur according to a given pattern.

Therefore, it is the environmental approach in education and upbringing, based on a solid basis of accumulated knowledge about the environment, which allows formalizing, operationalizing, and rationalizing in practice the processes of development and use of the environment in the educational process. To this part, the environment is understood as surroundings of man and man interprets it subjectively, on the one hand, and on the other, as a whole, in the dialectical unity of its dynamic and static elements. In this context, Manuilov, the author of the environmental approach in education, proposes to consider that the individual is the result of environmental influences and a subject who has the values of the environment (spiritual, social, material, etc.) [7].

Further, the author believes that the environment influencing the formation of personality has a dual nature: here, the environment provides freedom of choice and thus develops the personality, there, the environment limits the choice of opportunities, inhibiting the formation. The assumption that the environment is able to develop individuality and shape it through a certain way of life social type, determines its crucial role in human life, allows considering it as a potential means of managing the formation of human personality [7].

Conclusion. Therefore, a systemic approach requires considering the education of poly- and/or multiculturalism of future LSP teachers of philology as a complex multifaceted process, on the one hand, and on the other, as a pedagogical system. Since the formation of a poly- and/or multicultural personality of an LSP teacher in the area of foreign language instruction occurs in the course of doing several languages, it is underlined that the system of foreign language education should be viewed as a metasystem in relation to the process of educating students future LSP teachers and forming / cultivating their relevant poly- and/or multicultural skills and competencies in the framework of poly- and/or multiculturalism. In turn, the process of poly- and/or multicultural education also acts as a holistic pedagogical system, as part of the macrosystem of foreign language

instruction in education, so the concept of its construction is based on a set of general methodological, general didactic and specific principles that take into account the nature and peculiarities of foreign language instruction and acquisition in education.

It is found reasonable to look further into these concepts by diving deeper into varieties of polylingual and multilingual classrooms and analyse the (inter-) relationships in a hierarchy of poly- and/or multicultural communication.

REFERENCES

1. Belyayev, G.Yu. (2000). Pedagogicheskaya kharakteristika obrazovatelnoy sredy v razlichnykh tipakh obrazovatelnykh uchrezhdeniy [Pedagogical characteristics of the educational environment in various types of educational institutions]. *Candidate's thesis*. Moscow. [in Russian].
2. Bim-Bad, B.M. (2001). Obucheniye i vospitaniye cherez neposredstvennyuyu sredu: teoriya i praktika [Teaching and education through the immediate environment: theory and practice]. Vol. 3. Moscow. [in Russian].
3. Comprehensive Dictionary of the Ukrainian Language. Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>. [in Ukrainian].
4. Hutchinson, L. (2003). Educational environment. *BMJ*. [in English].
5. Krylova, M.B. (2000). Kulturologiya obrazovaniya. Kulturologicheskiy faktor [Culturology of education. Cultural factor]. Moscow. [in Russian].
6. Lizzio, A., Wilson, K., & Simons, R. (2002). University students' perceptions of the learning environment and academic outcomes: Implications for theory and practice. *Stud Higher Educ.*, pp.27–52. [in English].
7. Manuilov, Y.S. (2002). Sredovoy podkhod v vospitanii [Environmental approach in education]. The 2-nd edition, revised. Novgorod. [in Russian].
8. Mudrik, A.V. (1997). Sotsializatsiya i vospitaniye [Socialization and education]. Moscow. [in Russian].
9. Prykhodchenko, K.I. (2007). Tvorche osvithno-vykhovne seredovysheche navchalnoho zakladu [Creative educational environment of the educational

institution]. Kharkiv. [in Ukrainian].

10. Prykhodchenko, K.I. (2008). Pedahohichni osnovy formuvannya tvorchoho osvithno-vykhovnoho seredovyshecha v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh humanitarnoho profilyu [Pedagogical bases for formation of the creative educational environment in general educational institutions of a humanitarian profile]. *Doctor's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].

11. Rohanova, M.V. (2006). Vykhovnyy sotsiokulturnyy prostir universytetu yak pedahohichna problema [Educational socio-cultural space of the university as a pedagogical problem]. *Bulletin of Kyiv International University. Series "Pedagogical Sciences"*, Vol. 8, pp.282–294 [in Ukrainian].

12. Rubtsov, V.V., Ulanovskaya, I.M., & Yarkina, O.V. (1998). Psikhologicheskiy klimat kak kharakteristika obrazovatelnoy sredy shkoly [Psychological climate as a characteristic of the educational environment of the school]. *Experimental sites in education*, Vol. 2, Moscow. [in Russian].

13. Shevchenko, H. (2010). Dukhovnist i tsinnosti zhyttya [Spirituality and values of life]. *Spirituality of personality: methodology, theory, practice*, Vol. 5, pp.3 – 15. [in Ukrainian].

14. Whittle, S.R., Whelan, B., & Murdoch-Eaton, D.G. (2007). DREAM and beyond; studies of the educational environment as a means for its enhancement. *Educ Health (Abingdon)*. [in English].

15. Yasvin, V.A. (2001). Obrazovatel'naya sreda: ot modelirovaniya k proyektirovaniyu [Educational environment: from modeling to design]. The 2-nd edition, corrected and revised. Moscow. [in Russian].

16. Yermolenko, S. Ya. (ed.) (2006). Slovnyk inshomovnykh sliv: tlumachennya, slovotvorennya ta slovovzhyvannya [Dictionary of foreign words: interpretation, word formation and usage]. Kharkiv. [in Ukrainian].

17. Znikina, L.S. & Sedykh, D.V. (2017). Organizatsiya obucheniya inoyazychnomu professionalnomu obshcheniyu v bilingvalnoy obrazovatelnoy srede vuza [Organization of teaching students language for specific purposes in the bilingual educational environment of the university]. *Problems of modern pedagogical education. Pedagogy and psychology*, Vol. 56 (3), pp.49–56. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 25.08.2021

“Як без крил птахам бува годі полетіти, так і людям без наук також не зажити”.

Мануїл Козачинський

український педагог, письменник, драматург

**ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІСТИКА:
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

УДК 37:929:[378:37.091.12.011.3-051]:37.015.31(045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243895>

Ірина Розман, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри англійської філології та методики викладання іноземних мов
Мукачівського державного університету

Ірина Западінська, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

**ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІСТИКА:
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

Зосереджено увагу на необхідності розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів на основі педагогічної біографістики. Наголошено, що, використовуючи різноаспектні джерела щодо вивчення біографій відомих і маловідомих особистостей, майбутні педагоги виховують у собі цілеспрямованість, гнучкість, розвивають когнітивні й емоційні співпереживання.

Обґрунтовано потребу в необхідності поетапно, але системно розвивати творчий потенціал майбутніх педагогів, звертаючи увагу на креативність та систематичну мотивацію у творчості.

Закцентовано на значенні особових фондів дослідження персоналій, спогадовій літературі.

Зауважено, що творчі надбання яскравих особистостей, які зуміли не тільки виявити, а й розвинути свій потенціал, мають великий вплив на сучасне молоде покоління.

Ключові слова: педагогічна біографістика; творчий потенціал; історичні зміни; креативність; розвиток.

Лім. 5.

Iryna Rozman, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the
English Philology and Methods of Teaching Foreign Languages Department
Mukachevo State University

Iryna Zapadynska, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the
Foreign Philology and Translation Department of the
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics

**PEDAGOGICAL BIOGRAPHICAL STUDIES:
WAYS TO DEVELOP THE CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE TEACHERS**

The article states that studying the life path of both well-known and little-known personalities of Ukraine will help to educate and develop the above factors. Exploring the source base of pedagogical biographical studies: biographical sources, memoir literature, memoiristics, factual material, personal fund material; material, visual, phonetic, written sources; documentary, narrative, mass, concrete-sociological, historiographic sources, we, first of all, get acquainted with the array of biographical research and form the basic position of pedagogical biographical studies in future teachers, according to which, despite the current level of empirical and scientific-theoretical knowledge of Ukrainian historical and pedagogical science about pedagogical personalities, sources and methods of their study public, educational and scientific challenges require to consider the phenomenon of Biography not only from the angle of studying the life of pedagogical personalities in the past for its actualization in the present, but also to use the potential of biographical studies in the study of well-known modern teachers (which is already partially implemented) and other participants in the educational process.

Pedagogical biographistics motivates the development of creative abilities of students by implementing intersectoral ideas based on the concept of personality, encourages students to use the sources of the State Scientific and pedagogical library of Ukraine named after V. A. Sukhomlynsky, achievements of educational and scientific-pedagogical institutions and their divisions. It is extremely important for future teachers to contact and study informative sources of important achievements of a number of creative projects: "outstanding teachers of the world", "innovative teachers in Ukraine", "outstanding teachers of Ukraine and the world", "academicians of the National Academy of Sciences of Ukraine", "anniversaries of the National Academy of Sciences of Ukraine".

It is extremely important to teach applicants to use personal and thematic bibliographic indexes; to monitor the development of bibliography in the fields of sukhomlynistics, Makarenko studies, Russian Studies, other personalized scientific and pedagogical areas, and so on.

So, focusing on the proposed topics for the development of creative abilities at student age, a special role belongs to educational activities, since it continues to act as the leading type of activity for the student, and

therefore the main achievements of the individual are associated with it. The realization of the creative potential of the student, the future teacher, in educational activities will become a productive force only when the internal motives of students coincide with the objective tasks that the teacher sets for them. Therefore, to develop the creative potential inherent in each individual means, first of all, to create pedagogical conditions that will contribute to this process.

Keywords: pedagogical biographical studies; creative potential; historical changes; creativity; development.

Постановка проблеми. Випускник закладу вищої освіти сьогодення має бути озброєний як традиційними, так і інноваційними досягненнями педагогіки. Насамперед необхідно звертати увагу на виховання цілеспрямованості, гнучкості, володіння когнітивними і емоційними співпереживаннями. Сучасний педагог повинен вміти критично мислити, використовувати набуті знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем. Проблема виховання, оцінювання та впровадження етичних аспектів для опанування емоціями при розв'язанні нестандартних завдань – важлива функція розвитку творчого потенціалу майбутнього педагога.

Аналіз наукових досліджень. Всебічне осмислення і творче використання у процесі вивчення педагогічних персоналій, зважаючи на контекст наукового дискурсу щодо обґрунтування українськими вченими методологічних засад української історико-педагогічної науки, зокрема педагогічної біографістики, досліджували О. Адаменко, Г. Белан, М. Богуславський, С. Гончаренко, Н. Дічек, Т. Завгородня, І. Стражнікова, О. Сухомлинська та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності дослідження шляхів розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів на теоретико-методологічних засадах педагогічної біографістики.

Виклад основного матеріалу. Виміри національної педагогічної біографістики в ракурсі історичних змін та перетворень державно-політичної і соціально-економічної системи, є важливими для інтеграції України в світовий культурно-історичний простір, що виступає стимулом всебічної модернізації освіти. Всі зміни сьогодення так чи так пов'язані з історичними змінами у суспільстві.

Радянська освіта вивчалася багатьма західними країнами саме через значні освітньо-культурні зміни. Інститути цього напрямку забезпечували високу якість знань своїх студентів. Однією з необхідних умов результативної роботи має бути безперервне навчання та перехід на якісно новий рівень на основі демократизації і гуманізації середньої та вищої освіти, підвищення якості освіти та виховання молоді.

На це орієнтують і базові законодавчі нормативні акти (Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року (2013), Закон України “Про освіту” (2017), Закон України “Про вищу освіту” (2014), Концепція нової української школи (2016) та ін.), які, визначаючи стратегії і перспективи розвитку національної освіти, акцентують увагу на потребі модернізації й збагачення змісту, методів, форм організації виховання і навчання зростаючої генерації на основі творчого використання ідей і досвіду педагогів, освітян, учених, учених минулого та сучасного [2, 4–5].

Володіння комунікативною культурою, уміння працювати в команді, цілеспрямовано використовувати набуті знання як для самореалізації у професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства, уміння здобувати й аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, та доцільно впроваджувати і генерувати нові ідеї з метою вивчення та дослідження інноваційних форм діяльності, – завдання сучасного педагога.

Виховати та розвинути у себе зазначені вище риси, допоможе вивчення життєвого шляху як відомих, так і маловідомих особистостей України. Досліджуючи джерельну базу педагогічної біографістики (біографічні джерела, спогадову літературу, мемуаристику, фактографічний матеріал, матеріал особового фонду; речові, зображальні, фонічні, писемні джерела; документальні, оповідні, масові, конкретно-соціологічні, історіографічні джерела), ми передусім знайомимось з масивом біографічних досліджень та формуємо у майбутніх педагогів базове положення педагогічної біографістики, згідно з яким, зважаючи на сучасний рівень емпіричних і науково-теоретичних знань української історико-педагогічної науки про педагогічні персоналії, джерела і методи їхнього вивчення суспільні, освітні й наукові виклики вимагають розглядати феномен біографії не лише під кутом вивчення життєдіяльності педагогічної персоналії в минулому задля її актуалізації в сьогодення, а і використовувати потенціал біографістики в дослідженні знаних сучасних педагогів (що вже частково реалізується) та інших учасників освітнього процесу [3, 45].

Розвивати творчий потенціал майбутніх

**ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІСТИКА:
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

педагогів доцільно поступово і поетапно, звертаючи увагу на креативність та систематичну мотивацію і на спрямування потреби у творчості, досліджувати біографічні відомості особистостей. Найкращий варіант – вивчати життя, праці, погляди, творчі надбання яскравих особистостей, які зуміли не тільки виявити, а й розвинути свій потенціал, тим самим, залишили своє ім'я у пам'яті свого покоління і нащадків – досліджувати їх життєпис.

Розглядаючи педагогічну біографістику у системі сучасної науки та освіти як один із шляхів розвитку творчого потенціалу, необхідно звернути увагу на теоретичні поняття біографічних вчень, загальнонаукові методи педагогічної біографістики, історико-педагогічні та міждисциплінарні її методи дослідження.

Педагогічна біографістика мотивує розвиток творчих здібностей студентів шляхом реалізації міжгалузевих ідей на базі поняття персоналія, спонукає студентів до використання джерел Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. Сухомлинського, здобутків освітніх і науково-педагогічних закладів та їхніх підрозділів. Майбутнім педагогам надзвичайно важливо вивчити інформативні джерела здобутків низки творчих проєктів: “Видатні педагоги світу”, “Педагоги-новатори в Україні”, “Видатні педагоги України і світу”, “Академіки НАПН України”, “Ювіляри НАПН України”.

Доцільним убаचाється вчити здобувачів освіти користуватися персональними і тематичними бібліографічними покажчиками; стежити за розвитком бібліографії в галузях сухомлиністики, макаренкознавства, русовознавства, інших персоніфікованих науково-педагогічних напрямів тощо.

Історіографія проблеми іміджу студента, загальні відомості про джерела дослідження педагогічних персоналій, інтегративний підхід, – важливі тенденції нагромадження знань про педагогічні персоналії, які є компонентом концептуального підходу, за яким педагогічна біографістика має охоплювати не тільки життєвий шлях і творчий доробок діяча, а й сукупність різновидових джерельних матеріалів і наукових досліджень. Його доцільність обґрунтовуємо тим, що джерелознавчий та історіографічний компоненти педагогічної біографістики відображають широкий комплекс проблем її дослідницько-інформативного забезпечення також результатів, здобутків і прогалін, надбань учених-біографів [3, 52].

Пошук витоків національної педагогічної біографістики, дослідження педагогічних

персоналій та ракурсу методів для становлення педагогічної біографістики, – важливий шлях розвитку творчих здібностей майбутніх педагогів.

Обґрунтованим є у життєвих ситуаціях приклад життєдіяльності конкретної особистості. Саме тому застосування методу дослідження особових документів спрямовують зусилля вченого на пошук смислу значень, функцій біографії-життя і дозволяють спростовувати традиційні, поширені в історико-педагогічних дослідженнях факти виведення життєвого успіху, адже життєвий і творчий шляхи кожної персоналії завжди винятковий й унікальний. Він супроводжується не лише цілковитим успіхом, але й “блуканнями” теренами життєвих шляхів, духовними і творчими падіннями, які не применшують вартості реального місця і значення особи в історії країни або свого регіону загалом та педагогічної думка зокрема, а вказують, що позитивний результат життя – це велика і відповідальна праця.

Майбутній педагог, який досліджує педагогічну персоналію, не може вносити власні корективи у її життєдіяльність до особистісно-феноменологічного аспекту, який переважно рефлексується як “супідрядний”, “причинний”, тобто такий, що детермінує “головний” діяльнісно-творчий аспект життя, який впливає в річище історико-педагогічної думки і часто / переважно становить основний сенс історико-педагогічного дослідження [3, 112].

Міждисциплінарно-інтегративний характер біографічного методу, вплив гуманітарних наук на дослідження та взаємозв'язок біографістики, літературознавства, психології і нагромаджений творчий потенціал зумовлює генезу української історико-педагогічної біографістики.

Розвиток творчого потенціалу майбутніх педагогів обґрунтовує ідею сприйняття людини як самодостатнього цілісного індивіда, який прагне реалізувати свій творчий потенціал та сприяє посилення диференційованого принципу в науці і навчанні.

Модернізація освітньої діяльності в галузі педагогічної біографістики, життя і творчість монументальних фігур педагогічного минулого, “поліфонія” загальної наукової та біографічної і педагогічної термінології, міждисциплінарний характер педагогічної термінологічної системи, процес формування наукових галузевих термінологічних систем й алгоритм створення кодифікатора, розгляд педагогічної персоналії з позицій синергетики, сукупність ідей, цінностей та переконань у дослідженні педагогічної біографістики, парадигмальний підхід та

виокремлення вивчення життєдіяльності педагогічних діячів, інтеграція спільних сутнісних аспектів методологічних підходів – низка тем, які пропонуються для більш детального вивчення педагогічної біографістики [2, 34–36].

Творчий потенціал майбутніх педагогів розкривається під час опрацювання біобібліографічних і довідкових видань, які є складниками інформативного поля педагогічної науки та допомагають орієнтуватися у масштабності галузевих і міжгалузевих студій. Класифікація історико-педагогічних джерел, наукові, історичні, публіцистичні праці щодо дослідження педагогічних персоналій активізують когнітивне ставлення до вивчення біографій [1].

Особливу увагу необхідно приділити діяльності з вивчення народної освіти і національного шкільництва. Здобувачам вищої освіти необхідно наголосити на тому, що не звертаючи увагу на ідеологічні нашарування, українська радянська наука має здобутки у вивченні персоналій відомих педагогів ХІХ–ХХ ст.

Органічно й послідовно інтегруючи здобутки радянської історіографії та сучасні освітні й теоретико-методологічні виклики, педагогічна наука досліджує біографічні надбання для того, щоб екстраполювати їх для подальшого вивчення. При цьому залежно від предметного поля та мети дослідження, воно стає можливим і для здобувачів вищої освіти.

Необхідно сконцентрувати увагу студентів на тому, що наукові здобутки і зрушення в розвитку української педагогічної бібліографії і біобібліографії припали на добу Незалежності, позаяк за радянського періоду вони зосереджувалися в російських наукових центрах і тільки епізодично відображали здобутки українських науковців [5].

Різні галузі педагогічної науки мають будуватися на засадах взаємо доповнювання, коли, з одного боку, біографістика апелює до результатів інших наук та оперує поняттєво-категорійним апаратом загальної педагогіки, історії педагогіки та соціальної, вікової, професійної, порівняльної, інших напрямів і галузей педагогіки. З іншого – вона пропонує власні здобутки про життя і творчість педагогічних персоналій, які є корисними для науково-дослідницьких робіт гуманітаристики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, концентруючи увагу на запропонованих темах для розвитку творчих здібностей студентів, особлива роль належить навчальній діяльності, оскільки вона продовжує виступати для студента провідним видом

діяльності, і тому головні досягнення індивіда пов'язані з нею. Реалізація у навчальній діяльності творчого потенціалу студента, майбутнього вчителя, стане продуктивною силою тільки тоді, коли внутрішні спонукання студентів збагатяться з об'єктивними завданнями, які ставить перед ними викладач, тому розвинути закладений у кожній особистості творчий потенціал – значить, передовсім, створити педагогічні умови, які сприятимуть цьому процесу. Подальшого дослідження вимагає проблема методів вивчення педагогічної біографістики в закладах вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дічек Н. Біографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки. *Шлях освіти*. 2001. № 4. С. 15–19.
2. Розман І. І. Педагогічна біографістика: навчальний посібник. Ужгород: РІК-У, 2020. С. 24–25.
3. Розман І. І. Українська педагогічна біографістика (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Ужгород: РІК-У, 2020. 618 с.
4. Розман І. І. Шляхи вивчення біографії особистості. *Proceedings of XXXVIII International Scientific Conference – Science achievements*. Morrisville: Lulu Press, 2018. P. 79–81.
5. Савченко С. В. Педагогічний підхід: генеза та сутність поняття. *Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія*. Луганськ, 2003. С. 35–43.

REFERENCES

1. Dichek, N. (2001). Biografichnyi metod yak instrument doslidzhennia vitchyznianoï istorii pedahohiky [Biographical method as a tool for studying the national history of pedagogy]. *The path of education*. No. 4, pp. 15–19. [in Ukrainian].
2. Rozman, I. I. (2020). Pedahohichna biohafistyka: navchalnyi posibnyk [Pedagogical biology: a textbook]. Uzhhorod, pp. 24–25. [in Ukrainian].
3. Rozman, I. I. (2020). Ukrayinska pedahohichna biohafistyka (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittya) [Ukrainian pedagogical biography (second half of the XX – beginning of the XXI century)]. Uzhhorod, 618 p. [in Ukrainian].
4. Rozman, I. I. (2018). Shliakhy vyvchennia biohafii osobystosti [Ways to study the biography of the individual [Ways to study the biography of the individual]]. *Proceedings of XXXVIII International Scientific Conference – Science achievements*. Morrisville, pp. 79–81. [in Ukrainian].
5. Savchenko, S. V. (2003). Pedahohichni pidkhid: heneza ta sutnist poniattia [Pedagogical approach: genesis and essence of the concept]. *Methodological principles of pedagogical research: monograph*. Luhansk, pp. 35–43. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.08.2021

УДК 373.3.[016:51]:004

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.240385>

Ніна Руденко, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти,
Київського університету імені Бориса Грінченка
Яна Гужик, студентка другого (магістерського) освітнього рівня
Київського університету імені Бориса Грінченка
Денис Широков, студент другого (магістерського) освітнього рівня
Київського університету імені Бориса Грінченка

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ СТРАТЕГІЇ “ДЕРЕВО РІШЕНЬ” НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті подано визначення основних дефініцій: початкова освіта, інтерактивне навчання, урок математики НУШ, інтерактивний урок математики, освітня стратегія, стратегія “Дерево рішення”, інтерактивна дошка Miro. Проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід проведення інтерактивного навчання у початковій школі на уроках математики; наведено алгоритм застосування освітньої стратегії “Дерево рішення” на уроках математики, обґрунтовано необхідність використання нових підходів у процесі навчання математики в початковій школі. Відображено практичні аспекти застосування стратегії “Дерево рішення” на уроках математики в початковій школі, а саме: наведено фрагмент уроку математики в початковій школі за допомогою освітньої стратегії “Дерево рішення” на інтерактивній дошці Miro.

Ключові слова: початкова освіта; урок математики НУШ; інтерактивне навчання; інтерактивний урок математики; освітня стратегія; стратегія “Дерево рішення”; інтерактивна дошка Miro.

Рис. 5. Літ. 8.

Nina Rudenko, Ph.D.(Pedagogy), Senior Lecturer of the Primary Education Department,
Kyiv Borys Hrinchenko University
Yana Huzhyk, Student of the Second (Master's) Educational Level
Kyiv Borys Hrinchenko University
Denys Shyrokov, Student of the Second (Master's) Educational Level
Kyiv Borys Hrinchenko University

THE ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE APPLICATION OF THE EDUCATIONAL STRATEGY “DECISION TREE” IN MATHEMATICS LESSONS IN A PRIMARY SCHOOL

Significant transformations taking place in Ukraine at the beginning of the XXI century concern education as well, in particular primary education. The Ukrainian government is enacting new laws and reform programs for general secondary education until 2029, including the concept of the “New Ukrainian School” (NUS). This reform correlates not only with the best world practices, but also with the needs of the international labor market. It enables students of the new generation to gain knowledge, skills and modern thinking while also promoting European values. The purpose of NUS is to facilitate the transition from the school of knowledge to the school of competencies. Therefore, new methods and approaches to teaching are being introduced. The key task of primary education is not only for the primary school student to accumulate information but also to master the intellectual techniques that are a part of the culture and an integral part of the content of education.

Teaching mathematics is important for primary school since it is a fundamental science that combines general and abstract knowledge. It is used in all fields of knowledge and is a unique means of developing the intellectual potential of the individual, their logical thinking. In this regard, the topical issue of primary school is, on the one hand, high quality teaching of mathematics by a teacher, and on the other hand, high quality studies by students. Taking into consideration the age characteristics of students, it is important to apply interactive technologies in mathematics lessons, in particular the “Decision Tree”. It is interactive technologies that play an important role in the learning process, as they stimulate students' cognitive activity and enable its development at all levels (knowledge, understanding, application, assessment) while also maintaining primary students' interest in mathematics.

The following concepts are defined in the article: primary education, interactive learning, NUS mathematics lesson, interactive mathematics lesson, educational strategy, Decision Tree strategy, Miro collaborative whiteboard. The domestic and foreign experience of organizing interactive learning in mathematics lessons in a primary school is analyzed; the algorithm for application of the educational strategy “Decision Tree” in mathematics lessons is given; and the necessity of new approaches in teaching mathematics in a primary school is substantiated. The practical aspects of applying the Decision Tree strategy in mathematics lessons in a primary school are exposed.

namely: a mathematics lesson plan for a primary school with the use of the educational strategy “Decision Tree” on the collaborative whiteboard Miro.

Keywords: *primary education; NUS mathematics lesson; interactive learning; interactive mathematics lesson; educational strategy; decision tree strategy; Miro collaborative whiteboard.*

Постановка проблеми. Істотні трансформації, які відбуваються в Україні на початку ХХІ ст., відображаються і в освіті, зокрема початковій. Приймаються нові закони та програми діяльності Уряду України щодо реформування загальної середньої освіти до 2029 р., зокрема концепція “Нової української школи” (НУШ). Ця реформа корелюється не лише з кращими світовими практиками, а й потребами міжнародного ринку праці. Вона формує у школярів нового покоління знання, уміння та сучасне мислення, сприяє утвердженню європейських цінностей. Мета НУШ – перехід від школи знань до школи компетентностей, саме тому впроваджуються нові методи та концепції навчання. Ключовим завданням для початкової освіти є не тільки накопичення учнем початкової школи інформації, а й засвоєння ним інтелектуальних технік, які є складовими культури й невід’ємною частиною змісту освіти.

Для початкової школи важливе значення має викладання курсу математики, оскільки математика є фундаментальною наукою, яка об’єднує загальне і абстрактне знання, використовується у всіх галузях знань та є унікальним засобом формування інтелектуального потенціалу особистості, розвитку її логічного мислення. У зв’язку з цим актуальною проблематикою початкової школи, з одного боку, є якісне викладання вчителем математики, а з другого – успішне вивчення учнями цього предмету. Зважаючи на вікові особливості учнів, значної уваги в цьому процесі потребує запровадження інтерактивних технологій на уроках математики, зокрема “Дерево рішень”. Саме інтерактивні технології відіграють важливу роль у процесі навчання, оскільки стимулюють пізнавальну активність учнів та уможливають її розвиток на всіх рівнях (знання, розуміння, застосування, оцінка) та сприяють формуванню у здобувачів початкової освіти стійкого інтересу до математики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особлива увага проблемам дослідження початкової освіти приділена багатьма науковцями, зокрема: демократичним та особистісно розвивальним орієнтирам сучасної початкової школи (Н. Бібік, М. Вашуленко, С. Мартиненко, О. Матвієнко, Л. Онищук, О. Савченко); організації та методиці інтерактивного навчання (Л. Карамушка,

О. Комар, Л. Пироженко, О. Пометун, Л. Романенко, Н. Руденко, Г. Сиротенко.); формуванню в учнів наукової та цілісної картини світу (В. Примакова); розв’язуванню дидактико-методичних задач (О. Маляренко); розвитку пізнавальних і творчих інтересів учнів у процесі вивчення математики (С. Бурчак, Л. Ізотова, Н. Руденко); застосуванню педагогічних, в тому числі інтерактивних технологій (Л. Бекірова, Н. Гордуз, Н. Павленко, Н. Руденко); методиці викладання математики в початковій школі (Л. Коваль, О. Онопрієнко, С. Скворцова); використанню інформаційно-комунікаційних технологій в початковій школі (Т. Мієр, Н. Морзе, Л. Петухова, О. Співаковський). Застосуванню віртуальних дошок та інтерактивних технологій навчання присвячені праці зарубіжних науковців – Д. Каган, А. Кларк, І. Морквян, Г. Рамбле, Дж Хассон, К. Уолш (К. Walsh) та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Процеси глобалізації в освіті вимагають в сучасному світі створення нових підходів до навчання, саме тому спостерігається неймовірно швидкий розвиток інтерактивних технологій та їх упровадження на уроках математики, зокрема – в початковій школі. І, звичайно ж, цей розвиток визначає істотну трансформацію сучасного уроку математики в Новій українській школі, навіть у формі дистанційного навчання в сучасних реаліях, спричинених пандемією COVID-19. Ефективне застосування стратегії “Дерево рішень” на уроках математики в початковій школі формує нові можливості для навчання учнів початкової школи, гартуючи їхні знання та вміння для подальшого навчання.

Мета статті. Головною метою дослідження є обґрунтування педагогічної доцільності й дидактичної цінності застосування освітньої стратегії “Дерево рішень” на уроках математики в початковій школі. **Завдання** статті – визначити основні дефініції статті: початкова освіта, урок математики НУШ, інтерактивне навчання, інтерактивний урок математики, освітня стратегія, стратегія “Дерево рішень”, інтерактивна дошка Miro; сформулювати алгоритм застосування освітньої стратегії “Дерево рішень” на уроках математики в початковій школі; описати методику застосування інтерактивної дошки Miro, яка дає змогу успішно застосувати стратегію “Дерево рішень” на уроках математики.

Виклад основного матеріалу. Коротко означимо основні дефініції нашої статті, а саме – початкова освіта, урок математики НУШ, інтерактивне навчання, інтерактивний урок математики, освітня стратегія, стратегія “Дерево рішень”, інтерактивна дошка Міго.

Початкова освіта – перший ступінь загальної середньої освіти, метою якого у більшості країн світу є одержання дітьми базових умінь і навичок загальнокультурного, загальнорозвивального характеру. Із цією метою в Україні створено Нову українську школу (далі – НУШ) [3].

Інтерактивне навчання – спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [4, 45].

Урок математики в НУШ – це форма організації навчання математики з 1 по 4 клас, за якої вчитель проводить заняття з групою учнів постійного складу, віком від 6 до 10 років, одного рівня підготовки впродовж одного року відповідно до вибраної навчальної закладом Типової програми Нової української школи (О. Савченко або Р. Шияна) та підручника “Математика”, який відповідає обраній програмі.

Інтерактивний урок математики – урок математики, на якому застосовується сукупність та певна послідовність педагогічних методів, спрямованих на реалізацію дидактичної мети, активізацію суб’єкт-суб’єктної взаємодії учасників освітнього процесу, що впливає на якість математичної підготовки учнів, активізацію їхньої мисленнєвої діяльності [4, 45].

Освітня стратегія – (стратегія розвитку освіти) – це концепція, що закладена в основу освітньої політики. Визначає основні напрями і принципи розвитку системи освіти як цілісного соціального інституту.

Дерево ухвалення рішень (дерева класифікацій або регресійні дерева) – використовується у галузі статистики та аналізу даних для прогнозних моделей. Структура дерева містить такі елементи: “листя” і “гілки”. На ребрах (“гілках”) дерева ухвалення рішення записані атрибути, від яких залежить цільова функція, в “листі” записані значення цільової функції, а в інших вузлах – атрибути, за якими розрізняються випадки. Щоб класифікувати новий випадок, треба спуститися деревом до листа і видати відповідне значення. Подібні дерева рішень широко використовуються в інтелектуальному аналізі даних [1].

Стратегія “Дерево рішень” – інтерактивна технологія колективно-групового навчання (за

класифікацією О. Пометун і Л. Пироженко), яка має передумовою фронтальну, спільну роботу всього класу з розв’язання певної навчальної проблеми. Завдання вчителя – активізація учнів у пошуку способів подолання проблеми. Кожен учень висловлює свою позицію без остраху або побоювань щодо несприйняття його точки зору іншими: сама проблема може містити декілька способів її розв’язку, кількість наданих учнями пропозицій щодо цього в підсумку обов’язково посприє її ефективному подоланню [2].

Інтерактивний урок математики в початковій школі потребує ретельної підготовки, адже вчитель має вирішити, яку саме з інтерактивних технологій треба застосувати. Узгодження також вимагають тема та мета уроку, вікові та індивідуальні особливості учнів, ступінь їхньої підготовленості до роботи на уроці.

Використання стратегії “Дерево рішень”, на нашу думку, доцільно проводити в 4 класі початкової школи, адже це допомагає учням оволодіти навичками вибору оптимального варіанту рішення, дії тощо. Побудова “Дерева рішень” є практичним способом оцінити переваги та недоліки різних варіантів. На етапі пропозиції варіантів і на етапі їх оцінки можливе використання також “Мозкового штурму”. Якщо робота проводиться індивідуально або в парах, то учні записують всі можливі рішення проблем або їх наслідки, здатні впливати на подальший хід подій і приводять до певних результатів. Потім викладають їх як “листя”, крони дерева, пояснюючи й хід думок або озвучуючи певний висновок у процесі врегулювання проблемної ситуації.

Відтак для застосування інтерактивної технології “Дерево рішень” на уроках математики вчителю початкових класів необхідно оволодіти знаннями та компетенціями з педагогіки, психології, методики викладання математики, зі структури і методики підготовки, організації та проведення інтерактивного уроку математики; розвивати в собі комунікативні здібності, навички зі створення комфортних умов навчання; знати предмет математики, досконало володіти матеріалом уроку, бути ерудованим; опанувати прийоми з мотивації учнів до ефективного засвоєння знань для ормування у молодших школярів внутрішньоособистісної зацікавленості у результатах заняття.

Отже, “Дерево рішень”, як освітня технологія сприяє об’єднанню учнів в їхньому прагненні розв’язання загальної задачі. Учасники навчального процесу вчать грамотно висловлювати свої думки, сприймати інформацію,

Рис. 1. Алгоритм застосування “Дерева рішень” на уроці математики

[розроблено авторами]

адекватно реагувати на неї, наводити аргументи та контраргументи, малювати схеми, а також мистецтва діалогу, дискусії.

Стратегія “Дерево рішень” на уроці математики – спосіб розв’язати конкретну проблему [4, 27]. Для організації роботи за допомогою цієї освітньої стратегії пропонуємо такі алгоритм дій (рис 1.).

Такий алгоритм доцільно використовувати й під час дистанційного навчання. Це значно активізує увагу учнів, змушує їх бути зосередженими, адже їм доводиться об’єднуватися в групи для виконання спільного завдання – розв’язання визначеної проблеми.

“Дерево рішень” є алгоритмом діяльності, який допомагає проаналізувати та краще зрозуміти механізми прийняття складних рішень. Вчитель вибирає проблему, яка не має однозначного розв’язку, та надає учням необхідну для розв’язання проблеми інформацію для домашнього опрацювання. Малює на дошці чи роздає кожному дерево рішень. Обговорює кожен із варіантів подолання проблеми, що є в них позитивного і негативного. У такий спосіб можна

відхилити низку ідей і залишити 3–4 найбільш конструктивні. Потім учні діляться на групи для прийняття одного остаточного рішення. Кожна група пропонує своє рішення. Якщо єдності немає, то можна застосувати голосування [4].

Для візуалізації стратегії “Дерево рішень” ефективно використовувати графічне зображення послідовності рішень за допомогою віртуальної дошки Miro.

Інтерактивна дошка Miro (<https://miro.com/>) – це швидка, безкоштовна та проста у використанні онлайн-дошка, створена для того, щоб допомогти співпрацювати з іншими людьми в будь-який час і в будь-якому місці. Є зручною онлайндошкою для проведення дистанційних групових занять.

За допомогою дошки Miro зручно проводити інтерактивну стратегію “Дерево рішень”, оскільки Miro містить великий вибір шаблонів, швидка та зручна у використанні, має простий та зрозумілий інтерфейс, надає можливість працювати з багатьма учасниками у режимі відеозв’язку. Miro пропонує безліч програмних інтеграцій з такими програмами, як JIRA, Trello, Zoom, Slack,

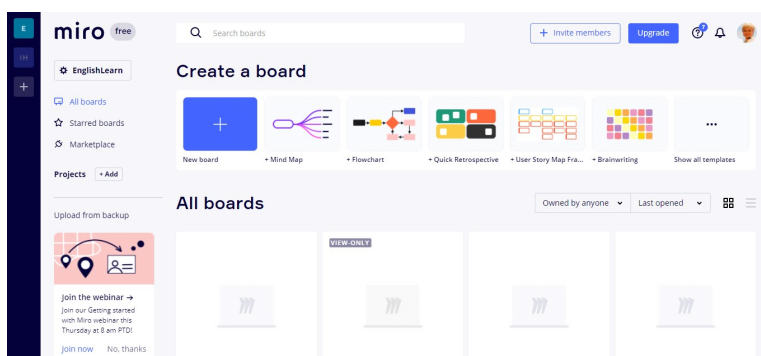

Рис 2. Меню шаблонів побудови схем для завдання “дерево рішень”

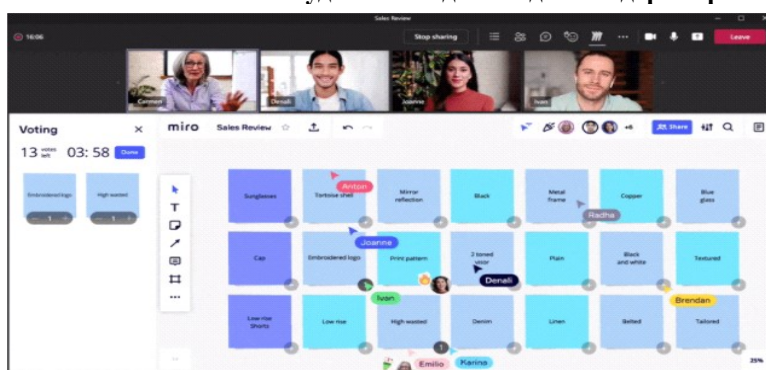

Рис 3. Зразок можливості дистанційного обговорення завдань на платформі Miro

можливість розміщувати на дошці Miro текст, оцифровані наліпки, рисунки, відео та аудіо файли (рис 2, 3).

Наведемо фрагмент уроку в 4 класі за підручником “Математика 4 клас” (автори С. Скворцова, О. Онопрієнко).

Нами було розроблено “Дерево рішень” для учнів 4 класу з використанням інтерактивної дошки Miro. За проблему ми використали задачу (рис 4.) з підручника “Математика 4 клас” (автори С. Скворцова, О. Онопрієнко).

На платформі Miro ми змоделювали дерево з варіантами розв’язання проблеми (рис 5.)

Представлена задача має два способи розв’язання: 1) частинами; 2) за допомогою рівняння. Учні разом з учителем будують

“Дерево рішень” та знаходять розв’язок. Обговорюють способи розв’язання і вибирають найпростіший спосіб.

Висновки та пропозиції. Використання стратегії “Дерево рішень” є варіантом розв’язання конкретної проблеми. Інтерактивна технологія “Дерево рішень” допомагає здобувачам початкової освіти проаналізувати та краще зрозуміти механізм прийняття складних рішень на уроках математики. Вбачаємо у застосовуванні стратегії “Дерево рішень” можливості для формуванню пізнавального інтересу до вивчення математики в учнів НУШ, розвитку творчого підходу та емоційно-ціннісного ставлення до виконання математичних завдань. Ця освітня стратегія безумовно значно підвищує

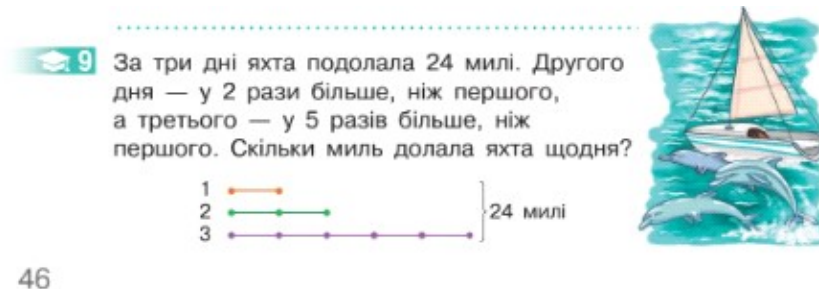

Рис 4. Задача з електронного підручника “Математика 4 клас” (автори С. Скворцова, О. Онопрієнко)

УДК 378.018.43:811.111

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.240818>

Оксана Савченко, кандидат філологічних наук, викладач кафедри порівняльної педагогіки та методики викладання іноземних мов
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ЗВО

Стаття присвячена проблемі якісної організації масового онлайн-навчання за допомогою цифрових освітніх інструментів та ресурсів з метою формування іноземної комунікативної компетенції у здобувачів вищої освіти мовних спеціальностей. З'ясовано, що дистанційне навчання іноземної мови в умовах карантину має свої переваги та недоліки. Проте чинні цифрові платформи, зокрема Zoom та Google-classroom, месенджери Viber та Skype дають можливість організувати як синхронні, так і асинхронні режими навчання, роблять цей формат навчання пізнавальним, гнучким та інтерактивним. Застосування проаналізованих матеріалів міжнародних освітніх сайтів та відеороликів You Tube надає змогу забезпечити гармонійний розвиток у студентів усіх мовно-мовленнєвих компетентностей, підвищити мотивацію до навчання, розширити світогляд, сформувати соціокультурні знання, вміння і навички.

Ключові слова: дистанційне навчання; цифрові технології; Інтернет-ресурси; аудіо- та відеоподкасти.
Лім. 7.

**Oksana Savchenko, Ph.D.(Linguistics), Lecturer of the
Comparative Pedagogy and Methodology of Teaching Foreign Languages Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**

DIGITAL TECHNOLOGIES IN STUDENTS' DISTANCE ENGLISH LANGUAGE TEACHING AT INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The article is devoted to the problem of high-quality organization of mass online learning with the help of digital educational tools and resources in order to form foreign language communicative competence in applicants for higher education in language specialties. It has been found that distance learning of a foreign language in quarantine has its advantages such as a greater opportunity for the use of various authentic educational and methodological materials and improvement of phonological and listening comprehension skills, quick access to information, favourable conditions for applying innovative techniques, retention of larger scope of information, the ability to vary pleasure-reading classes with the help of audiobooks available online etc. However, it is not deprived of negative features. It has been revealed that the existing digital platforms, such as Zoom and Google-classroom, Viber and Skype messengers allow you to organize both synchronous and asynchronous learning modes, making this learning format cognitive, flexible and interactive. The use of analyzed materials of international educational sites and You Tube videos allows to ensure the harmonious development of students of all language and speech competences, increase motivation to studying, expand the worldview, form socio-cultural knowledge, skills and abilities. The article also highlights methodological recommendations as to the use of digital technologies during the process of distance learning of the English language, namely: maximum correspondence to traditional lessons; advance and thorough preparation for each online lesson; more emphasis on creative tasks over reproductive activities; the preference of demonstration of You Tube videos with installed rather than automatic subtitles; the selection of videos based on the criteria of language normativity, their content, the relevance to the studied theme; occasionally choose paper resources with the aim of reducing visual load etc.

Keywords: distance teaching; digital technologies; Internet-resources; audio and video podcasts.

Постановка проблеми. Дистанційне навчання увійшло в життя суспільства, зокрема і в освітню систему, так несподівано, як і, власне, пандемія коронавірусу. І тому постала вимога різкої зміни підходів навчання, нової організації взаємодії студента та викладача, студентів між собою, і навіть частково критеріїв оцінювання. За півтора року проведення навчання у дистанційній формі, безсумнівно, ще рано говорити про ідеальну модель онлайн-заняття з англійської мови, успішний алгоритм його планування та проведення, оскільки кожен

викладач експериментально, методом “проб і помилок” випробує різні методики та підбирає для себе і своїх студентів оптимальні види, методи і форми навчальної діяльності, зважаючи на різні позалінгвальні чинники, які не мали місця в традиційному аудиторному навчанні. Тому важливим є пошук й аналіз ефективних інструментів для організації масових занять онлайн. У цьому дослідженні йтиметься мова про власний невеликий досвід викладання іноземної мови в умовах віддаленого навчання.

Аналіз останніх досліджень. В освітньому

просторі проблема застосування цифрових технологій, особливо під час дистанційного навчання, потребує додаткових досліджень та ретельного аналізу. Можливості застосування цифрових технологій у навчанні іноземної мови досліджують такі українські науковці як: А. Гуржій [1], В. Краснопольський [2], Л. Морська [3], О. Овчарук [4], А. Черненко [6] та інші.

Мета статті – аналіз сучасних цифрових технологій та Інтернет-ресурсів, які застосовуються у дистанційному навчанні англійської мови студентів ЗВО; визначення переваг і недоліків онлайн-навчання іноземних мов; окреслення загальнонавчальних і методичних рекомендацій щодо оптимізації зазначеної форми навчальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У свій час застосування комп'ютерних навчальних програм внесло неабиякі корективи у процес викладання іноземних мов, його комп'ютеризацію. Подальший розвиток технологій – поява Інтернет-мережі і доступ до неї – привів до тотальних змін у навчанні іноземних мов, адже з'явилися нові можливості та ресурси, яких досі не було. Ще в 1997 р. американський методисти М. Уоршауер та П. Ф. Уїттекер назвали основні причини для застосування Інтернету в іншомовній підготовці студентів:

- 1) сприяє вивченню мови завдяки мовній природі комунікації онлайн. Встановлено, що електронний дискурс складніший в лексичному та синтаксичному аспектах, аніж усний дискурс;
- 2) забезпечує оптимальні умови для навчання письма завдяки створенню автентичної аудиторії з користувачів сайту для письмового спілкування;
- 3) підвищує мотивацію студентів до навчання;
- 4) навички користування Інтернетом – запорука професійного зростання, адже вивчення англійської мови через мережу допомагає також опанувати ефективні методи роботи в Інтернеті [7, 27].

На сьогоднішній день важливість застосування цифрових технологій у формуванні іншомовної компетентності є беззаперечною і визнається більшістю провідних українських та іноземних методистів. На думку Р. Потапової, впровадження цифрових технологій у практику викладання іноземних мов може розв'язати низку важливих проблем навчального процесу, зокрема скоротити часовий розрив між знайомством з новими явищами і контролем результатів, подолати проблему недостатньої диференційованості навчання, врахування індивідуальних особливостей студентів та учнів, налагодити процес цілеспрямованого навчання студентів та учнів прийомів самостійної роботи [5, 54].

Отож, як Інтернет, так і загалом цифрові технології відкривають нові можливості для комунікації та ефективної взаємодії в освітньому середовищі, є невичерпним джерелом інформації і, як показує практика, стають у нагоді в часи, коли традиційне аудиторне навчання є неможливим.

Освітня діяльність на час карантину здійснюється викладачами нашої кафедри в основному за допомогою інтернет-платформи Zoom, яка надає можливість проводити заняття з англійської мови у відеоформаті та онлайн-режимі. Завдяки широкому спектру вбудованих функцій Zoom демонструє високу ефективність у здійсненні навчального процесу з іноземної мови. З огляду на частотність використання, найкориснішими функціями, зокрема, є: чат, онлайн-дошка, демонстрація екрану, сесійні зали. До прикладу, інструмент "Демонстрація екрану" дає змогу прослуховувати аудіо, переглядати відео, ілюстрації, презентації, інтерактивні завдання, текстові файли в синхронному режимі, а також при потребі ставити демонстрацію на паузу. "Сесійні зали" уможлиблює роботу в парах і групах, приміром, при необхідності складання діалогів, проведенні дискусій, роботі над проєктами тощо. Для цього викладач розподіляє учасників конференції по залах і при потребі перекладається між сеансами з метою надання інструкцій, внесення коректив у хід роботи, виправлення мовних і мовленнєвих помилок студентів. Єдиним помітним недоліком цього сервісу є обмеження часу відеоконференції.

Іншими комунікаційними сервісами, які активно використовуються у дистанційному навчанні іноземної мови, є Skype та Viber. За допомогою цих месенджерів можна швидко відправляти домашнє завдання у вигляді як текстових файлів, так і мультимедійних, а також посилання на певні Інтернет-ресурси. Окрім того, зручною є можливість у Viber листуватися зі студентами та надавати їм потрібні консультації, уточнення, створивши з цією метою Viber-групу. Таке позааудиторне текстове спілкування має не лише практичні цілі, але й психологічні, оскільки неформальне спілкування поліпшує моральний стан студента, що особливо актуально в теперішній період соціальної ізоляції; дає можливість зняти певну напругу у спілкуванні студентів з викладачами чи між студентами загалом. У цих Viber-групах для створення позитивного емоційного настрою студенти можуть ділитися пізнавальними Інтернет-знахідками, викладач також може відправляти посилання на якісні та нові навчальні матеріали,

зокрема й на автентичні. До прикладу, можна ділитися актуальними новинами, жартами, відеокліпами, фрагментами з серіалів, художніх та документальних фільмів, телепередач, відеоблогами, дотичними до розмовної теми, яка вивчається, тобто тими Інтернет-ресурсами, на опрацювання яких недостатньо часу на занятті і які мають позитивний ефект у посиленні мотивації до вивчення іноземної мови. Важливо зазначити, що вести листування зі студентами у Viber-спільноті слід англійською, що дозволяє додатково повправлятися в розмовному варіанті англійської мови, вживаючи сленг, різноманітні скорочення, характерні для Інтернет-спілкування.

Ще одна не менш важлива платформа для навчання є Google-classroom. Її основне призначення – створення та оцінювання робіт для виконання як безпосередньо на занятті (тестів, підсумкових робіт), так і перевірка домашнього завдання. Позитивними характеристиками цієї платформи є: зручна організація роботи; можливість долучення до завдання різних текстових, аудіо- та відеоматеріалів (файлів з цифрового носія, Google Drive, відео з YouTube); функція коментування, якою можна скористатись при перевірці завдань; можливість відслідковувати призначені, виконані та перевірені роботи; збереження даних Google Classroom на Google диску як викладача, так і студента; виділення конкретного часу на виконання певного тесту в онлайн режимі (12.30) чи дати – на домашнє завдання (22.04.2021); автоматично налаштована 100-бальна система може бути замінена 5-ти чи 12-бальною чи будь-якою іншою; результати перевірених робіт студенти отримують миттєво на електронну пошту, натиснувши на опцію “Повернути роботи”. Отже, ця платформа є найбільш оптимальною для проведення та оцінювання робіт (тестів, самостійних, контрольних тощо) як у синхронному режимі, так і в асинхронному (домашнє завдання), у вигідний для студента час, а тому робить вивчення іноземної мови максимально гнучким, а оцінювання – достатньо об’єктивним.

Проведений аналіз наявних ресурсів мережі Інтернет і подальше їхнє застосування у власній педагогічній діяльності дозволяє рекомендувати деякі навчальні онлайн-ресурси:

Веб-сайт British Council Learn English (<https://learnenglish.britishcouncil.org/>) від Британської ради, яка пропагує британську культуру і сприяє вивченню англійської мови у світі, пропонує вправи для вдосконалення усіх видів мовної та мовленнєвої діяльності: фонетики, лексики, граматики, читання, аудіювання, письма й

говоріння. Завдання розподілені за рівнями володіння англійською – від Elementary до Advanced. На сайті також є велика добірка аудіо та відеоматеріалів, журнальних статей на актуальну тематику з розробленими до них завданнями у формі роздаткового матеріалу (worksheets) та можливістю коментувати зміст обраного тексту, аудіо чи відео у форумі для обговорення.

British Council Learn English Teens (<https://learnenglishteens.britishcouncil.org/>), окрім вправ для практики усіх аспектів мови, містить веселе відео, ігри, вікторини, велику кількість крайнознавчого матеріалу, поради для здачі іспитів на перевірку рівня сформованості усіх мовно-мовленнєвих вмінь та навичок. Цікавою є рубрика “Журнал”, в якій розміщуються статті користувачів сайту в публіцистичному стилі, їхні роздуми на довільну, але актуальну тему соціального, культурного чи науково-технічного характеру.

Ще один ресурс від Британської ради під назвою Teaching English (<https://www.teachingenglish.org.uk>) охоплює найрізноманітніший навчально-методичний матеріал для професійного розвитку вчителя та викладача англійської мови: електронні методичні посібники, методичні рекомендації, нові дослідження з методики викладання англійської мови, розробки уроків, вебінари, конференції, семінари, творчі, інтерактивні завдання, впорядковані за віковим принципом, а також безкоштовні онлайн курси.

Доцільним у застосуванні у викладацькій практиці є матеріали веб-сайту News in Levels (<https://www.newsinlevels.com>). Він містить міжнародні новини в текстовому, аудіо- та відеоформатах. Новини оновлюються щодня і адаптовані до трьох рівнів володіння англійською. Наявний також список корисної лексики. Третій рівень (advanced) демонструє оригінальну відеOVERсію новини.

Randal’s ESL Cyber Listening Lab (<https://www.esl-lab.com/>) – цікавий авторський портал призначений не лише для розвитку вмінь аудіювання, але й активізації діяльності студентів на занятті. Тут можна знайти лексичні ігри, вікторини, інтерактивні завдання, короткі тематичні відеоролики за участю творця сайту. Аудіоподкасти супроводжуються новою лексикою до аудіо, транскриптом, лексичним завданням на закріплення нової лексики, а також тестом множинного вибору на розуміння прослуханого тексту, після виконання якого автоматично видається результат з коментарем до обраних відповідей. Аудіювання тексту проводиться

відповідно до загальноприйнятих методичних рекомендацій: – у три його етапи: дотекстовий, етап прослуховування та післятекстовий. Останній етап охоплює питання для формування усномовленнєвих навичок на понадфразовому рівні та пошуково-дослідницькі завдання онлайн.

На сайті [Eslprintables.com](https://www.eslprintables.com) педагоги обмінюються навчальним контентом, зокрема роздатковим дидактичним та наочним матеріалом (схеми, малюнки, таблиці, плакати, презентації). Пошук відповідного розробленого завдання можна здійснювати за віком, складністю, видом мовної чи мовленнєвої діяльності, формою роботи тощо.

Busy teacher (<https://busyteacher.org/>) має один з найбільших репозитаріїв розроблених уроків та їх фрагментів, класифікованих за рівнями складності та мовно-мовленнєвими компетентностями, формування яких вони передбачають.

На основі власного досвіду виокремлюємо також переваги дистанційного онлайн-навчання іноземної мови:

- ширша можливість застосування різноманітних автентичних навчально-методичних веб-ресурсів: текстових документів, текстових і мультимедійних презентацій, аудіо- та відеоподкастів, зокрема YouTube роликів; матеріалів авторитетних міжнародних освітніх сайтів (British Council, BBC Learning English) та інформаційно-розважальних, приміром, система пошуку Yahoo, яка регулярно оновлює публікації на різну тематику, мова яких сучасна, колоритна, наповнена різними фразовими дієсловами, вільними словосполученнями, ідіомами. Цікавим є додаток із аудіоподкастами під назвою 6 Minute English, який постійно оновлює свою базу новими навчальними аудіоподкастами з тайпскриптами, незнайомою лексикою та розробленими до них завданнями. На інтернет-платформі You Tube є багато якісного контенту, який також можна інтегрувати в навчальний процес. Це – відеоматеріали англомовних блогерів, які є переважно носіями мови; пізнавально-освітні You Tube канали, які пропонують короткі відеофрагменти з цікавими дослідженнями та фактами про різні сфери життя, мотиваційними відео й порадами (Bright Side, Bestie);

- швидкий доступ до інформації, коли потрібно звірити значення, вимову чи переклад слова в будь-якому онлайн-словнику; відшукати відомості з різних галузей знань в онлайн-енциклопедії “Вікіпедія” та інших авторитетних довідкових онлайн-виданнях;

- дистанційне навчання дає змогу максимально вдосконалити фонологічну й аудитивну компетентності, оскільки студенти мають

можливість майже безперерійно слухати живу англійську мову як безпосередньо на занятті, так і поза ним;

- завдяки постійному доступу до інтернет-ресурсів і їхньому активному використанню студенти засвоюють значно більший обсяг інформації, аніж при очному навчанні, відповідно продуктивніше взаємодіють між собою, ефективніше вдосконалюють комунікативні та соціокультурні знання, навички та вміння;

- завдяки цифровим технологіям як студенти, так і викладач мають більш сприятливі умови для застосування таких інноваційних технологій, як вебквест, проєктна робота, кейс-метод, дискусія, дебати тощо;

- викладачі мають змогу урізноманітнити й оптимізувати пари з домашнього читання, використовуючи аудіокниги, які є у вільному доступі в YouTube та мають синхронний графічний супровід, якісне озвучення і адаптовані до різних рівнів володіння англійської (Learn English through Story, Boston English Center);

- розвиток медіаграмотності, вмінь працювати з інформаційно-комунікативною технікою, висловлюватись і спілкуватись за допомогою цих медіазасобів, критично тлумачити інформацію.

Поряд з позитивними рисами онлайн-навчання виділяємо і негативні:

- технічні перебої в роботі Інтернет-мережі (інколи й самої комп'ютерної техніки), які часто трапляються у віддалених гірських регіонах, при поганих погодних умовах; відсутність у деяких студентів комп'ютерів чи планшетів, наявність лише смартфонів, які не є оптимальними для повноцінного використання програми Zoom;

- неякісне технічне забезпечення окремих студентів (наявність лише смартфонів, які не дозволяють використовувати повний функціонал платформи Zoom);

- неможливість контролювання ходу та прозорості виконання особливо письмових завдань, що відображається на об'єктивності оцінювання;

- зорове навантаження як для студента, так і викладача;

- більший інформаційний потік, ніж при офлайн-навчанні, а звідси – можливе розумове перенавантаження учасників освітнього процесу.

Пропонуємо певні рекомендації для більш успішного проведення дистанційних занять з використанням цифрових технологій :

- заняття має бути максимально наближене до традиційного уроку (структура, цілі, методи, прийоми та форми роботи);

- заняття мають бути змістовні, доступні та цікаві;

- викладачеві слід ретельно готуватися до заняття, добираючи необхідний навчальний матеріал, опрацьовуючи його, розробляючи завдання, тим більше, що автентичні мультимедійні ресурси не пропонують готових завдань до них і є достатньо складними для розуміння.

- запропоновані завдання мають бути не лише репродуктивно-тренувальними, але й творчими, що стимулює їхній пізнавальний інтерес, пошукову діяльність, активізує творчий потенціал та дає змогу викладачеві більш об'єктивно їх оцінити, адже під час виконання таких завдань (написання есе, листа, підготовка презентації, проєкту, усного висловлювання власної думки, складання діалогів, полілогів, зйомку власного відеоролика тощо) мінімізується ризик і ступінь списування; з цією ж метою викладач може заохочувати студентів дописувати в коментарях до статті, відеоблогу.

- для проведення аудіювання слід обирати відеоролики з вбудованими субтитрами, а не автоматично відтворюваними, які містять значну кількість орфографічних та лексичних помилок;

- критично відбирати відеоролики, зважаючи на нормативність мовлення блогера, змістову наповненість, дотичність до теми, яка вивчається, і навіть візуальну естетику;

- з метою зменшення зорового навантаження доцільно давати більше завдань з наявних у студентів паперових підручників та книжок;

- володіння базовими вміннями тайм-менеджменту як викладачем для раціонального розподілу часу на різні види діяльності на занятті, так і студентом для успішного виконання домашнього завдання.

- не перевантажувати студентів завданнями;
- чітко формулювати завдання, при необхідності надаючи консультації в чаті групи чи у будь-який інший зручний для студентів та викладача спосіб.

Отже, дистанційне онлайн-навчання є гідною альтернативою очного навчання, особливо в теперішніх непростих умовах – в час коронавірусної епідемії, яке уможливило успішне проведення навчального процесу, зокрема вивчення іноземної мови студентами ЗВО, хоч і не позбавлене низки недоліків та потребує подальших пошуків шляхів його вдосконалення. Розглянуті цифрові технології та Інтернет-ресурси надають змогу викладачам ЗВО цікаво та доступно подавати новий навчальний матеріал, а студентам – ефективно засвоювати його у власному темпі та зручному для них часі.

Подальших досліджень потребують проблеми створення та обґрунтування методик застосування цифрових технологій, окреслення

шляхів та етапів роботи з Інтернет-ресурсами на заняттях англійської мови у закладах вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуржій А. М., Лапінський В. В. Електронні освітні ресурси – від теорії до практики. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Збірник наукових праць*. Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Київ-Вінниця, 2014. Вип. 38. С. 3–11.

2. Краснопольський В. Е. Іншомовна підготовка студентів нефілологічних спеціальностей на основі створенні і використання web-технологій: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Східноукраїнський національний університет. Київ. 2019. 438 с.

3. Морська Л. І. Особливості організації та проведення уроку іноземної мови з використанням інформаційних технологій. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологічна"*. 2012. Вип. 25. С. 211–213.

4. Овчарук О. В. Цифрова педагогіка в підготовці вчителя XXI ст. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: зб. тез доповідей учасників Всеукр. наук.-практ. семінару. Київ: ІТЗН НАПН України, 2018. С. 50–53.

5. Потапова Р. К. Новые информационные технологии и лингвистика: учеб. пособие. Москва. 2016, 364 с.

6. Черненко А.В. Цифрові технології у процесі навчання майбутніх учителів іноземних мов. *Збірник наукових праць "Педагогіка та психологія"*. Харків. 2019. Вип. 61. С.193–200.

7. Warschauer M. The Internet for English Teaching: Guidelines for Teachers. *TESL Reporter*. 1997. Vol. 30(1). pp. 27–33.

REFERENCES

1. Hurzhii, A. M. & Lapinskyi, V. V. (2014). Elektronni osvichni resursy – vid teorii do praktyky [E-learning resources – from theory to practice]. *Modern informational technologies and innovative methods in professional training: methodology, theory, experience, problems. Collection of Scientific Papers*. Vinnytsia, Vol. 38, pp. 3–11. [in Ukrainian].

2. Krasnopol'skyi, V.E. (2019). Inshomovna pidhotovka studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei na osnovi stvorenni i vykorytsannia web-tekhnolohii [Foreign language training of students of non-philological specialties based on creation and use of Web technologies.]. *Doctor's thesis*. East Ukrainian National University. Kyiv, 438 p. [in Ukrainian].

**ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЕКОНОМІЧНИХ КОЛЕДЖІВ**

3. Morska, L. I. (2012). Osoblyvosti orhanizatsii ta provedennia uroku inozemnoi movy z vykorystanniam informatsiinykh tekhnolohii [Organizational and methodical aspects of information technology use at a foreign language lesson]. *Scientific papers of the National University "Ostroh Academy". Philology series*. Vol. 25, pp. 211–213. [in Ukrainian].

4. Ovcharuk, O. V. (2018). Tsyfrova pedahohika v pidhotovtsi vchytelia XXI stolittia [Digital pedagogy in 21st century teacher training]. Digital competence of a modern teacher of a new Ukrainian school. Abstracts of papers of all-Ukrainian Scientific and Practical Seminar. Kyiv, pp. 54–56. [in Ukrainian].

5. Potapova, R. (2016). Novye informacionnye tehnologii i lingvistika: ucheb. posobie [New information technologies and linguistics]. Moscow, 364 p. [in Russian].

6. Chernenko, A.V (2019). Tsyfrovi tekhnolohii u protsesi navchannia maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov. [Digital Technologies in the Process of Teaching Future Foreign Languages Teachers]. *"Pedagogy and psychology". Scientific journal*, Kharkiv, Vol. 61. pp. 193–200. [in Ukrainian].

7. Warschauer, M. (1997). The Internet for English Teaching: Guidelines for Teachers. *TESL Reporter*. No. 30(1), pp. 27–33. [in English].

Стаття надійшла до редакції 16.08.2021

УДК 37.091.12:005.336.2:349:377.36

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.240206>

Роман Курок, кандидат юридичних наук, доцент,
молодший науковий співробітник лабораторії науково-методичного
супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах
Інституту професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних наук України

**ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЕКОНОМІЧНИХ КОЛЕДЖІВ**

У статті обґрунтовано сукупність інноваційних технологій, які доцільно використовувати в системі освіти дорослих для розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів. Серед сукупності інноваційних технологій, що можуть сприяти досягненню поставленої мети, виокремлюємо технології проєктного та проблемного навчання, коучингову та кейс-технології. Вони можуть використовуватися в системі післядипломної освіти як під час безпосереднього проходження підвищення кваліфікації та стажування, так і в міжкурсовий період.

Ключові слова: інновація; інноваційні технології; технологія проєктного навчання; технологія проблемного навчання; коучингова технологія; кейс-технологія.

Лит. 9.

Roman Kurok, Ph.D.(Law Studies), Associate Professor,
Junior Researcher of Laboratory of Scientific and Methodological
Support of Specialist Training in Colleges and Technical Schools,
Institute of Vocational Education and Training
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

**USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING
LEGAL COMPETENCE OF ECONOMIC COLLEGES' TEACHING STAFF**

The article substantiates the set of innovative technologies that should be used in the system of adult education for developing legal competence of economic colleges' teaching staff. Their use is caused by the rapid digitalization of the educational sphere and is aimed at the introduction of new or improvement of existing technologies for organizing educational activities, the ultimate goal of which is to improve the quality of educational services.

Innovative technologies, along with traditional ones, allow significantly expanding the potential of education in Ukraine and effectively implementing the concept of lifelong learning into the domestic educational space. They give the student the opportunity to choose an individual educational trajectory depending on his/her lifestyle, location and work, interest in studying in the relevant specialty, in a particular educational institution in Ukraine or abroad, and so on.

The purpose of the article is to substantiate the types of innovative educational technologies that can be used for successful developing legal competence of economic colleges' pedagogical staff in the system of adult education.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЕКОНОМІЧНИХ КОЛЕДЖІВ

Among the set of innovative technologies that can contribute to achieving the set goal, technologies of project and problem-based learning as well as coaching and case technology have considerable potential. Each of them is aimed at the development of various components of legal competence and has its own specific application.

According to the results of the study, it is concluded that the development of legal competence of economic colleges' pedagogical staff in the system of adult education will be effective if to provide using modern innovative technologies in educational activities. They can be used in the system of postgraduate education, both during their training and internship, and in the inter-course period.

Keywords: *an innovation; innovative technologies; project learning technology; problem-based learning technology; coaching technology; case technology.*

Постановка проблеми. Демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, її прагнення приєднатися до європейської спільноти та досягти відповідних соціально-економічних стандартів, детермінують необхідність продовження процесу реформування освітньої діяльності, результатом якого повинна стати інтеграція вітчизняного освітнього простору в європейську та світову освітні галузі.

Інноваційні технології поряд з традиційними дають змогу суттєво розширити можливості освіти в Україні та ефективно реалізовувати у вітчизняному освітньому просторі концепцію неперервної освіти впродовж життя. Вони допомагають здобувачеві освіти обирати індивідуальну освітню траєкторію залежно від його способу життя, місця знаходження й роботи, зацікавленості в навчанні за відповідною спеціальністю, у конкретному закладі освіти України чи за кордоном тощо.

Упровадження ефективних сучасних інноваційних технологій в освітню діяльність є необхідною і беззаперечною умовою конкурентоздатності закладів освіти на вітчизняному та міжнародному ринках надання освітніх послуг, а також показником їхньої здатності адаптуватись до швидкозмінних умов соціально-економічного розвитку країни, задовольняти на належному рівні освітні потреби суспільства.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні та науково-практичні проблеми впровадження інноваційних технологій і методів навчання в освітню діяльність закладів освіти були об'єктом дослідження В. Андрущенка, Ю. Бистрової, Н. Брюханової, Ф. Васька, Г. Клімової, О. Кошука, В. Кременя, С. Нікітчиної, С. Пролєєва, С. Сисоєвої, М. Фіцули, Ф. Янушкевича та інших.

Окремі проблемні питання діджиталізації освітнього процесу та використання інноваційних технологій в освітній діяльності закладів фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти вивчали А. Бичкова, Н. Бондаренко, Л. Бровко, М. Горіховський, Ю. Журавель, О. Кожухар, А. Кондратьєв, Н. Косенчук, В. Погоріла, В. Супрун, О. Суровицька, І. Тарасюк, Ю. Цикалюк та інші.

Водночас залишаються малодосліджуваними питання використання інноваційних технологій для розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів у системі освіти дорослих.

Метою статті є обґрунтування різновидів інноваційних технологій навчання, що можуть бути застосовані для успішного розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів у системі освіти дорослих.

Виклад основного матеріалу. Впровадження сучасних досягнень в освітню діяльність у педагогіці часто пов'язують з поняттям "інновації" як "...процесом творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій" [6, 19].

У Глосарії Європейського фонду освіти поняття "інновації" визначається як "вперше впроваджене нове, однак більшість інновацій пов'язана з перенесенням існуючих підходів у нові умови через їх адаптацію або внесення поступових змін до існуючих систем" [4, 295].

Інновації в освітній діяльності – це процес створення, поширення нових методів і засобів (нововведень) для розв'язання дидактичних завдань підготовки фахівців шляхом поєднання класичних (традиційних) методик та застосування нестандартних, прогресивних технологій, оригінальних дидактичних ідей і форм забезпечення освітнього процесу. Відтак освітні інновації характеризуються цілеспрямованим процесом часткових змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання, способів і стилю діяльності, адаптації освітнього процесу до сучасних вимог часу і соціальних запитів ринку праці [2, 28].

Отже, інновації в освітній діяльності ми можемо розглядати як процес впровадження нових або удосконалення чинних технологій здійснення освітньої діяльності, кінцевою метою якого є підвищення якості надання освітніх послуг.

Т. Батюта слушно зазначає, що в порівнянні з класичними технологіями, інноваційні характеризуються цілою низкою особливостей, серед яких найважливішими є: суб'єктивний тип та характер взаємовідносин між студентами і

педагогом; діалогічний, демократичний та рефлексивний стиль взаємодії; групові та колективні форми організації освітнього процесу; проблемні, пошукові, евристичні й дослідницькі методи навчання; ефективні способи отримання та засвоєння інформації, орієнтовані на пошуково-мисленеву діяльність [1]. Це дає змогу розширити ролі суб'єктів освітнього процесу, реалізувати мотивацію, спрямовану на формування нових та розвиток вже сформованих компетентностей, учитися формулювати та відстоювати власну позицію, отримати навички самостійного розв'язання освітніх і професійних завдань, закріпити потребу в необхідності постійного саморозвитку та самовдосконалення.

Цікавою з точки зору розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів є технологія проєктного навчання. У основу її покладено підготовку відповідного проєкту, що є результатом творчого опрацювання педагогічним працівником масиву інформації за правовою тематикою.

Як зазначають дослідники, технологія проєктного навчання була розроблена американськими філософами Дж. Дьюї та В. Кілпатріком. Ними вперше була представлена ідея побудови освітнього процесу з використанням активних методів пізнання, що ґрунтується на цілеспрямованій діяльності учнів та враховує їхні потреби, інтереси, здібності. Головна теза сучасного розуміння методу проєктів: "Все, що я пізнаю, я знаю, для чого це мені треба, та де і як я можу ці знання застосувати" [7].

Основною сутнісною ознакою технології проєктного навчання є можливість "...поєднання в ньому теоретичних знань та їх практичного застосування для вирішення конкретних навчальних проблем. Тобто, це педагогічна технологія, орієнтована не тільки на інтеграцію фактичних знань, а й на їх застосування і набуття шляхом самоосвітньої діяльності учнів" [5, 43]. В її основі лежить самостійна діяльність педагогічного працівника, спрямована на розв'язання ситуаційних завдань, що можуть виникнути в ході виконання ними професійної діяльності. При цьому завдання повинно мати комплексний характер, потребувати знання з різних дисциплін і галузей знань та може виконуватись як самостійно, так і невеликими групами з використанням різноманітних методів та засобів навчання. Кінцевим результатом роботи над проєктом є його презентація й обговорення.

Тематика проєктів, які готуються педагогічними працівниками економічних коледжів, може

стосуватися розвитку компетентності як з загальноправових питань, знання яких є важливим для ефективного здійснення педагогічної діяльності (права й обов'язки суб'єктів освітнього процесу, норми трудового законодавства, нормативно-правове забезпечення освітньої діяльності закладів фахової передвищої освіти тощо), так і правового забезпечення функціонування галузей економіки, для яких здійснюється підготовки майбутніх фахівців.

Основні вимоги, що висуваються дослідниками [5, 44] до технології проєктного навчання:

- наявність значущої проблеми (завдання);
- практична, теоретична, пізнавальна значущість результатів;
- самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність;
- структурування змістовної частини проєкту;
- використання дослідницьких методів, що передбачають певну послідовність дій: визначення проблеми та відповідних завдань дослідження, висування гіпотези їх вирішення, обговорення методів дослідження та способів оформлення кінцевих результатів;
- збір, систематизація й аналіз отриманих даних;
- підбиття підсумків (у тому числі шляхом самоаналізу);
- висновки;
- формування нових проблем для подальшого дослідження.

Важливим чинником ефективності застосування цієї технології для розвитку правової компетентності є наявність стійкої мотивації в педагогічного працівника до самостійного пошуку, аналізу, опрацювання правової інформації, а також визначення шляхів її використання в конкретних професійних ситуаціях. Це може свідчити про усвідомлення ним важливості саморозвитку, необхідності систематичного підвищення власного професійного рівня для адаптації до змінних умов здійснення освітньої діяльності.

Цілеспрямованому розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів сприяє застосування технології проблемного навчання. Її сутність полягає у врегулюванні завчасно сформульованих проблемних ситуацій, пов'язаних з нормативно-правовим забезпеченням професійної діяльності, шляхом комплексного застосування наявних правових знань та методів пізнавальної діяльності. Основну мету використання цієї технології становить відпрацювання педагогічними працівниками алгоритмів дій, що дадуть їм змогу використовувати отриманні правові знання під час

розв'язання різноманітних завдань освітньої діяльності.

Існують різні способи формулювання проблемних ситуацій, наприклад, повідомлення інформації, що може містити в собі суперечність або доведення різних тлумачень однієї й тієї ж правової норми тощо. Важливо, щоб завдання спонукало педагогічного працівника до розумової діяльності та пошуку оптимальних шляхів врегулювання проблемної ситуації, що сприятиме розвитку його правової компетентності.

Серед позитивних аспектів застосування технології проблемного навчання для розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів можна виділити: отримання нових теоретичних знань у галузі права шляхом активної пізнавальної діяльності; розширення правової, професійної та інших компетентностей, необхідних для ефективної освітньої діяльності; закріплення мотивації до пізнавальної та творчої діяльності, саморозвитку та самовдосконалення; отримання навиків дослідницької діяльності; розвиток особистих якостей: цілеспрямованість, наполегливість, критичне мислення, автономність, нешаблонне мислення тощо.

Водночас застосування цієї технології навчання пов'язане з певними труднощами, зокрема, необхідністю тривалої та копіткої підготовки інформаційних матеріалів, наявності відповідного рівня педагогічної майстерності викладача, готовності суб'єктів навчання до впровадження цієї технології та інші.

З метою розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів, їх спроможності до критичного мислення та пошуку оптимальних рішень, в освітній практиці широко використовуються інтерактивні технології навчання. Серед їх різновидів найбільшого поширення набула кейс-технологія.

Кейс-технологія – це технологія навчання, що полягає у вирішенні конкретних практичних ситуацій, які можуть виникнути в повсякденній професійній діяльності. Її сутність виражається у самостійній пізнавальній діяльності особи в штучно створених обставинах, що потребують комплексного використання знань та практичних навичок, творчого потенціалу для пошуку оптимальних шляхів розв'язання завдань професійної діяльності.

Потреба у використанні кейс-технології у процесі розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів зумовлена тим, що більшість навчальних дисциплін юридичного циклу мають практичну спрямованість, тому при їх вивченні важливого

значення набувають заняття з розв'язання задач та ситуаційних вправ, запозичених із реальних життєвих обставин чи змодельованих з їх урахуванням.

Ефективність застосування кейс-технології забезпечується дотриманням вимог до її розроблення (кейс повинен мати чітко визначену мету, відповідний рівень складності, бути актуальним, відображати реальні практичні ситуації, спрямовуватись на розвиток інтелектуального та творчого потенціалу, провокувати дискусію, мати декілька варіантів розв'язання) та основних етапів застосування: підготовчий (спрямований на розроблення кейсу й методики його застосування); основний (відображає безпосередньо процес роботи з кейсом) та підсумковий (забезпечує аналіз й оцінювання кейсу, результатів його вирішення) [8].

Застосування кейс-технології під час розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів сприятиме удосконаленню їхніх навичок:

1) практичної діяльності – здатність застосовувати одержані правові знання в конкретних ситуаціях, що можуть виникнути під час здійснення професійної діяльності;

2) аналітичної діяльності – вміння правильно аналізувати обставини, що склалися; надавати їм правову оцінку; виявляти причини їх виникнення; прогнозувати напрями розвитку ситуації та можливі наслідки; обирати відповідно до чинного законодавства оптимальні шляхи врегулювання проблемної ситуації;

3) комунікації – спроможність вести дискусію; аргументувати та відстоювати власну точку зору; ілюструвати доповідь прикладами, наочним матеріалом; організувати ефективне спілкування у межах групи та інше;

4) творчої діяльності – здатність нешаблонно мислити, шукати нестандартні шляхи врегулювання проблемних ситуацій, проявляти креативний підхід на всіх етапах роботи над кейсом;

5) соціалізації, що проявляється у спроможності працювати в команді для досягнення спільної мети, сприймати точку зору членів команди та опонентів, толерантно відстоювати власну позицію, вести дискусію;

5) саморефлексії – вміння критично оцінювати результати власної діяльності, визначати позитивні й негативні сторони прийнятих рішень, фактори і чинники, що сприяли або заважали пошуку оптимальних рішень розв'язку проблеми тощо.

Використання кейс-технології, з одного боку, стимулює педагогічних працівників до отримання нових знань з галузі права, відпрацювання навичок

їх застосування в конкретних проблемних ситуаціях, що можуть виникнути в професійній діяльності, з іншого – дає можливість реалізувати свій інтелектуальний та творчий потенціал, проявити лідерські якості, отримати досвід роботи в команді та розширити комунікаційну компетентність.

Кейс-технологія має багато спільного з технологією проблемного навчання. Але основною сутнісною відмінністю цих технологій є те, що кейс-технологія має більш прикладне спрямування, тобто вирішує конкретну практичну ситуацію, максимально наближену до реальних обставин практичної діяльності особи, на відміну від розв'язання теоретичних проблем в результаті самостійної пізнавальної діяльності під час застосування технології проблемного навчання.

Позитивний ефект на розвиток правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів може мати застосування коучингової технології навчання.

За визначенням Міжнародної Федерації Коучингу (ICF), “коучинг – це система реалізації спільного соціального, особистісного, творчого потенціалу учасників процесу неперервного розвитку педагогічної майстерності із метою отримання максимально можливого результату; співробітництво, яке допомагає клієнтам досягати реальних результатів у своєму особистому і професійному житті” [9, 13].

О. Бородієнко пропонує під коучингом розуміти “... підтримання розвитку особистості з допомогою іншої особи (педагог, керівник, методист, психолог тощо) через спостереження, постановку цілей і завдань, зворотний зв'язок та формування нових моделей поведінки; розкриття потенціалу людини з метою максимального підвищення її результативності; усвідомлення людиною власних можливостей (прихований потенціал, що дає змогу, за умови грамотного застосування інструментів і технологій досягати найвищих результатів)” [3, 219].

Коучинг як педагогічна технологія має на меті розкриття потенціалу особистості для досягнення максимального рівня ефективності та продуктивності під контролем і з допомогою коуч-тренера.

З метою розвитку правової компетентності коучинг може проводитися у формі регулярних зустрічей (коуч-сесій), під час яких коуч актуалізує необхідність отримання нових правових знань педагогічного працівника, стимулює його до постійного саморозвитку та самовдосконалення, допомагає визначати оптимальні шляхи розв'язання проблемних ситуацій, сприяє

правильному визначенню цілей і завдань професійної діяльності.

Існують різноманітні види (Life Coaching, Executive coaching, Career coaching, On-Job-Coaching, коучинг освіти, коучинг особистої ефективності та інші) та інструменти (техніка “Колесо балансу”, модель GROW, стратегія Уолта Діснея, піраміда Роберта Ділтса, техніка шкалювання тощо) коучингових технологій, які доступні педагогічним працівникам економічних коледжів. При цьому, їх вибір залежить від особистих уподобань та очікуваних кінцевих результатів.

Висновки. За результатами дослідження доходимо висновку, що розвиток правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів у системі освіти дорослих буде ефективним за умови широкого застосування сучасних інноваційних технологій в освітній діяльності, серед яких виокремлюємо технології проектного та проблемного навчання, коучингову та кейс-технології. Вони можуть використовуватися у системі освіти дорослих зазначених фахівців як під час безпосереднього проходження ними підвищення кваліфікації та стажування, так і в міжкурсовий період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батюта Т. В. Інноваційні освітні технології в контексті євроінтеграції. Національний технічний університет України “КПІ”. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/sites/default/files/batyuta.pdf> (дата звернення: 08.04.2021).

2. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство : електрон. наук. вид.* 2015. № 1. С. 27–33. URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf> (дата звернення: 08.04.2021).

3. Бородієнко О. В. Теорія і практика розвитку професійної компетентності керівників структурних підрозділів підприємств сфери зв'язку: монографія / за наук. ред. Радкевич В. О. Біла Церква: Видавець Пшонківський О. В., 2017. 422 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/141488001.pdf> (дата звернення: 16.05.2021).

4. Вашук Ф. Г. Перехід до інноваційних технологій у вищій освіті – вимога часу. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / за заг. ред. Ф. Г. Вашука. Ужгород : ЗабДУ, 2011. Вип. 16. С. 290–305. (Серія : Євроінтеграція: український вимір).

5. Герлянд Т. М. Сучасні підходи до впровадження проектної технології у процес

загальноосвітньої підготовки закладів професійно-технічної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Київ, 2013. С. 43–47. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpno_2013_13_10.pdf (дата звернення: 11.05.2021).

6. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 125 с.

7. Інноваційні технології навчання: навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В. Київ: НТУ “КПІо, 2017. 172 с.

8. Радкевич О. П. Теоретичні і методичні основи розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2020. 587 с.

9. Сидоренко В.В. Педагогічний коучинг як інноваційна технологія науковометодичного супроводу професійно-особистісного розвитку вчителя в системі післядипломної освіти. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. Донецьк, 2014. № 3 (14). С. 13–19. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32310359.pdf> (дата звернення: 16.05.2021).

REFERENCES

1. Batiuta, T. V. (2014). Innovatsiini osvritni tekhnologii v konteksti yevrointehratsii [Innovative educational technologies in the context of European integration]. Kyiv, National Technical University of Ukraine “KPI”. Available at: <http://confesp.fl.kpi.ua/sites/default/files/batyuta.pdf> (Accessed 08 Apr 2021). [in Ukrainian].

2. Bystrova, Yu. V. (2015). Innovatsiini metody navchannia u vyshchii shkoli Ukrainy [Innovative teaching methods in higher education of Ukraine]. *Law and innovation society: select. science edit.* No. 1, pp. 27–33. Available at: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf> (Accessed 08 Apr 2021). [in Ukrainian].

3. Borodiienko, O. V. (2017). Teoriia i praktyka rozvytku profesiinoi kompetentnosti kerivnykiv strurnykh pidrozdiliv pidpriemstv sfery zviazku [Theory and practice of developing professional competence of heads of structural units of enterprises in the field of communications]. Monograph. Bila Tserkva, 422 p. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/141488001.pdf> (Accessed 16 May 2021). [in Ukrainian].

4. Vashchuk, F. H. (2011). Perekhid do innovatsiinykh tekhnologii u vyshchii osviti – vymoha chasu. Intehratsiia v yevropeyskyi osvritni prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy [Transition to innovative technologies in higher education – requirement of time. Integration into the European educational space: achievements, problems, prospects]. Monograph. Uzhhorod, Vol. 16. pp. 290–305. (Series: European integration: the Ukrainian dimension). [in Ukrainian].

5. Herliand, T. M. (2013). Suchasni pidkhody do vprovadzhenia proektnoi tekhnologii u protses zahalnoosvitnoi pidhotovky zakladiv profesiino-tekhnichnoi osvity [Modern approaches to the introduction of project technology in the process of general-educational training at vocational schools]. *Pedagogical education: theory and practice*. Kyiv, pp. 43–47. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpno_2013_13_10.pdf (Accessed 11 May 2021). [in Ukrainian].

6. Nychkalo, N. H. (2014). Rozvytok profesiinoi osvity v umovakh hlobalizatsiinykh ta intehratsiinykh protsesiv [Development of vocational education in the context of globalization and integration processes]. Monograph. Kyiv, 125 p. [in Ukrainian].

7. Innovatsiini tekhnologii navchannia (2017). [Innovative learning technologies]. Bakhtiyarova H.Sh. (Ed.). Kyiv, National Technical University of Ukraine “KPIo, 172 p. [in Ukrainian].

8. Radkevych, O. P. (2020). Teoretychni i metodychni osnovy rozvytku pravovoi kultury pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv profesiinoi osvity [Theoretical and methodical bases of developing legal culture of teaching staff of vocational schools]. *Doctor's thesis*. Institute of vocational education and training of the National academy of pedagogical sciences of Ukraine. Kyiv, 587 p. [in Ukrainian].

9. Sydorenko, V.V. (2014). Pedahohichni kouchyng yak innovatsiina tekhnologhiia naukovometodychnoho suprovodu profesiino-osobystisnoho rozvytku vchytelia v systemi pislidyplomnoi osvity [Pedagogical coaching as the innovative technology of scientific and methodological support of professional and personal development of a teacher in the system of postgraduate education]. *Scientific treasury of education of Donetsk region*. Donetsk, 2014. No. 3 (14), pp. 13–19. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/32310359.pdf> (Accessed 16 May 2021). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2021

Лариса Наконечна, кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

МОВА НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена актуальному питанню формування мовно-мовленнєвої компетенції майбутніх учителів початкових класів як основи їхньої успішної професійної діяльності, зокрема в умовах діалектного мовного середовища. Автор розглядає один із засобів такої підготовки – тексти новел Василя Стефаника, класика української літератури, котрий використовував у своїй творчості діалектне мовлення жителів Прикарпаття. Обґрунтовано необхідність використання діалектних текстів у процесі мовної підготовки майбутніх учителів початкової школи, з'ясовано навчальні можливості таких текстів, розглянуто говіркові риси мовлення персонажів Стефаника, наведено приклади опрацювання мови новел письменника у процесі підготовки студентів спеціальності “Початкова освіта” до роботи з учнями-носіями говіркового мовлення Прикарпаття.

Ключові слова: мовно-мовленнєва компетенція; професійна підготовка; майбутній учитель початкової школи; діалектне середовище; заклад вищої освіти.

Лит. 6.

Larysa Nakonechna, Ph.D. (Philology), Associate Professor of the
Primary Education Pedagogy Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

THE LANGUAGE OF VASIL STEFANYK'S NOVELS AS A MEANS OF FORMATION OF LANGUAGE AND SPEECH COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY SCHOOL

The article is devoted to the topical issue of formation of language and speech competence of future primary school teachers as the basis of their successful professional activity, in particular in the conditions of dialectal language environment.

The author considers one of the means of such preparation – the texts of short stories by Vasyl Stefanyk, a classic of Ukrainian literature, who used the dialect speech of the inhabitants of Prykarpattia in his work.

The urgency of the issue is due to several factors: 1) there are no thorough scientific and methodological work on the use of dialect texts in the formation of language and speech competence of future primary school teachers for successful professional activities in a dialect environment; 2) it is necessary to clarify the educational possibilities of the dialect text as a means of forming the speech culture of future primary school teachers, as well as a means of preparing students for teaching in the dialect environment.

The article substantiates the need to use dialect texts in the process of language training of future primary school teachers and clarifies the educational possibilities of such texts.

The purpose of the article is to find out the educational possibilities of Vasyl Stefanyk's works in order to form the language and speech competence of future primary school teachers for successful professional activity in the dialect environment of Prykarpattia.

The article also considers the speech features of Stefanyk's characters, gives examples of working with the language of the writer's works in the process of preparing students majoring in “Primary Education” to work with students who speak Prykarpattia dialects.

The texts of Vasyl Stefanyk's short stories give a comprehensive description of the dialect, as they concern all language levels: phonetic, lexical-semantic, phraseological, word-forming and grammatical. This is their value for dialect and literary language.

Keywords: language and speech competence; dialect environment, professional training; future teacher, elementary school; higher education establishment.

Постановка проблеми. Мовно-мовленнєва компетенція є, безумовно, однією з ключових професійних компетентностей будь-якого педагога, вчителя

початкових класів зокрема. Уміння і навіть мистецтво досконалого володіння словом в усіх його виявах і можливих контекстах є однією з умов, які забезпечують ефективність освітнього

процесу, сприяють створенню позитивного психологічного мікроклімату, налагодженню контакту і співпраці на рівні “учитель – учень”. Студенти спеціальності “Початкова освіта” як майбутні вчителі української мови в початкових класах мають досконало володіти не тільки сучасною українською мовою, але й добре знати “живе” мовлення своїх вихованців. Адже, оскільки на території України повсюдно побуває діалектне мовлення, учні початкової школи володіють насамперед місцевою мовою – мовою своїх батьків, свого оточення, меншою чи більшою мірою відмінною від літературної мови. У зв’язку з цим виникає потреба глибшої підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у діалектному середовищі.

Актуальність порушеного питання зумовлена кількома моментами: відсутністю ґрунтовних науково-методичних праць про використання діалектних текстів у процесі формування мовно-мовленнєвої компетенції майбутніх учителів початкової школи для успішної професійної діяльності в умовах діалектного середовища; потребою з’ясувати навчальні можливості діалектного тексту як засобу формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи, а також як засобу підготовки студентів до педагогічної діяльності в умовах діалектного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування комунікативної компетентності, мовно-мовленнєвої компетенції, професійного становлення майбутніх учителів початкової школи є предметом дослідження багатьох науковців і методистів. Однак питання формування мовно-мовленнєвої компетенції майбутніх учителів початкової школи задля успішної професійної діяльності в умовах діалектного середовища вивчені поки що недостатньо. Вагомими у цьому плані вважаємо дослідження К. Климової, Л. Симоненкової, І. Хом’яка [2; 4; 6] та ін.

Мета статті – з’ясувати навчальні можливості творів Василя Стефаника з метою формування мовно-мовленнєвої компетенції майбутніх учителів початкової школи задля успішної професійної діяльності в умовах діалектного середовища Прикарпаття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Твори Василя Стефаника привертають увагу поціновувачів його творчості не тільки тематичною винятковістю, психологізмом, експресивною настроєвістю, поезизмом і стилістикою, але й своєрідністю мови. За словами І. Матвіяса, “В. Стефаник виразно збагатив українську літературну мову елементами покутського говору” [3, 72].

Письменник, котрий народився, виріс і прожив більшу частину життя у с. Русів на Покутті (тепер Снятівщина Івано-Франківської області), увібрав з дитинства тонкощі традиційної культури, світогляду, мовлення місцевого населення і досконало відтворив все це у своїх творах.

У мовну канву новел Василя Стефаника органічно вплітаються слова з покутського говору південно-західного наріччя, яким він досконало володів і який був рідним, природним для покутян – прототипів героїв новеліста. Саме діалектизми якнайчіткіше відтворюють колорит тогочасного покутського села, світосприйняття і мислення селян у скрутних життєвих обставинах, надають творам трагічної тональності та експресивної насиченості.

Діалектне мовлення становить невід’ємну частину індивідуального авторського стилю письменника і є однією з визначальних ознак його творчості.

Зважаючи на те, що мовлення персонажів новел Василя Стефаника – живе, функціональне і сьогодені, що елементи цього говору активно вживані в мовленні і сучасних покутян, вважаємо, що твори всесвітньо відомого новеліста-земляка можуть бути ефективним засобом підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах діалектного середовища.

Беремо до уваги також той факт, що, як зазначає І. Матвіяс, “унаслідок своєрідного проміжного характеру покутського говору в системі західноукраїнських діалектів його риси зрозумілі й близькі для всього західноукраїнського населення” [3, 72]. Адже “цей [покутський – Л.Н.] говір у системі діалектів південно-західного наріччя посідає особливе місце – становить тип перехідних говірок між буковинськими, гуцульськими, бойківськими, наддніпрянськими й подільськими говірками. Говірка с. Русова й сусідніх сіл найтісніше споріднюється з буковинськими говірками” [3, 72]. Отож, тексти, писані більшою мірою покутським говором, узагальнено дають уявлення і про сусідні говори та говірки української мови, а відповідно, можуть знадобитися також у процесі підготовки майбутніх учителів до роботи з дітьми, котрі є їх носіями.

Тексти новел Василя Стефаника дають вичерпну характеристику покутського говору, адже стосуються усіх мовних рівнів: фонетичного, лексико-семантичного, фразеологічного словотвірного і граматичного. Водночас ці діалектизми репрезентують окремі лексико-семантичні групи, зокрема, назви предметів одягу і харчування, побуту і господарювання, віри і суспільних стосунків і т. ін.

Кожен твір Василя Стефаника дає достатньо матеріалу для спостереження над особливостями русівської говірки (складової покутського говору) і вивчення усіх перелічених лексико-семантичних груп слів та мовних рівнів.

У своїх новелах письменник вживає низку лексичних діалектизмів, як, наприклад, *авус* (=кінець), *аді* (=глянь, дивись), *банувати* (=тужити), *бараболя* (=картопля), *буката* (=крихта, шматок), *гаравус* (=геть), *гезди* (=осьде, тут), *гиндель* (=торг), *дедя, дєдя* (=батько), *заки* (=поки), *клевець* (=молоток), *луфко* (=оливець), *нім* (=поки), *тайстра* (= вишивана торба), *тано* (=дешево), *уберія* (=одяг), *файно* (=гарно) і багато-багато інших: “Аби его ніхто не бачив, що плаче, то ховав голову у писану *тайстру* (“Стратився”)”.

Так, у кількох фразах головного героя новели “Синя книжечка” (наведемо нижче) натрапляємо на низку діалектизмів, зокрема і на лексичні, які варто розтлумачити, щоб адекватно зрозуміти зміст монологу: *авус* = кінець, *коби* = якби, *моспан* = шановний добродій, *пан*; *слимуз* = слимак, *гезди* = тут, *туск* = туга, сум, жаль. “ – Продав – та й *авус!* Не мое – та й решта! Ей, *коби* дід мій та підвісив із гроба! *Моспане*, *штири* воли, як *слимузи*, двацїти *штири* морги поля, хати на ціле село!”, “ – Аби тобі так умирати легко, як мені *гезди* легко!”, “ – Знаєте, *туск* такий пішов, що раз *туск!*”; “ Є ще *гезди* гроші, але буду пити” (“Синя книжечка”).

У фразі Івана Дідуха, головного героя новели “Камінний хрест”, котрий, прощається із землею, на якій свій вік стратив, читаємо *спендив*: “Я на нім [горбі – Л.Н.] вік свій *спендив* і окалічів-єм”. Цей діалектизм означає “прожити”, “промучити”, “провести” і “згайнувати”, “змарнувати”, але, очевидно, саме воно передає весь тягар важкої праці і водночас розпуку розставання із землею, оминою потом і слізьми Івана.

В іншій фразі Івана Дідуха (“Камінний хрест”) читаємо *хлопенна дівка*: “– Ото-сте були *хлопенна* дівка, годна-сте були”. Що то за “хлопенна дівка”? Очевидним є спорідненість цього слова зі словом *хлоп* (чоловік), тобто “дівка, як хлоп”, а отже, міцна, сильна, яка у моці, праці може зрівнятися з чоловіком.

З повним переліком і значеннями використаних письменником діалектизмів (зазвичай лексичних і тих, що великою мірою відрізняються від літературних слів) можна ознайомитися у тлумачному словнику, що обов’язково додається до кожного видання творів Василя Стефаника. Інакше читачеві з-поза меж Покуття важливі деталі оповіді будуть мало зрозумілими.

Дослідники мови творів Стефаника і покутського говору стверджують, що у мовленні його персонажів збережено чимало архаїчних рис української мови, видозмінених або й відсутніх у сучасній літературній мові, але “живих” у мовленні місцевих жителів Покуття й інших регіонів західної частини України, як-от:

- форми вищого ступеня прикметників і прислівників, утворені додаванням частки *май*: *май боязливі*;

- форми майбутнього часу дієслів, утворені за допомогою таких елементів: *-ко, -му, -меш, -ме, -мемо, -мете* та ін., де вони вживаються після або перед дієсловом: “... тепер дєдя *ме* у рантухових сорочках *ходитьи* та жидам води доносявати...” (“Синя книжечка”); “Діти, діти, що *мемо робити?*” (“Лесева фамілія”); “Всі будуть дивитися та й *муть казати*: аді, який Андрійко красний!”, “А кого *меш бити?*” (“Мамин синок”);

- форми минулого часу з компонентом *-єс, -єм, -єми*: “– Йду я з хати, геть цалком вже віходжу, та й *поцілував-єми* поріг, та й іду”; “*Против-єм* усе що до нитки” (“Синя книжечка”); “Ти читаш у книжках, аж *скаправів-єс*, то дєсь там воно повинно *найтиси*” (“У корчмі”);

- дієслівний постфікс *-ся* у формі *си, са*, вжитий у пост і препозиції: “– Та ще *снів* ми *си* недавно”, “Тут-тут *утопитьси*”, (“Стратився”); “Камінь – аби камінь, та й *розтук* би *си* із желю!”, “Лиш *поступив-єм* *си*, а вікна в плач” (“Синя книжечка”);

- усічені форми особових займенників: *го* (=його), *з ні* (з неї), *ми* (=мені), *ті* (= тебе), *ї* (= її), *му* (йому), *ні* (мене): “Вінесла *ми* хліб на дорогу, аби віт не видів”; “Сиджу я та реву, так реву, якби з *ні* хто паси дер” (“Синя книжечка”); “Я тебе так гірко пістувала, дула-м на *ті*, як на рану...”; “Воліла бих *ті* на лаву лагодити” (“Виводили з села”); “Ноги *ї* посиніли від снігу, верещала як несповна розуму”; “...кєрвавими сльозами просила, аби *ї* взєти”; “Йду до него, та знаю, що вже *го* не застану”; “Бувало, що озме в руки, та й горить *му* у тих руках” (“Стратився”); “Якби *ні* жінка мізинним пальцем кинула...” (“У корчмі”);

- форми двоїни іменника: “Нахиливалися до себе і відхиливалися, як би *дві галузці*, що ними легенький вітер колише” (“У корчмі”);

- форми дієслів умовного способу, утворені приєднанням компонентів *би-м, би-с*, частки *бих*, що співвідноситься з часткою *би* у літературній мові: “Може *би-м*, яку днину *посидів*, а може *бих*, і годину не *пацив*...”, “...що *бих чекав* на шандарів, аби ні брали?” (“У корчмі”, *пацити* =

терпіти); “Лице би-с мала” (“Лесева фамілія”); “Зчєсала бих бахура, та й нема” (“Мамин синок”).

Окрім перелічених слів покутського говору, у Стефаникових текстах безліч інших фонетичних, словотвірних, граматичних діалектизмів, які так само важливо знати і “вловлювати” майбутнім учителям початкової школи, оскільки саме такі форми молодші школярі нерідко сприймають як нормативні і припускаються помилок, використовуючи їх у своєму літературному мовленні:

- фонетичні діалектизми: *чєс, жєба, вчєра, шєстий, цєго, нєго, єго, лєгонький, стів, горівка, сопівка, лужєко, цулувати, хтєс, якєс, вєс, дєс та ін.*;

- морфологічні (словозміна): *мамов, дитинов, осіньов, дітий, очий, дітем, на дітєх, мої, свої, бічи, лячи, коєю, проєю, радю, вчут, дєржєт та ін.*;

- словотвірні: *сєхонько, тихонький, люцький, панцький, візнати, вінести, струнєва, віт, зєдїмити, страшити, уздрїти, озьмити, навпєрєд та ін.*

Добре знання Стефаником мовлення покутян виявляється також у майстерному використанні місцевих фразеологізмів, як-от:

“давати на відпуст” (жертвувати гроші святому, щоб допоміг у біді),

“брати тєск до голови” (журитися),

“зав’єзати свїт” (зробити комусь життя безрадісним),

“запєрти собї гямбу” (не розмовляти, замовчати),

“не знати у котрий кут головою вдарити” (не мати притулку),

“руки зробити по лікті” (наробитися, знесилити від важкої праці),

“у головї як коли би цигани клєвцями гатили” (про головний біль) та ін.

Відомо, що активне вживання фразеологізмів завжди надає мовленню особливої експресії, емоційності, про що свідчать і твори Василя Стефаника. Вважаємо, що і на цьому аспекті мови творів новеліста важливо наголосити і привернути до нього увагу студентів.

Надто активне використання Стефаником покутського говору не применшує вагомості його мовно-стилістичної майстерності, як і художньої значимості його новел, а навпаки, віддзеркалює тематику творів, увиразнює характер персонажів, органічно відтворює живе мовлення прототипів Стефаникових героїв. Адже, як зазначають дослідники мови творів новеліста, зокрема професори Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника В. Грєшук і М. Лєсюк, новеліст досконало володів як тогочасною літературною мовою західного варіанту, чи галицького зразка, так і місцевим діалектом. Він свідомо вклав в уста своїх героїв-покутян їхнє рідне мовлення – русівську говірку, а мовлення автора подав літературною мовою. На цей “мовний дуалїзм” Стефаника вперше звернув увагу один з перших дослідників мови і стилю новеліста проф. І. Ковалик, який “... докєзєв, що новеліст послєгуєвавєся літературною мовою для передачї авторськїх описів та в автобіографїчних новєлах, а покутськїй діалєкт укладєв в уста героїв своїх творів – сєлян-покутян” [1, 26–27].

Виходячи з цього, можемо говорити про таке мовленнєве явищє, якє виразно репрезєнтованє Василєм Стефаникєм і якє у сучаснєму мовознавствї отримало назву “дїлінгвїзм” (використання мовцєм залежно від ситуації або чистої літературної мови, або діалєкту). Ця характеристика мовної особистостї письменника тєж, на наш погляд, вєрта уваги і наслїдування, аджє однє із завдань учителя-словєсника, котрий працює з дїтьми-носїями мїсцевої говїрки, – навчити їх літературної мови, не викорїнюючи з їхнього мовлення рїдної говїрки.

Висновки. Отож мова творів Василя Стефаника, безперечно, – один із ефективних засобів формування мовно-мовленнєвої компетенції майбутніх учителів початкової школи у процесі їх підготовки до професійної діяльності в умовах говірок південно-західного наріччя української мови. Вважаємо, що використання художніх текстів, написаних діалектами української мови чи з використанням діалектизмів, дає добрий результат не тільки у поглибленні знань студентів про діалектне мовлення, але й в опануванні ними сучасної української мови і методики навчання української мови в діалектному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грєшук В.В. Художня мова Василя Стефаника в наукових студїях Івана Ковалика. *Прикарпатськїй вїсник НТШ Слово*. 2016. № 2(34). С.25–33.
2. Климова К. Я. Готуймо майбутніх учителів початковїх клєсїв до роботи в умовах діалєктного оточєння. *Початкова школа*. №1, 2000. С. 52–53.
3. Мєтвїєєв Іван. Роль покутськєго говору в мовї творів Василя Стефаника. *Культура слова*. №72, 2010. С. 71–80.
4. Симонєнкєва Л. М. Вивчєння фонєтики і морфологїї в умовах мїсєвїх говорів. Київ, 1981. 134 с.
5. Стефаник Василь. Камінний хрєст: новєли. Харків. Фолїє, 2006. 255 с.

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО У ДІАГНОСТИЧНОМУ ВИМІРІ**

6. Хом'як І.М. Комплексний підхід до формування орфографічної компетенції. *Збірник наукових праць педагогічних наук*. Випуск LVIII, Частина 2, 2011. С. 127–131.

REFERENCES

1. Greshchuk, V. V. (2016). Khudozhnia mova Vasylia Stefanyka v naukovykh studiiakh Ivana Kovalyuka [Vasyl Stefanyk's belletristic language in Ivan Kovalyk's scientific studies]. *Prekarpathian bulletin of the Shevchenko scientific society word*. No. 2(34). pp.25–33. [in Ukrainian].
2. Klymova, K. Ya. (2000). Hotuimo maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do roboty v umovakh dialektnoho otoczenia [The preparation of future primary school teachers to work in a dialect environment]. *Elementary School*. No.1, pp. 52–53. [in Ukrainian].

3. Matviias, Ivan (2010). Rol pokutskoho hovoru v movi tvoriv Vasylia Stefanyka [The role of the Pokut dialect in the language of Vasyl Stefanyk's works]. *The culture of the word*. No.72, pp. 71–80. [in Ukrainian].

4. Symonenkova, L. M. (1981). Vyvchennia fonetyky i morfolohii v umovakh mistsevykh hovoriv [Study of phonetics and morphology in the conditions of local dialects]. Kyiv, 134 p. [in Ukrainian].

5. Stefanyk, Vasyl (2006). Kaminni khrest: novely ["Kaminniy Khrest": short stories]. Kharkiv, 255 p. [in Ukrainian].

6. Khomiak, I. M. (2011). Kompleksnyi pidkhd do formuvannia orfohrafichnoi kompetentsii [A comprehensive approach to the formation of spelling competence]. *Collection of scientific works of pedagogical sciences*. Vol. LVIII, part 2, pp. 127–131. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.08.2021

УДК: 378.091.321:001.8]:005.336.2 (045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243897>

Іван Степанець, кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи
Комунального закладу "Харківська гуманітарно-педагогічна академія"
Харківської обласної ради

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО У ДІАГНОСТИЧНОМУ ВИМІРІ**

У статті акцентовано увагу на пріоритетності реалізації компетентнісного підходу в освіті, зокрема, в науково-методичній роботі викладача педагогічного закладу вищої освіти (ЗВО).

Визначено та проаналізовано сутність терміна "компетентнісний підхід" і поняття "компетентність".

Схарактеризовано сутність і значення науково-методичної компетентності в освітньому процесі в контексті її розвитку та представлено її ключові компоненти розвитку.

Висвітлено підходи до оцінювання рівня сформованості науково-методичної компетентності (НМК) на основі стандартів, пропонуваніх у США для оцінки фахової майстерності викладачів.

Сформульовано основні критерії оцінювання НМК викладача педагогічного ЗВО відповідно до визначених напрямів її діагностики.

На підставі результатів теоретичного узагальнення і досвіду в оцінюванні результативності науково-методичної роботи викладача педагогічного ЗВО, створено таблицю, що містить кваліметричну матрицю і включає параметри, вагові показники, критерії 1 та 2 порядку, оцінку і рівень науково-методичної компетентності.

Ключові слова: компетентнісний підхід; компетентність; науково-методична компетентність; напрямі діагностики; критерії оцінювання науково-методичної компетентності; освітній процес; науково-методична робота.

Рис. 2. Літ. 6.

Ivan Stepanets, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work of Municipal Establishment
"Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of the
Kharkiv Regional Council

**SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL COMPETENCE OF ACADEMIC STAFF OF
PEDAGOGICAL HEI IN THE DIAGNOSTIC DIMENSION**

The article focuses on the priority of the implementation of the competence approach in education, in particular, in the scientific and methodological work of the teacher of the pedagogical HEI.

The essence of the term "competence approach" and the concept "competence" is defined and analyzed.

The essence and significance of scientific and methodological competence in the educational process in the context of its development are characterized and the key components of its development are presented.

Approaches to assessing the level of scientific and methodological competence formation on the basis of standards proposed in the United States for assessing the professional skills of teachers are highlighted.

The basic criteria of assessing scientific and methodological competence of the teacher of the pedagogical HEI according to the defined directions of its diagnostics are formulated.

Based on the results of theoretical generalization and experience in evaluating the effectiveness of scientific and methodological work of the teacher of the pedagogical HEI, a table containing a qualimetric matrix and including parameters, weight parameters, criteria of the 1 and 2 order, assessment and level of scientific and methodological competence is created.

Keywords: *competence approach; competence, scientific and methodical competence; directions of diagnostics; criteria of assessment of scientific and methodical competence; educational process; scientific and methodical work.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аксиоматичного характеру набув той факт, що традиційний підхід у педагогіці вищої освіти не дозволяє на якісно високому рівні забезпечити сучасну систему, зокрема вищої педагогічної, освіти компетентними, здатними швидко адаптуватися до інноваційних змін в педагогічній практиці науково-педагогічними і педагогічними працівниками. Водночас, в останні десятиріччя науковці і педагоги-практики українських ЗВО встановили пріоритетність реалізації компетентнісного підходу в організації і змісті науково-методичної роботи в освітньому процесі, керуючись інформацією про те, що термін "компетентнісний підхід" був сформульований у 60-х рр. XX ст. американськими вченими, у 70-х рр. включений до професійних освітніх програм США, а у 80-х рр. – до програми професійної підготовки Великобританії і Німеччини.

Аналіз наукових та навчально-методичних праць доводить, що компетентнісний підхід ґрунтується на теоретичній базі філософії прагматизму, є логічним продовженням особистісно-орієнтованої педагогічної доктрини та парадигми діяльнісного підходу, актуальних для сучасної системи освіти України.

Однак актуальність упровадження компетентнісного підходу в освітній процес закладів освіти потребує чітких критеріїв його діагностики на рівні діяльності різних суб'єктів освітнього процесу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Виявлено, що компетентнісний підхід наголошує на формуванні інтегрованого утворення, яке об'єднується під назвою "компетентність фахівця". Уточнено, що в традиційному навчанні розглядаються знання, вміння і навички, а в компетентнісному підході необхідно запроваджувати нові технології навчання з акцентом на діяльнісну основу (Т. Гриценко, М. Рощенко, Г. Данилова, А. Єрмола, А. Зубко, І. Жерносек, Н. Когород, Н. Комаренко, С. Мартиненко, Л. Мороз, О. Пометун, О. Остапчук, В. Стельмашенко, Т. Сущенко, Л. Хоружа, О. Хуторський та ін.).

Сучасні науковці виходять з того, що сформованість науково-методичної компетентності впливає на якість і результативність освітнього процесу (В. Беспалко, В. Гуменюк, А. Дахін, О. Жернова, О. Лазарев, І. Наумчук, І. Підласний та ін.), а отже, виникає необхідність діагностики її формування й оцінювання за рівнями.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка критеріїв оцінювання рівня сформованості науково-методичної компетентності викладача педагогічного закладу вищої освіти за такими параметрами як цільово-мотиваційна спрямованість, змістове наповнення, організаційно-процесуальне забезпечення, результативність науково-методичної роботи у контексті якості освіти.

Методи дослідження:

Аналіз і синтез – для визначення змісту критеріїв оцінювання науково-методичної компетентності викладачів педагогічних закладів вищої освіти;

Узагальнення – для формування характеристики науково-методичної компетентності викладача у контексті його фахової діяльності;

Систематизація – для впорядкування виокремлених характеристик науково-методичної компетентності викладача за заданими параметрами.

Виклад основних результатів дослідження. Важливо наголосити, що впровадження компетентнісного підходу у фахову діяльність викладача ЗВО спирається на європейський досвід і відповідає вимогам сучасного освітнього процесу. Крім того, актуальність розв'язання означеної проблеми визначається вимогою забезпечення неперервності підготовки науково-педагогічних кадрів, потребою впровадження інноваційних педагогічних технологій та необхідністю розробки методичних основ цього процесу в освітній діяльності в конкретних умовах педагогічної практики.

Ми виходимо з того, що компетентність – це специфічна інтеграція знань, умінь і досвіду педагогічної діяльності, що реалізується на основі емоційно-ціннісного ставлення і зумовлює певний рівень професійної рефлексії. Саме така рефлексія

забезпечує якісне і творче виконання професійної діяльності кожним викладачем. Звертаємо увагу на той факт, що викладачі ЗВО – науково-педагогічні працівники, а, отже, вони є і педагогами-практиками, і науковцями. Це означає, що однозначно зі знанням своєї дисципліни, вони мають бути здатними забезпечувати наукову, тобто творчу, ефективну, процесуально якісну основу власної фахової діяльності з використанням результатів наукового пошуку.

Серед ключових компетентностей науково-педагогічних працівників педагогічних ЗВО ми виокремлюємо науково-методичну (НМК), яку визначаємо як результат їх науково-методичного і професійно-творчого саморозвитку і самовдосконалення. НМК, на наше переконання, є компетентністю вищого рівня, оскільки відображає рівень професійної майстерності викладача, що трансформується у професійну творчість. Професійно творчий педагог здатен виходити за межі актуального професійного досвіду, надавати своїй фаховій діяльності прогресивного характеру, спираючись на результати власної чи наукової діяльності інших учених.

НМК ми розглядаємо як складову педагогічної компетентності. Таким чином, ми маємо на увазі компетентність, яка поєднує компоненти когнітивної, операційно-діяльничої й особистісної сфер і зумовлює творчий характер фахової діяльності педагога.

Діагностика рівня сформованості НМК, як засвідчують досвід і результати наших досліджень, у системі науково-методичної роботи значною мірою залежить від заданих стандартів, норм та критеріїв її оцінювання.

У розробці моделі розвитку та кваліметричної матриці оцінки рівня сформованості науково-методичної компетентності викладачів педагогічних ЗВО ми спиралися, зокрема, на сформульовані положення та висновки О. Лазарева [2, 64–77].

Представимо ключові компоненти моделі розвитку НМК в системі науково-методичної роботи Комунального закладу “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (рис. 1).

Стосовно авторської спроби стандартизації оцінювання рівнів сформованості НМК вважаємо за доцільне зазначити, що ми брали до увагу характеристику стандартів, які пропонуються у США, і характеризують послідовність педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників, їх кар’єрне зростання у ЗВО та

спрямовані на вдосконалення вимог до якості освітнього процесу, підвищення педагогічної компетентності викладачів і модернізацію ЗВО. Цікавою для нас стала думка Дж. Розенталя про те, що оцінювання педагогічної компетентності викладачів можуть здійснювати здобувачі освіти, а її якість – фахівці-експерти, адміністрація ЗВО, працівники освіти [3].

Беручи до уваги стандарти NBPTS (National Board for Professional Teaching Standards) – стандарти Національної Ради професійного викладання, що визначають вимоги до викладачів, які вже займаються педагогічною діяльністю і підтверджують свою педагогічну компетентність, і стандарти INTASC (Interstate New Teacher Assessment and Support Consortium) – Консорціум з підтримки та оцінювання викладачів-початківців, ми проаналізували і професійний стандарт на групу професій “Викладачі закладів вищої освіти”, затвердженого наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України за №610 від 23.03.2021 р.

Для виокремлення критеріїв оцінювання якості НМК ми вивчили п’ять суттєвих вимог стандарту NBPTS, спрямованих на підвищення педагогічної компетентності викладача ЗВО:

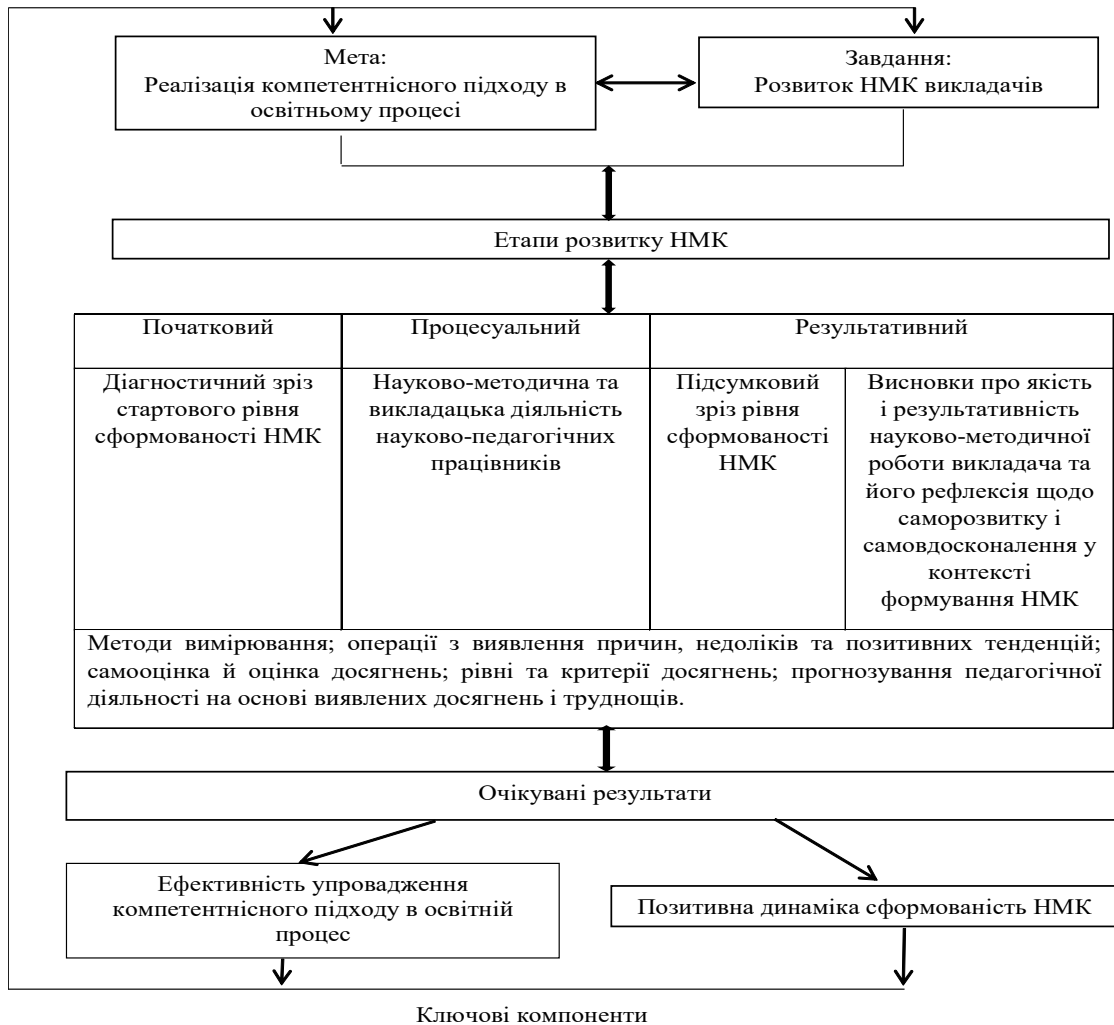
1. Зобов’язаний добре навчати здобувачів освіти;
2. Мати ґрунтовні знання з навчальної дисципліни і знати, як її викладати;
3. Систематично аналізувати свою педагогічну діяльність і вивчати передовий досвід своїх колег;
4. Постійно вдосконалювати свої знання і підвищувати компетентність;
5. Бути відповідальним за організацію та оцінювання якісного рівня знань свої вихованців.

Слід зазначити, що діючі стандарти, зокрема у США, постійно обговорюються і дискутуються у різних виданнях, починаючи з їх прийняття [4, 242; 5, 4786–4791; 6, 12].

Діагностика в контексті науково-методичної роботи, за висновками науковців [1, 23], здійснюється за такими основними напрямками:

1. Вивчення рівня професійної компетентності педагога та його професійних потреб;
2. Вивчення стану викладання і його результатів;
3. Оцінювання результативності НМР щодо спонукання викладачів до вивчення й аналізу педагогічної теорії, педагогічного досвіду; прогнозування і моделювання педагогічної діяльності, як інноваційної, у контексті якості педагогічної освіти; пошуку емпіричної інформації для забезпечення ефективності НМР.

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО У ДІАГНОСТИЧНОМУ ВИМІРІ**

Рис.1. Модель розвитку НМК в системі науково-методичної роботи КЗ “ХГПА” ХОР

Узагальнення теоретичних напрацювань і досвіду дозволив нам виокремити критерії оцінювання, зокрема НМК викладача, з характеристик рівнів його педагогічної роботи, що стосуються підвищення фахової компетентності та ефективності впливу на підвищення якості і результативності освітньої (навчальної, навчально-методичної, науково-дослідницької, виховної, організаційної) діяльності.

Діагностування НМК передовсім, ми пов'язуємо з вивченням мети, мотивів, змісту, якості та результативності НМР викладача.

Важливо наголосити, що, як один із основних, на наш погляд, показників професійного рівня викладача педагогічного ЗВО, НМК включає:

- готовність науково-дослідницької діяльності (НДР) як потреби й уміння здійснювати педагогічні дослідження;
- здатність використовувати інформаційно-

комунікаційні технології у професійній діяльності відповідно до її мети та завдань у конкретних педагогічних умовах;

- уміння розробляти й упроваджувати нові ефективні системи, методики, технології тощо освітньої, виховної та розвивальної роботи в освітньому процесі;

- володіння здатністю обґрунтовувати, висвітлювати та презентувати результати НМР;

- знання й уміння науково-методичного супроводу та моніторингу реалізації пропонуваніх інновацій у роботі з різними суб'єктами освітнього процесу;

- готовність і здібність до професійного саморозвитку і самовдосконалення у контексті підвищення кваліфікації з НМР;

- притаманність професійної толерантності і академічної доброчесності.

Узагальнення наукової теорії та власного

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО У ДІАГНОСТИЧНОМУ ВИМІРІ**

досвіду аналізу й оцінювання ефективності НМР дало можливість розробити кваліметричну матрицю для оцінки рівня сформованості НМК викладача педагогічного ЗВО (Рис. 2).

Отже, діагностування науково-методичної компетентності викладачів педагогічних закладів вищої освіти як компетентності вищого рівня передбачає вивчення і вимірювання показників їх

Параметри	К ВАГ	Критерії 1 порядку відповідно трудова функції	К ВАГ	Критерії 2 порядку, що характеризують трудова дія викладача	К ВАГ	Оцінка	Рівень
Цільово-мотиваційна спрямованість	0,1	Орієнтація педагога на підвищення загальної профкомпетентності	0,1	Демонструє готовність до самоаналізу і самооцінки своєї профкомпетентності у контексті науково-педагогічної діяльності (звітує, виступає) Планує підвищення кваліфікації відповідно до виявлених проблем			
		Відповідність мети НМР викладача стратегії розвитку закладу освіти, актуальним проблемам педагогічної практики	0,1	Вивчає нормативні документи Враховує мету НМР у різних аспектах педагогічної діяльності			
		Перспективний характер планування НМР на діагностичній основі	0,3	Аналізує теорію і досвід та діагностує результати НМР як складової освітнього процесу з метою подальшого вдосконалення			
		Готовність до НДР як засобу підвищення професійного рівня і забезпечення якості та результативності освітньої діяльності на основі педагогічної творчості	0,5	Виявляє переконаність у важливості інтегрування нових наукових даних й інноваційних ідей у педагогічну практику Демонструє готовність і свідоме ставлення до творчої праці шляхом ініціювання дослідницьких (наукових), фахових чи творчих проєктів			
Змістове наповнення	0,2	Відповідність змісту НМР нормативними документами, потребами педагога і характеру актуальних та потенціальних педагогічних проблем	0,1	Аналізує документи і матеріали, вивчає і обґрунтовує педагогічні проблеми, пов'язані як з актуальними питаннями і результатами освітнього процесу, так і з потребами та завданнями викладачів у саморозвитку та самовдосконаленні. Виявляє здатність передбачати потенційні педагогічні проблеми на основі фахового аналізу та узагальнення			
		Орієнтація на сучасні досягнення у сфері педагогіки, психології, валеології	0,2	Демонструє вміння обґрунтовувати ідеї, пропозиції, рішення, спираючись на актуальний стан розвитку науки			
		Врахування мети і завдань НМР та відбір її змісту на основі аналізу результатів діяльності і стратегії ЗВО	0,3	Вивчає документи та матеріали, що стосуються результатів діяльності ЗВО, відповідно до стратегії його розвитку, для обґрунтованого прийняття рішень стосовно вдосконалення змісту НМР у контексті підвищення якості освітнього процесу			

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО У ДІАГНОСТИЧНОМУ ВИМІРІ**

		Ознайомленість із сучасними педагогічними системами, методиками, технологіями, ефективним досвідом їх реалізації	0,4	Вивчає й аналізує сучасний (інноваційний) досвід науково-методичного забезпечення освітнього процесу у педагогічному ЗВО.			
Організаційно-процесуальне забезпечення	0,3	Здатність розробляти й оновлювати навчально-методичне забезпечення освітнього процесу (навчальні плани, програми, методичні матеріали тощо) відповідно до нормативних вимог, вимог внутрішньої системи забезпечення якості освіти, мети і завдань НМР з використанням сучасних досягнень педагогічної науки і практики	0,3	Розробляє (вдосконалює) ОП та ОНП підготовки фахівців на рівні акредитаційних вимог МОН України Обґрунтовано впроваджує наукові напрацювання та досвід, що стосується сучасних (інноваційних) підходів до організації та науково-методичного забезпечення освітнього процесу			
		Комплексне та системне використання колективних, групових та індивідуальних форм у науково-методичній роботі із забезпечення освітнього процесу	0,1	Бере активну участь у різних формах НМР, співпрацює з колегами щодо реалізації її мети і завдань на різних етапах педагогічної діяльності з презентацією здобутків			
		Здатність забезпечувати потреби у підвищенні кваліфікації відповідно до виявлених проблем у фаховій діяльності	0,2	Формулює обґрунтовані судження і пропозиції щодо підвищення кваліфікації викладачів з фахових питань Надає консультації та рекомендації колегам з подолання фахових проблем у їх науково-педагогічній діяльності			
		Здатність до інновацій у процесі індивідуального супроводу здобувача освіти (менторство, тьюторство, наставництво) в освітньому процесі	0,3	Здійснює ефективний науково-методичний супровід здобувачів освіти з урахуванням їх індивідуальних потреб, інтересів, здібностей тощо та інноваційного досвіду такого супроводу			
		Обізнаність щодо моніторингових технологій вивчення якості освітнього процесу та потреб саморозвитку і самовдосконалення суб'єктів освітнього	0,1	Демонструє володіння моніторинговими технологіями діагностики якості освітнього процесу як на рівні фахової підготовки здобувачі освіти, так і стосовно саморозвитку та самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу за різними критеріями і показниками			

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО У ДІАГНОСТИЧНОМУ ВИМІРІ**

		Обізнаність щодо моніторингових технологій вивчення якості освітнього процесу та потреб саморозвитку і самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу	0,1	Демонструє володіння моніторинговими технологіями діагностики якості освітнього процесу як на рівні фахової підготовки здобувачі освіти, так і стосовно саморозвитку та самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу за різними критеріями і показниками			
Результативність НМР у контексті якості освіти	0,4	Здатність аналізувати й узагальнювати результати НМР як стосовно загальних показників (кількість науково-методичних праць на їх рівень і якість, ефективність розробленого навчально-методичного забезпечення, освітньої діяльності тощо, так і стосовно процесу та результатів створення наукових, навчально-методичних, творчих робіт (ОП, посібники, проєкти, публікації тощо).	0,3	Аналізує й узагальнює зміст, виконання та результати НМР стосовно вимог науково та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу			
		Здатність здійснювати наукову/фахову експертизу результатів НМР, давати фахові консультації з питань, що стосуються дослідницької/педагогічної діяльності	0,3	Готує аргументовані критичні зауваження, висновки, рецензії, відгуки тощо на результати НМР			
		Рівень підвищення кваліфікації відповідно до посад науково-педагогічних працівників	0,4	Демонструє професійну кваліфікацію на посаді науково-педагогічного працівника відповідно до вимог професійного стандарту на групу професій "Викладачі закладів вищої освіти"			

Рис.2. Кваліметрична матриця оцінки рівня сформованості НМК викладача педагогічного ЗВО

фахового зростання та науково-педагогічної діяльності за системою критеріїв, що характеризують мету, мотиви, зміст, якість та результативність цієї діяльності у контексті науково-методичної роботи.

Визначена шляхом узагальнення теоретичних напрацювань та досвіду система критеріїв слугує основою для стандартизації оцінювання науково-методичної роботи викладача педагогічного ЗВО за рівнем його компетентності.

Матеріали, наведені у статті, також можна

розглядати як намагання здійснити таку стандартизацію у поєднанні її з кваліметричною характеристикою окремих критеріїв НМК, що дає можливість, на наш погляд, більш об'єктивно оцінити рівень сформованості зазначеної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк В.В., Наумчук І.А. Науково-методична робота з педагогічними кадрами. Кам'янець-Подільський: ПП М.М.І., 2005. 160 с. С.23
2. Лазарев М.О. Діагностики самореалізації

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

пізнавально-творчих якостей студентів і старшокласників в евристичному навчанні. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. №2 (56). С. 64–77.

3. Birgel F., Olsen-Fazi A., Plotnicov L., Rosenthal J., Eckstein J., Me Keachie W. Teaching Evaluations // AAUP: Teaching Evaluations : Publication and Research. URL: <http://www.aaup.org/AAUP/pubsres/academe/2004/JF/LTE/birg.htm>.

4. Light Richard J. Making the most of the college. Students speak their minds. Cambr., Mass., LND.: Harvard University press, 2001. 242 p.

5. Livingston I.D. Standards, national: Monitoring / International Encyclopedia of Education. Oxford: Pergamon Press, 1985. P.4786–4791.

6. Livingston S.A., Zieky M.J. Passing scores: a manual for setting standards of performance on educational and occupational tests. Princeton, NJ: Educational Testing Service, 1982. P.12.

REFERENCES

1. Humeniuk, V.V. & Naumchuk, I.A. (2005). Naukovo-metodychna robota z pedahohichnymy kadramy [Scientific

and methodical work with pedagogical staff]. Kamianets-Podilskyi, 160p. [in Ukrainian].

2. Lazariev, M.O. (2016). Diahnostka samorealizatsii piznavalno-tvorchikh yakosteiv studentiv i starshoklasnykiv v evrestychnomu navchanni [Diagnosis of self-realization of cognitive and creative qualities of students and high school students in heuristic learning]. *Pedagogical sciences: theory, history and innovative technologies*. No. 2 (56), pp. 64–77. [in Ukrainian].

3. Birgel, F., Olsen-Fazi, A., Plotnicov, L., Rosenthal, J., Eckstein, J., Me Keachie W. (2004). Teaching Evaluations. AAUP : Teaching Evaluations : Publication and Research. Available at: <http://www.aaup.org/AAUP/pubsres/academe/2004/JF/LTE/birg.htm>. [in English].

4. Light Richard J. (2001). Making the most of the college. Students speak their minds. Cambr., Mass., LND.: Harvard University press. 242 p. [in English].

5. Livingston, I.D. (1985). Standards, national: Monitoring. International Encyclopedia of Education. Oxford: Pergamon Press. pp.4786–4791. [in English].

6. Livingston, S.A. & Zieky, M.J. (1982). Passing scores: a manual for setting standards of performance on educational and occupational tests. Princeton, NJ: Educational Testing Service. p. 12. [in English].

Стаття надійшла до редакції 18.08.2021

УДК 373.2.015.31:502/504

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243898>

*Ірина Паласевич, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано сутність екологічного виховання дошкільнят, спрямованого на формування в них основ екологічної культури, елементів природоцілісного світогляду, ціннісно-змістової орієнтованості на екологічно доцільну діяльність і поведінку у довкіллі; охарактеризовано особливості екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку, що визначається рівнем їхніх знань і уявлень про норми та правила поведінки у природі, сформованістю навичок практичної природоохоронної діяльності у навколишньому середовищі, а також його збереження та примноження; визначено педагогічні умови підвищення ефективності екологічного виховання старших дошкільнят.

Ключові слова: екологічне виховання; основи екологічної культури; екологічно доцільна діяльність і поведінка у довкіллі; екологічне світобачення; емоційно-ціннісне ставлення до природи; педагогічні умови екологічного виховання; діти старшого дошкільного віку.

Літ. 15.

*Iryna Palasevych, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF ECOLOGICAL EDUCATION OF THE CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE

The article analyzes the essence of ecological education of preschool children, aimed at forming in them the foundations of ecological culture, elements of a holistic worldview, value-based orientation on ecologically appropriate activities and behavior in the environment; the peculiarities of ecological upbringing of older preschool children are characterized, which is determined by the level of their knowledge and ideas about norms and rules of behavior in nature, the formation of skills of practical environmental activities in the environment, as well as its preservation and increase; emphasis is placed on the fact that older preschoolers experience the value (moral and

aesthetic) aspects of interaction with the environment, constant attitudes of practical activities that determine behavioral programs for positioning themselves in the environment, contribute to the development of a special ecological worldview in children.

An emphasis is placed on the importance of direct communication of children with objects and phenomena of nature, the development of emotional and value attitudes towards them, aesthetic observation and a sense of beauty of the world, which is an important regulator of child behavior in the environment.

The pedagogical conditions for increasing the efficiency of environmental education of senior preschoolers are determined, namely: formation of their interest, positive motivation during the immersion of children in the developing ecological environment; systematic organization of observations in the environment, excursions, ecological trails, thematic days, ecological projects, which provide live contact of pupils with the natural environment, promote their elementary research activities; the need to ecologize different types of children's activities – cognitive, playful, art, speech, theatrical, musical, labor, etc.; cooperation of preschool educational institutions with families of preschool children in ecological education.

Keywords: *ecological education; basics of ecological culture; environmentally safe activities and behavior in the environment; ecological worldview; emotional and value attitude to nature; pedagogical conditions of ecological education; children of senior preschool age.*

Постановка проблеми. Бурхливий економічний та науковий розвиток ХХІ ст. спричинив значне погіршення екології на планеті. Забруднюються води Світового океану та повітряний басейн, деградують ґрунти, різко скорочується видова різноманітність флори та фауни, руйнуються унікальні природні комплекси, вичерпуються природні ресурси. Вберегти нашу Землю від екологічної катастрофи можна лише за умови глибокого усвідомлення нерозривності взаємозв'язків у триаді “природа – людина – суспільство”, власної відповідальності за збереження природних ресурсів.

Дошкільне дитинство є найбільш сензитивним для усвідомлення себе невід'ємною частиною живої природи, своєї значущості у збереженні та примноженні її багатств. У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначається, що до кінця дошкільного періоду у дитини мають бути сформовані елементи екологічного світорозуміння, основи природничо-екологічної компетенції, вихованості, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи. Зміст цього документа орієнтує сучасних вихователів у доборі та проєктуванні відповідних завдань і технологій роботи з дітьми задля того, аби не стільки сформувані у них певну суму екологічних знань та елементарних уявлень про довкілля, скільки відкрити перед ними насамперед “науку життя”, яка сприяла б розвитку почуття власної гідності у вихованців та відповідальності за свою поведінку, дії та вчинки в навколишньому середовищі [1, 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі екологічного виховання дошкільників присвячені наукові студії Н. Глухової, Н. Горопахи, Л. Іщенко [2], Т. Конюхової [3], Н. Кот [4], Н. Лисенко [5], В. Маршицької, Т. Науменко, С. Ніколаєвої, З. Плохій [7–10], Н. Рижової, Р. Рославця, О. Соцької, Н. Яришевої та інших педагогів, у яких

акцентовано на тому, що під час ознайомлення дітей дошкільного віку з природою важливо комплексно розв'язувати завдання екологічної освіти, виховання й екологічного розвитку, що сприятимуть опануванню ними широкого екологічного змісту, здатності усвідомлювати взаємозв'язки у природі, прогнозувати наслідки їх порушення, прагнути до екологічно доцільної діяльності. Здатність застосовувати екологічні знання, керуючись моральними нормами й цінностями, необхідними для екологічно доцільної діяльності, З. Плохій визначає як екологічну компетентність [10, 116].

Відтак усвідомлення значущості окресленої проблеми спонукало до вибору теми пропонованої статті, **метою** якої є обґрунтування особливостей екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку та визначення педагогічних умов, що забезпечують ефективність цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз джерельної бази дає підстави стверджувати, що у науковій літературі сформувалися різні підходи до трактування сутності поняття “екологічне виховання”. Так, М. Фіцула визначає цю дефініцію як “...систематичну педагогічну діяльність, спрямовану на розвиток екологічної культури особистості” [14, 282]. На думку М. Мусієнко, екологічне виховання – це формування у людини свідомого сприйняття довкілля, почуття відповідальності за власну діяльність, пов'язану з перетворенням природного середовища, дбайливе ставлення до природи та розумне використання її багатств [6, 119].

Екологічне виховання дітей дошкільного віку, як наголошує З. Плохій, передбачає “...формування у дитини здатності та бажання діяти відповідно до екологічних знань, набутих у процесі навчання” [10, 117]. Екологічні знання дослідниця трактує як ланку зв'язку особистості зі світом Природи,

спосіб усвідомлення свого місця у ньому. Вони ґрунтуються на системі різних природничо-наукових уявлень, екологічних понять. Екологічні знання виникають, функціонують та удосконалюються упродовж екологічно мотивованої діяльності [10, 118].

Дослідниця Н. Лисенко, своєю чергою, акцентує, що екологічне виховання невід’ємне від екологічної освіти й виокремлює два основні етапи першого – “...засвоєння дітьми екологічних знань та перетворення їх в елементи переконань як основне ядро свідомості” [5, 23].

Науковці одноставно вбачають мету екологічного виховання дошкільнят у формуванні основ екологічної культури, що передбачає усвідомлене правильне ставлення дитини до природи, розуміння себе як її частини і тісної залежності здоров’я й життя кожного з нас від стану довкілля [3, 66].

Екологічна культура особистості визначає стиль та спосіб її взаємодії з навколишнім середовищем, проєктує відповідну поведінку як підґрунтя екологічної діяльності. Основною компонентою екологічної культури постає екологічна свідомість, у структурі якої дослідники виокремлюють постійне спонукання до ініціативних дій щодо природи, а також розсудливе, відповідальне ставлення до неї. Екологічна свідомість, зі свого боку, реалізується через розум і почуття, мотиви, інтереси, позицію особистості, її вчинки та дії [7, 117].

Кінцевим результатом екологічної освіти й виховання є екологічно вихована особистість. Екологічну вихованість Г. Пустовіт розглядає як один з основних показників індивідуальності, що характеризує поведінку і діяльність особистості в різноманітних ситуаціях міжособистісної взаємодії під час вивчення й охорони довкілля, в умінні оцінювати результати власної чи колективної діяльності, спрямованої на збереження природи [11, 60]. Як твердить Л. Різник, екологічно вихованій особистості притаманні міцні переконання щодо необхідності охорони природи, а також уміння цілеспрямовано використовувати екологічні знання у повсякденні [12].

У дослідженні Л. Іщенко обґрунтовано чотири основні компоненти екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку: афективний, когнітивний, аксіологічний та праксеологічний. Так, перший із них насамперед обумовлений віковими особливостями й вирізняється емоційною безпосередністю, підвищеним інтересом до природного довкілля, живим відгуком дитини при зустрічі з прекрасним. Когнітивний компонент передбачає сформованість

у старших дошкільнят певного рівня елементарних екологічних знань та уявлень, норм і правил поведінки у природі. Аксіологічний чинник полягає в розумінні цінності природи – як естетичної, так і практичної; умінні адекватно оцінити свої дії та вчинки, поведінку інших стосовно природи. Практичний компонент включає формування у дітей позитивного ставлення до діяльності у природі, вияв турботи до рослинного та тваринного світу [2, 8–9].

Очевидно, важливим чинником, що визначає екологічну вихованість дошкільнят є їхня поведінка у довкіллі; вміння її регулювати згідно із законами навколишнього середовища, не завдаючи йому шкоди, не порушуючи його природних зв’язків. Екологічно доцільна поведінка визначається рівнем знань і уявлень дітей про норми та правила поведінки у природі, сформованістю навичок практичної природоохоронної діяльності у довкіллі, а також розумінням необхідності його збереження та примноження [4, 57]. Така поведінка дитини виражається у її вчинках щодо природи, постійному спонуванні до ініціативних природоохоронних дій, обмеженні вихованцем власних імпульсивних бажань задля нормального існування іншої живої істоти [9, 21].

Зрозуміло, що у молодшому дошкільному віці дитина діє ситуативно, часто не усвідомлюючи наслідки своїх дій та вчинків. Старші ж дошкільнята здатні пояснити свою поведінку, вони прагнуть діяти, як дорослі; потреба у схваленні спонукає їх дотримуватися встановлених етичних правил. На цьому віковому етапі урізноманітнюється й розширюється діяльність дітей, збільшується їхній досвід, активізуються пізнавальні мотиви, які поступово спрямовують їхню поведінку у природному довкіллі. До того ж старші дошкільнята усвідомлюють моральні норми та правила поведінки, адекватно оцінюють власні якості, розуміють значення своїх дій для оточення. Усе це, своєю чергою, спонукає дитину старшого дошкільного віку до позитивного вчинку заради іншої живої істоти з власної ініціативи, а не за вимогою дорослого. За систематичного та цілеспрямованого виховного впливу старший дошкільник здатен контролювати свої поведінкові прояви, власні дії та вчинки, дотримуватися моральних норм поведінки [10, 83 – 84].

Цікавими є міркування З. Плохій щодо типів діяльності дітей у природі та технологій їх освоєння. Дослідниця виокремлює прагматичний і непрагматичний різновиди. Мета першого типу діяльності полягає в отриманні практичного результату як “корисного продукту” для задоволення насамперед матеріальних потреб

людини; непрагматична діяльність спрямована на задоволення її духовних запитів. Вона (діяльність) може бути пізнавальною, естетичною, природоохоронною [10, 73].

Пізнавальна діяльність у світі Природи має на меті отримання нової інформації, розвиток зацікавленості, позитивної мотивації до власне процесу пізнання; естетична – формування естетичного сприймання і спостережливості, естетичних почуттів та переживань; природоохоронна діяльність полягає у запобіганні негативним діям щодо конкретних об'єктів природи, їхніх середовищ, угруповань, екосистем найближчого природного оточення.

Найкращим особистісним критерієм високого рівня екологічної культури є, звісно, непрагматична взаємодія із природним довкіллям. Ця важлива особистісна якість, як зауважує З. Плохій, формується за умови освоєння дітьми певних технологій діяльності. Так, до змісту естетичних технологій дослідниця залічує насамперед безпосереднє естетичне сприймання природи, “милування” об'єктами та явищами у середовищі їх існування. Естетичному освоєнню світу Природи сприяють образотворчомовленнева діяльність, художнє фотографування, літературна творчість, декоративно-ужиткове мистецтво, музика, пластика. Усі види діяльності естетичної спрямованості передбачають здатність естетично сприймати об'єкт, естетично оцінювати його властивості та передавати їх за допомогою малюнка, аплікації, творчої розповіді, пластичних рухів, звуків тощо [10, 74].

Щодо технологій пізнавальної діяльності у природі, то найпоширенішими з них є спостереження та експериментування, педагогічно цінні за умови володіння дітьми вміннями планувати діяльність, фіксувати отримані результати, узагальнювати, робити висновки, мати уявлення про правила поведінки й безпеки. Пізнавальна інформація закріплюється й уточнюється під час ігрової, мовленневої, образотворчої діяльності [8].

Зв'язок дитини зі світом Природи формується шляхом турботливого ставлення до об'єктів, які потребують допомоги, природоохоронної пропаганди. Так, старші дошкільнята разом із дорослими можуть виготовляти для птахів годівниці, підгодовувати тварин узимку, висаджувати лікарські рослини тощо. Як підтверджує практика, природоохоронна діяльність має цінний виховний ефект, коли у дошкільнят сформоване ціннісне ставлення до навколишнього середовища, адже вона ґрунтується на власній екологічній активності

дитини, а не на виконанні прохань чи вимог дорослого [10, 75].

Зауважимо, що безпосереднє спілкування дітей з об'єктами та явищами довкілля сприяє виникненню у них позитивних емоцій. Під час такої своєрідної взаємодії з об'єктами природи у дошкільнят формується емоційно-ціннісне ставлення до них. Упродовж їх сприймання, як наголошує Ж. Юзвак, можна виокремити два компоненти: емоційний (прояви радості, здивування, захоплення, прагнення привернути увагу до того чи того об'єкта, згадування про нього через певний час) та пізнавальний (естетична спостережливість, що виявляється у здатності самостійно виділяти об'єкт серед інших; уміння висловлювати певні судження про об'єкт та його властивості) [15, 51 – 52].

Формуючи в дітей гуманне ставлення до природи, на думку З. Плохій, доцільно виходити з того, що вони є невід'ємною її частиною. Виявляючи співчуття до іншої живої істоти, визнаючи її право на існування, вихованці стають добрішими, відповідальнішими, уважнішими [10, 71].

Уважаємо, що сформувати гуманістичний світогляд дитини поза естетичною константою буття неможливо. Адже любов і повага до всього живого не виникає лише в межах споживання, а передбачає насамперед духовну цілісність, є засобом розкриття сутнісних сил дитини.

До системи гуманістичного світогляду органічно вплітається екологічне світобачення – це певною мірою цілісне уявлення дитини про природне довкілля, про саму себе та своє місце у ньому; це особливе розуміння світобудови, що ґрунтується на узагальнених знаннях про світ, на ідеальних переживаннях ціннісних (моральних та естетичних) аспектів взаємодії з природою; це сталі установки практичної діяльності, які зумовлюють поведінкові програми щодо позиціонування дитини у природі [13].

Екологічне світобачення дітей безпосередньо залежить від якості їхніх ціннісних орієнтацій на взаємозв'язок із природою. Турбуючись про належну культуру ставлення дошкільнят до природи, не слід нехтувати таким впливовим фактором екологізації їхньої свідомості, як формування естетичного сприйняття світу. Відчуття його краси може стати досить надійним регулятором поведінки дитини у природі, що є важливим чинником естетичного, морального й екологічного виховання.

Висновки. Отож, процес екологічного виховання передбачає формування основ екологічної культури, структурними компонентами якої є екологічні знання й уявлення, почуття й

переживання, позитивне емоційно-ціннісне ставлення дітей до природи, що виникають у них під час взаємодії з нею, а також екологічно доцільна поведінка й діяльність у природі.

Екологічне виховання є важливим напрямом роботи вихователів закладу дошкільної освіти, які мають стати для дітей не тільки носієм знань, а й прикладом для наслідування. Необхідно так організувати діяльність дітей, щоб через їхні власні відкриття, розв'язання проблемних завдань, багатоманітні дії з природними об'єктами вони здобували нові знання про навколишній світ, усвідомлювали його красу й неповторність, берегли, охороняли та примножували його.

На нашу думку, ефективність екологічного виховання старших дошкільнят забезпечується реалізацією низки педагогічних умов, а саме: формування зацікавленості й позитивної мотивації під час занурення вихованців у розвивальне екологічне середовище; систематична організація спостережень у довкіллі, екскурсій, екологічних стежин, тематичних днів, екологічних проєктів, які налагоджують живий контакт дітей із природою, сприяючи їхній елементарній дослідницько-пошуковій діяльності; необхідність екологізації різних видів діяльності дітей – пізнавальної, ігрової, образотворчої, мовленнєвої, театралізованої, музичної, трудової тощо; співпраця закладів дошкільної освіти з родинними вихованцями в екологічному вихованні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / наук. кер. : А.М. Богущ. Київ : Видавництво, 2012. 26 с.
2. Іщенко Л.В. Наступність у екологічному вихованні старших дошкільників і першокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – теорія та історія педагогіки; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 1997. 17 с.
3. Конюхова Т.С. Характеристика загальних підходів до екологічної освіти й виховання дітей дошкільного віку на сучасному етапі. *Освіта Донбасу*. 2006. № 5 (118). С. 62 – 67.
4. Кот Н.М. Про нові аспекти змісту екологічного виховання дошкільників. *Педагогічні науки*. Бердянськ, 2005. № 2. С. 54 – 59.
5. Лисенко Н.В. Організація пошуково-дослідної роботи в дитячому садку. Київ : РУМК, 1990. 260 с.
6. Мусієнко М.М. Екологія. Тлумачний словник. Київ : Либідь, 2004. 376 с.
7. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників. Київ : Редакція журналу “Дошкільне виховання”, 2002. 173 с.
8. Плохій З.П. Природа як пізнавальна цінність. *Дошкільне виховання*. 2001. № 6. С. 7 – 9.
9. Плохій З.П. Формування екологічно мотивованої діяльності дошкільнят. *Дошкільне виховання*, 2005. № 7. С. 19 – 21.
10. Плохій З.П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку “Я у світі”. Київ : Світич, 2010. 144 с.
11. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1 – 9 класів у позашкільних навчальних закладах. Київ – Луганськ : Альма-матер, 2004. 540 с.
12. Різник Л.М. Екологічне виховання за народними традиціями. *Початкова школа*, 1995. № 7. С. 20 – 26.
13. Тарасенко Г. Формування у дошкільників гуманно-особистісного ставлення до природи : аксіологічний аспект. *Актуальні проблеми дошкільної освіти* : зб. наук. пр. / за ред. М. Чепіль. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2012. С. 13 – 20.
14. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищих пед. закладів освіти. Київ : Академія, 2000. 544 с.
15. Юзвак Ж. Естетичне сприймання : психологічний аспект. *Початкова школа*, 2000. № 12. С. 51 – 52.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini (2012). [The basic component of preschool education in Ukraine]. Kyiv, 26 p. [in Ukrainian].
2. Ishchenko, L.V. (1997). Nastupnist u ekolohichnomu vykhovanni starshykh doshkilnykiv i pershoklasnykiv [Continuity in ecological education of senior preschoolers and first-graders]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odessa, 17 p. [in Ukrainian].
3. Koniukhova, T. S. (2006). Kharakterystyka zahalnykh pidkhodiv do ekolohichnoi osvity u vykhovanni ditei doshkilnoho viku na suchasnomu etapi [Characteristics of general approaches to environmental education and upbringing of preschool children at the present stage]. *Education of Donbass*. No. 5 (118). pp. 62 – 67. [in Ukrainian].
4. Kot, N. M. (2005). Pro novi aspekty zmistu ekolohichnoho vykhovanni doshkilnykiv [On new aspects of the content of environmental education of preschoolers]. *Pedagogical sciences*. Berdyansk. No. 2. pp. 54 – 59. [in Ukrainian].
5. Lysenko, N. V. (1990). Orhanizatsiia poshukovo-doslidnoi roboty v dytiachomu sadku. [Organization of research work in kindergarten]. Kyiv, 260 p. [in Ukrainian].
6. Musiienko, M.M. (2004). Ekolohiia. Tlumachnyi slovnyk [Ecology. Dictionary]. Kyiv, 376 p. [in Ukrainian].
7. Plokhii, Z. P. (2002). Vykhovanni ekolohichnoi kultury doshkilnykiv [Education of ecological culture of preschoolers]. Kyiv, 173 p. [in Ukrainian].
8. Plokhii, Z. P. (2001). Pryroda yak piznavalna tsinnist [Nature as a cognitive value]. *Preschool education*. No. 6. pp. 7 – 9. [in Ukrainian].
9. Plokhii, Z. P. (2005). Formuvanni ekolohichno motyvovanoi diialnosti doshkilniat. [Formation of ecologically motivated activity of preschool children]. *Preschool education*. No. 7. pp. 19 – 21. [in Ukrainian].
10. Plokhii, Z. P. (2010). Formuiemo ekolohichnu kompetentnist molodshoho doshkilnyka [Form the ecological competence of the youngest preschooler]. *Educational and methodical manual to the Basic*

**ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

program of preschool child development "I am in the world". Kyiv, 144 p. [in Ukrainian].

11. Pustovit, H. P. (2004). Teoretyko-metodychni osnovy ekolohichnoi osvity i vykhovannia uchniv 1 – 9 klasiv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological foundations of environmental education and upbringing of students 1 – 9 classes in out-of-school educational institutions]. Kyiv – Luhansk, 540 p. [in Ukrainian].

12. Riznyk, L. M. (1995). Ekolohichne vykhovannia za narodnymy tradytsiiamy [Ecological education according to folk traditions]. *Elementary school*. No. 7. pp. 20 – 26. [in Ukrainian].

13. Tarasenko, H. (2012). Formuvannia u doshkilnykhiv humanno-osobystisnoho stavlennia do pryrody : aksiolohichniy aspekt [Formation of humane and personal attitude to nature in preschoolers: axiological aspect]. *Current problems of preschool*. Drohobych, pp. 13 – 20. [in Ukrainian].

14. Fitsula, M. M. (2000). Pedahohika : navch. posib. dlia stud. vyshchych ped. zakladiv osvity [Pedagogy : a textbook for students of higher pedagogical educational institutions]. Kyiv, 544 p. [in Ukrainian].

15. Iuzvak, Zh. (2000). Estetychne sprymannia : psykholohichniy aspekt [Aesthetic perception : psychological aspect]. *Elementary school*. No. 12. pp. 51 – 52. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.08.2021

УДК 378.147.091.31

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243899>

**Валентина Литвин, доктор філософії, викладач кафедри педагогіки,
психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
Комунального закладу "Харківська гуманітарно-педагогічна академія"
Харківської обласної ради**

**ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КОНТЕНТ-
АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

У статті здійснено контент-аналіз поняття "індивідуальна освітня траєкторія", розкрито принципи її побудови, схарактеризовано форми та методи реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти. З'ясовано, що визнання права здобувачів вищої освіти на побудову індивідуальної освітньої траєкторії є одним із сучасних актуальних нововведень. Схарактеризовано специфіку побудови індивідуального навчального плану здобувачів вищої освіти; розкрито права здобувачів вищої освіти на вибір освітніх компонентів при самостійному формуванні певної частини індивідуального навчального плану; визначено специфіку визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті та академічній мобільності.

***Ключові слова:** індивідуальна освітня траєкторія; студентоцентрикований підхід; індивідуальний навчальний план; вибіркові освітні компоненти; неформальна освіта; мобільність.*

Лім. 12.

**Valentyna Lytvyn, Doctor of Sciences (Philosophy), Lecturer of the Pedagogy, Psychology,
Primary Education and Education Management Department
Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy",
Kharkiv Regional Council**

**INDIVIDUAL EDUCATIONAL TRACTORY OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS:
CONTENT-ANALYSIS OF THE CONCEPT, PRINCIPLES OF CONSTRUCTION, FORMS
AND METHODS OF REALIZATION**

The article analyzes the content of the concept "individual educational trajectory", reveals the principles of its construction, describes the forms and methods of implementation of the individual educational trajectory of higher education. It has been found that the strategy of modern higher education is to provide opportunities for higher education students to discover and develop their creative potential. Recognition of the right of higher education seekers to build an individual educational trajectory is one of the current innovations. In this regard, the student-centered orientation and organization of the educational process acquires special relevance and value, which includes: taking into account the individual capabilities and needs of applicants for higher education; enabling their freedom to choose the components of educational programs; stimulating conscious and responsible design of individual educational trajectory by applicants for higher education. It is characterized that the modernization of the modern educational process involves a student-centered orientation, which means independence, comfort and individualization of learning, increasing the degree of freedom of learners regarding: their choice of educational components; non-formal education; training in domestic or foreign free economic zones

ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ

under exchange or double degree programs (training within the framework of exercising the right to academic mobility); participation in research work (competitions of student research papers, educational and scientific conferences, publication of scientific articles, etc.); participation in competitions on professional skills (competitions), in the work of student self-government bodies, in career guidance work, in amateur art, in volunteer activity or sports, participation in trainings, master classes, etc. It is determined that the modern understanding of the construction of an individual educational trajectory means for the graduate higher freedom of search, choice, decision, as well as creativity in the construction of their own educational space; provides ways to achieve important educational goals for him both in educational activities and in various types of extracurricular activities and self-development.

Keywords: *individual educational trajectory; student-centered approach; individual curriculum; elective educational components; non-formal education; mobility.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні якість професійної підготовки майбутніх фахівців зорієнтована на європейський вимір, де визначальними є вміння здобувати знання й продуктивно їх використовувати шляхом самовдосконалення й саморозвитку. Стратегія сучасної вищої освіти полягає у наданні можливості здобувачам вищої освіти виявити та розвинути свій творчий потенціал. Тому особливу цінність у системі професійної освіти майбутнього вчителя набуває її проєктно-творчий характер, в якому на перший план в освітньому просторі виходить саме проєктування власної навчальної діяльності шляхом побудови індивідуальної освітньої траєкторії та особиста відповідальність за результати її реалізації.

Визнання права здобувачів вищої освіти на побудову індивідуальної освітньої траєкторії є одним із сучасних актуальних нововведень державної нормативно-правової бази України. Зокрема, у Законі України "Про освіту" зазначено, що: "Індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін (освітніх компонентів) і рівня їх складності, методів і засобів навчання".

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема формування та побудови індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти, займалось широке коло закордонних і вітчизняних науковців. Їх роботи стосуються як загальних положень, так і окремих аспектів зазначеної проблеми, а саме: індивідуалізації навчання (А. Богопольський, В. Володько, В. Гашимова, Н. Завізна, Г. Коберник, М. Мартинович, М. Махмутов, Т. Мішковська, Т. Некрасова, В. Одинцов, Л. Смілько, Н. Соловйова, А. Стеблецький та ін.); реалізації індивідуального підходу (А. Кірсанов С. Овчаров,

М. Сосяк, І. Шайдур та ін.); технології індивідуального навчання (Л. Липова, Ю. Макаров та ін.).

Проблемі визначення поняття "індивідуальна освітня траєкторія", присвячені дослідження К. Александрової, В. Багрії, А. Воронцова, Л. Глазкіної, Б. Долинського, Т. Ковальової, Т. Коростянець, І. Краснощок, С. Литвиненко, О. Нещерет, Н. Рибалкіної, Н. Суртаєвої, О. Тубельського, А. Хуторського та ін.; побудові індивідуальних траєкторій навчання здобувачів вищої освіти на основі застосування вибіркового освітніх компонентів навчальних планів Л. Білоцької, С. Донченко, О. Пенчук та ін.

Мета статті. Здійснити контент-аналіз поняття "індивідуальна освітня траєкторія", розкрити принципи її побудови, схарактеризувати форми та методи реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка здобувачів вищої освіти, які здатні до саморозвитку та самореалізації в майбутній професійній діяльності, є пріоритетним завданням сучасного закладу вищої освіти. У зв'язку з цим особливої актуальності та цінності набуває студентоцентрована орієнтація та організація освітнього процесу, що передбачає: урахування індивідуальних можливостей та потреб здобувачів вищої освіти; уможливлення їхньої свободи стосовно вибору компонентів освітніх програм; стимулювання свідомого й відповідального вибору індивідуальної освітньої траєкторії.

Таким чином, запровадження права та можливостей здобувачів вищої освіти на індивідуальну освітню траєкторію є одним з найактуальніших напрямів удосконалення освітнього процесу у вищій школі.

Логіка нашого дослідження передбачає здійснення контент-аналізу поняття "індивідуальна освітня траєкторія" (ІОТ).

Проблема побудови ІОТ представлена в психолого-педагогічних дослідженнях С. Александрової, Ю. Барна, А. Гаязова, М. Гринько, В. Давидова, І. Зимньої, Т. Ковальова, Л. Колоніної, Т. Коростянець, І. Краснощок, Т. Ломакіної, Л. Медвідь, О. Пенчук, П. Сисоєва, М. Соколова, Н. Суртаєвої, Т. Тимошина,

ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЕКТОРІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ

А. Хуторського, В. Шадрикова, Н. Шапошнікова, І. Якиманської та інших.

Так, Т. Коростіянець вважає, що “індивідуальна освітня траєкторія є цілеспрямованою освітньою програмою, що забезпечує студентів позиції суб’єкта вибору, розробки, реалізації освітнього стандарту при здійсненні викладачем педагогічної підтримки, самовизначення і самореалізації” [4].

У дослідженнях А. Хуторського знаходимо трактується ІОТ як “персональний шлях реалізації особистісного потенціалу кожного здобувача в освіті”, в якому особистісний потенціал окреслює як сукупність здібностей (організаційно-діяльнісних, пізнавальних, творчих, комунікативних) тощо. Саме тому алгоритм індивідуалізації процесу навчання здобувачів вищої освіти повинен виглядати як індивідуальна освітня програма → індивідуальний освітній маршрут → індивідуальна освітня траєкторія [12].

На думку М. Барна та Л. Медвідь, ІОТ – це індивідуальний шлях здобувача вищої освіти, який він обирає для реалізації освітнього стандарту в межах певної освітньої програми, що залежить від індивідуальних особливостей та пізнавальних потреб здобувача, а також освітнього середовища закладу вищої освіти [1, 179].

О. Пенчук визначає ІОТ як “певну послідовність елементів навчальної діяльності кожного здобувача по реалізації власних освітніх цілей, що відповідає їх здібностям, можливостям, мотивації, інтересам, здійснювану при координуючій, організуючій, консультуючій діяльності педагога у взаємодії з батьками” [6, 37].

Поділяємо думку І. Краснощок та вважаємо, що освітня траєкторія є поняттям, що відбиває сутнісний напрям здобувача вищої освіти в освітньому просторі [5, 101].

Н. Кемерова зазначає, що: “Проектування індивідуальної освітньої траєкторії навчання – це конструктивна пізнавальна діяльність, яка спрямована на розвиток особистості студента, забезпечує придбання ним досвіду виконання специфічних особистісних функцій: свідомий вибір, визначення цілей, самореалізація, соціальна відповідальність”. Дослідниця вважає, що здобувач вищої освіти визначає індивідуальний сенс, ставить цілі, проектує етапи власної пізнавальної діяльності, що сприяє розвитку мотивації навчання, внутрішньої та зовнішньої самоорганізації майбутнього фахівця, здатність побудови траєкторії самонавчання [3].

Узагальнюючи думки науковців, під “індивідуальною освітньою траєкторією” здобувача вищої освіти, ми розуміємо обраний ними за власним бажанням і під власну відповідальність рух до досягнення,

визначеного стандартом освіти, рівня професійної компетентності, що здійснюється при педагогічній підтримці та контролі, в процесі якого відбувається їх творча самореалізація, прояв і розвиток сукупності особистісних якостей, відповідно до індивідуального освітнього маршруту.

Модернізація сучасного освітнього процесу передбачає студентоцентровану спрямованість, що означає самостійність, комфортність та індивідуалізацію навчання, збільшення ступенів свободи тих, хто навчається, щодо: вибору ними освітніх компонентів; навчання у рамках неформальної освіти; навчання у вітчизняних чи закордонних ЗВО за програмами обміну або подвійного диплома; участі у науково-дослідницькій роботі; у конкурсах з професійної майстерності, у роботі органів студентського самоврядування, у профорієнтаційній роботі, в художній самодіяльності, у волонтерській діяльності чи спорті та ін.

Розглянемо принципи побудови ІОТ здобувачів вищої освіти в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

У ст. 10, п. 5 Закону України “Про вищу освіту” зазначено, що: “Індивідуальна освітня траєкторія у закладі вищої освіти реалізується через індивідуальний навчальний план. На основі навчального плану у визначеному закладом вищої освіти порядку для кожного здобувача вищої освіти розробляються та затверджуються індивідуальні навчальні плани на кожний навчальний рік. Індивідуальний навчальний план формується за результатами особистого вибору здобувачем вищої освіти ОК в обсязі, не меншому за встановлені цим Законом норми” [10].

У Положенні про організацію освітнього процесу у Комунальному закладі “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (КЗ “ХГПА” ХОР) та її структурних підрозділах задекларовано, що індивідуальний навчальний план – це документ здобувача освіти, за яким здійснюється його навчання. Він містить інформацію про перелік обов’язкових та вибіркових освітніх компонентів, послідовність вивчення ОК і проходження практик, обсяг навчального навантаження (усі види навчальної діяльності), типи індивідуальних завдань (курсів і кваліфікаційні роботи), систему оцінювання (поточний та семестровий контроль знань, атестацію здобувача освіти) [8].

Формування індивідуального навчального плану здобувача вищої освіти за певною ОП передбачає можливість індивідуального вибору ОК із дотриманням послідовності їх вивчення

ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ

відповідно до структурно-логічної схеми підготовки фахівця. При складанні індивідуального навчального плану здобувач вищої освіти зобов'язаний: врахувати всі обов'язкові ОК; записатися на вивчення вибіркового ОК.

Таким чином, головний акцент в організації освітнього процесу ЗВО робиться на виборі здобувачами вищої освіти – освітніх компонентів (ОК), в межах реалізації відповідної освітньої програми (ОП). ОК вільного вибору здобувачів вищої освіти розробляються викладачами ЗВО з метою задоволення освітніх професійних запитів здобувачів, посилення їх конкурентоспроможності та затребуваності на ринку праці, з урахуванням вимог стейкхолдерів, тенденцій розвитку держави і політики в галузі освіти.

Практика вибіркового дисциплін уже не є новою, проте її впровадження в освітній процес багатьох закладів вищої освіти ще донедавна було формальним та неякісно організованим.

Одним із інструментів забезпечення якості вищої освіти та удосконалення процесів індивідуалізації навчання та побудови ІОТ є право здобувача вищої освіти на вибір освітніх компонентів при самостійному формуванні певної частини індивідуального навчального плану. Здобувач вищої освіти бере активну участь у формуванні своєї освітньої траєкторії, обираючи, що вчити, як вчити та як оцінювати власні знання [11].

М. Барна та Л. Медвідь [1, 181] зазначають, що здобувачі вищої освіти мають право вибору освітніх компонентів у межах, передбачених освітньою програмою та навчальним планом в обсязі, що становить не менше 25 % загального обсягу кредитів ЄКТС, передбачених для відповідного освітнього ступеня вищої освіти. Авторами стверджено, що для процесу створення індивідуальної освітньої траєкторії в частині вибіркового ОК характерним є дотримання певних етапів, а саме: 1) вивчення потреб, інтересів, запитів здобувачів вищої освіти, їх опитування щодо наявного переліку вибіркового ОК і аналіз результатів опитування; 2) розроблення оновленого переліку ОК, розміщення на офіційному сайті закладу вищої освіти для ознайомлення здобувачів вищої освіти та їх вибору; 3) моніторинг і перегляд освітньої програми в частині вибіркового ОК.

Відповідно до Положення про організацію освітнього процесу у КЗ “ХГПА” ХОР та її структурних підрозділах: “Обов'язкова складова навчального плану не може перевищувати 75 % обсягу (у кредитах ЄКТС) навчального плану і включає ОК, кваліфікаційні роботи, практики та

інші види навчального навантаження здобувачів вищої освіти, спрямовані на досягнення результатів навчання, визначених ОП. Обов'язкова складова навчального плану має містити всі компоненти, опанування яких необхідне для досягнення програмних результатів навчання (ПРН). Вибіркова складова навчального плану, яка призначена для забезпечення можливості здобувачеві освіти поглибити професійні знання в межах обраної ОП та / або здобути додаткові спеціальні професійні компетентності, має складати не менш як 25 % навчального навантаження” [8].

У КЗ “ХГПА” ХОР реалізація права здобувачів вищої освіти на вільний вибір забезпечується за умови, якщо кількість з них, які вивчатимуть вибірково дисципліну, становитимуть не менш 25 % від загальної кількості здобувачів цієї спеціальності згідно з освітнім ступенем. На сайті Академії розділі “Навчальний відділ” здобувачі вищої освіти можуть ознайомитися з переліком ОК, які пропонується до вибору з різних ОП. Повна інформація щодо кожного ОК розміщена на сайті кафедри, яка забезпечує викладання.

Здобувачі вищої освіти обирають вибірково ОК шляхом подання відповідної заяви до деканату факультету, згідно з ОП, не пізніше 10 днів поточного навчального року (для здобувачів освіти, які отримали освітньо-кваліфікаційний рівень “молодший спеціаліст” та мають ступінь вищої освіти “бакалавр”). До кінця березня кожного навчального року здобувачі вищої освіти подають заяви до деканатів факультетів, в яких із запропонованого переліку ОК вільного вибору здобувачів зазначають курси для вивчення у наступному навчальному році.

У закладі вищої освіти основними формами побудови ІОТ здобувачів вищої освіти в процесі навчальних занять є: лекції; лабораторні, практичні заняття та семінарські заняття; самостійна робота під керівництвом викладача; індивідуальні заняття; консультації; виробнича практика; курсова та дипломна (кваліфікаційна) робота; контрольні заходи; самостійна позааудиторна робота.

Система оцінювання знань здобувачів вищої освіти з кожного ОК включає поточний та підсумковий контроль знань, оцінювання результатів практик і державну атестацію за певним освітнім ступенем. Семестровий контроль проводиться у формах семестрового екзамену, диференційованого заліку або заліку з конкретного ОК в обсязі навчального матеріалу, визначеного навчальною програмою, і в терміни, встановлені навчальним планом.

ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Т. Годаванюк стверджує, що освітня траєкторія здобувача вищої освіти в умовах практичної підготовки (педагогічної практики) є неповторною послідовністю руху в напрямі професійно-особистісного розвитку через засвоєння професійних компетенцій [2, 23].

Практична підготовка є обов'язковим компонентом ОП для здобуття кваліфікаційного рівня і має на меті набуття здобувачем вищої освіти професійних навичок та вмінь. Вона проводиться на практичних заняттях і протягом виробничої практики. Основними видами практики є: навчальна й виробнича. Навчальна практика (тренінг, екскурсійно-оглядова, ознайомча, навчально-виробнича та інші), під час якої особа, яка навчається, під постійним керівництвом викладача у складі групи або індивідуально розв'язує навчальні завдання. Виробнича практика (педагогічна, асистентська, переддипломна), під час якої здобувач вищої освіти повністю або частково виконує функціональні обов'язки працівника відповідного фаху та вирішує реальні завдання. Структура виробничої практики залежить від змісту практичного навчання і повинна забезпечити виконання основних професійних функцій тих посад, на які може претендувати здобувач вищої освіти після здобуття відповідного освітнього ступеня [8].

Формування ІОТ здобувачів вищої освіти передбачає також визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті, які враховуються під час семестрового контролю (диференційований залік, ІНДЗ, самостійна робота здобувачів, участь у конкурсах студентських наукових робіт, олімпіадах, освітньо-наукових конференціях, тренінгах, майстер-класах тощо).

Здобувачі вищої освіти отримують інформацію безпосередньо (від завідувачів кафедр, деканів, викладачів, інформаційні стенди, веб-сайт ЗВО) щодо можливої участі у різних видах і формах неформальної освіти.

Відповідно до Положення про науково-дослідницьку роботу здобувачів освіти (НДРЗО) КЗ “ХГПА” ХОР, основними формами НДРЗО під час освітнього процесу є: підготовка рефератів, есе, доповідей на семінарах, наукових статей тощо та виконання індивідуальних робіт з елементами наукових досліджень за тематикою ОК, що вивчають здобувачі освіти; проведення лабораторних і практичних занять з елементами дослідження; курсові та випускові кваліфікаційні роботи, що містять розв'язання освітньо-наукових завдань; науковий розв'язок прикладних дослідницьких завдань під час проходження

практики. Формами НДРЗО у позанавчальний час є: індивідуальна НДРЗО під керівництвом науково-педагогічних працівників Академії; робота у наукових гуртках, проблемних групах, наукових товариствах здобувачів освіти; участь у науково-дослідницькій роботі у межах міжнародної наукової співпраці; представлення отриманих результатів на конкурсах студентських наукових робіт, конференціях, семінарах, виставках тощо, а також шляхом їхнього опублікування в наукових виданнях.

Результатами НДРЗО є: реферати, есе, курсові та випускні кваліфікаційні роботи з елементами наукової новизни отриманих результатів; наукові статті, тези доповідей конференцій; моделі, програмні продукти та інші наукові результати; офіційно визнані результати участі здобувачів освіти у конкурсах, виставках (грамоти, дипломи, відзнаки).

Результати наукових досягнень здобувачів освіти враховуються при: оцінюванні досягнень здобувачів освіти з ОК за підсумками виконання ІНДЗ; вступі на магістерські освітні програми та до аспірантури Академії; призначенні стипендії; визначенні форм матеріального і морального заохочення.

За високі досягнення та вагомі результати у науковій роботі здобувачі освіти можуть нагороджуватися грамотами, дипломами, подяками Академії, відзначатись преміями [7].

Залежно від цілей здобувачів вищої освіти їх ІОТ може вибудовуватися різноманітними шляхами. Наприклад, засвоєння здобувачами ОК може відбуватися як на базі свого ЗВО, а також у рамках реалізації права на академічну мобільність – на базі інших ЗВО (наукових установ).

Мобільність (Mobility): ключовий принцип формування європейських просторів вищої освіти та досліджень, що передбачає різноманітні можливості для вільного переміщення здобувачів освіти, викладачів, дослідників, адміністраторів у цих просторах із метою академічного і загальнокультурного взаємозбагачення, сприяє забезпеченню цілісності зазначених європейських просторів, сприяє формуванню ІОТ.

Основними цілями академічної мобільності учасників освітнього процесу КЗ “ХГПА” ХОР є: поліпшення якості вищої освіти; зростання ефективності наукових досліджень; підвищення конкурентоздатності випускників Академії на українському та міжнародному ринках освітніх послуг та праці; збагачення індивідуального досвіду учасників освітнього процесу щодо інших моделей створення та поширення знань;

ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЕКТОРІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ

залучення світового інтелектуального потенціалу до вітчизняного освітнього процесу на основі двосторонніх та багатосторонніх угод між ЗВО; встановлення внутрішніх та зовнішніх інтеграційних зв'язків; гармонізація освітніх стандартів партнерських ЗВО.

Основними видами академічної мобільності є:

- ступенева – навчання у ЗВО, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу Академії, з метою здобуття ступеня вищої освіти, що підтверджується документом (документами) про вищу освіту або про здобуття ступеня вищої освіти від двох або більше ЗВО;

- кредитна – навчання у ЗВО, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу Академії, з метою здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи та / або відповідних компетентностей, результатів навчання (без здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи), що будуть визнані у ЗВО постійного місця навчання вітчизняного чи іноземного учасника освітнього процесу. При цьому загальний період навчання для таких учасників за програмами кредитної мобільності залишається незмінним.

Формами академічної мобільності для учасників освітнього процесу Академії, що здобувають освітні ступені молодшого бакалавра, бакалавра, магістра та доктора філософії, є: навчання за програмами академічної мобільності; мовне стажування; наукове стажування. Учасники освітнього процесу Академії мають право на: безпечні та нешкідливі умови навчання; користування навчальною, науковою, культурною, спортивною базою закладу вищої освіти, участь у наукових конференціях, симпозиумах, виставках, конкурсах; представлення своїх наукових робіт для публікацій [9].

Сучасне розуміння побудови індивідуальної освітньої траєкторії означає для здобувача вищої освіти свободу пошуку, вибору, рішення, а також творчості в конструюванні власного освітнього простору; передбачає шляхи досягнення важливих для нього освітніх цілей як у навчальній діяльності, так і в різних видах позааудиторної діяльності та саморозвитку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З'ясовано, що індивідуальна освітня траєкторія здобувача вищої освіти визначає персональний шлях реалізації його особистісно-професійного потенціалу, який він сконструював відповідно до своїх потреб та інтересів, мотивів, ціннісно-сміслових установок, здібностей та

можливостей для досягнення важливих для нього освітніх результатів.

Констатовано, що модернізація сучасного освітнього процесу передбачає студентоцентровану спрямованість, що означає самостійність, комфортність та індивідуалізацію навчання, збільшення ступенів свободи тих, хто навчається, щодо: вибору ними освітніх компонентів; навчання в рамках неформальної освіти; навчання у вітчизняних чи закордонних ЗВО за програмами обміну або подвійного диплома (навчання у рамках реалізації права на академічну мобільність); участі у науково-дослідницькій роботі (конкурсах студентських наукових робіт, освітньо-наукових конференціях, публікація наукових статей тощо); участі у конкурсах з професійної майстерності (олімпіадах), у роботі органів студентського самоврядування, у профорієнтаційній роботі, в художній самодіяльності, у волонтерській діяльності чи спорті, участь у тренінгах, майстер-класах тощо.

Під "індивідуальною освітньою траєкторією" здобувачів вищої освіти, ми розуміємо обраний ними за власним бажанням і під власну відповідальність рух до досягнення, визначеного стандартом освіти рівня професійної компетентності, що здійснюється при педагогічній підтримці та контролі, в процесі якого відбувається їх творча самореалізація, прояв і розвиток сукупності особистісних якостей, відповідно індивідуального освітнього маршруту.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі можуть стати організаційно-педагогічні умови формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барна М. Ю., Медвідь Л. Г. Формування індивідуальної освітньої траєкторії студентів в умовах модернізації вищої освіти. *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Одеса, 2019. Вип. 19. Т. 3. С. 178–184.

2. Годаванюк Т. Л. Індивідуальне навчання у вищій школі : монографія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. 160 с.

3. Кемерова Н. С. Проектирование индивидуальной траектории обучения иностранному языку в техническом вузе. URL : <http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/kemerovans.53572922010.pdf> (дата звернення : 29.09.2021).

4. Коростіянець Т. П. Індивідуальна освітня траєкторія – освітня програма студента. *Науковий вісник Донбасу* : зб. наук. пр. 2013. №

**ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЕКТОРІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

1. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2013_1_18.pdf (дата звернення : 01.10.2021).
5. Краснощок І. П. Індивідуальна освітня траєкторія студента: теоретичні аспекти організації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2018. Вип. 60. Т. 1. С. 101–107.
6. Пенчук О. П., Донченко С. В., Білоцька Л. Б. Побудова індивідуальних траєкторій навчання студентів на основі застосування вибіркового елементів навчальних планів. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну* : зб. наук. пр. Київ, 2017. № 2 (109). С. 36–41.
7. Положення про науково-дослідницьку роботу здобувачів освіти Комунального закладу “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради. URL : http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/pologennya_ndrs.pdf (дата звернення : 08.10.2021).
8. Положення про організацію освітнього процесу у Комунальному закладі “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради та її структурних підрозділах. URL : <http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/osvitni%20proces.pdf> (дата звернення : 28.09.2021).
9. Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність учасників освітнього процесу Комунального закладу “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради. URL : <http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/acadmobilnist.pdf> (дата звернення : 09.09.2021).
10. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII (редакція від 02.10.2021, підстава – 1709-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 15.09.2021).
11. Стадний Є., Куделя М., Жерьобкіна Т., Безман А. Вибір без вибору : моніторинг вибіркового курсів у державних вишах. URL : <https://www.cedos.org.ua/uk/articles/vybir-bez-vyboru-monitorynh-vybirkovykh-kursiv-uderzhavnykh-vyshakh> (дата звернення : 02.10.2021).
12. Хуторський А. Індивідуальна освітня траєкторія. URL : <http://osvita.ua/school/theory/2287/print> (дата звернення : 12.09.2021).
- [Formation of individual educational trajectory of students in the conditions of modernization of higher education]. *Innovative pedagogy: science. magazine*. Odesa, issue. 19. Vol. 3. S. 178–184. [in Ukrainian].
2. Hodavaniuk, T. L. (2010). Indyvidualne navchannia u vyshchii shkoli [Individual education in high school]. Kyiv, 160 p. [in Ukrainian].
3. Kemerova, N. S. Proektyrovanye yndyvudualnoi traektoryy obuchenya ynostrannomu yazyku v tekhnicheskomo vuze [Designing an individual trajectory of learning a foreign language in a technical university]. Available at: <http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/kemerovans.53572922010.pdf> [in Russian].
4. Korostiianets, T. P. (2013). Indyvidualna osvitnia traiektoriia – osvitnia prohrama studenta [Individual educational trajectory is a student’s educational program]. *Scientific Bulletin of Donbass: Coll. Science. works*. No. 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2013_1_18.pdf [in Ukrainian].
5. Krasnoshchok, I. P. (2018). Indyvidualna osvitnia traiektoriia studenta: teoretychni aspekty orhanizatsii [Individual educational trajectory of the student: theoretical aspects of the organization]. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools: coll. Science. works*. Zaporizhzhia, issue 60. Vol. 1. pp. 101–107. [in Ukrainian].
6. Penchuk, O. P., Donchenko, S. V. & Bilotska, L. B. (2017). Pobudova indyvudualnykh traiektorii navchannia studentiv na osnovi zastosuvannia vybirkovykh elementiv navchalnykh planiv [Construction of individual learning trajectories of students based on the use of selective elements of curricula]. *Bulletin of Kyiv National University of Technology and Design: Coll. Science. works*. Kyiv, no. 2 (109). pp. 36–41. [in Ukrainian].
7. Polozhennia pro naukovu-doslidnytsku robotu zdobuvachiv osvity Komunalnoho zakladu “Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia” Kharkivskoi oblasnoi rady [Regulations on research work of students of the Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council]. Available at: http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/pologennya_ndrs.pdf [in Ukrainian].
8. Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu u Komunalnomu zakladi “Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia” Kharkivskoi oblasnoi rady ta yii strukturnykh pidrozdilakh [Regulations on the organization of the educational process in the Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of the Kharkiv

REFERENCES

1. Barna, M. Yu. & Medvid, L. H. (2019). Formuvannia indyvudualnoi osvitnoi traiektorii studentiv v umovakh modernizatsii vyshchoi osvity

**ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАВЧАННЯ
ЯК УМОВИ СТВОРЕННЯ СПІВДІЯЛЬНІСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

Regional Council and its structural units]. Available at : <http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/osvitni%20proces.pdf> [in Ukrainian].

9. Polozhennia pro poriadok realizatsii prava na akademichnu mobilnist uchasnykiv osvitnoho protsesu Komunalnoho zakladu "Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia" Kharkivskoi oblasnoi rady [Regulations on the procedure for exercising the right to academic mobility of participants in the educational process of the Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council]. Available at: <http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/acadmobilnist.pdf> [in Ukrainian].

10. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid

01.07.2014 r. № 1556-VII (redaktsiia vid 02.10.2021, pidstava – 1709-IX) [On higher education : Law of Ukraine from July 7 2014, No. 1556-VII (edition from October 2 2021, basis No. 1709-IX)]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

11. Stadnyi, Ye., Kudelia, M., Zherobkina, T. & Bezman, A. Vybir bez vyboru : monitorynh vybirkovykh kursiv u derzhavnykh vyshakh [Choice without choice: monitoring of elective courses in state universities]. Available at: <https://www.cedos.org.ua/uk/articles/vybir-bez-vyboru-monitorynh-vybirkovykh-kursiv-uderzhavnykh-vyshakh> [in Ukrainian].

12. Khutorskyi, A. Indyvidualna osvitnia traiektoriia [Individual educational trajectory]. Available at: <http://osvita.ua/school/theory/2287/print> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.08.2021

УДК 37.015.31

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243900>

Ванда Вишківська, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та історії педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
Олександра Шикиринська, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
Галина Бевзо, кандидат філологічних наук, доцент кафедри загальноосвітніх дисциплін ПВНЗі "Українсько-американський університет Конкордія"

**ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАВЧАННЯ ЯК УМОВИ
СТВОРЕННЯ СПІВДІЯЛЬНІСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

У статті актуалізуються теоретичні засади розвитку особистості; обґрунтовуються механізми внутрішнього розвитку особистості, які залежать від здатності особистості сприймати і засвоювати соціокультурний досвід, від розвитку самоактивності як джерела внутрішніх змін учнів, їхнього інтелектуального та морально-вольового розвитку. Здатність до опанування нового наукового знання трактується як готовність особистості до активного засвоєння актуального культурно-соціального досвіду, до налагодження продуктивних, гармонійних взаємовідносин між учасниками освітнього процесу на засадах педагогіки співробітництва.

Ключові слова: розвиток особистості; розвивальний потенціал навчання; педагогіка співробітництва; інтерактивне навчання.

Лит. 12.

Vanda Vyshkivska, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Theory and History of Pedagogy Department, Mykhaylo Drahomanov National Pedagogical University
Oleksandra Shykyrynska, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Preschool and Primary Education Department Vinnytsya Mykhaylo Kotsyubynskiy State Pedagogical University
Galina Bevzo, Ph.D.(Philology), Associate Professor of the General Education Disciplines Department Concordia Ukrainian-American University

**JUSTIFICATION OF THE DEVELOPMENTAL POTENTIAL OF STUDYING AS A
CONDITION FOR CREATING A COOPERATIVE EDUCATIONAL SPACE**

The article updates the theoretical psychological and pedagogical platform of technologies of developmental studying, which allows to look at the development of personality and the implementation of the developmental function of learning in the education system from other points of view.

ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАВЧАННЯ ЯК УМОВИ СТВОРЕННЯ СПІВДІЯЛЬНИСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

The authors analyzed the developed and substantiated conceptual ideas of Vyhotskiy within the framework of psychological theory of activity about development and its relation to learning, in which the formation of the child as a subject of various types and forms of human activity comes to the fore. It is noted that the allocation of learning as a leading factor in the formation of the child's personality does not mean that learning is completely subordinate to the logic of its mental development or detached from it. Learning and development, in fact, are two facets of one general process, which is the process of socio-cultural formation of the individual, and are correlated as the content and form of this process. This approach to the problem removes the "parallelism" in the relationship between development and learning, which is inherent in some areas of psychology and pedagogy.

It is emphasized that in the technology of developmental studying the child is given the role of an independent subject that interacts with the environment. An active activity at the same time provides full development of independence, positive self-concept, moral and volitional sphere of the person, promotes self-realization.

Methodology, scientific and theoretical foundations, ideas and principles of developmental studying technologies become a strategic guideline for improving the content of education, the basis for effective changes in the organization of the educational process, including more active use of ideas of cooperation pedagogy, which creates a partner educational environment, the individual and unique inner world, promotes better development of mental abilities.

Keywords: *personality development; developmental potential of studying; pedagogy of cooperation; interactive learning.*

Постановка проблеми. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні наголошується, що система освіти повинна забезпечувати формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується у реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя в постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі [10]. У сучасному суспільстві, коли високорозвинені техно-логії потребують нової системи мислення, школа має навчити учнів комунікативності, сформувати вміння працювати з різною інформацією, розв'язувати складні нестандартні завдання, які потребують творчого мислення, креативності, готовності до постійної самоосвіти і самовдосконалення. Тому так важливо сьогодні організувати освітній процес узгідно з провідними науковими положеннями про взаємозв'язок процесів навчання, виховання і розвитку. Правильно змодельоване оволодіння дитиною системою об'єктивно достовірних, перевірених практикою основ знань і навичок, які є реальною і необхідною основою для вступу в суспільно-виробниче життя, формування творчого, аналітичного ставлення до явищ природи і суспільства, вміння у будь-якій справі прогнозувати, будувати систему доказів і узагальнень – запорука успішного навчання і подальшої самореалізації.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичні засади розвитку особистості обґрунтовані в працях О. Лазурського, Л. Виготського, В. Мясіщєва, О. Леонтьєва, Д. Ельконіна та ін.

Зокрема О. Лазурський довів, що цілісне вивчення дитини, особливостей її розвитку є основою побудови освітнього процесу.

Л. Виготський стверджував, що особистість стає цілісною, коли розвиток відбувається у

процесі природного розвитку і у процесі оволодіння культурою, способами поведінки і мислення. Таку ж думку розділяв В. Мясіщєв, обґрунтовуючи положення про те, що дитина формується через активну дію в соціальному середовищі, створює нове середовище і змінює саму себе у процесі цілеспрямованої діяльності. Згідно з С. Рубінштейном, соціалізованим індивідом з характерними загальнолюдськими та індивідуально-неповторними рисами людина стає у системі суспільних відносин та цілеспрямованого виховання.

О. Вишневський також відстоював думку про те, що у процесі розвитку людини, удосконалення її функцій та якостей, формуються ті психічні та фізичні особливості, які утворюють її індивідуальність, – синтез тих зовнішніх та внутрішніх особливостей особистості, що забезпечують її оригінальність і самобутність.

Метою статті є актуалізація важливих для модернізації освітнього процесу теоретичних положень про взаємозв'язок процесів навчання і розвитку.

Виклад основного матеріалу. Універсальним засобом продуктивного розвитку учнів у процесі навчання є система наукових знань, яка створюється в тій послідовності, яка визначається внутрішньою логікою навчального матеріалу і пізнавальними можливостями учнів; якщо не дотримуватися системи в навчанні, то процес розвитку учнів сповільнюється.

Тут доречно нагадати ідеї наукової школи Л. Виготського – Д. Ельконіна – В. Давидова, які вважали основним феноменом розвитку дитини цього віку – становлення її як суб'єкта різних видів і форм людської діяльності, а не простого засвоєння певного кола знань і умінь у читанні, письмі та рахунку [5]. Це положення відомих психологів співвідноситься з потребою дитини 6–10 років реалізувати себе як суб'єкта діяльності і

ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАВЧАННЯ ЯК УМОВИ СТВОРЕННЯ СПІВДІЯЛЬНІСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

розширити сферу цієї реалізації. Але в рамках традиційного процесу шкільного навчання з чітко визначеною орієнтацією на засвоєння набору правил, що регламентують кожну дію учня і формування способів розв'язання типових задач (передбачених програмою кожного предмета), учень не може виступати як суб'єкт діяльності. Для цього він повинен працювати з таким змістом предмета, основу якого становить система наукових понять, що визначає принципи побудови дій.

Ми стверджуємо, що побудова системи наукових понять має бути не регламентованою учителем, а диференційованою, тобто давати можливість учневі вибрати те, що його цікавить, без впливу ззовні, мимовільно, відповідно до власних потреб і мотивів. Водночас звернення до системи понять має бути толерантним, аби вибір був динамічним, заснованим на вже сформованих зв'язках, що існують у конкретного учня. Таку вимогу можна реалізувати за умови: - включення до змісту уроку спеціально підбраного матеріалу, що дозволяє учням висловити своє ставлення до нього; - організації діяльності учнів, яка містить можливість рефлексії, самооцінки, проявів особистісного досвіду; - проєктування труднощів, які спонукають учнів до вольової активності; - розробки таких елементів діяльності учнів, які б актуалізували прагнення до досягнень, до саморозвитку; - введення до структури уроку завдань розвивального характеру; - передачі учням функцій самоконтролю, виявлення ними і виправлення власних помилок; - усвідомлення учнями логіки уроку, прояву пізнавальної ініціативи [2].

Розвивальний потенціал навчання може бути реалізований за умови методологічно правильного розуміння вчителем питання про співвідношення процесів розвитку і навчання [1]. Тож, зосередимо свою увагу на найважливіших аспектах цієї проблеми.

Л. Виготський довів, що розвиток дитини проходить через зону найближчого розвитку, коли вона вміє щось робити лише у співпраці з дорослим, і лише потім переходить на рівень актуального розвитку, коли ця дія може виконуватися нею самостійно. Учений писав, що учень повинен навчатися не тому, що він вже може робити самостійно, а лише тому, що він може робити в співпраці з учителем, під його керівництвом, при цьому головною формою навчання є наслідування в широкому сенсі цього слова. Тому зона найближчого розвитку є визначальною щодо навчання та розвитку, і те, що дитина може робити сьогодні в цій зоні, тобто

у співпраці, завтра зможе виконувати самостійно і, отже, вона перейде на рівень актуального розвитку [3].

На думку Л. Виготського, тільки те навчання в дитячому віці добре, яке забігає наперед розвитку і веде його за собою. Педагогіка повинна орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день дитячого розвитку. Тільки тоді вона зуміє в процесі навчання викликати до життя ті процеси розвитку, які зараз лежать у зоні найближчого розвитку [3].

Слід зазначити, що Л. Виготський ефективність навчання пов'язував не з методами навчання, а завжди підкреслював провідне значення для розумового розвитку змісту засвоєваних знань. Саму проблему навчання і розвитку, як відомо, вчений розглядав у зв'язку з проблемою так званих життєвих і наукових понять, яку вважав моделлю відносин між навчанням і розвитком.

Порівнюючи розвиток життєвих і наукових понять, Л. Виготський прийшов до важливого теоретичного положення про те, що завдяки навчанню дитина усвідомлює те, що не було раніше усвідомлено. Сила наукових понять, якими дитина оволодіває завдяки навчанню – в їх співвідносності і довірливості. Усвідомленість і довірливість мають за основу системність понять. У сфері наукових понять одночасно зі ставленням поняття до об'єкта діє ставлення поняття до іншого поняття і, таким чином, стають можливими надемпіричні зв'язки, виникають первинні елементи системи понять [3].

Л. Виготський уважав, що вплив навчання на розвиток в основному визначається провідною роллю дорослого в навчанні. Центальною для всієї психології навчання є можливість підніматися у співробітництві на вищу інтелектуальну сходинку, можливість переходу від того, що дитина вміє, до того, що вона не вміє, за допомогою наслідування. Основне в навчанні саме те, що дитина навчається новому [3].

Таким чином, Л. Виготський бачив джерело розвивального навчання у змісті засвоєваних знань, в опануванні наукових, а не емпіричних понять, що вимагає і особливої форми навчання, у якій найбільш рельєфно і прямо представлено співпрацю з учителем, актуалізовано його провідну роль.

Викладені положення стали сьогодні основою педагогіки співробітництва. Як зауважує В. Калошин, необхідною складовою педагогіки співробітництва є ідея вільного вибору, коли учень може самостійно обрати чи то завдання, чи то задачу, чи то тему твору [7, 4]. Крім того, як наголошує автор, педагогіка співробітництва мотивує до створення

ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАВЧАННЯ ЯК УМОВИ СТВОРЕННЯ СПІВДІЯЛЬНИСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

сприятливого психологічного клімату процесу навчання, формування високого рівня внутрішньої мотивації учнів до навчання, оптимізації власне процесу навчання, що, своєю чергою, приведе до високого рівня засвоєння знань [7].

З концепцією Л. Виготського був згоден і С. Рубінштейн [9], але підкреслював, що психічні функції дитини формуються у процесі їх функціонування, в процесі освоєння дитиною змісту людської культури і прийнятих у певному суспільстві норм міжособистісних відносин. Тому С. Рубінштейн сформулював основний закон психічного розвитку дитини: дитина не дозріває спочатку, а потім виховується і навчається. Вона дозріває, виховуючись і навчаючись, тобто під керівництвом дорослих, освоюючи створений людством зміст культури. Організм розвивається, функціонує; доросла людина розвивається, працює; дитина розвивається, виховуючись і навчаючись.

Зовнішні причини діють через внутрішні умови і ними опосередковуються. Інакше кажучи, не сама собою природа й індивідуальні особливості дитини (внутрішні умови), і не сама собою вплив зовні – навчання і виховання (зовнішні умови), а тільки взаємодія дитини з навколишнім середовищем, власна діяльність дитини, в якій провідна роль належить зовнішнім умовам, які трансформуються через внутрішні умови, – такий процес психічного розвитку. На цих основних положеннях Л. Виготського і С. Рубінштейна йшло в науці подальше дослідження проблеми співвідношення виховання, навчання і розвитку.

Масове експериментальне педагогічне дослідження провели Л. Занков і його співробітники з метою розкриття об'єктивної педагогічної закономірності щодо співвідношення навчання та розвитку. Автор шукав і обгрунтовував такі шляхи початкового навчання, які б привели до досягнення оптимального загального психічного розвитку школярів. Показниками загального психічного розвитку дитини Л. Занков запропонував вважати рівень розвитку її спостережливості, розумової діяльності і практичних дій. Учений прийшов до висновку, що розвиток дитини багато в чому залежить від побудови навчання і виховання у школі, що учням цілком доступний досить складний матеріал, а засвоєння програми початкової школи можливо здійснити за три роки замість звичайних для 60-х рр. чотирьох, до того ж, зі значно вищими показниками загального психічного розвитку [6].

У всіх дослідженнях, як бачимо, процес навчання будувався як процес оволодіння учнями системою знань, умінь і навичок. Це підтверджує

одна зі співробітниць цього колективу – І. Якиманська [11]: навчання, яке забезпечує повноцінне засвоєння знань, формує навчальну діяльність і тим самим безпосередньо впливає на розумовий розвиток, і є розвивальне навчання. При цьому навчальна діяльність розуміється як така, що забезпечує не тільки засвоєння знань, а й оволодіння способами навчальної роботи, вміння самостійно будувати свою діяльність, шукати і знаходити оптимальні способи роботи і переносити їх у нові умови [12].

Саме на таких засадах будується інтерактивне навчання, яке набуло особливої популярності в останні десятиріччя. Його основними характеристиками є: атмосфера доброзичливості й взаємопідтримки; залучення всіх слухачів до процесу пізнання; організація індивідуальної, парної, групової роботи; використання творчих завдань; залучення учнів до пошуку фактів із різних джерел інформації; забезпечення ґрунтовності формування знань, вищу їх засвоюваність порівняно з традиційним навчанням. Адже що активнішими є учні у процесі пізнання, то більше вони засвоюють інформації [1; 8].

Відсутність готового для запам'ятовування навчального змісту змінює позицію учня в освітньому процесі, докорінно змінює тип навчання. З догматичного воно перетворюється на евристичне, дослідницьке, за якого нове знання відкривається учнем самостійно або в спільному пошуку учителем і учнями. І. Якиманська відзначає, що в умовах розвивального навчання учні самостійно здобувають знання і способи дії, перебудовують раніше отримані, здійснюють перенесення засвоєного раніше на розв'язання нових навчальних і практичних завдань, тобто виконують не відтворювальну, а перетворювальну діяльність. Уведення до навчального змісту практичних і пізнавальних завдань, з якими дитина не може впоратися одразу, викликає внутрішній "пізнавальний" дискомфорт, як результат незнання, невміння. Спочатку це незнання має недиференційований характер, при якому учень не може чітко визначити предмет свого незнання, але в результаті аналізу пізнавального завдання предмет пізнання чітко визначається, що і сприяє зародженню власне навчальної мотивації. Конструювання навчального змісту через систему практичних, пошукових, дослідницьких завдань допомагає не тільки активному засвоєнню, а й викликає потребу оволодіти необхідними засобами навчання: інтелектуальними, організаційними, пізнавальними, навчальними вміннями. Відповідно розвиток

ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАВЧАННЯ ЯК УМОВИ СТВОРЕННЯ СПІВДІЯЛЬНІСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

мислення учнів проявляється у здатності усвідомлювати і розв'язувати все складніші пізнавальні й практичні завдання, виражати їх результати у поняттях, міркуваннях, умовиводах [4].

Висновки. Підбиваючи підсумки досліджень проблеми навчання і розвитку, зазначимо, що кожен дослідник, виходячи зі своїх уявлень про те, якою б він хотів бачити розвинену людину, висував ту чи іншу концепцію розвитку. Найчастіше дослідники зводили розвиток до розумовому розвитку, а іноді – до загального психічного розвитку. Оскільки довгі роки основною метою освіти вважалося оволодіння знаннями, вміннями і навичками, то і розвиток розумівся передовсім як інтелектуальний, який був умовою успішності такого навчання і прямим його результатом.

Сьогодні ж розвиток у проблемі взаємозв'язку навчання і розвитку необхідно розуміти як цілісний розвиток особистості кожного школяра, що передбачає максимальне можливий для певного учня особистісно-орієнтований розвиток його здібностей, інтересів і схильностей, формування культурної, високоморальної, творчо активної і соціально зрілої особистості.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з пошуком оптимальних педагогічних умов реалізації ідей розвивального навчання з метою підвищення якості освіти в період модернізаційних змін, впровадження технологій дистанційного та змішаного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишківська В.Б. Критерії і показники готовності студентів до конструювання навчально-пізнавальної діяльності учнів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: наукове видання.* М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. МП Драгоманова. Київ: НПУ. 2004. Вип. 1 (11). С. 243–249.
2. Вишківська В.Б., Шикиринська О.В., Шевченко А.Ф. Педагогічний аналіз уроку з позицій особистісно орієнтованого підходу як концептуальної основи філософії Нової української школи. *Молодь і ринок.* №1 (187), 2021. С.74–78.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. Москва : Педагогика-Пресс, 1996. 535 с.
4. Гильбух Ю., Коробко С., Кондратенко Л. Психолого-педагогические основы дифференциации обучения в начальном звене общеобразовательной школы. Київ: Рад. шк., 1991. 65 с.
5. Давыдов В.В. Формирование учебной деятельности школьников / Под ред. В.В.Давыдова, И.Ломпшера, А.К.Марковой. Москва, 1982. 225 с.
6. Занков Л.В. К вопросу о соотношении обучения и развития. *Психологическая наука и образование.* 1996. Том 1. № 4.

7. Калошин В. Педагогіка співробітництва: необхідність, сутність, практика. *Учительський журнал.* URL: <http://teacherjournal.in.ua/rozrobky/pedahohika-spivrobotnytstva-neobkhdnist-sutnist-praktyka>. С. 1–25.

8. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: А. С. К., 2007. С. 9.

9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер Ком, 1999. 720 с.

10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: akon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013.

11. Якиманская И.С. Технология личностно ориентированного обучения. Москва: Сентябрь, 2000. 176 с.

12. Vyshkivska V., Shykyrynska O., Malinka O. Educational robotics as a means of basic learning skills of younger students. *Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2021.* pp.323–330.

REFERENCES

1. Vyshkivska, V.B. (2004). Kryterii i pokaznyky hotovnosti studentiv do konstruiuvannia navchalno-piznavalnoi diialnosti uchniv [Criteria and indicators of students' readiness to construct educational and cognitive activities of students]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after Mykhaylo Drahomanov. Series 16. Creative personality of the teacher: problems of theory and practice: scientific edition / Ministry of Education and Science of Ukraine, Mykhaylo Drahomanov Nat. Ped. Univ. Kyiv, Vol. 1 (11).* pp.243–249. [in Ukrainian].
2. Vyshkivska, V.B., Shykyrynska, O.V. & Shevchenk, A.F. (2021). Pedahohichniy analiz uroku z pozytsii osobystisno oriietovanoho pidkходу yak kontseptualnoi osnovy filosofii Novoi ukrainskoi shkoly [Pedagogical analysis of the lesson from the standpoint of personality-oriented approach as a conceptual basis of the philosophy of the New Ukrainian school]. *Youth & market.* Vol.1 (187). pp.74–78. [in Ukrainian].
3. Vygotskiy L.S. (1996). *Pedagogicheskaya psikhologiya* [Pedagogical psychology]. Moscow, 535 p.[in Russian].
4. Hylbukh, Yu., Korobko, S. & Kondratenko, L. (1991). *Psikhologo-pedagogicheskie osnovy differentsiatsii obucheniya v nachalnom zvene obsheobrazovatelnoy shkoly* [Psychological and pedagogical foundations of differentiation of education in the primary level of general education school]. Kyiv, 65 p.[in Russian].
5. Davydov, V.V., Lompsher, I. & Markova, A.K. (Ed.). (1982). *Formirovaniye uchebnoy deyatel'nosti shkolnikov* [Formation of educational activity of schoolchildren]. Moscow, 225 p. [in Russian].
6. Zankov, L.V. (1996). K voprosu o sootnosheniy obucheniya y razvytyia [On the question of the relationship between learning and development]. *Psychological Science and Education.* Vol 1. No. 4. [in Russian].
7. Kaloshyn, V. Pedahohika spivrobotnytstva: neobkhdnist, sutnist, praktyka [Pedagogy of cooperation: necessity, essence, practice].

**ФЕНОМЕН ТВОРЧОСТІ МИРОСЛАВА СКОРИКА
В КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ З МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

necessity, essence, practice]. *Teacher's magazine*. Available at: <http://teacherjournal.in.ua/rozrobky/pedahohika-spivrobotnytstva-neobkhidnist-sutnist-praktyka>. pp. 1–25. [in Ukrainian].

8. Pometun, O. I. (2007). *Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia* [Encyclopedia of interactive learning]. Kyiv, p. 9. [in Ukrainian].

9. Rubinshteyn, S.L. (1999). *Osnovy obshchey psikhologii* [Fundamentals of general psychology]. St. Petersburg, 720 p. [in Russian].

10. *Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku* [National strategy for the

development of education in Ukraine until 2021]. Available at: akon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013. [in Ukrainian].

11. Iakymanskaia, Y.S. (2000). *Tekhnolohiia lychnostno oryentirovannoho obuchenya* [Technology of personality-oriented learning]. Moscow, 176 p. [in Russian].

12. Vyshkivska, V., Shykyrynska, O. & Malinka, O. (2021). Educational robotics as a means of basic learning skills of younger students. *Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes. Publishing House of University of Technology*, Katowice, pp.323–330. [in English].

Стаття надійшла до редакції 18.08.2021

УДК 78.071.1(77):78.071.5

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243902>

Юрій Попов, кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри спеціального фортепіано

Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського

Марія Ярکو, кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри музикознавства та фортепіано

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**ФЕНОМЕН ТВОРЧОСТІ МИРОСЛАВА СКОРИКА В КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬО-
ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ З МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

У статті стверджується унікальність освітньої ролі творчої спадщини Мирослава Скорика, оскільки нею заявлено активну співучасть у стилевій панорамі усього XX та початку XXI ст.: вона охоплює множинну стилевих інваріантів, з-поміж яких особливе місце займають етнонаціональна координата творчості, неостильові форманти Модернізму і апробація так званого ейдетичного стилю. Все це – підстава для герменевтичної рецепції його творчості у світовому контексті, що забезпечуватиме інтегрування інформаційного поля з історії музики, а також достеменного розуміння індивідуально-стильового дискурсу творів композитора задля вірогідної виконавської інтерпретації.

Ключові слова: Мирослав Скорик; стилеві дискурси музичної творчості; інтегровані навчальні повідомлення.

Літ. 7.

Yuri Popov, Ph.D.(Art Studies), Associate Professor of the Special Piano Department,
Kharkiv Ivan Kotlyarevskiy National University of the Arts

Maria Yarko, Ph.D.(Art Studies), Associate Professor,
Associate Professor of the Musicology and Piano Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

**THE PHENOMENON OF MYROSLAV SKORYK'S CREATIVITY IN THE CONTEXT OF
EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL PROGRAMS IN THE MUSIC ART**

The article asserts the uniqueness of the cultural and educational role of Myroslav Skoryk context of musical legacy; it represents the author's active participation in the stylistic panorama of the whole 20th the early 21st century and thus provides an opportunity to view various stylistic invariants in an integrated way. After all, Myroslav Skoryk's works encompass many stylistic invariants, among which a special place is occupied by the ethno-national coordinate of music, neo-style forms of Modernism (neoclassicism, neo-baroque, neo-romanticism, and neo-folklore). Moreover, in the last period of his life the composer was able to create his music in the postmodernist spirit, exhibiting the so-called "eidetic" style. All this allows us to formulate sound judgments about the stylistic phenomena of modern times; in particular – in the discourse of stylistic parallels in the world context. On the one hand, such position provides an opportunity to see the so-called "stylistic allusions" (a kind of indirect quote, a hint); on the other hand, to thoroughly build up a discourse of cognition of the individual stylistic character of the composer's assimilation of various stylistic invariants. It is also stated that the described features of the very "vision" of stylistic and genre character in the work of Myroslav Skoryk become important in modeling educational messages, maximally synthesized, generative and integrated in relation to the above contexts. This will help determine the importance of

a methodologically plausible understanding of the individual style of the composer, the technologies he uses to create musical themes, etc.; in particular, it will ensure the integration of the information sphere on the history of music, which is extremely important for understanding the individual stylistic discourse of the composer's works for the sake of credible interpretation during performance. In turn, it should be noted that so called "iconic" works of Myroslav Skoryk were selected for consideration, which have been systematized according to the genre. But at the same time, attention is paid to the characteristics of the composer's musical thinking technologies in terms of genre modifications and stylistic qualities of musical themes. On this basis, it is concluded that Myroslav Skoryk's World of Music is a phenomenon that in many stylistic and genre discourses will reliably shape the musical consciousness of modern musicians and the historical memory of the national culture.

Keywords: Myroslav Skoryk; stylistic discourses of music composition; integrated educational messages.

Постановка проблеми. Методологічні принципи сучасних педагогічних технологій закликають до інтегрованого підходу у формуванні предметного змісту навчальних дисциплін, а також – досягнення результатів з виховання рефлексивної культури особистості. Така установка має колосальне значення для корекції змісту освітньо-професійних програм з музичного мистецтва та методів викладання музичних дисциплін у намірі знаходження властивих дискурсів їх предметного змісту. З-поміж таких, наприклад, – семантичний та герменевтичний аналіз музичної творчості, що становлять собою певного роду конгломерат і тим самим здатні забезпечувати глибинне розуміння суті творчого задуму, його ідеї та засобів їх втілення. Натомість на практиці мають місце усталені стереотипи зразка автобіографічного та морфологічного підходів, що з точки зору сучасної методології хибують “констатацією” і шаблонами формально-логічного підходу (на рівні “правила”). Поміж тим, Світ музики та його втілення у кожному конкретному музичному творінні не припускає “шаблонів”: кожен з них унікальним (одиничним) втіленням того загального, що зветься Абсолютом і трансформується в зоні особливого (“духовна ситуація часу”, стиль епохи, композиторська школа). А отже, суть розв’язання проблеми становить методологічно вивірене тлумачення музичних явищ у належних понятійних формах та методичних принципах,

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Джерельна база з дослідження творчості Мирослава Скорика є, здавалося б, доволі багатою: поява публікацій, присвячених дослідженню його творів зазвичай була миттєвою реакцією на їх уже першу презентацію. Більше того, музикознавці буквально випереджували час, подаючи спроби витворення “цілісного” образу композитора, хоча творче й, власне, стильове амплуа його творчості постійно змінювалося. Відзначимо, отже, найбільш ґрунтовну працю з дослідження творчості Мирослава Скорика, про яку вже можна було говорити, так би мовити, з віддалі часу: це – монографія Любові Кияновської “Мирослав Скорик: творчий портрет композитора

в дзеркалі епохи” [3], якою охоплено максимальну кількість творів різного стильового гатунку і в повноті їх жанрових форм (відомо про продовження автором самої монографії вже на матеріалі творчості останніх років життя композитора). До цінних здобутків цієї ж дослідниці належить також низка її статей про методи музичного мислення композитора. Так, у цих матеріалах (від 1998 до 2001 р.) ставиться питання про принципи стильової гри у творчості Мирослава Скорика [4]), поєднано параметри осмислення особистості композитора як “людини і митця” [2] тощо. Слід, щоправда, згадати ще про фактично унікальні дослідницькі розробки, де ставляться вельми важливі для зрозуміння творчості Скорика питання: наприклад, щодо природи та історичної функції його стилю (В. Задерацький, 1999); семантичної спрямованості оновлення деяких традиційних форм (Е. Гончар, 1991); образного змісту фортепіанних концертів (Г. Блажкевич, 1999); принципів втілення карпатського фольклору в струнних ансамблях (Є. Дзюпина, 1982). Тобто, ще 60-х рр. ХХ ст. й до сьогодні творчість Мирослава Скорика немов “шукає” собі властиву аналітичну парадигму стильового аналізу та її провідну ідею.

Мета статті – віднайти провідну ідею творчості Мирослава Скорика як активного учасника в складанні стильової панорами др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст., що мало б здатність долучитися до змістової корекції освітньо-професійних програм з музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Як уже згадувалося, на сьогодні освітньо-професійні програми з музичного мистецтва окремим порядком містять виклад інформації автобіографічного роду, а стосовно аналізу музичного матеріалу обмежуються констатацією формально-логічних значень так званої “музичної форми” – поза методикою аналізу композиційно-драматургічної логіки. Ще гіршою є ситуація з визначенням жанру: його шаблоном висувається певне “правило” щодо кількості частин та виконавського ресурсу, а не “типу змісту”. Та й щодо стилю тенденційно продовжується маневр пошуку “рис стилю”, а не його ментальних (металогічних)

значень; у тому числі – суб'єктивного досвіду світовідчуття як основи індивідуального композиторського стилю.

Викладеними вказівками на недоліки стверджується, що узвичаєні стереотипи аж ніяк “не впораються” з вельми непростим для зрозуміння стильовим та жанрово-стильовим проектуванням творів Мирослава Скорика. А отже, для “виправлення” ситуації пропонуємо низку аналітичних етюдів, в яких, з одного боку втілено намір достеменного тлумачення стильових якостей твору; з іншого – представлено модель тлумачення творчості композитора у складі панорами стильових явищ новітньої музики взагалі. При цьому також спеціальним чином планується вказування на більш-менш очевидні стильові алюзії – “натяки” на певний стильовий інваріант.

У числі таких прикладів вирішено спершу подати тлумачний аналіз фортепіанних “Варіацій”. Але спершу – короткий аналітичний екскурс в історію варіаційної форми. Як стверджує Є. Назайкінський, витоками варіаційної композиційної форми є народне інструментальне мистецтво; але власне імпровізації покладаються на “пошук теми” і тому власне “варіації” первинно вважаються “не композиційної природи” [6, 16–17]. Натомість, веде далі мову дослідник, класичні версії варіацій здобули нормою первинність представлення теми – обов'язково синтетичної на склад інтонаційної моделі, – і подальше “вичерпування” її інтонаційних значень з метою її переінтонування та трансформацію у щоразу інший склад тематизму [там само]. Однак у ХХ ст. – зокрема у творчості Мирослава Скорика, – внаслідок сформування “звукових ідей новітнього музичного мистецтва” (В. Кавецька, М. Ярмо [1]) та “модерністського канону звукомислення ([7]) суттєво змінився підхід до структурування варіацій; а надто – типів варіювання. Так, у Скорика “варіювання “теми” (власне “варіації”) передусім здійснюються засобом її регістрово-тембральних перетворень. Суттєві виразові зрушення творять також темпові зрушення (...), що разом зі зміною фактурного опрацювання інтонаційного рельєфу “теми” свідчать про рух образного змісту за типом “характерних” [7, 25]. Усе, відтак, вказує на спосіб творення так званого “жанрового” тематизму; але з кожною наступною варіацією власне жанрова характеристичність нейтралізується: “кожна варіація має власний стиль та виконавський характер – більшою мірою зумовлений самим “музикуванням” [7, 26]. Важливо також відзначити доволі очевидну “інтегрованість” мислення композитора:

“...поєднані структури й функції (тут – драматургічні Ю. П.) упорядковуються на кожному організаційному рівні, забезпечуючи тим самим ефект відновлення (лат. *integration* – поповнення, відновлення)” [7, 30]. Відзначимо також вагомість тотального дотримання сонористичної манери як техніки композиторського письма, що свідчить про авангардну стильову характерність звукових ідей твору. Крім того, розглянутий твір доводить справедливості судження музикознавців, що загально варіаціям властиві такі модальності, як “оповідність та рефлексії, що свідчить про їх наративну (власне оповідну) природу як семантичного інваріанту або ж семантики” [7, 32]. Більше того, “Варіації” Скорика – це зразок неореставрації традицій “концертних” варіацій, тобто є образком неокласичного типу компоновання: “... важливою умовою специфікації тематизму (такої необхідної й властивої для неостильового проектування) постають темброво-регістрові переінтонування та тембро-фактурні перетворення, темброво-акустичні (гармоніко-фонічні) перетворення й темброво-артикуляційні трансформації” [7, 33]. І ще один висновок: Скорик виразив семантику варіацій як типу структури – сонорні “проростання” звукової тканини забезпечили ідентичності варіаційному інваріанту; своєю чергою, їх процесування забезпечило “класичну” композиційну логіку власне варіацій.

Ще більш виразні ознаки стильової характерності у творчості Мирослава Скорика містять у собі численні “сольні” Концерти (Концерт № 1 для скрипки з оркестром, “Юнацький” концерт для фортепіано з оркестром; концертна дилогія 80-х років, Концерт № 2 для скрипки і симфонічного оркестру, Концерт № 3 для фортепіано, струнного оркестру та великого барабана та ін.) репрезентують множину стильових інваріантів. Передусім – в модальності неоромантизму (реінтерпретація інваріанту “концерту-монологу”), а також у модальності “викликів постмодерну”. Загально ж охоплювані стильові системи немов ведуть композитора лабіринтом “маскараду неостилів”. Зокрема, доволі очевидно заявлено неореставрацію барокової моделі концерту з її “примхливим” духом концертування. До того ж ця модель оснащена прихильністю композитора до структури так званої суцільно-циклічної композиційної форми (інша назва – контрастно-складова), яка первинно належить добі Бароко, але є активно залучуваною у ХХ ст. (наприклад – у камерних кантатах). Специфіка цієї композиційної форми й надає композиторові можливість увиразнювати параболічний тип драматургічного співвідношення

сегментів концепції – із різкими зсувами-зрушеннями у вираженні (Л. Кияновська трактує цей прийом як “гру” контрастами за “законом випадковості” [3, 178]).

Своєю чергою, відзначимо, що упродовж творчості Мирослав Скорик виявив чітку незалежність від будь-яких стереотипів і при цьому – неймовірну гнучкість у змінах у стильових амплуа. А ще варто зауважити той факт, що композитор вельми часто творить узагальнення змістовних значень засобом певного жанрового інваріанту: наприклад – Токата, Речитатив, Інтермецо тощо.

Так, його опера “Мойсей” має виразні ознаки ораторіальності, що значить переймання семантики жанру ораторії як “знаку” (семантики) тлумачення істинного.

Своєю чергою, “Партити” Мирослава Скорика (відомо про шість партит – № 1 для струнного оркестру, № 2 для камерного оркестру, № 3 для струнного квартету, № 4 для великого симфонічного оркестру, № 5 для фортепіано, № 6 для струнного квартету та у версії для камерного оркестру) – це кожного разу інша стильова модель, якими композитор немов “доповнює” ідентичність історико-стильового “портрету” цієї жанрової форми. Нагадаємо, що власне партита віддавна мислилась як інструментальна музика світського плану. А отже, не будучи пов’язаною з церковним середовищем (як, наприклад, її історично одночасна “церковна соната”) була покликана демонструвати певну “стильову вишуканість”. Додамо також, що жанрова форми партити (витоки її історії сягають доби Відродження) традиційно мислилась як добірка п’єс. Їх послідовність, щоправда, не надавала враження певного цілого – такого, яке в подальшому ході історії музики досягнула така жанрова форма, як “сюїта” (букв. – ряд, низка). Поза тим, старовинна партита – це вповні конкретний спосіб типізації тематичного матеріалу, за яким закріплено темпові та композиційні пріоритети, що при домінуванні “предметності” танцювально-побутового жанру розвивали ідею зіставлення складових частин за принципом неконфліктного (недраматичного) контрастування. А отже, зацікавленість Мирослава Скорика прадавньою жанровою формою знову ж таки свідчить про намір неокласичного стильового проектування; причому власне “образ” прадавньої “партити” надав простір для майже театралізовано характеристичного (за принципом програмності) вираження. Примітними, зокрема, є жанрові позначення частин партит (Прелюдія, Токата,

Фуга, Речитатив, Антифони, Quasi valse, Capriccio, Postludium, Арія, Фінал, Пасакалія, Рондо) та цілком абстрактні алюзії (Остінато, Pastorale, Звучання, Ритм, Хор, Контрасти). І кожного разу – це і конденсоване інтонаційне моделювання, і активні інтонаційно-образні трансформації.

Услід за тим надамо аналітичні спостереження за тими творами Мирослава Скорика, які уповні справедливо (попри відсутність у його творчості жанру симфонії) розглядати саме як “симфонічну музику”: це – “Гуцульський триптих” або “Гуцульська симфонієтта” та Концерт для оркестру (“Карпатський”). Перший надає можливість прицільно розглядати концептуальні виміри; інший – жанрово-стильові паралелі та особливості композиційної форми; але обидва мають спільним орієнтування на принцип програмності, що консолідується довкола унікального сонористичного комплексу “звукових ідей”.

Варто, мабуть, нагадати: “Гуцульський триптих”, що має подвійну назву, як “Гуцульська симфонієтта” був укладений композитором на основі музики до кінофільму “Тіні забутих предків” (за Михайлом Коцюбинським); і це надає можливість “пам’ятати” візуальний ряд та його характерність, що їх створив режисер цього кінофільму Сергій Параджанов. Своєю чергою, у “триптиху” Мирослав Скорик об’єднав символіку літературного першоджерела та режисерського задуму у цілісну концепцію, що має сегментами “опис”: дитинства Івана та Марічки; їхнього палкого кохання та зловісно-містичний образ Чугайстра (смерть Івана). Зокрема, тематизм твору якнайточніше передає символіку духовно-етичних і містичних значень літературного першоджерела, а також незвичність режисерської роботи: “нагадування”, вкраплення деталей з їх смисловим відтінком, зіставлення містичного з божественним тощо. Звідси – витоки аналітичного опрацювання твору, яке, згідно з вимогами обсягу статті, ми свідомо оминаємо, аби перейти до згадки про чи не найгеніальніший творчий проєкт Мирослава Скорика – Концерт для оркестру (“Карпатський”).

Разом із “Гуцульським триптихом” Концерт для оркестру (“Карпатський”) творять особну лінію стильового базису творчості Мирослава Скорика – неофольклористичну, про що в радянські часи говорили як про “нову фольклорну хвилю”: цей стильовий напрям визначив прийом концептуалізації засобом “фольклорної фонемі” (вислів Євгена Станковича). Однак власне сам концерт “для оркестру” висвічує ще одну стильову лінію – необарокову, відроджуючи

модель “концерто грессо”. А тому найважливішим є виразне відтворення “духу коцертності” – ефектного представлення виконавської вправності, коли ідея “змагання” та “концертування” стосується кожної оркестрової групи й навіть окремого учасника оркестру як змагання “з самим собою”. Ще одна важлива стильова лінія цього твору Скорика – це сонористична манера письма, що суголосить сонористиці як авангардній технології творення музичної матерії: “звукові блоки” та “плями” із секундових “трон”, ефектні тембральні вкраплення тощо. Загалом же увесь цей Концерт – це “концерт” колористики, розмаїтих образних асоціацій з народним інструментальним музикуванням та коломийкою, урбаністикою, звуковими імітаціями трембіт, цимбал тощо. Інакше кажучи, образну програму твору конкретизують темброво-сміслові узагальнення або ж радше темброво-акустичні явища, що пов’язані не лише з фольклорними першоджерелами (коломийка, трембітання, троїсті музики), але передусім із світовідчуттєвим модусом національних героїв й таємничим колоритом Карпатського ландшафту. У підсумок ствердимо: стильові якості Концерту для оркестру (“Карпатський”) забезпечує гнучке переплетення барокових форм концертування та фольклорної моделі музикування з її варіантністю й енергетичними константами зразка інструментального речитативу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У ході дослідження виявлено передусім високу міру інтегрованості авторської системи Мирослава Скорика, що надає можливість активно залучати увесь його творчий актив до освітньо-професійних програм з музичного мистецтва. У їх контексті творчість цього геніального композитора повинна поєднуватися з навчальними повідомленнями про композиторів інших країн; передусім – Пауля Гіндеміта та Арнольда Шенберга, Ігоря Стравинського і Сергія Прокоф’єва, з творчістю яких музика Мирослава Скорика єднається на тлі неокласичного спрямування творчості. Своєю чергою, як виразного “неофольклориста” композитора Мирослава Скорика необхідно розглядати разом із таким видатним неофольклористом, як Бела Барток. Цей перелік “паралелей” поміж композиторами різних країн, що заразом створювали модерністичний напрям музичної творчості з його неостильовими “формантами” можна (й потрібно!) розвивати. Бо саме тоді й виявиться феномен творчості Мирослава Скорика – його унікальна роль у корекції предметного змісту освітньо-професійних

програм з музичного мистецтва (історія музики, інструментальне виконавство тощо). Подальші розвідки у накресленому напрямі покликані безпосередньо конкретизувати як “стильові паралелі”, так і глибинне осмислення стильових процесів усього ХХ ст. та початку ХХІ як симбіозу стильових інваріантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кавецька В., Ярмо М. Звукові ідеї новітнього музичного мистецтва: на матеріалі концертної програми “Авангардна (і не тільки) фортепіанна музика ХХ ст.” у виконанні О. Струлецької та С. Позднишевої. *Молодь і ринок*. № 3 (146) березень 2017. С. 26–30.

2. Кияновська Л. Мирослав Скорик: людина і митець. Львів: Незалежний культурологічний журнал “І”, 2008. С. 591.

3. Кияновська Л. Мирослав Скорик: творчий портрет композитора в дзеркалі епохи: монографія. Львів: Сполом, 1998. 208 с.

4. Кияновська Л. Принципи стильової гри у творчості М. Скорика. *Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського*. Вип. 10: Мирослав Скорик (до 60-річчя від дня народження композитора). Київ., 2000. С. 15 – 23.

5. Кияновська Л. Українська музична культура 60-х рр. *Українаська музична культура: навчальний посібник*. Львів: “Триада плюс”, 2009. С. 218–264.

6. Назайкинский Е. Логика музыкальной композиции: монографія. Москва: Музыка, 1982. 319 с.

7. Ярмо М. Фортепіанні “Варіації” М. Скорика в контексті модерністського канону звукомислення та модерного характеру національного стилутворення (з нотним додатком): науково-популярне видання. Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2009. 50 с.

REFERENCES

1. Kavetskaya, V. & Yarko, M. (2017). Zvukovi ideyi novitnioho muzychnoho mystetstva: na materialii kontsertnoyi prohramy “Avanhardna (i ne tilky) fortepianna muzyka KHKH st.” u vykonanni O. Striletskoyi ta S. Pozdnyshevoyi [Sound ideas of modern musical art: on the material of the concert program “The avant-garde (and not only) piano music of the twentieth century”, performers O. Striletska and S. Pozdnysheva]. *Youth & market*. Issue 3 (146) March 2017. pp. 26–30. [in Ukrainian].

2. Kyianovska, L. & Kyuanovska, L. (2008). Myroslav Skoryk: liudyna i mytets [Myroslav Skoryk: a man and an artist]. Lviv, 591 p. [in Ukrainian].

**ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАКЛАДІВ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ**

3. Kyianovska, L. (1998). Myroslav Skoryk: tvorchyu portret kompozytora v dzerkali epokhy [Myroslav Skoryk: a creative portrait of the composer in the mirror of the era]. Monograph. Lviv, 208 p. [in Ukrainian].

4. Kyianovska, L. (2000). Pryntsypy styliovoyi hry u tvorchosti M. Skoryka [The principles of stylistic play in the works of M. Skoryk]. *Scientific Bulletin of P.I. Tchaikovsky NMAU*. Issue. 10. Kyiv, pp. 15–23. [in Ukrainian].

5. Kyianovska, L. (2009). Ukrayinska muzychna kultura 60-kh rr. [Ukrainian musical culture of the 1960]. *Ukrainian musical culture: textbook*. Lviv, pp. 218–264. [in Ukrainian].

6. Nazaykynskyi, E. (1982). Logika muzykalnoy kompozitsii [The logic of musical composition]. Monograph. Moscow, 319 p. [in Ukrainian].

7. Yarko, M. (2009). Fortepianni “Variatsiyi” M. Skoryka v konteksti modernistskoho kanonu zvukomyslennya ta modernoho kharakteru natsionalnoho styleutvorennya [Piano “Variations” by M. Skoryk in the context of the modernist canon of sound interpretation and the modern character of national style formation]. (*with musical notation*): popular edition. Publishing Department of Ivan Franko State Pedagogical University in Drohobych, 50 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.08.2021

УДК 378.011.3-051:005.336.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243928>

Лілія Стахів, кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Василь Стахів, кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та хімії
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Сузанна Волошин, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри біології та хімії
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ
ВИЩОЇ ШКОЛИ**

У статті проаналізовано проблему формування креативних компетентностей майбутнього вчителя закладів загальної середньої освіти в умовах модернізації вищої школи; подано поняття “креативність”, “креативна компетентність”, “креативний учитель”, “креативне мислення”, “креативна педагогічна діяльність”; акцентовано увагу на оптимальному поєднанні різних форм та методів навчання під час викладання навчальних дисциплін педагогічного, природничого циклу та фахових методик у закладах вищої освіти.

Ключові слова: креативність; компетентність; креативні компетентності; заклади загальної середньої освіти; заклади вищої освіти; модернізація; модернізація вищої школи.

Літ. 8.

Liliya Stakhiv, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor,
Head of the Pedagogy and Methods of Primary Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Vasyl Stakhiv, Ph.D.(Biology), Associate Professor of the Biology and Chemistry Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Suzanna Voloshin, Ph.D.(Pedagogy), Senior Lecturer of the Biology and Chemistry Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

**FORMATION OF CREATIVE COMPETENCIES OF THE FUTURE TEACHER IN
INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION IN THE CONDITIONS OF
MODERNIZATION IN HIGHER EDUCATION**

The article analyzes the problem of forming a creative competencies of the future teacher in general secondary education in the modernization of higher education; the concepts of “creativity”, “creative competence”, “creative teacher”, “creative thinking”, “creative pedagogical activity” are presented. The issue of forming a creative competencies necessary for the future professional activity of teachers in general secondary education institutions

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

in the field of author's development of textbooks, in particular "Health technologies in primary school", "Technology of creative personality formation: methods of compiling didactic fairy tales" was studied. The issues of implementing creative thinking of student youth in the context of construction and modeling of ideas by involving them in conducting lines-trainings on methodical meetings of primary school teachers, biology teachers and heads of general secondary education institutions are also covered. The method of conducting educational discussions aimed at forming creative thinking in primary school teachers and biology teachers to implement innovative approaches in the educational process is analyzed. Emphasis is placed on the optimal combination of different forms and methods of teaching during the teaching of pedagogical disciplines, natural sciences and professional methods in higher education institutions. It is concluded that the application of such methods promotes the formation of critical thinking in schoolchildren, forms children-benefactors, young naturalists, and most importantly – creative individuals; therefore, the formation of the innovative competencies highlighted in the article in future primary school teachers and biology teachers will help to introduce innovations in the educational process of general secondary education institutions in accordance with the concept of the New Ukrainian School.

Keywords: *creativity; competence; creative competencies; general secondary education institutions; higher education institutions; modernization; modernization in higher education.*

Постановка проблеми. Аналіз науково-педагогічної та психолого-методичної літератури дає підставу стверджувати, що сьогодні потрібно творити нову школу – школу нового покоління, у якій має здійснюватися особистісноорієнтована педагогічна діяльність та втілюватимуться ідеї нової педагогіки – педагогіки партнерства, характерною ознакою якої є інноваційність – здатність до оновлення, та креативність – відкритість до творчості. Важливе місце займає створення таких комфортних умов, за яких кожен учень виступає суб'єктом, а не об'єктом навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування професійних компетентностей, зокрема креативних, знаходить відображення у низці науково-методичної літератури та шпальтах педагогічної преси. Так, принцип розбудови інноваційної педагогічної системи освітнього закладу в умовах модернізації освіти, зокрема й початкової, розкривають сучасні науковці О. Киричук [2, 3], К. Корсак [3, 14], О. Остапчук [5, 65]. Такі науковці, як Т. Волковська, Т. Коляда, Л. Овчаренко, Л. Хіхловський [1] аналізують розроблену ними систематизацію педагогічних інновацій. Ця проблема розкрита і в наукових розвідках В. Олійник [4]. Сучасними науковцями В. Химинцем, М. Кірик [6, 158], Д. Луциком, Л. Стахів [7, 160] висвітлено проблему впровадження інновацій в початковій школі та закладах вищої освіти.

Мета статті – висвітлити проблему формування креативних компетентностей у процесі викладання навчальних дисциплін у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Детальний аналіз науково-педагогічної та психолого-методичної літератури, сайтів Інтернету засвідчує, що поняття "креативність" розглядається сучасними науковцями як "система знань, креативних умінь, навичок та здібностей, а також особистісних якостей, необхідних для професійної творчості та самовдосконалення педагога" [8].

Стратегіями системи формування креативної компетентності майбутнього учителя закладу загальної середньої освіти у вищій школі є передовсім першу чергу, наповнюваність змісту навчальних дисциплін педагогічного, природничого циклу та фахових методик відповідно до розроблених навчальних програм у контексті запропонованих тем таким поняттєво-категоріальним апаратом: "креативність", "креативна компетентність", "креативний учитель", "креативне мислення", "креативна педагогічна діяльність" тощо.

Формування креативних компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності у майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти, ми розглядаємо у площині авторської розробки навчально-методичних посібників, зокрема таких: "Технологія формування творчої особистості: методика складання дидактичних казок" та "Методика навчання природознавства: позакласна робота".

У першому зазначеному нами навчально-методичному посібнику розкрито теоретичні засади педагогічних технологій, простудійовано педагогічні інновації в Україні та за рубежом, показано роль і місце педагогічної технології формування творчої особистості в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Втілюючи принцип наступності та перспективності, у другому розділі посібника висвітлено практичну частину окресленої проблеми шляхом розкриття методики складання дидактичних казок, які доцільно використовувати з метою забезпечення ефективності освітнього процесу у спектрі модернізації вищої освіти. Цей посібник рекомендований як здобувачам спеціальності "Початкова освіта", учителям, так і працівникам позашкільних установ, батькам та їх родинам.

З метою формування у майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти креативного мислення та самовдосконалення нами розроблено

й опубліковано низку навчально-методичних посібників, укладених спільно з творчою групою учителів початкових класів Дрогобицького ліцею № 4 імені Лесі Українки, а саме: Лесею Гизюк, Світланою Самойлик, Нелею Лютик, Людмилою Горман, Мариною Ришковець, Вірою Бобко. Серед учительської спільноти особливу увагу заслужили посібники “Оздоровчі технології у початковій школі”, “Педагогічні технології у початковій школі: робота з дитячою книжкою”.

Зокрема, у першому з них висвітлено теоретичні основи здоров'язбережувальних технологій, розкрито роль і місце оздоровчих технологій в системі сучасних інноваційних технологій, здійснено їх детальну характеристику, зокрема оздоровчих технологій збереження і стимулювання здоров'я учня початкової школи, інноваційних оздоровчих технологій психофізичного розвитку, технологій профілактично-лікувального та терапевтичного спрямування. У ньому також запропоновано методик проведення пальчикової гімнастики, психогімнастики, фізкультхвилинок, які доцільно використовувати учителям закладів загальної середньої освіти з метою забезпечення ефективності освітнього процесу у спектрі модернізації вищої школи.

З метою формування особистісних якостей та професійних здібностей на факультетах початкової та мистецької освіти, біолого-природничому здобувачів вищої освіти та учителів залучено до проведення різноманітних виховних заходів: “У світі казки чарівної”, “Свято квітів”, “Свято української вишиванки”, “Боже Великий Єдиний, нам Україну храни” та ін.

Щодо реалізації креативного мислення студентської молоді ми здійснювали конструювання і моделювання ідей шляхом залучення їх до проведення лінійок – тренінгів на методоб'єднаннях учителів початкових класів, учителів біології, завідувачів закладів дошкільної освіти, директорів шкіл та їх заступників районного і обласного рівнів, семінарів та фестивалів Нової української школи.

Варто зауважити, що у створеній на факультеті Лабораторії педагогічних інновацій з метою здійснення в ній креативного середовища нами урізноманітнено дидактичний матеріал до проведення семінарських та практичних занять з педагогічних, природничих дисциплін та фахових методик, зокрема “Технології навчання природничої освітньої галузі у початковій школі”, “Педагогічні технології”, “Оздоровчі технології”, “Використання елементів музейної педагогіки у закладах загальної середньої освіти” тощо.

Акцентуємо увагу на впровадженні технології

формування творчої особистості, розробленої Р. Альтшуллером. Саме на цій технології зупиняємося конкретніше, оскільки вона спрямована на формування в учнів та студентів творчого креативного та критичного мислення у контексті використання таких методів, як синектики (аналогії); фокальних об'єктів (предмети у фокусі); мозкового штурму; моделювання маленьких чоловічків. Усі ці методи є суголосними із завданнями, окресленими у Концепції “Нова українська школа”: менше теорії, більше музики, творчості та фізичної активності.

Так, такі методи, як метод мозкового штурму та метод моделювання маленьких чоловічків, можуть особливо стати у пригоді вчителям закладу загальної середньої освіти, зокрема й початкової школи. Складаючи дидактичні казки та укомплектовуючи їх, можна зробити книжки-саморобки для поповнення шкільної бібліотечки на зразок шкільної друкарні “Школи Радості” С. Френе та на взірці збірки книги “Про живе і неживе” В. Сухомлинського, вміщеної чи то у Кімнаті казки, Куточку мрій чи Острівці Чудес Павлівської школи, що на Кіровоградщині (сьогодні місто Кропивницький).

Зауважимо, що методика мозкового штурму полягає у висуненні якомога більшої кількості ідей, які записуються учителем на дошці. Потім створюється експертна група, щоб усі ці ідеї проаналізувати, а недоречні – вилучити. Для складання дидактичної казки учням потрібно намалювати сонечко, посередині якого – нашу героїню, наприклад, ромашку, оскільки наше завдання полягає у складанні казки про неї. А позаяк мова буде йти про неї як про живу істоту, то навколо сонечка можуть появиться менші за розміром сонечка з промінчиками: Сім'я, Родина, Друзі, Їжа, Одяг. Вдало підібраними запитаннями учні можуть висувати конкретні ідеї. Експертна група має проаналізувати їх, після чого приступити до складання казки шляхом проведення інтерактивної вправи “Мікрофон” – колективної, чи у групах, де Ромашка виступає чи то Дюймовочкою, чи Доброю Феєю, Принцесою чи Білосніжкою.

Такі казки, на наш погляд, виховують в дітей любов до рослинного світу, учні більше розуміють живу Природу як цілительку. Тому рослинотерапія, кольоротерапія як різновиди оздоровчих здоров'язбережувальних технологій терапевтичного спрямування у цьому випадку є особливо доречними.

Уважаємо, що така методика є яскравим втіленням методу моделювання маленьких чоловічків, оскільки Ромашка як рослина

персоніфікується. Тому ми долучаємо студентів до проведення методики складання казок, яка стане їм у нагоді в майбутній професії. Так наприклад, складаючи, казки про літери, можна долучати до виконання цікавої творчої роботи самих учнів, адже кожна казка складається із двох частин – у першій – пропонуємо скласти розповідь про головного героя, а у другій – цей герой має перетворитися на букву – пані Марію, чи пані Елеонору, пані Фросинію, панянку Ксенію тощо. Як жива істота, такі панянки мають улюблену їжу, улюблений одяг, хобі. Тому, у кінцевому підсумку, учні краще запам'ятовують букву, історію створення про неї.

Також конкретніше зупиняємося на методиці проведення дискусії на тему “Весна – найкраща чи не найкраща пора року”. У цьому випадку учням знадобиться розроблена словесна наочність, виготовлена на аркуші білого паперу чи висвітлена на моніторі комп'ютера: “Я вважаю...”, “Я заперечую”, “Я думаю по-іншому”, “Я погоджуюся з думкою колеги в тому, що, однак...”. Акцентуємо, що у сучасній науково-педагогічній літературі дискусія проводиться шляхом утворення двох команд “Стверджувальної” та “Заперечної”. Ми пропонуємо здійснювати таку дискусію на килимку, який має лежати посередині класу відповідно до ідей Концепції “Нова українська школа”. Вважаємо, що проведенню дискусії мають передувати інтерактивні вправи “Мозковий штурм” та “Мікрофон”. З цією метою учні у мікрофон можуть розкривати думку “З чим вони асоціюють весну?”. Усі відповіді доцільно записувати на промінчиках сонечка.

У ході проведення дискусії варто акцентувати увагу, наприклад, на переведенні годинника на одну годину вперед, що негативно впливає на людський організм, чи корівок – наших годувальниць, звернути увагу, що часті дощі, які призводять до зсувів ґрунту та змивання поживних речовин з нього. Вартим буде висловлювання про те, що надмірна фізична праця є шкідливою для здоров'я, а люди, працюючи, не помічають, як квітнуть сади. Також доречно зосередити увагу учнів на використанні у Великодні дні піротехніки, що на жаль, сьогодні часто призводить до небезпек чи навіть трагічних випадків тощо.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що використання таких методик сприяє формуванню критичного мислення у школярів, формує в них дітей-добротворців, маленьких природодослідників, а головне – творчих та креативних особистостей. Формування інноваційних компетентностей в майбутніх учителів та учнів допомагає, як зазначав, у свій час педагог-гуманіст ХХ ст.

Василь Сухомлинський, стати кожній українській школі “Школою радості для дітей, Школою творчості для вчителя та Школою спокою для кожної української родини” [7, 175].

Висновки. Студенти, які залучаються до таких форм діяльності під час проведення семінарських та практичних занять з педагогічних, природничих дисциплін та фахових методик, добре обізнані із технологіями навчання, що мають місце у сучасних закладах загальної середньої освіти. Тому вони зможуть активно впроваджувати ці ідеї у своїй майбутній професійній діяльності і стати справжніми учителями-новаторами, учителями-творцями, учителями-майстрами своєї справи. А значить – у них будуть чітко сформовані креативні компетентності, необхідні їм для ефективного здійснення освітнього процесу у Новій українській школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волковська Т., Коляда Т., Овчаренко Т., Хіхловський Л. Систематизація педагогічної інновації. *Рідна школа*, 2002. №11. С. 46–47.
2. Киричук О. Принцип розбудови інноваційної педагогічної системи освітнього закладу. *Рідна школа*, 2000. № 10. С. 3–4.
3. Корсак К. Педагогіка нового століття. *Рідна школа*, 2001. № 10. С. 13–17.
4. Луцик Д., Стахів Л. Педагогічні технології: навч. посібник. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2011. 160 с.
5. Олійник В. Система педагогічної освіти та педагогічної інновації. *Директор школи*, 2001. № 4. С. 61–70.
6. Остапчук О. Розвиток педагогічних систем в умовах модернізації освіти. *Шлях освіти*, 2004. № 1. С. 6–11.
7. Химинець В., Кірик М. Інновації в початковій школі: навч. посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 308 с.
8. Креативність: Інтернет-ресурс. URL: <https://sites.google.com/site/kreativnist/>

REFERENCES

1. Volkovska, T., Koliada, T., Ovcharenko, T. & Khikhlovskyi, L. (2002). Systematyzatsiia pedahohichnoi innovatsii [Systematization of pedagogical innovation]. *Native school*, No.11, pp. 46–47. [in Ukrainian].
2. Kyrychuk, O. (2000). Prynysyp rozbudovy innovatsiinoi pedahohichnoi systemy osvithnoho zakladu [The principle of building an innovative pedagogical system of an educational institution]. *Native school*, No. 10, pp. 3–4. [in Ukrainian].

3. Korsak, K. (2001). Pedagogika novoho stolittia [Pedagogy of the new century]. *Native school*, No. 10, pp. 13–17. [in Ukrainian].
4. Lutsyk, D. & Stakhiv, L. (2011). *Pedahohichni tekhnologii: navch. posibnyk* [Pedagogical technologies: textbook. manual]. Drohobych: Editorial and Publishing Department of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 160 p. [in Ukrainian].
5. Oliinyk, V. (2011). Systema pedahohichnoi osvity ta pedahohichnoi innovatsii [The system of pedagogical education and pedagogical innovation]. *School Director*, No. 4, pp. 61–70. [in Ukrainian].
6. Ostapchuk, O. (2004). Rozvytok pedahohichnykh system v umovakh modernizatsii osvity [Development of pedagogical systems in terms of modernization in education]. *The path of education*, No. 1, pp. 6–11. [in Ukrainian].
7. Khymynets, V. & Kiryk, M. (2009). *Innovatsii v pochatkovii shkoli: navch. posibnyk* [Innovations in primary school: textbook. Manual]. Ternopil, 308 p. [in Ukrainian].
8. Kreatyvnist: Internet-resurs [Creativity: Internet resource]. Available at: <https://sites.google.com/site/kreatyvnist/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.08.2021

УДК 378.147.88

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243936>

Олена Шарапова, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

МОВНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК БАЗИС САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті узагальнено практику реалізації холистичного підходу у процесі опанування освітньої програми Освітнологія здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Автором виділено алгоритм втілення холистичного підходу в роботі зі здобувачами вищої освіти: зв'язність, включення, рівновага.

Складники мовно-комунікативних компетентностей: розуміння ролі таких компетентностей в забезпеченні якості освіти, комплекс загальних і предметних / фахових компетентностей для взаємодії вчителя з людьми, роботі у команді, донесення інформації, вмінь вчитися упродовж життя у суспільстві знань – у змісті навчальних програм.

Ключові слова: вчитель; компетентність; мовно-комунікативна; освітня програма; освітнологія; саморелізація; студентозорієнтоване навчання; холистичний підхід; якість освіти.

Лит. 8.

Olena Sharapova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy,
Foreign Philology and Translation Department
Kharkiv Semen Kuznets National University of Economics

LANGUAGE AND COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A BASIS OF SELF- REALIZATION OF THE MODERN TEACHER

In the article the author reveals the vision of linguistic and communicative competence through the prism of a holistic approach. It is noted that this approach involves the creation of an educational space for the self-realization of the individual. The modern teacher works a priori ahead of time. Professional activity in the information, communication, and technologically rich educational environment of the educational institution requires perfection in mastering language and communication competencies.

From the standpoint of a holistic approach, the algorithm for the formation of linguistic and communicative competence of the modern teacher is distinguished: the creation of logical and causal relationships in a particular cycle of study or during mastering the educational-professional program of a certain level of higher education; the use of innovative technologies, the use of a wide range of communicative techniques of verbal and nonverbal codes in the scientific and pedagogical interaction of participants in the educational process; balance during the recognition and support of the cognitive component of educational and cognitive and research activities of applicants for higher pedagogical education.

The article specifies the components of language and communication competencies of a modern teacher: understanding the role of such competencies in ensuring the quality of education, a set of general and subject / professional competencies that will provide a sufficient level of constructive interaction between teachers and

people, teamwork, informing others, and assessment systems, lifelong learning skills, citizen skills of the knowledge society.

The uniqueness of the educational program Osvitology is determined: the right of applicants to a personal professional development program, if mastered according to an individual schedule, the use of language and communication competencies in the process of restorative or supportive learning, dissemination of communication management practices, initiatives of supervisors, coaches and mentors by stakeholders.

Keywords: teacher; competence; linguistic and communicative; educational program; osvitology; self-realization; student-oriented learning; holistic approach; quality of education.

Постановка проблеми. Усі трансформаційні процеси, що відбуваються в суспільстві, зосереджені навколо інформації суспільства знань. Ці імперативи визначають загальний вектор самореалізації сучасного учителя, який успішно здійснює освітній процес в інформаційно-комунікаційному технологічно насиченому освітньому середовищі закладу освіти. Національна політика щодо реформування вищої педагогічної освіти в Україні [2] спрямована на піднесення статусу українського вчителя. Однак реалізації глобальних цілей сприятимуть не лише послідовні підтримувальні заходи з боку уряду і державотворців. Вирішальне значення має діяльне усвідомлення науковою і професійною педагогічною спільнотою нових завдань загальної і предметної підготовки майбутніх учителів. У цьому контексті виразно прослідковується доцільність розгляду мовно-комунікативної компетентності з огляду на багатовимірність і комплексний характер власне самого явища самореалізації сучасного вчителя.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Зазначимо тут, що холистичний підхід передбачає створення такого освітнього середовища, в якому якнайповніше розкривається цілісність особистості, яка здатна сприймати інформацію і сприймає її через поєднання фізичного, інформаційно-комунікаційного, емоційно-етичного, аудіально-візуального, когнітивного і духовного джерел представлення такої інформації [7]. Відповідно актуального звучання набуває, на наш погляд, звернення до глибокого багатфакторного аналізу мовно-комунікативної компетентності для особистісної і професійної самореалізації.

У контексті досліджуваної проблеми цікаві міркування і результати аналізу публікації Г. Дмитренко, Е. Помиткіна, Н. Головач (2020) [4], в якій автори детально проаналізували особливості підготовки учителя, здатного не лише набувати компетентностей, але й продукувати нове знання, інноваційний досвід. Цікавим у контекстному аналізі заявленої проблеми видається публікація І. Гоцинець (2021) [3], де авторкою розкрито значимість використання ресурсу соціальних мереж у формуванні комунікативної компетентності вчителя. Однак

багатоаспектність, динамічність розуміння і процесуальність мовно-комунікативної компетентності вчителя потребує подальшого вивчення, зокрема з позицій холистичного підходу.

Формування мети. Мета статті: розкрити мовно-комунікативну компетентність як базис самореалізації сучасного вчителя через призму холистичного підходу.

Виклад основного матеріалу. Цілком погоджуємося із одним із ініціаторів поширення в педагогіці холистичного підходу Д. Міллером [7] у пропозиціях реалізувати цей підхід через такі характеристики освітнього середовища.

Перша характеристика: зв'язність. Вона передбачає творення логічних і причинно-наслідкових зв'язків на конкретному циклі навчання. Так, у формуванні тіла освітньої програми "Освітологія", з 011 – освітні, педагогічні науки, другий магістерський рівень вищої освіти [8], важливим моментом було розроблення структурно-логічної схеми. Гарантом освітньої програми доктором педагогічних наук, професоркою кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди Л. Зеленською [6] було акцентовано увагу на дотриманні чіткої і відкритої для розуміння здобувачами і стейкхолдерами логіки вивчення дисциплін загального циклу, професійного спрямування, презентованих дисциплін вільного вибору і різновидів практик. Усі сформовані логічні зв'язки у структурно-логічній схемі ОПП узгоджені із запитом стейкхолдерів і аналітикою запитів абітурієнтського середовища [5].

Навчальний план ОПП сформовано відповідно до актуальних напрямків державної політики в галузі освіти, розвитку регіональної освіти, соціальному запиту і потреб освітнього закладу, з опорою на оцінку ступеня інноваційності ідей, ясності їх викладу, розуміння способів реалізації задуму [5].

Друга характеристика реалізації холистичного концепту в процесі формування мовно-комунікативної компетентності вчителя передбачає включення. По суті, це застосування у реалізації освітніх компонентів програми широкого спектру навчальних підходів для людей з різними потребами. Зокрема, в заявленій ОПП

“Освітологія” зазначено, що навчальний процес спирається на використання інноваційних технологій, застосування широкого спектру комунікативних прийомів вербальних і невербальних кодів у науково-педагогічній взаємодії учасників освітнього процесу [8]. Унікальність цієї ОПП прослідковується в дотриманні не лише студентоцентрованого підходу, але й трансдисциплінарного навчання і забезпеченні підтримки здобувачів у розробленні і реалізації індивідуальної освітньої траєкторії успіху через власне включення до роботи в наукових школах університету, ініціативи та івенти на рівні діяльності університету в напрямі інтернаціоналізації освіти [сайт кафедри].

Запропонований у ОПП “Освітологія” спектр форм навчання і викладання свідчить про зорієнтованість на формування і використання в новій ситуації мовно-комунікативної компетентності (ЗК5, ЗК6, СК12, СК13, СК21, СК22) [6; 8], зокрема: “ініціативного самонавчання на засадах корпоративної співпраці, з елементами дуального навчання” [там само]. Включенню як значимому моменту реалізації холистичного концепту мовно-комунікативної компетентності сприяють практичні заняття з використанням ІКТ, ресурсів дистанційної освіти на платформі MOODLE, навчальні проекти, тренінги. Ці форми дають можливість здобувачам реалізувати індивідуальну програму самореалізації.

Сучасний учитель повинен не лише технологічно грамотно застосувати мовно-комунікативні компетентності, допомагати своїм учням набути досвіду використання їх для успішної співпраці, розв’язування проблемних завдань у процесі навчання упродовж життя. Для цього в структурі освітнього процесу відповідна група компетентностей прослідковується у таких компонентах.

Перший компонент: розуміння ролі мовно-комунікативних компетентностей у забезпеченні якості освіти. Він передбачає ознайомлення учасників освітнього процесу під час опанування ОК “Філософія освіти”, “Продуктивна педагогіка”, “Актуальні зарубіжні та вітчизняні освітні концепції”, з векторами освітньої політики, виявлення причинново-наслідкових зв’язків, формування педагогічного оптимізму (робота на випередження, позитивне сприйняття трансформаційних процесів, що відбуваються в освіті, педагогічних науках. Це дасть змогу демонструвати розуміння і конструктивні дії в опануванні нових знань. Зі свого боку, конструктивна педагогічна діяльність слугує базисом прояву ініціатив в інноваційній освітній

діяльності здобувачів, представників громади, стейкхолдерів, інших зацікавлених в якості освіти осіб.

Наступним компонентом у структурі мовно-комунікативних компетентностей учителя є базові елементи змісту навчальних програм і систем оцінювання. Так, якість освіти залежить від чіткого визначення загальних і предметних / фахових компетентностей, які забезпечать достатній рівень конструктиву у взаємодії вчителя з людьми, роботі у команді, донесення інформації іншим зрозуміло, достовірно, вичерпно і однозначно [1]. Тому цей компонент виразно прослідковується у розробленні відповідного змісту освітньої програми з опорою на чіткі, визначені в логічній послідовності, вимірювані, ревалентні запити працедавців та очікувані результатами навчання. Важливим моментом, на наш погляд, є уведення у зміст освітніх програм компетентностей і програмних результатів, які спрямовані на формування вмінь вчитися упродовж життя, умінь громадянина суспільства знань.

Синтезуючим моментом в холистичному підході є рівновага у значенні розпізнавання та підтримки когнітивного компоненту навчально-пізнавальної і науково-дослідницької діяльності здобувачів. На цьому етапі розроблення ОПП цикл дисциплін загальної підготовки, дисципліни вільного вибору зорієнтовані саме на формування осмисленого розуміння учителями суті і специфіки інноваційних педагогічних технологій, формуванням комплексу умінь і навичок, застосуванням їх у структурі власної професійної діяльності. Тому в освітній програмі Освітологія передбачено низку інтеракцій. Зокрема:

А. Організація педагогічних практик з огляду на групи мовно-комунікативних компетентностей. Наскрізні навчальні програми виробничих, навчальних практик містять комплекс заходів, спрямованих на використання ІКТ, розв’язання комплексних завдань у тандемі заклад освіти – організація, структура виробничого спрямування, види і форми самоосвітньої роботи, просвітницькі стартапи, популяризація актуального досвіду залученості здобувачів до наукових шкіл, які утворені науково-педагогічними працівниками з групи забезпечення.

В. Створення умов для освоєння технічних і програмних засобів інформаційно-комунікаційних технологій через використання базових інструментів і застосунків, функціонування освітньої платформи онлайн навчання, дидактичного потенціалу складних інструментів.

С. Оновлення управління освітнім процесом, що, власне, передбачає використання ефективних практик адміністрування і самоврядування у

традиційних формах навчальної роботи, підтримка ініціатив створення груп співпраці на міждисциплінарному, міжгалузевому рівнях, перетворення закладу освіти на організацію, яка навчає, здійснює комплексно систему заходів з підвищення кваліфікації, неформальної, інформальної освіти.

Д. Програми професійного розвитку здобувачів, які опановують ОПП Освітологія за індивідуальним графіком, передбачають використання мовно-комунікативних компетентностей у процесі заходів відновлювального чи підтримувального навчання, поширення практик комунікативного менеджменту, ініціативи супервізорів, коучів і менторів в організації допомоги і наставництва з боку стейкхолдерів, інших зацікавлених осіб.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи викладене у статті, зазначимо, майстерне опанування мовно-комунікативними компетентностями сприятиме піднесенню іміджу учителя як майстра учіння, представника соціальної еліти. Актуалізація холистичного підходу в процесі реалізації освітньо-професійних програм, галузь знань – освітні, педагогічні науки, передбачає врахування у програмних результатах навчання раціонального осмислення духовної і матеріальної діяльності ресурсами мовних і немовних кодів, цінностей.

Априорно мовно-комунікативні компетентності є базисом самореалізації сучасного учителя у процесі творення відкритої системи неперервного професійного зростання особистості упродовж життя та вибудовування відповідно життєвих пріоритетів на цьому шляху. Розроблення і реалізація структур таких відкритих систем є перспективною подальшою науковою, теоретичною і методичною розвідкою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Explaining the European Qualifications Framework for Lifelong Learning. URL: https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eaceqf/files/brochexp_en.pdf
2. Всеукраїнський форум “Україна 30. Освіта і наука” 31.05.2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vseukrayinskij-forum-ukrayina-30-osvita-i-nauka-sergij-shkarlet-prezentuvav-koncepciyu-prezidentskogo-universitetu>
3. Гоцинець І. Соціальні мережі як додатковий інструмент формування іншомовної інформаційно-комунікативної компетентності студентів. *Молодь і ринок*. № 4/190 (2021). DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.236349>
4. Дмитренко Г., Помиткін Е., Головач Н. Формування здатних до самореалізації здобувачів освіти в умовах глобалізованого світу. *Молодь і ринок*. 2020. №1/180. С. 12–18.
5. Зеленська Л. Д., Ворожбіт-Горбатюк В. В. Алгоритм моніторингу запитів цільової аудиторії магістерських програм спеціальності “Освітні,

педагогічні науки”. *Абітурієнтське середовище періоду глокалізації: шляхи формування та тенденції розвитку*: Матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12 лют. 2021 р. Харків: Вид-во НУА, 2021. С.78–81.

6. Кафедра освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди. URL: <https://www.kaf-pedagogy-hnpu.com/>

7. Миллер Д. Холистическое образование. Первое сентября. *Первая тетрадь. Политика образования*. URL: <http://ps.1september.ru/article.php?ID=200205007>

8. Освітньо-професійна програма “Освітологія”. URL: http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osv%D1%96tn%D1%96_programi/Osvitni_programu_magistr/2021_rik/Osvitologiya.pdf

REFERENCES

1. Explaining the European Qualifications Framework for Lifelong Learning (2021). Available at: https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eaceqf/files/brochexp_en.pdf [in English].
2. Vseukrainskyi forum “Ukraine 30. Osvita i nauka” 31.05.2021. [All-Ukrainian Forum “Ukraine 30. Education and Science”. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/vseukrayinskij-forum-ukrayina-30-osvita-i-nauka-sergij-shkarlet-prezentuvav-koncepciyu-prezidentskogo-universitetu>] [in Ukrainian].
3. Hotsynets, I. (2021). Sotsialni merezhi yak dodatkovyi instrument formuvannia inshomovnoi informatsiino-komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv [Social networking sites as an additional means for formation of foreign language information and communicative competence of students]. *Youth & market*. No. 4/190 (2021). DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.236349> [in Ukrainian].
4. Dmytrenko, H., Pomytkin, E. & Holovach, N. (2020). Formuvannia zdatnykh do samorealizatsii zdobuvachiv osvity v umovakh hlobalizovanoho svitu [Formation of self-fulfilling students in a globalized world]. *Youth & market*. No.1/180. pp. 12–18. [in Ukrainian].
5. Zelenska, L. D. & Vorozhbit-Horbatyuk, V. V. (2021). Alhorytm monitorynhu zapytyv tsilovoi audytorii mahisterskykh prohram spetsialnosti “Osvitni, pedahohichni nauky” [Algorithm for monitoring the requests of the target audience of master’s programs in “Educational, pedagogical sciences”]. *The entrant environment of the globalization period: ways of formation and development trends*. Kharkiv, pp.78–81. [in Ukrainian].
6. Kafedra osvitolohii ta innovatsiinoi pedahohiky KhNPU imeni H.S. Skovorody (2021) [Education and Innovative Pedagogy Department, Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University]. Available at: <https://www.kaf-pedagogy-hnpu.com/> [in Ukrainian].
7. Miller, D. (2001). Holisticheskoe obrazovanie [Holistic education]. The first of September. First notebook. Education policy. Available at: <https://ps.1sept.ru/article.php?ID=200205007> [in Russian].
8. Osvitno-profesiina prohrama “Osvitlohiiia” [Educational and professional program “Education”]. Available at: http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osv%D1%96tn%D1%96_programi/Osvitni_programu_magistr/2021_rik/Osvitologiya.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.08.2021

UDC 378.193

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243943>

Nataliia Kalashnik, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Ukrainian Studies Department,
Vinnytsya Mykola Pyrohov National Medical University

Iryna Shastko, Ph.D. (Psychology), Associate Professor of the Social Sciences Department,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Evelina Lenha, Ph.D. (Biochemistry), Assistant Professor of Department of Bioorganic and
Biological Chemistry and Clinical Biochemistry Bucovinian State Medical University

Nataliia Logutina, Ph.D. (Pedagogy), lecturer of the Department of Foreign Languages with Latin
Course and Medical Terminology National Pirogov Memorial Medical University

REALIZATION OF EDUCATIONAL POTENTIAL OF STUDENTS WITH INCLUSIVE AND SPECIAL FORMS OF EDUCATION TAKING INTO ACCOUNT PSYCHOPHYSICAL AND MENTAL ADAPTATION

The article emphasizes that for effective educational and training work among students need to take into account their cultural, religious and psychological characteristics, emphasizing the psychology of communication and ethics of behavior, socio-psychological aspects of personality formation.

It is noted that one of the important prerequisites for ensuring the effectiveness of the educational process is to take into account the peculiarities of students' adaptation to the socio-psychological environment in the conditions of HEI. After all, students must not only learn to effectively organize their educational activities at the university, but also go through a complex process of adaptation and adaptation in a new socio-psychological environment, acquire skills of professional communication, master the disciplines of the specialty.

The study found that the most complex and individualized is psychological adaptation. According to research, this aspect of social adaptation is one of the main ones. The authors came to the conclusion that "the creation of appropriate psychological and pedagogical conditions for the adaptation of students to educational activities helps to prevent negative phenomena in their psyche". Conversely, unfavorable conditions of students lead to a violation of their mental balance, inhibition of the active process in the central nervous system which is manifested by suppression of excitation or its complete cessation in response to stimuli and, as a result, partial or complete loss of motivation for further study.

Keywords: higher education; adaptation; professional adaptation; professional activity; professional training of a specialist; pedagogical assessment; socio-psychological environment.

Ref. 12.

Наталія Калашнік, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри українознавства
Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова

Ірина Шастко, кандидат психологічних наук, доцент кафедри суспільних наук
Івано-Франківського національного технічного університету нафти та газу

Евеліна Ленга, кандидат біологічних наук, асистент кафедри
біоорганічної і біологічної хімії та клінічної біохімії
Буковинського державного медичного університету

Наталія Логутіна, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри іноземних мов з курсом
латинської мови та медичної термінології
Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова

РЕАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ З ІНКЛЮЗИВНОЮ ТА СПЕЦІАЛЬНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ З УРАХУВАННЯМ ПСИХОФІЗИЧНОЇ ТА ПСИХІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ

У статті акцентується увага на тому що, для проведення ефективної виховної і навчальної роботи серед студентів потрібно враховувати їх культурні, релігійні та психологічні особливості, акцентуючи увагу на психології спілкування та етиці поведінки, соціально-психологічні аспекти формування особистості.

Зазначено, що однією з важливих передумов забезпечення ефективності навчально-освітнього процесу є врахування особливостей адаптації студентів до соціально-психологічного середовища в умовах ЗВО. Адже студенти повинні не лише навчитися ефективно організовувати свій навчальний процес в університеті,

REALIZATION OF EDUCATIONAL POTENTIAL OF STUDENTS WITH INCLUSIVE AND SPECIAL FORMS OF EDUCATION TAKING INTO ACCOUNT PSYCHOPHYSICAL AND MENTAL ADAPTATION

але й пройти складний процес пристосування й адаптації в новому соціально-психологічному середовищі, набутти навиків професійного спілкування, засвоїти дисципліни за фахом.

Ключові слова: вища освіта; адаптація; професійна адаптація; професійна діяльність; професійна підготовка спеціаліста; педагогічне оцінювання; соціально-психологічне середовище.

Introduction. The current stage of development of society requires the system of higher education to train highly qualified specialists with deep knowledge of methods of search, processing, systematization and practical application of information, knowledge of a foreign language. The main function of modern education is the socialization of the individual as ensuring the entry of the individual into society, the transformation of social experience in joint activities and communication, resulting in the formation of its social status. One of the problems of the second half of the XIX century in higher education became especially important psychological and psychophysiological aspects of student fatigue during the educational process. The greatest harm that can affect a student is constant stress, nervous tension, which can lead to a variety of neuropsychiatric disorders. The causes of nervous diseases include excessive mental load, inability to cope with the training material. However, underloading is just as bad as overloading: both excess and lack of information can be a source of neurosis. Thus, one of the most important tasks of high school is to maintain and strengthen mental health.

A. Makarenko, S. Myropolsky, P. Yurkevych, L. Vynnychuk, N. Kotsur, T. Honcharenko and others dealt with the issues of discipline in education as the basis for maintaining mental health.

Higher education with its highly professional staff is a functioning system of education with constant improvement of organizational, informational, educational and methodological support. In working with students with an inclusive and special form of education, practical psychologists and social educators who provide direct assistance and support in the implementation of educational potential are a central link in the training of future professionals. Of great importance for successful social pedagogical activity and work of teacher and student is individualization of learning, analysis of social practice and social sphere, use of different methods, development of scientific programs, publication of scientific reports, books and articles on social work belongs to the teacher.

Of great importance for successful social pedagogical activity and work of teacher and student is individualization of learning, analysis of social practice and social sphere, use of different methods, development of scientific programs, publication of scientific reports, books and articles on social work belongs to the teacher. The nature of the teacher-

student relationship is paramount in the development of mental health.

Thus, the friendliness of the teacher, timely words of encouragement and praise, fair, though strict assessment, a favorable attitude to the student form what is called the psychological climate in the group, creating a positive emotional one that promotes better learning. Positive emotions stimulate the heart, resulting in increased blood flow to the brain, which improves the nutrition of brain tissue. Friendly attitude of the teacher is a condition of effective educational influence in the educational process. Education for students is a guideline in self-organization and self-control over the quality of mastering professional activities. The transition to a new social environment is accompanied by the tension of adaptation mechanisms, and in some cases there is an overload. The complexity of the organization of educational work is a kind of design of the individual, taking into account the psychophysical and mental professional adaptation in the educational process with the coordination of requirements. The result of the adaptation period is a change in the usual formation of new stereotypes and the inclusion of the individual in the new environment [8, 10]. The complexity of the teacher's work is that he must provide a kind of personality design, to form high professional qualities of the specialist together with universal traits: conscience, honor, pride in their own success, humanity, kindness, taking into account their cultural, religious and psychological characteristics, emphasizing the psychology of communication and ethics of behavior, socio-psychological aspects of personality formation. The teacher's activity with students should be aimed at: formation of culture and professional qualities of a modern specialist; acquisition by the group of students of modern experience of inheriting the spiritual heritage of the Ukrainian people; involvement of students in scientific work, conducting national-cultural, educational and organizational-pedagogical work among young people; formation of historical memory, national consciousness, dignity and clear civic position of the student; assistance to students in mastering a new intellectual vision of the world and their place in it, the development of individual abilities, their full implementation in various activities; constant cooperation, co-creation with student assets and student self-government bodies, youth creative associations, movements, as well as organization of life of academic groups, development of initiative,

creativity, independence, acquisition of organizational knowledge, skills and abilities; active involvement of students in the management of the educational process by transferring real rights and powers in solving various problems of life, creating a healthy moral and psychological climate in the academic group; conducting educational work with students living in dormitories, promoting the organization of their healthy lifestyle, solving housing problems; constant psychological and pedagogical diagnostics of the level of intellectual development and moral education of students; attending classroom or individual group classes; making proposals to improve the work of the department; involvement of students' parents in the educational process; encouraging student youth to actively counteract the manifestations of immorality, spirituality. It is known that the unformed life priorities of young people at the level of consciousness and behavior makes this category of population vulnerable to various influences from society, social environment due to insufficiency and incompleteness of the process of formation and strengthening of consciousness, due to the complexity of personality development. But it is worth remembering that the upbringing of young people depends not only on the teacher, but largely under the influence of circumstances and factors such as the state, society, family, media, religion and others [7, 61].

Adaptation from a general biological point of view is the ability of a living organism to adapt to changing environmental conditions, developed during evolutionary development [5], it is of great importance for humans because it allows not only to withstand significant environmental changes, but also to rebuild their physiological functions and behavioral actions in accordance with these changes.

As noted by some authors, [3] socially conditioned elements of the environment (hard work, its irrational regime, working area conditions, housing, food, material security, level of education and culture, socio-legal status), as well as natural factors affect on the driving forces of health, can increase or decrease its level. As a rule, the transition to a new social environment is accompanied by the tension of adaptation mechanisms, and in some cases there is an overload and breaking [8]. According to domestic experience, "the period of full socio-cultural adaptation in Ukraine from the beginning of training lasts 1–1,5 years". The current lever for educating ethical norms in future professionals belongs to curators who conduct individual and group discussions and recommendations on success, personal affairs, life problems, health and health care, youth, life and leisure. The success of such conversations happens

when there is cooperation and mutual understanding between the curator and the students. The teacher's ability to work interestingly with students increases his authority in the team.

To manage the process of student development in educational activities, the teacher must know the driving forces of this process. Although these issues are the subject of psychology, but it is their psychological essence is taken into account by didactics in the organization of educational work [6].

Analysis of scientific sources and publications.

One of the main principles of organizing the education of students in higher education is the formation of positive motivation in the study of basic theoretical disciplines. Here the direction of students on practical application of the acquired theoretical knowledge in the future acquires special value. General pedagogical aspects of training future specialists were studied by V. Andrushchenko, G. Vasyanovych, R. Gurevich, I. Zyazyun, M. Kademiya, A. Kolomiets, V. Kremen, O. Matyash, V. Shtyfurak, V. Shakhov and others; ways of creative professional development of the future specialist's personality – O. Akimova, N. Kichuk, O. Kobernyk, O. Kutsevol, S. Sysoeva, G. Tarasenko; V. Mulyar considered the self-realization of the individual as a social problem; M. Sadova psychological components of the potential of self-realization of the individual; G. Milchevska psychological and pedagogical approaches to the study of the problem of personal self-realization of an older adolescent; N. Pilipenko psychological features of self-realization of the personality in the conditions of professional crisis, etc.

Socio-hygienic and treatment-and-prophylactic value of motor activity of man was studied by M. Amosov, J. Benedt, experimental and applied researches of efficiency of methods of a improving direction were carried out by L. Ivashchenko, S. Dushanin, scientific positions on the system approach in development and self-development of the person I. Bekh, M. Boryshovsky, O. Skrypchenko, the specifics of the formation of physical culture in them as one of the means of self – realization and self – improvement T. Apanasenko, N. Androschuk, O. Kushch, the formation of a healthy lifestyle V. Bashkov, Y. Korop, V. Makhov, I. Muravov.

The purpose of training in HEI is to prepare for those activities that should be used after graduation. Thus, this approach makes it possible to approach the purpose of education, including professional training, from the real life tasks, for which the specialist is trained (N. Talizina, N. Pechenyuk, L. Khokhlovsky). As N. Talizina notes, "the quality of professional training of specialists of any profile depends on the degree of validity of the three main nodes: the purpose

of training (why teach), the content of training (why teach) and the principles of organization of the educational process (how to teach). "For students, training is a guideline in self-organization and self-control over the quality of professional mastery. An effective stimulus for student activity is pedagogical assessment, because success in learning is the only source of inner strength that generates energy to overcome difficulties, the desire to learn".

Psychologist B. Ananiev identified two functions of teacher evaluation:

- orienting, which affects the mental work, promotes awareness of the process of this work and understanding of their own knowledge;
- stimulating, which affects the volitional sphere through the experience of success or failure [6].

The influence of assessment on educational activity is discussed in many studies by V. Sukhomlynsky, Sh. Amonashvili and others. Psychologists and educators are unanimous in the fact that the assessment-score is only one of the means of motivation, it should not displace the more important and long-term incentives for active and conscientious learning. Taking care of the ethical impact of the assessment, the teacher seeks to understand its fairness, otherwise the best intentions may lead to the opposite result. Thus, it is important to analyze and evaluate not only the results but also the procedural side of the educational work (in what way it was performed). In the assessment thus, the rationality of activity, the level of cognitive independence should be taken into account.

To ensure the effectiveness of the educational process, an important prerequisite is to take into account the peculiarities of students' adaptation to the socio-psychological environment in the university. It is clear that the teacher must take into account the problems of initial adaptation when working with students.

The organization of cooperation between teacher and student will be considered optimal when educational efforts reach pedagogical resonance, in educational influences will correspond to the tasks and content of self-education. In order to create such requirements, it is necessary to know what educational ideals teachers are guided by, what human values they are guided by. However, support should not turn into indulgence. It is important that all rules and requirements are clearly communicated to each student in an accessible clear form and are the same for the whole university; otherwise, students may perceive indulgence as the norm, and demanding teachers will be considered biased [4].

At the next stage of adaptation, students already have certain skills in organizing their studies and life,

have the skills of effective communication in the university environment, as well as social norms and beliefs. It would be useful to use foreign experience, because, for example, in US and German universities, any student or researcher receives a special set of directories that contain the necessary information on all aspects of education, internship and life, medical services, personal safety and features interpersonal relationships in American society [1].

Research scientific material. The study of the history of Ukraine and several elective courses for example, such as "Modern problems of intelligence and intelligence in society", the study of psychology and pedagogy in the sections "students as a social group", "psychology" are aimed at implementing the direction of socio-psychological adaptation in the university communication and ethics of behavior, "The influence of the Internet: socio-psychological aspects of the formation of the information society", etc. However, the main factor of influence is undoubtedly informal communication with people in informal circumstances, as well as information that constantly comes from the media (television, press, radio, etc.). Thus, it can be argued that a well-organized educational work, taking into account the psychophysical and mental professional adaptation can significantly contribute to the elimination of certain propaganda in the education system.

The most complex and individualized is psychological adaptation. According to research, this aspect of social adaptation is one of the main ones. Due to the lack of space, in a concise thesis, we note that "the creation of appropriate psychological and pedagogical conditions for the adaptation of the student to educational activities helps to prevent negative phenomena in their psyche" [11].

Numerous scientific studies convincingly demonstrate the fact that human health, and accordingly a number of its criteria, should be considered as a dynamic system that is constantly changing due to constant changes in the environment due to changes in the functioning of individual organs and systems and the corresponding stress of the body's regulatory mechanisms [2, 10]. Moreover, in the process of maintaining adequate relations in the system "man-environment", during which can change the internal state of man and the parameters of the environment, the crucial role is played by such types of adaptation as mental, psychophysiological and socio-psychological adaptation [7].

Socio-economic adaptation is related on the one hand to the level of material security, and on the other hand – the possibility (or, conversely, its absence) in the realization of potential capabilities.

Professional adaptation is a purposeful systemic

reaction of the organism, which determines the active adaptation of a person to the content and working conditions. The success of professional adaptation is considered to be one of the main criteria for the correct choice of the acquired profession and the level of professional suitability and an indicator of the degree of professional training, professional orientation in general [9].

Results of the scientific research. Modeling of a new educational space in terms of psychophysical and mental professional adaptation was carried out taking into account the following principles of work with information and communication technologies: the student is defined as an active subject of study; the student is focused on self-education and self-development; reliance on subjective experience, taking into account its individual mental and psychophysical features in the development, organization and implementation of learning technologies; taking into account the psychological features of the functioning of the system “student – technical means of learning – learning environment”. The results of complex scientific research allow to identify the leading features of psychophysiological and mental professional adaptation of students that need to be taken into account at the undergraduate stage of higher education. The data of studying the peculiarities of dynamic changes on the part of leading psychophysiological functions and personality traits of girls and boys testify to the presence of significant prognostic differences between the characteristics of the functional state of students, which requires search, justification and introduction to the educational process, adaptive resources of the student’s body.

The organization of a new educational space taking into account psychophysical and mental professional adaptation allowed us to:

- to form not only cognitive, but also professional motives, interests;
  - to bring up systematic thinking in the specialty, including a holistic understanding not only of nature and society, but also of oneself, one’s place in the world;
  - to give a holistic view of professional activity;
  - to teach collective mental work;
  - to form social skills and communication skills.
- Individual and joint perception of the decision;
- to bring up the responsible attitude to business, attitudes of professional collective, a society as a whole;
  - master the methods of modeling, including social design.

However, the implementation of positive social adaptation of students requires a coordinated effort of all levels of government, higher education and health care.

Conclusions. The social orientation of the educational process is provided by the socially-oriented communicative interaction of the teacher with the students. For such interaction to be effective, the teacher needs to be a reference person. This means that students not only receive certain information from him, but also learn its assessment from a public standpoint. If the teacher is an undecided citizen, a civic-passive, it will negatively affect the development of students’ civic worldview. The teacher has no moral right to teach students those qualities of a citizen which he does not possess.

The general purpose of the educational process is to form the priority of universal values, human development as a person and the highest value of society, development of its talents and abilities, education of high moral qualities, formation of a citizen ready for conscious social choice (from the Law of Ukraine “On Education”) [1].

Further study of the educational potential of students with inclusive and special forms of education requires consideration of the following issues:

- Social health of students with inclusive and special form of education as a strategic problem;
- Health factors of students with inclusive and special forms of education;
- Occupational stress. Emotional burnout syndrome;
- Professional longevity;
- Psychological methods of restoring and maintaining occupational health;
- Self-healing psychotechnologies.

The above scientific problems should be covered in the development of courses and guidelines for the educational potential of students with inclusive and special forms of education, such as “Occupational health for future professionals with inclusive and special forms of education”, “Fundamentals of professional self-rehabilitation”, “Psychological methods of restoring and maintaining the professional health of students with inclusive and special forms of education”, which is a prospect for further research in this sphere of scientific investigations.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alba Richard D., Handl Johann, Müller Walter (1994). Ethnic uniqueness in the German education system. In: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. pp. 209–237.
2. Бердник О.А. Чувствительность организма к факторам окружающей среды. *Довкілля та здоров’я*. 2000. №1. С.38–41.
3. Blight J.G. Trends in medical education. *Eur.J.Dent*. 1998. V. 2, No. 1. pp. 2–7.
4. Craig Storti Culture Matters: The Peace Corps

Cross-Cultural Work Book. Washington: Peace Corps, 1999. pp. 102–107.

5. Вільна енциклопедія. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Адаптація>

6. Калашнік Н.В., Голярдик Н.А. Організація навчально-виховної роботи студентів з урахуванням психофізичної та психічної професійної адаптації. Іноземні мови у вищій освіті: лінгвістичні, психолого-педагогічні та методичні перспективи. *Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2021. 320 с.

7. Калашнік Н. В. Особливості освітньо-виховної роботи з іноземними студентами у вищих медичних навчальних закладах України. Вип. 1(83), 2016, Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: педагогічні науки. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/21937/1/12.pdf>

8. Калашнік Н. В., Логутина Н.В., Барус М.М. Науковий гурток як вид креативної діяльності в духовно інтелектуальному вихованні та навчанні студентської молоді. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Вип. 3 (102), 2020. с. 45–55.

9. Коробчанський В.О. Гігієнічна характеристика системогенез професійної діяльності та адаптації підлітків які освоюють різні професії в ПТУ: автор. дис... д-ра мед. наук. Харківського державного медичного університету. Київ, 1998. 35 с.

10. Коцур Н. Роль школи в охороні психічного здоров'я учнів. *Початкова школа*. 1997. №3. С.60–62.

11. Навакатикян А.О., Крыжановская В.В., Кальниш В.В. Физиология и гигиена умственного труда. Киев, 1987. 152с.

12. Физиология. Підручник. Під ред. В.Г.Шевчук, В.М.Мороз та ін. Вінниця, 2012. 448 с.

REFERENCES

1. Alba, Richard D., Handl, Johann, Müller, Walter (1994). Ethnic uniqueness in the German education system. In: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* [In: Kolner journal for sociology and social psychology]. pp. 209–237. [in German].

2. Berdnik, O.A. (2000). Chuvstvitelnost organizma k faktorom okruzhayushchey sredy [Sensitivity of the organism to environmental factors]. *Environment and health*. No.1. pp.38–41. [in Russian].

3. Blight, J.G. (1998). Trends in medical education. *Eur.J.Dent*. Vol. 2, No. 1. pp. 2–7. [in English].

4. Craig Storti Culture Matters: The Peace Corps Cross-Cultural Work Book. Washington: Peace Corps, 1999. pp. 102–107. [in English].

5. Vilna entsyklopediia. Vikipediia [Wikipedia]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].

6. Kalashnik, N.V. & Goliardyk, N.A. (2021). Orhanizatsiia navchalno-vykhovnoi roboty studentiv z urakhuvanniam psykhofizychnoi ta psykhichnoi profesiinoi adaptatsii [Organization of students' educational work taking into account psychophysical and mental professional adaptation]. *Inozemni movy u vyshchii osviti: lnhvistychni, psykhohohopedahohichni ta metodychni perspektyvy. Materialy V Vseukrainskoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii* – Foreign languages in higher education: linguistic, psychological and pedagogical perspectives. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference. National Law University named after Yaroslav Mydryu. Kharkiv Yaroslav Mydryu National University. 320 p. [in Ukrainian].

7. Kalashnik, N. V. (2016). Osoblyvosti osvitno-vykhovnoi roboty z inozemnyimi studentamy u vyshchikh medychnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [The Peculiarities of Educational Work with International Students at Higher Medical Educational Institutions of Ukraine]. *Zhytomyr Ivan Franko State university journal. Pedagogical sciences*, issue 1(83). Available at: <http://eprints.zu.edu.ua/21937/1/12.pdf> [in Ukrainian].

8. Kalashnik, N., Logutina, N. & Barus, M. (2020). Naukovyi hurtok yak vyd kreatyvnoi diialnosti v dukhovno intelektualnomu vykhovanni ta navchanni studentskoi molodi [Scientific selective as a type of creative activity in spiritual and intellectual education and training of students]. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*. Vol. 3(102). pp.45–55. [in Ukrainian].

9. Korobchansky, V.O. (1998). Hihienichna kharakterystyka systemohenez profesiinoi diialnosti ta adaptatsii pidlitkiv yaki osvouiuit rizni profesii v PTU [Hygienic characteristics of the systemogenesis of professional activity and adaptation of adolescents. Who master various professions in vocational schools]. Doctor's thesis. Kyiv, 35 p. [in Ukrainian].

10. Kotsur, N. (1997). Rol shkoly v okhoroni psykhichnoho zdorovia uchniv [The role of school in the protection of mental health of students]. *Primary school*. No. 3. pp. 60–62. [in Ukrainian].

11. Navakatikyan, A.O., Kryzhanovskaya, V.V. & Kalnish, V.V. (1987). Fiziologiya i gigiena umstvennogo truda [Physiology and hygiene of mental work]. Kyiv, 152 p. [in Russian].

12. Fiziolohiia (2012). [Physiology]. *Textbook*. (Ed.). V.G. Shevchuk & V. M. Moroz (and others). Vinnytsia, 448 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.08.2021

УДК 378.22.015

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243953>

Ольга Троценко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Наталія Пилячик, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології, заступник декана факультету іноземних мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗВО

Стаття присвячена проблемі розвитку емоційного інтелекту (EI) майбутніх учителів на заняттях англійської мови в закладі вищої освіти. Концепція EI уможливує правильне тлумачення ситуації і вплив на неї; інтуїтивно вловлювати те, чого хочуть і потребують інші люди; набувати знання про сильні і слабкі риси людського характеру; ніколи не піддаватися стресу й не втрачати особисту привабливість. Це особливо важливо в педагогічній професії, зокрема, у вимірі професійної іншомовної освіти. У ЗВО заняття англійської мови дають можливість розвивати EI студентів. Зроблено висновок, що EI відіграє ключову роль у формуванні мовних навичок і мовленнєвих умінь у процесі вивчення англійської мови, унаслідок чого поліпшується загалом якість її навчання. Наведено приклади розвитку EI в майбутніх учителів у процесі практичної діяльності (під час викладання англійської мови, організації педагогічної практики) у ЗВО.

Ключові слова: емоційний інтелект; майбутні вчителі англійської мови; іноземна мова; студенти; комунікація.

Лит. 12.

Olga Trotsenko, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the English Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Nataliia Pyliachyk, Ph.D.(Philology), Associate Professor of the English Philology Department, Deputy Dean of the Foreign Languages Faculty,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

DEVELOPMENT OF FUTURE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS' EMOTIONAL INTELLIGENCE IN ENGLISH LESSONS IN THE UNIVERSITY

The article is devoted to the problem of the development of future teachers' emotional intelligence in English lessons in the university. It is stated that in the sphere of contemporary foreign and Ukrainian pedagogical science authors actively discuss questions concerning forming of emotional intelligence (EI) which is the integral part of a future specialists' competency. The most academic version of the term Emotional Intelligence is perceiving it as a future specialist's integral characteristics which are revealed in the ability not only to understand but also to control and regulate both one's own and other people's emotions, also to use emotions in different activities and communication. The conception of EI enables correct understanding of the situation and usage of appropriate influence on it; intuitively feel other people's wishes and needs; obtain the knowledge of strong and weak sides of a human's character; never let stress overwhelm a person and keep personal attractiveness. These aspects are extremely important in a pedagogical sphere, especially in the field of professional foreign language education, as nowadays the questions concerning English language learning became very actual, and the aim of its learning is to help a young person to find his/her personality through a different culture, widen his/her mental outlook, become self-confident and obtain confidence in the professional sphere, effectively cooperate with people from different countries and of different nationalities. In the university English language lessons enable students to develop their EI by means of using different communicative situations as emotional intelligence is one of the components of successful communication and is developed only in this process. It is concluded that EI plays the key role in the forming of speech habits and linguistic skills in the process of English language learning, as a result there improves the quality of English language learning. There were presented the examples of the development of future teachers' EI in the process of their practical activity (in the process of English language teaching, organizing of pedagogical practice at school) in the university. It was proved that future English language teachers' EI is developed most effectively in the process of their communication.

Keywords: emotional intelligence; future English language teachers; foreign language; students; communication.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток шкільної та вищої освіти, активне впровадження освітніх інновацій у закладах освіти України, підвищення інтенсивності використання інформаційних технологій у численних сферах суспільного життя разом із розширенням можливостей в отриманні знань та якості комунікацій, що особливо

актуалізувалося за умов дистанційного навчання, спричиненого поширенням пандемії, ставлять на порядок денний складні запитання до фахівців освітньої галузі, зокрема, і щодо організації, функціонування, супроводу навчання майбутніх педагогів за швидкоплинних умов глобалізації. Сьогодні саме поведінка й емоційні сторони особистості вважаються тим вирішальним чинником ефективного функціонування особи і на місці її праці, і на місці навчання, і в особистому житті, позаяк хороші взаємини і співпраця є ключем до успіху в кожній ділянці людської діяльності.

Невипадково в сучасній зарубіжній та українській педагогічній науці автори активно порушують питання формування емоційного інтелекту (EI) як невід'ємної компетенції майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень. Учені виявляють велике зацікавлення проблемами емоційного інтелекту, розкриття науково-теоретичних засад розвитку EI, зокрема, у фахівців гуманітарних професій (О. Верітова, В. Димань, В. Зарицька, М. Журавльова, О. Нечипорук, Б. Савчук та ін.), увиразнюють ключові ознаки, що доводять правомірність виокремлення EI в окремий вид (В. Зарицька) та ін.

Мета статті – проаналізувати проблему формування емоційного інтелекту майбутніх учителів на заняттях іноземної мови у ЗВО.

Вклад основного матеріалу. У науці є різні концепції EI, до прикладу, Р. Бар-Он; Т. Бредберрі; Дж. Майер, П. Салоуей та Д. Карузо; К. Петрідес та А. Фернем та ін.) [7; 8; 9]. Найбільш академічною версією визначення EI є розуміння його як інтегральної властивості майбутнього фахівця, що виявляється у здатності не тільки розуміти, а й контролювати та регулювати власні емоції й емоції інших людей, а також використовувати емоції у діяльності та спілкуванні. Утім, попри загальну термінологію, учені по-різному визначають суть феномену EI. Аналізуючи відсутність прямої залежності успішності людей від коефіцієнта розумового розвитку (IQ), авторитетний американський дослідник Д. Гоулман ще 1995 р. зазначав, що важливим чинником, який не враховується, і який має істотний вплив на всі сфери життєдіяльності людини, є здібності (їх учений називає “емоційним інтелектом” [4, 10]. Отже, EI передбачає самоконтроль, завзяття і наполегливість, а також уміння мотивувати власні дії [1; 3].

На цьому зосереджені концептуальні ідеї світових форумів у Давосі, де представники інтелектуальної, політичної та фінансової еліти

обговорюють гострі проблеми сучасного світу, визначають основні орієнтири його розвитку. Так, до прикладу, Всесвітній економічний форум у Давосі (2016) [12] репрезентував результати дослідження щодо визначення на основі 35 базових навичок (skills) найбільш затребуваних у XXI ст. компетенцій, з-поміж яких – комплексне розв'язання проблем (Complex problem solving); критичне мислення (Critical thinking); творчість, креативність (Creativity); координація з іншими (Coordinating with others); судження та ухвалення рішень (Judgment and decision-making); орієнтація на послуги (Service orientation); переговори (Negotiation); емоційний інтелект (Emotional Intelligence); когнітивна гнучкість (Cognitive flexibility) [10]. За висновком форуму, формування цих умінь має стати компасом для розвитку освітньої політики і навчання в усіх країнах світу [12].

Концепція EI, яка розглядається як альтернатива концепції традиційного інтелекту, уможливило правильно тлумачити ситуацію і впливати на неї; інтуїтивно вловлювати те, чого хочуть і потребують інші люди; набувати знання про сильні і слабкі риси людського характеру; ніколи не піддаватися стресу й не втрачати особисту привабливість [4; 7; 8; 9].

Це особливо важливо в педагогічній професії, зокрема, у вимірі професійної іншомовної освіти, адже сьогодні, як ніколи раніше, актуальними постали питання про оволодіння англійською мовою, а мета її вивчення полягає у тому, щоб допомогти юній особистості знайти себе через іншу культуру, розширити кругозір, стати впевненою у собі, своїй професійній компетентності, ефективно взаємодіяти з представниками інших країн і культур тощо [11]. У процесі вивчення іноземної мови необхідно когнітивно перебудуватися на інший пласт мовного універсуму, використовувати і вибудовувати нові, асоціативні зв'язки, залучати засоби мнемотехніки, розвивати й удосконалювати вимову, активізувати комунікативні навички, спілкувальний етикет тощо. Інакше кажучи, використовувати емоційний інтелект у всій палітрі його різноманітних проявів. Тому що більш розвинений буде в майбутнього вчителя англійської мови емоційний інтелект, то ефективніше відбуватиметься вивчення мови і її використання, відповідною – кращою буде фахова підготовка молодого спеціаліста до роботи в школі.

Оскільки методика навчання іноземної мови у ЗВО не існує ізольовано, а тісно пов'язана з низкою інших наук (мовознавством, педагогікою,

психологією, філософією, фізіологією та ін.), необхідно зважати на психологічні закономірності її вивчення. Науковець Г. Ведель [2, 4] виокремлює особливості вивчення іноземної мови, з-поміж яких – механізми мислення, що слугують процесу опанування першою та другою мовами, виникнення і їх функціонування, роль перекладу при цьому; зростаючий рівень оволодіння другою мовою: від знань до здібностей / умінь / навичок; роль механічної пам'яті і вікових особливостей у засвоєнні другої мови; навчання буквеного та образно-словесного читання, а також читання з розумінням і читання з подальшим перекладом; навчання граматики за правилами і моделями речень, послідовний розгляд граматичних явищ на заняттях; стилістичні особливості перекладу і редагування тощо.

Як бачимо, чимало особливостей вивчення іноземної мови мають психологічну природу, ці завдання методика викладання англійської мови може розв'язати лише спільно з психологією та педагогікою, спираючись на психологічні і фізіологічні закономірності, соціальні чинники та ін. Важливу роль, окрім іншого, відіграє виховне значення вивчення студентами іноземної мови, що полягає безпосередньо в тому, що навчальний матеріал, вдало дібраний викладачем, уже виховує сам собою. Опанувати іноземну мову – значить навчитися мислити цією мовою, отже, за таких умов актуалізується врахування закономірностей вивчення іноземної мови (теорії єдності свідомості і діяльності; теорії поетапного формування розумових процесів; теорії установки; концепції відкритого і прихованого способу навчання; теорії ступеня інтенсивності стану збудження студентів у процесі навчання; концепції внутрішнього мовлення і латентної артикуляції, основного механізму як словесного, так і образного мислення; теорії латентної вербалізації і багатьох інших) [2].

З огляду на це важливо в процесі вивчення англійської мови у ЗВО враховувати здобутки зарубіжних дослідників ЕІ, зокрема, класичну модель Bar-On. Учений Р. Бар-Он 1996 р. розробив тест EQ-і (інвентаризація емоційного коефіцієнта), який містив перелік запитань для визначення його співвідношення, тобто володіння людиною 15 здібностями, як-от: 1) самооцінка-усвідомлення та самооцінка своїх можливостей і обмежень, сильних і слабких сторін, сприйняття себе "таким, яким я є"; 2) емоційне усвідомлення – розуміння емоційного стану та причин його виникнення; 3) самовираження – чітке, конструктивне вираження своїх почуттів, думок, здатність мобілізувати емоційну енергію, виявити

твердість переконань; 4) незалежність – опора на власні сили, емоційна незалежність; 5) емпатія – визнання, розуміння та усвідомлення почуттів іншої людини; 6) соціальна відповідальність – самоідентифікація як учасника соціальної групи, конструктивна співпраця, турбота та відповідальність за себе й інших; 7) міжособистісні стосунки – установлення взаємовигідних стосунків на основі емоційної близькості, комфортної поведінки в соціальних контактах; 8) стійкість до стресу – ефективне управління своїми емоціями, швидкий вихід зі складних ситуацій; 9) контроль імпульсів – стримування емоцій; 10) оцінка дійсності – порівняння почуттів і думок з об'єктивною реальністю; 11) гнучкість – коригування почуттів, думок, уявлень, поведінки відповідно до обставин; 12) розв'язання проблем – з'ясування сутності та пошук шляхів їх ефективного розв'язання; 13) самоактуалізація – постановка цілей та прагнення до їх досягнення на основі потенціалу особистості; 14) оптимізм – емоційний баланс, позитивне ставлення та збереження надії за будь-якої ситуації; 15) щастя / благополуччя – почуття задоволеності іншими людьми, життям загалом [2; 10, 203].

У ЗВО заняття іноземної мови дають можливість розвивати ЕІ студентів, зокрема, через використання різних комунікативних ситуацій, позаяк емоційний інтелект є одним із компонентів успішної комунікації і розвивається тільки в її процесі. У лінгводидактиці чимало фахівців вважають, що саме навчання іноземної мови істотно впливає на формування особистості, головним чином, на її емоційну сферу. Позаяк іноземна мова є предметом інтегративним і охоплює весь спектр інтересів студентів (літературу, культуру, мистецтво, політику, спорт, науку, бізнес тощо, це дає змогу зробити цю дисципліну особистісно значущою. Таким чином, ЕІ відіграє ключову роль у формуванні мовних навичок і мовленнєвих умінь у процесі вивчення англійської мови, унаслідок чого поліпшується загалом якість її навчання. У зв'язку із цим розвиток ЕІ в студентів залежить від всіх рівнів діяльності викладача, починаючи з планування заняття, добору дидактичного матеріалу і закінчуючи характером взаємин в академічній групі як між студентами, так і між викладачем і студентами (за американським психологом Д. Гоуманом, це два типи ЕІ: внутрішньоособистісний (intra-personal) і міжособистісний (interpersonal) рівні [4], що ґрунтуються на таких принципах, як самооцінка, самосвідомість, саморегуляція, мотивація, соціальна, емпатія, соціальні навички [4]).

У процесі практичної діяльності, викладаючи англійську мову студентам у ЗВО, велику увагу звертаємо на формування ЕІ майбутніх учителів іноземної мови не тільки на заняттях, а й під час організації педагогічної практики, метою якої є оволодіння студентами сучасними методами, принципами та засобами навчання іноземних мов, формування в них на базі психолого-педагогічних і фахових знань професійних умінь та навичок для здійснення освітнього процесу з іноземної мови в закладах освіти, розвиток здатності самостійно розв'язувати типові професійні завдання, передбачені вимогами освітньо-кваліфікаційного рівня учителя / викладача іноземних мов; застосування та продукування нових знань для розв'язання проблемних педагогічних і науково-дослідницьких завдань у галузі навчання іноземних мов у вищій школі, здатність добирати відповідний навчальний матеріал на одне або серію занять з англійської мови як другої іноземної згідно з обраною метою; уміння враховувати взаємозалежності рецептивних і експресивних форм роботи в процесі засвоєння навчального матеріалу та формування практичних навичок і вмінь студентів; здатність поєднувати початковий матеріал із різними видами немовної діяльності; здатність враховувати вікові й індивідуальні особливості школярів; створювати в школі комунікативно насичене англомовне середовище; розвивати любов до англійської мови, формувати стійку мотивацію до її вивчення; формувати спілкувальний етикет тощо [5]. У процесі проходження педагогічної практики майбутньому вчителю іноземної мови необхідно пам'ятати про толерантне ставлення до учнів, створення сприятливої емоційної атмосфери на уроці англійської мови, потрібно приділяти увагу здібностям кожного учня і їх потенційним можливостям. Також важливо оцінювати зусилля, витрачені на досягнення поставленої мети.

У процесі педагогічної практики звертаємо увагу студентів і на такий принцип ЕІ, як самоконтроль, коли кожен учень може сам оцінювати свої досягнення і результати. З метою розвитку формування об'єктивної оцінки, реалістичного мислення, необхідно робити акцент на саморефлексію учня, його самооцінку позитивних і негативних дій і емоцій. Навчившись вести внутрішній діалог із самим собою, учні зможуть краще концентрувати увагу на виконанні поставлених перед ними завдань і працювати більш ефективно на уроці англійської мови. Постійне звернення до саморефлексії учня може сприяти розвитку технік спілкування зі своїм "я" і стати невід'ємною частиною розумової і поведінкової діяльності школяра [1; 6].

Принцип саморегуляції полягає у демонструванні різних моделей поведінки, при цьому можна використовувати різні комунікативні ситуації. Майбутньому вчителю іноземної мови варто враховувати, що однією з важливих якостей, яка показує рівень емоційного інтелекту, є наявність почуття гумору. Доцільно, до прикладу, на заняттях з англійської мови використовувати комікси, спонукати студентів / учнів до побудови мінірозповіді, запропонувати їм завершити діалоги, скласти діалогічні репліки на основі зображень тощо.

Важливо вміти розпізнавати почуття інших людей, оскільки від цього залежить результат педагогічної взаємодії, взаємини в студентській групі. Неодмінно треба вміти керувати емоціями. Це перший і вирішальний чинник успіху в навчальному процесі, тому навіть усмішка викладача впливає на настрій студентів, бажання вивчати предмет, формує інтерес до англійської мови, стійку мотивацію до її вивчення. Ґрунтовне вивчення мовних формул вітання, прощання, подяки, вибачення, згоди, незгоди, компліменту тощо є важливою умовою виховання ЕІ майбутніх учителів англійської мови.

Наведемо приклади завдань, які використовуємо на заняттях іноземної мови в ЗВО: зазвичай на початку заняття для створення приємної атмосфери для спілкування застосовуємо ігри, завдання на кшталт "ice breakers, warmers", розпочинаємо заняття фразами "How are you? How are you feeling today?" Далі студенти за ланцюжком відповідають на це запитання. Цей емоційно насичений мовний ритуал триває недовго (займає 3–4 хвилини), але за допомогою цього прийому досягається низка освітніх цілей, зокрема, створюється сприятлива психологічна атмосфера, розширюється словниковий запас (до прикладу, розпочинаємо на перших заняттях із найпростіших прикметників happy, sad, tired та ін., на кожному наступному занятті використовуємо 2–3 нових слова для позначення емоцій і т. д.). Пропонуємо студентам гру: демонструємо смайлики, які виражають різні емоції, і просимо схарактеризувати стан смайлика, описати психологічний, фізичний стан людини, яку він зображає, показати пантоміму, яка відображає ту чи ту емоцію, також можна використовувати "Emotional box", куди студенти вміщують листочки з негативними емоціями, тощо. За допомогою цього завдання, коли стають зрозумілі людські емоції і стани, доречно поставити і додаткові запитання: Why are you feeling bad? What happened? Це дає змогу попрацюватися в обґрунтуванні своїх почуттів / емоцій. Відтак

доречно запропонувати гру "Відгадай емоцію, покажи пантоміму" (студенти за чергою отримують картку з емоцією і зображають її, а інші студенти її розпізнають). Сильнішим студентам пропонуємо більш складне завдання: опишіть свій стан, доведіть, чому ви себе так почуваете, і продемонструйте це невербально. Студенти при цьому отримують картки з опорними словами (happy, angry, excited, worried, pleased, tired та ін.). Як опори відповіді на запитання пропонується різні словосполучення (pass exams, win the lottery, break the video, fail exams, receive bad news, lose a tennis match, go to the party, have an argument with a friend, lose one's wallet, sleep badly, buy new clothes та ін.) і граматичні структури з прикладами. Також активно використовуємо рольові ігри (role-plays), драматизацію діалогу (відпрацювання діалогу відбувається в кілька етапів: розбір нових слів, прослуховування діалогу, повторення хором, неодноразове прочитання, під час якого студенти повинні передати емоції (до прикладу, цікавість, нерозуміння, гнів і т. д.), інтонацію, конкурс читців, конкурс драматизації (drama contest "A role play") та ін.

До одного з найважливіших у формуванні ЕІ відносять принцип мотивації досягнення, тому одне з головних завдань на заняттях англійської мови вбачаємо у формуванні віри студентів у свої здібності та можливості. Задля досягнення цього ставимо перед ними такі завдання й цілі, які їм під силу виконати, утім, при цьому варто звертати увагу на наполегливість і витрачені студентами зусилля, спрямовані на виконання завдання, а не кінцевий результат.

І насамкінець: важливо пам'ятати про емпатію як усвідомлене співпереживання поточного емоційного стану іншої людини без втрати відчуття зовнішнього походження цього переживання. У процесі вивчення англійської мови у ЗВО викладачеві варто постійно зважати на те, які емоції відчувають студенти в різних навчальних ситуаціях, а також, розглядаючи соціальні навички, необхідно звертати увагу на забезпечення студентів такими завданнями, які дають їм змогу навчатися працювати в групах або в парі, формувати соціальні зв'язки, почуття товарищескості тощо. Усі зазначені принципи зазвичай використовуються і реалізуються в різних типах вправ і завдань, тому важливим є добір тематичного матеріалу, а також використання ефективних (як традиційних, так і інноваційних) прийомів, засобів і форм навчання, з-поміж яких – ігрові, які сприяють прояву активності студентів у процесі побудови

діалогічних і монологічних висловлювань, а також на заняттях-дискусіях. За такої організації педагогічної діяльності студенти активно спілкуються і діляться своїми ідеями англійською мовою. І тут викладачеві необхідно створити атмосферу довіри, до прикладу, використовувати завдання і вправи, під час виконання яких майбутні вчителі повинні дізнатися про інтереси один одного, звички, характер. Такі типи завдань не тільки сприяють розвитку вмінь і навичок діалогічного та монологічного мовлення, але й поліпшують психологічну атмосферу в межах групи, налагоджують дружні взаємини. Доцільною, на наш погляд, є зміна складу груп у такий спосіб, щоб студенти з високим ЕІ переходили в різні групи, що зазвичай спричиняє випадки, коли студенти з більш низьким рівнем ЕІ поступово набувають розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, емоційний інтелект розвивається у процесі комунікації, яка моделюється на заняттях іноземної (у нашому випадку англійської) мови. З-поміж інноваційних технологій, які слугують оптимізації навчального процесу, виокремлюємо ті, які сприяють формуванню емоційного інтелекту, що передбачають розвиток самосвідомості майбутніх учителів англійської мови (особа з високим ступенем самосвідомості знає свої сильні і слабкі сторони, вміє усвідомлювати власні емоції), управління емоціями, самоконтроль, самомотивацію, емпатію (уміння ставити себе на місце іншої людини, відчувати її почуття, а значить, урахувати в процесі ухвалення рішень емоції іншої людини, управління стосунками, робота в команді (майстерність співпраці, володіння знаннями про те, коли і як потрібно брати керівництво на себе, а коли – підпорядкуватися керівництву інших), ухвалення рішень (уміння обмірковувати свої вчинки і передбачати їх наслідки, відстежувати, що впливає на ухвалення рішення: почуття або розум), відповідальність (здатність визнавати наслідки своїх рішень і вчинків, виконувати обіцянки і взяті на себе зобов'язання), відкритість (здатність будувати стосунки, що ґрунтуються на довірі). Подальшого вивчення вимагає проблема розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів англійської мови у ЗВО в процесі позааудиторної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. Новополюк, 2011. 388 с.
2. Ведель Г. Е. Из истории методов

преподавания иностранных языков. Воронеж, 1979. 56 с.

3. Верітова О. С. Проблема розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* Запоріжжя, 2017. Вип. 56–57 (109–110). С. 98–105.

4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ. Москва : Манн, Иванов и Фербер (МИФ), 1995. 334 с.

5. Освітні програми та забезпечення спеціальностей. URL: <https://kaf.pnu.edu.ua/%d0%be %d1%81%d0% b2%d1 %96% d1% 82%d0%bd%d1%96-%d0% bf%d1%80% d0% be%d 0%b3%d1 %80 %d0% b0%d0%bc%d0%b8/>

6. Троценко О.Я. Формування толерантного ставлення до учнів на уроках іноземної мови в початковій школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія: Зб. наук. пр.* 2008. № 9. С.99–101.

7. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema, 18*, 13–25.

8. Mayer, J.D., Salovey, P., & Caruso, D. (2000). Models of emotional intelligence. *Sternberg R. Handbook of Intelligence*. Cambridge : Cambridge University Press, 396–420.

9. Petrides, K. V. (2010). Trait Emotional Intelligence Theory. *Industrial and Organizational Psychology, 3*, 136–139.

10. Savchuk, B., Pantyuk, T., Kotenko, R., Tkachivska, I., Vysochan, L., Pustovit, H., Bilawicz, J., Bilavych, H., & Fedchyshyn, N. (2020). The Usage of Coaching Technology in the Formation of Emotional Intelligence of Future Tourism Managers. *International Journal of Applied Exercise Physiology, 9*(8), 201–210.

11. The European Indicator of Language Competence. Report from the Educational Council to the European Council. (2002). Barcelona. Available at: <http://www.edu.language learning.com.ua>.

12. World economic forum, 2020. URL: <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2020>

REFERENCES

1. Andreeva, Y. N. (2011). Emotsionalnyi intellekt kak fenomen sovremennoi psikhologii [Emotional intelligence as a phenomenon of modern psychology]. *Novopolotsk*, 388 p. [in Russian].

2. Vedel, H. E. (1979). Iz istorii metodov prepodavaniia inostrannykh yazykov [From the history of methods of teaching foreign languages]. *Voronezh*, 56 p. [in Russian].

3. Veritova, O. S. (2017). Problema rozvytku emotsiinoho intelektu maibutnikh pedahohiv vyshchoi shkoly [The problem of developing emotional intelligence of future teachers of higher education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh: zb. nauk. pr. Zaporizhzhia*, No. 56–57 (109–110), pp. 98–105. [in Ukrainian].

4. Houlman, D. (1995). Emotsyonalnyi intellekt. Pochemu on mozhet znachyt bolshe, chem IQ [Emotional intelligence. Why it can mean more than IQ]. *Moscow*, 334 p. [in Russian].

5. Osvitni prohramy ta zabezpechennia spetsialnoston [Educational programs and specialties]. Available at: <https://kaf.pnu.edu.ua/%d0%be %d1%81%d0%b2%d1%96%d1%82%d0%bd%d1%96-%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%bc%d0%b8/> [in Ukrainian].

6. Trotsenko, O. (2008). Formuvannia tolerantnoho stavlennia do uchniv na urokakh inozemnoi movy v pochatkovii shkoli [Formation of a tolerant attitude to students in foreign language lessons in primary school]. *Pedagogical education: theory and practice. Pedagogy. Psychology: Coll. Science. works*, No. 9, pp. 99–101. [in Ukrainian].

7. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema, 18*, pp.13–25. [in English].

8. Mayer, J.D., Salovey, P., & Caruso, D. (2000). Models of emotional intelligence. *Sternberg R. Handbook of Intelligence*. Cambridge : Cambridge University Press, pp.396–420. [in English].

9. Petrides, K. V. (2010). Trait Emotional Intelligence Theory. *Industrial and Organizational Psychology, 3*, pp.136–139. [in English].

10. Savchuk, B., Pantyuk, T., Kotenko, R., Tkachivska, I., Vysochan, L., Pustovit, H., Bilawicz, J., Bilavych, H., & Fedchyshyn, N. (2020). The Usage of Coaching Technology in the Formation of Emotional Intelligence of Future Tourism Managers. *International Journal of Applied Exercise Physiology, 9*(8), pp.201–210. [in English].

11. The European Indicator of Language Competence. Report from the Educational Council to the European Council. (2002). Barcelona. Available at: <http://www.edu.language learning.com.ua>. [in English].

12. World economic forum, 2020. Available at: <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2020> [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2021

УДК 316.614 – 056.45:305 – 055.25

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243954>

Тетяна Шамсутдинова-Лебедюк, кандидат філософських наук,
професор кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету
Наталія Полищак, завідувач кабінету редакційно-видавничої діяльності
Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОБДАРОВАНИХ ДІВЧАТ ДОШКІЛЬНОГО ТА ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В УМОВАХ ГЕНДЕРНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

У статті проведено аналіз теоретичних праць вітчизняних та зарубіжних фахівців щодо проблеми впливу гендерних стереотипів і диференціальної соціалізації на обдарованих дітей, зокрема дівчат. Зауважено, що породження стереотипів досить обмежує розвиток талантів і здібностей дівчат та хлопців, що звужує можливості у житті загалом. Здійснено актуалізацію проблем “зникаючої обдарованості” у дівчат і “подвійного ланцюга очікувань” в обдарованих дітей. На основі аналізу наукових праць окреслено вікові особливості обдарованих дівчат дошкільного та підліткового віку. Зазначається, що гендерна специфіка обдарованості, вираження і можливості особистості дівчат залишаються майже не вивченими. З’ясовано, що стереотипізація особливо шкідлива для обдарованих дітей.

Ключові слова: обдарованість; гендерні стереотипи; диференціальна соціалізація; “зникаюча обдарованість”; “подвійний ланцюг очікувань”.

Лит. 14.

Tetyana Shamsutdynova-Lebedyuk, Ph.D.(Philosophy), Associate Professor of the Philosophy Department
Rivne State University of the Humanities
Nataliya Polytskyak, Head of the Editorial and Publishing Unit,
Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

SOCIALIZATION OF GIFTED GIRLS OF PRESCHOOLAGE AND TEENAGERS IN CONDITIONS OF GENDER DIFFERENTIATION

The article analyzes the theoretical works of domestic and foreign experts on the problem of the impact of gender stereotypes and differential socialization on gifted children, in particular, girls.

Gender stereotypes are a serious obstacle to achieving real gender equality, they lead to gender discrimination. It is noted that the generation of stereotypes severely limits the development of talents and abilities of girls and boys, which narrows the opportunities in life in general.

Such stereotyping is especially harmful for gifted children, because they mostly combine properties that are characteristic of both their own sex and the opposite.

It is gender stereotypes that emerge on the basis of gender roles and act as norms for women and men are models for gender-role socialization and consolidate existing gender differences and become an obstacle to change in the field of gender relations. In view of this, a strategy aimed at socially constructing gender differences – differential socialization – is a key factor in promoting gender inequality.

The problems of “disappearing giftedness” in girls and the “double chain of expectations” in gifted children, which connects both boys and girls, have been actualized. The boy is taught to succeed, and the girl is taught to demonstrate that she does not achieve anything and will never achieve. According to some educators, a loser boy and a lucky girl risk the same thing: they will never be elected by the opposite sex.

The article also notes that the gender specifics of giftedness, expression and personal capabilities of girls remain almost unexplored.

Therefore, these problems necessitate further in-depth study of the impact of gender stereotypes on the talents of girls, because the purpose of education in a humanistic society is to help effectively realize human potential. There is no need to make women more like men; it is necessary to help both girls and boys to become competent and productive adults who enjoy family and work.

Keywords: giftedness; gender stereotypes; differential socialization; “disappearing giftedness”; “double chain of expectations”.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство сьогодні зазнає глобальних змін, що охопили всі сфери життєдіяльності людини. З моменту народження дитина занурена в інформаційно насичене

середовище, що породжує нові труднощі. І це не дивина, адже останні десятиліття характеризуються прискореним темпом розвитку комп’ютерних технологій, що визначають, зокрема, і розвиток дитини. Тому нині акцентується увага на

особливостях розвитку та умовах формування особистості обдарованих дітей. Хоча у зарубіжній і вітчизняній психології та педагогіці і нагромаджено безліч досліджень щодо обдарованості, проте вивчення гендерних відмінностей та їх впливу на багатогранність особистості розглядалося недостатньо широко. Залишається ще низка складних питань, які вимагають змістовних обґрунтувань. Крім того, своєчасною психолого-педагогічною проблемою, що потребує розв'язання, вбачається вивчення гендерних особливостей обдарованих дітей, а саме дівчат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен обдарованості є найбільш досліджуваним щодо питання природи, сутності, структури, типів, видів і методів діагностики. Такі психологи, як Л. Виготський, Д. Ельконін та ін. відзначають, що рушійними силами розвитку та становлення особистості є спілкування і діяльність. Дослідження Ю. Бабаєвої, Н. Лейтеса, Л. Токаревої, Л. Туріщевої, О. Щєбланової присвячені розгляду основних труднощів у навчанні та вихованні обдарованих дітей у навчальних закладах освіти.

На жаль, гендерна специфіка обдарованості дітей, її прояви та розвиток практично не вивчені. Хоча ще Л. Виготський зазначав, що особливості вікової динаміки пов'язані з розгалуженням трьох ліній розвитку: загальноорганічного, соціального й статевого (гендерного). Гендерні особливості прояву здібностей розглядалися у дослідженнях Д. Кімури, Л. Попової, Н. Орешкіної, Б. Хасана та ін.

Водночас вплив гендеру на розвиток обдарованості в дівчат дошкільного та підліткового віку на прояви і потенціал їхньої особистості залишається майже не вивченим.

Метою статті є розкриття значущості проблеми “зникаючої обдарованості” та недостатня увага до вивчення специфіки гендерної соціалізації обдарованих дівчат у вітчизняній науці, що створюють як зовнішні, так і внутрішні бар'єри реалізації обдарованості.

Вклад основного матеріалу. Структурні нерівності та постійні гендерні стереотипи, що впливають на жінок та чоловіків, дівчат та хлопців, усе ще існують у системі освіти й догляду за дітьми.

Гендерні стереотипи – це упереджені соціальні та культурні шаблони чи ідеї, згідно з якими чоловіків та жінок наділяють такими характеристиками й функціями, що визначені й обмежені їхньою статтю. Гендерні стереотипи – серйозна перешкода для досягнення реальної гендерної рівності, вони призводять до

дискримінації за ознакою статі. Формування таких стереотипів може обмежити розвиток природних талантів і здібностей дівчат та хлопців, жінок та чоловіків, їхні наукові та професійні вподобання й досвід, а також можливості у житті загалом [14].

Гендерні стереотипи є результатом і причиною глибоко вкорінених ставлень, цінностей, норм і упереджень.

Складним моментом у вивченні гендерних особливостей є також роль культури. Навіть коли ми можемо спостерігати відмінності в структурі мозку, вони можуть бути результатом виховання, а не природи.

Мозок є надзвичайно пластичним, тобто він формується під впливом досвіду та тренування. І, як помітила британська дослідниця Джина Ріппон, дівчата і хлопці від самого народження можуть мати дуже різний досвід, оскільки суспільство непомітно заохочує їх до певної поведінки [13].

Порушена проблема гендеру незаперечна, особливо це стосується геніальності й обдарованості жінок та дівчат. Адже впродовж століть вважалося, що геніальність – прерогатива чоловіків. Так, А. Шопенгауер стверджував, що сенс існування жінок – у дітонародженні, а для цього геніальних здібностей не потрібно. Геній проявляється переважно у чоловіках а якщо буває притаманний жінкам, то виявляється в них значно меншою мірою. “Жінки можуть володіти значним талантом, але ніколи не бувають геніальними, тому що вони завжди суб'єктивні...” [4; 1].

Легко помітити явну невідповідність між шкільними успіхами дівчат і їх досягненнями у зрілому віці. Ця невідповідність була названа С. Олшен “зникаючою обдарованістю”, її неможливо пояснити тільки біологічними причинами (наприклад, розходженнями у будові мозку або наявністю різних гормонів). Адже народжується однакова кількість обдарованих дівчат і хлопців, але з віком обдарованість дівчат поступово перетворюється на міф або у виняток із правила [9]. Тому, як зазначала Маргарет Мід, американський етнограф та антрополог, “вирішення завтрашніх дорослих проблем залежить у значній мірі від того, як наші діти ростуть сьогодні”.

Дані свідчать, що принаймні половину всіх обдарованих дітей, виявлених у початковій школі, становлять дівчата. До моменту переходу в старші класи їх виявляється менше однієї четвертої. У “дорослому” світі жінка-керівник, лідер в освіті чи промисловості, науці чи політиці – відносно рідкісне явище [3].

Нейробіолог Дж. Ріппон стверджує, що вже у

два роки діти дуже чутливі до типової поведінки певної статі. Спостерігаючи за ними, бачимо як вони грають ролі, що личать їм за гендерною ознакою. Дивно, як рано виявляються у дитячих іграх статеві стереотипи поведінки. Безсумнівно, такі стереотипи розвиваються – можливо, і неусвідомлено – у сім'ї. Деякі педагоги сприймають і навіть розвивають ці стереотипи. Вчителі часто говорять, що батьки бувають незадоволені, коли педагог намагається зламати стереотипізацію за ознакою статі, відповідно до якої хлопці повинні грати в кубики і машинки, рухатися під звуки маршів, натомість дівчатам варто нянчити ляльок, займатися прибиранням, танцювати під “прозору”, легку музику.

Згідно з Дж. Ріппон, діти – “крихітні соціальні губки, які поглинають соціальну інформацію”, і переймаючи ту чи іншу форму поведінки, поступово перепрограмують нейронні мережі свого мозку [13].

Подібна стереотипізація особливо шкідлива для обдарованих дітей, тому що вони здебільшого поєднують у собі властивості, характерні як для їх власної статі, так і для протилежної. Однак схоже синтезування ніколи не віталосся суспільством. Традиційне визначення “чоловічого” характеру включає такі якості, як незалежність, наполегливість, дух суперництва, схильність до роздумів, прагнення новизни, емоційна стриманість і самоствердження. Аналогічне визначення “жіночого” базується на чутливості у міжособистісному спілкуванні, залежності, пасивності, відсутності наполегливості, намаганні уникнути суперництва, відданості, емоційності, інтуїції, вразливості та дбайливості.

Маргарет Мід ще у 1949 р. писала про так званий “подвійний ланцюг очікувань”, що зв'язує і хлопців, і дівчат. Хлопця навчають досягати успіху, а дівчину – демонструвати, що вона нічого не домагається і ніколи не досягне. На її думку, хлопець-невдаха і удачлива дівчина ризикують одним і тим самим: вони ніколи не будуть обрані представником протилежної статі.

“У багатьох суспільствах хлопців виховували на основі дуже простого прийому, просто навчаючи їх не бути жінками”, – висловлювалася Маргарет Мід [8].

Практика виховання та очікування різняться ще до народження дитини, про що свідчить і різна реакція на плач немовлят – до дівчат підходять швидше, заспокоюють їх частіше. Пізніше на прогулянках матері тримають їх ближче до себе. Таким чином, дівчатам почасти несвідомо навіюють буквально з пелюшок, що вони залежать від інших, що вони самі не можуть

впоратися із ситуацією. Однак добре відомо, що активність, самостійність, впевненість у собі необхідні для розвитку високого рівня інтелекту [7].

Із народження дівчат навчають бути пасивними, слухняними, проявляти турботу про інших. Очікують, що вони віддадуть перевагу спокійним іграм і заняттям, що не будуть схильні брати участь у ризикованих справах.

Дослідження гендерних відмінностей обдарованих дітей дошкільного віку, як і розгортання ознак обдарованості в цей віковий період, є недостатньо опрацьованими питаннями. Тому звертаємося до праць В. Дружиніна та Дж. Фрімена, в яких автори наголошують на необхідності прослідкувати гендерні особливості обдарованих дітей, починаючи з дошкільного віку. На їхню думку, в зв'язку з тим, що частота прояву обдарованості в дошкільників різної статі неоднакова, саме гендерні відмінності можуть стати особливо значущими в оцінці та розвитку здібностей дітей цієї вікової групи [12].

Певний дискримінаційний вплив на дівчину може мати навіть дитячий одяг. Якщо батьку, скажімо, збираються йти в гості чи на прогулянку, то доньку часто намагаються прикрасити – тут і спідничка з мереживом, і модне взуття, і вигадлива зачіска з пишними бантами... Однак такий стиль суттєво обмежує можливість дитини, вона не може почуватися вільно, бігати й торкатися “брудних речей”, адже її наставляють бути чистенькою, не м'яти сукню. Дівчина не має можливості вгамувати власну допитливість, бо радше заклопотана тим, як зберегти своє вбрання у первинному вигляді. Так формується стереотип про жінку як більш пасивну та одержиму власною зовнішністю істоту [2].

Дошкільний період дитинства – це той час, у процесі якого дорослі повинні зрозуміти дитину і допомогти їй розкрити ті унікальні можливості, які дані для неї своєю статтю.

Саме гендерні стереотипи, котрі виникають на основі гендерних ролей та виступають як норми для жінок і чоловіків, є моделями для гендерно-рольової соціалізації, закріплюють наявні гендерні розбіжності та стають завадою до змін у сфері гендерних відносин. Зважаючи на це, стратегія, що спрямована на соціальне конструювання відмінностей між статями, – диференціальна соціалізація – є ключовим фактором у сприянні гендерній нерівності. Важливим інструментом диференціальної соціалізації є іграшки, тобто точні копії предметів, що існують у реальному світі. Вони не просто оточують і розважають дітей, а розвивають певні компетентності, дають можливість “приміряти” дорослі ролі.

За даними американських дослідників, дитяча кімната хлопця ширше розкриває навколишній світ – у ній машинки, дидактичні ігри, конструктори, спортивний інвентар, тварини, військові іграшки. У дитячій кімнаті трирічних хлопців у середньому в три рази більше іграшок, ніж у їх ровесниць. Багато категорій іграшок зовсім не представлені у дитячих кімнатах дівчат.

У спогадах про дитинство обдарованих дівчат-підлітків містяться численні згадки про те, що їм давали ті іграшки, які батьки вважали підходящими для них, а не ті, яким вони самі надавали перевагу.

Водночас зауважимо, що близькість до батька, ідентифікація з ним дає змогу дівчинці дошкільного віку набути незалежність, активність – необхідні якості для реалізації себе у житті, та зробити її більш логічною, менш чутливою, що означає більш успішною у розумовій діяльності, а не у художній творчості. Протожіночність утруднить для багатьох дівчат-дошкільнят набуття якостей, необхідних для реалізації себе у геніальній художній творчості. Для того, щоб обдарована дівчина зберегла потенціал у творчості, їй необхідно ідентифікуватися із обома батьками [11].

Меншовартість “жіночого” у суспільстві утруднює розвиток позитивної Я-концепції дівчини дошкільного віку. Приналежність до соціальної групи, що володіє меншими можливостями та владою, породжує проблеми зі становленням жіночої ідентифікації, особливо якщо дівчинка володіє високими соціальними здібностями, у тому числі і лідерськими [7; 6].

Дівчат менше націлюють на високі досягнення, вони отримують менш розгорнуту оцінку своїх дій, ніж хлопчики. Їх характеризують як менш розвинутих (винахідливих, допитливих), але більш довірливих, поступливих. Прояв незалежності у судженнях, оригінальність мислення в обдарованих дівчат іноді викликає негативну реакцію педагогів. Таке ставлення породжує у них емоційні проблеми. Вони маскують свою обдарованість, щоб бути прийнятими суспільством. Тому в міру їх дорослішання і проявляється феномен “зникаючої обдарованості” дівчат, який розглядає психолог Л. Попова. На основі конкретних соціологічних досліджень та наукових узагальнень, вона робить висновок про те, що орієнтованість дівчат у процесі соціалізації на обслуговування сім’ї певною мірою визначає їх майбутній занижений соціальний статус. На соціологічному матеріалі автор переконливо демонструє, що “конструювання гендерних компонент особистості проходить протягом усього дошкільного віку” [11].

Подібну тенденцію окреслила і дослідниця Н. Конопльова: суспільство, орієнтоване на жорсткі уявлення про те, що є “чоловіче” та “жіноче”, нерідко відкидає та пригнічує обдарованість саме через “порушення правил поведінки, приписаних біологічній статі людини, в означеному випадку – дитині” [5].

Дівчат готують до репродуктивного життя, “хорошої” поведінки, пригнічення власної ініціативи (конформності). У школі цей процес також триває – численні закордонні дослідження показали, що шкільні вчителі в класі приділяють більше уваги хлопцям. Учителі передовсім відповідають на їхні запитання, а однокласниць до питань не заохочують. Ідеться про те, що дівчинка повинна знати, а не досліджувати і сумніватися в істинності чи повноті знання. Крім того, що вчителі частіше відгукуються на різні види активності хлопців, вони також дають якісно інший зворотний зв’язок хлопцям і дівчатам. Будь-яка відповідь дівчини приймається (з тією чи іншою оцінкою), але від хлопців вимагають більшого, наполягають на пошуку правильного чи більш раціонального рішення. Їхнім відповідям також дається більш розгорнута характеристика, на основі якої можна робити подальший аналіз.

Варто зауважити, що вчителі по-різному пояснюють і погані досягнення учнів різної статі: неуспіх дівчат – відсутністю здібностей, хлопців – недоліком працьовитості, зусиль. Ця відмінність має велике значення, оскільки за відсутності здібностей працьовитість, додаткові зусилля не розв’яжуть проблему. Отже, дівчат менше налаштовують на роботу, їх заохочують прийняти те, що є, як належне. І навпаки – хлопців стимулюють працювати більше, щоб домогтися успіху.

У школі вчителі продовжують зусилля сім’ї з формування різного типу поведінки у дівчат і хлопців. Помічено, що вигуки з місця, дрібні порушення дисципліни, допущені дівчатами, викликають обурення вчителів, тоді як хлопцям ті ж дії залишалися безкарними. З боку вчителів і батьків на дівчат здійснюється сильний тиск для того, щоб змусити їх беззаперечно підкорятися всьляким нормам, правилам і традиціям.

Неоднаковим є також ставлення вчителів до обдарованих учнів різних статей. Так, учителі вважають, що обдаровані хлопці перевершують обдарованих однокласниць в галузі критичного та логічного мислення, у творчому розв’язанні завдань. Також педагоги ставлять найнижчі оцінки тим ученицям, які виявляють здібності до аналітичного мислення, до висунення власних оригінальних ідей, чинять опір традиційним

умовностям. Хлопці з подібними характеристиками мають серед учителів високий рейтинг. Упереджене ставлення до обдарованих учениць особливо небезпечне, оскільки дівчата більш сприйнятливі до реакції вчителів.

У результаті всіх цих, на перший погляд, малозначимих відмінностей обдаровані дівчата йдуть у дорослий світ з деякими досить поширеними рисами. По-перше, багато хто з них заперечує свою обдарованість та неабиякі здібності, пояснюючи успіхи зовнішніми умовами. По-друге, у них формується виняткова здатність до соціальної адаптації, добре маскується обдарованість, що забезпечує прийняття їх найближчим оточенням. По-третє, вони змінюють свої первинні професійні орієнтації, часто зі зниженням соціального статусу професії. І замість того, щоб радіти своїй багатогранності та повноті життя, обдарованим дівчатам доводиться постійно боротися проти стереотипів суспільного сприйняття.

Отже, у боротьбі проти тиску соціальних стереотипів батьківська підтримка важлива для обдарованих дітей обох статей, але особливо для дівчат. Тому батькам важливо не бути конформістами, адже саме вони повинні розвивати в дітях сильний характер та мотивацію з метою вільного розвитку як хлопців, так і дівчат.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Означені у статті проблеми зумовлюють потребу поглибленого дослідження впливу гендерних стереотипів на обдарованість дівчат, адже мета освіти у гуманістичному суспільстві – допомогти ефективно реалізувати людські можливості, допомогти і дівчатам, і хлопцям стати компетентними та продуктивними дорослими, які отримують задоволення від сім'ї та роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вейнингер О. Пол и характер. Москва, 2004. 494 с.
2. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 249 с.
3. Clark B. Growing up gifted. Columbus, OH: Merrill Publishing, 2013.
4. Ковалевский П. И. Психиатрические эскизы из истории. Москва, 1995. Т. 1. 544 с.
5. Кузнец Д. В. Вплив гендерного чинника на розвиток обдарованості дітей. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2016. Вип. № 8. С. 160.
6. Лейтес Н. С. Психология одаренности детей и подростков / под ред. Н. С. Лейтеса. Москва: Издательский дом "Академия", 1996. 416 с.
7. Марущенко О., Плахотник О. Гендерні шкільні історії. Харків: Монограф, 2012. 88 с.
8. Мид М. Мужское и женское. Исследование полового вопроса в меняющемся мире. Москва: РОССПЭН, 2004. 412 с.
9. Olshen S. R. The disappearance of giftedness in girls: An intervention strategy. *Roeper Rev.* № 9. 1987. P. 251–254.
10. Полищак Н. І. Вплив гендерних стереотипів на соціалізацію обдарованих дівчаток. *Обдаровані діти – скарб нації: матеріали II Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (18–22 серпня 2021 року)*. Київ, 2021.
11. Попова Л. В. Гендерная социализация в детстве. *Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика: монография: в 2-х ч.* Мурманск, 2001. Ч. 1. С. 231.
12. Попова Л. В. Проблема самореализации одаренных женщин. *Вопросы психологии.* № 2. 1996. С. 31–42.
13. Риппон Дж. Гендерный мозг. Издательство "Форс", 2019. 400 с.
14. Стратегія гендерної рівності ради Європи на 2018–2023 роки.
URL : <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> (дата звернення: 16.07.2021).

REFERENCES

1. Veyninger, O. (2004). Pol i kharakter [Gender and character]. Moscow, 494 p. [in Russian].
2. Druzhinin, V. N. (2006). Psikhologiya obshchikh sposobnostey [Psychology of general abilities]. Sankt-Peterburg, 249 p. [in Russian].
3. Clark, B. (2013). Growing up gifted. Columbus, OH: Merrill Publishing. [in English].
4. Kovalevskiy, P. I. (1995). Psikhiatricheskie eskizy iz istorii [Psychiatric sketches from history]. Moscow. Vol. 1. 544 p. [in Russian].
5. Kuzniets, D. V. (2016). Vplyv hendernoho chynnyka na rozvytok obdarovanosti ditei [The influence of gender on the development of children's talents]. *Scientific notes of the Small Academy of Sciences of Ukraine*. Vol. 8. p. 160. [in Ukrainian].
6. Leytes, N. S. (1996). Psikhologiya odarennosti detey i podrostkov [Psychology of giftedness of children and adolescents]. (Ed.) N. S. Leytesa. Moscow, 416 p. [in Russian].
7. Marushchenko, O. & Plakhotnik, O. (2012). Henderni shkilni istorii [Gender school stories]. Kharkiv, 88 p. [in Ukrainian].
8. Mid, M. (2004). Muzhskoe i zhenskoe. Issledovanie polovogo voprosa v menyayushchemsya mire [Male and female. Sexual research in a changing world]. Moscow, 412 p. [in Russian].

9. Olshen, S. R. (1987). The disappearance of giftedness in girls : An intervention strategy. *Roeper Rev.* No.9. pp. 251–254. [in English].
10. Polytsiak, N. I. (2021). Vplyv hendernykh stereotypiv na sotsializatsiiu obdarovanykh divchatok [The influence of gender stereotypes on the socialization of gifted girls]. *Obdarovani dity – skarb natsii: materialy II Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi onlain-konferentsii (18–22 serpnia 2021 roku) – Gifted children – the treasure of the nation: materials of the II International scientific-practical online conference (August 18–22, 2021)*. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Popova, L. V. (2001). Gendernaya sotsializatsiya v detstve [Gender socialization in childhood]. *Gender approach in preschool pedagogy: theory and practice: monograph: in 2 hours*. Murmansk. Part.1. p. 231. [in Russian].
12. Popova, L. V. (1996). Problema samorealizatsii odarennykh zhenshchin [The problem of self-realization of gifted women]. *Psychology issues*. No.2. pp. 31–42. [in Russian].
13. Rippon, Dzh. (2019). Gendernyy mozg [Gender brain]. Izdatelstvo “Fors”. 400 p. [in Russian].
14. Stratehiia hendernoi rivnosti rady Yevropy na 2018–2023 roky [Council of Europe Gender Equality Strategy for 2018–2023]. Available at: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> (accessed 16 July.2021). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.09.2021

УДК 378:004.9

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243956>

Тетяна Мастеркова, викладач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін
Комунального закладу “Житомирський ОІППО” Житомирської обласної ради

ПРОФЕСІЙНІ СПІЛЬНОТИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА

У статті охарактеризовано діяльність педагогічних професійних спільнот як чинник основи професійно-особистісного становлення і розвитку педагога. Особливість діяльності професійних спільнот в умовах онлайніспілкування передбачає вдосконалення рівня цифрової компетентності учасників для організації продуктивного користування віртуальним простором спільноти. Стаття містить визначення професійних спільнот, розроблені основні критерії цифрових навичок для вимірювання рівня цифрової компетентності освітянина.

Ключові слова: професійні спільноти; професійна компетентність; професіоналізм; самопрезентація; саморозвиток; траєкторія професійного розвитку педагогічних працівників.

Табл. 1. Літ. 6.

Tatyana Masterkova, Lecturer of the Social and Humanitarian Branch of Science Department,
Communal Educational Institution
“Zhytomyr Regional In-Service Teachers’ Training Institute”, Zhytomyr Regional Council

TRADE UNIONS AS A FACTOR OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHER COMPETENCES

The article outlines the main activities of pedagogical professional communities to provide methodological support for the professional development of teachers in the period of online communication. Professional self-determination and self-realization of a teacher, along with professional orientation and socialization, act as constituent elements of the structure of his professional and personal formation and development.

Features of the creation and existence of professional communities of teachers in the online space involves improving the level of digital competence of participants to organize the productive use of virtual community space. Unlike traditional professional communities, which can exist without active voluntary communication, in online communities communication is a necessary prerequisite for stable support for the association of colleagues.

In the course of group activity of the community the self-organization of pedagogical workers on the principles of individual usefulness and satisfaction of inquiries of separate participants is provided. The intrinsic motivation of participants’ communication needs and the development of approaches to assessing the teacher’s professional growth explain the existence of an online community that brings people together in the long run.

In the course of the research the bases for long-term stable existence of modern online communities are studied, the organizational structure of the community is revealed, the typology of its members is carried out, an interaction, the results of community activity and their social effects are analyzed.

The article formulates the definition of professional communities, offers the main criteria for assessing digital skills to measure the level of digital competence of the educator.

In a situation of a certain communication and information vacuum, the teacher seeks to compensate for the lack of professional communication through activities in professional communities, which not only creates stability in his life, but also helps to share their beliefs and interests with colleagues. Thanks to the existence of professional communities, adaptation to new forced living conditions is much easier and more effective.

Keywords: professional communities; professional competence; professionalism; self-presentation; self-development; the trajectory of professional development of teachers.

Постановка проблеми. Самопрезентація педагогом власного досвіду, діяльність щодо апробування та поширення результативних практик, демонстрації професійних навичок, надання колегам методичної допомоги у плануванні й організації освітнього процесу, активна участь у діяльності професійних спільнот передбачена вимогами чинного Професійного стандарту за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти закладу загальної середньої освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)”, затвердженого наказом Міністерства від 23.12.2020 р. № 2736.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самопрезентація педагога в професійній освітній спільноті має свою спрямованість. Питанням професійно-особистісного становлення і розвитку педагога присвячені роботи Г. Бабушкіна, Л. Вершиніної, І. Зимньої, М. Камінської, Є. Клімової, А. Коростилювої, А. Маркової, Л. Мігіню, Л. Михальцова, В. Шадрікова. Професійно-особистісне становлення педагога визначене як процес розвитку, самореалізації суб’єкта педагогічної діяльності в ході розв’язування ним професійних педагогічних завдань [3]. Водночас це динамічний процес розгортання психологічних властивостей і якостей особистості педагога, що виявляється у формуванні інтересу до педагогічної діяльності, оволодінні професійно необхідними і соціально значущими якостями. У професійних об’єднаннях створюються передумови для неперервного розвитку педагога.

Мета статті – охарактеризувати особливості діяльності професійних спільнот в умовах онлайнспілкування та визначення напрямів супроводу їх діяльності відповідно до вимог Професійного стандарту за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти закладу загальної середньої освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)”.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення, систематизація, опис власних напрацювань як педагогічного досвіду, надання рекомендацій іншим вчителям достатньо важливе та складне завдання для педагога.

Законом України “Про освіту” (ст. 59) визначено, що професійний розвиток педагогічних працівників передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання [1]. Сучасний учитель має можливість самостійно обирати зміст і форму самопрезентації, визначати особливості структурування, збору і накопичення матеріалів, перетворювати обов’язкову вимогу поширення власного досвіду, демонстрації досягнень у професійних спільнотах відповідно до чинного Професійного стандарту за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти закладу загальної середньої освіти” [6]. Підготовка до атестації, участь у різних конкурсах, обмін досвідом вимагає від педагога здійснення рефлексії власних професійних досягнень, вмінь, напрацювань.

Зазначимо, що в сучасній педагогічній науці відсутні напрацювання системного аналізу щодо цифрового представлення професійного досвіду педагогом [4].

Об’єктивна реальність, пов’язана з пандемією, зумовила перехід практично всіх установ освіти на онлайнкомунікацію. Відтак, створення спільнот центрами професійного розвитку педагогів передбачає основною метою розбудову професійного синергетичного середовища, яке надихало б та мотивувало до професійного розвитку його учасників, забезпечувало психологічну підтримку, створювало умови для взаємодії, партнерства, методичного супроводу, обміну ідеями й освітніми практиками.

Професійну спільноту розуміємо як об’єднання педагогічних працівників за спільними інтересами, родом їх професійної (трудової) діяльності.

Мета діяльності таких спільнот полягає в організації систематизації та обґрунтуванні сучасних шляхів представлення вчителя як суб’єкта інноваційних процесів у контексті власного саморозвитку, методичних розробок, напрацювань, досвіду через:

- узагальнення аналітичних підходів до вимірювання професійних досягнень педагогів відповідно до вимог професійних стандартів;
- виявлення труднощів у прагненні вчителів до самовдосконалення, пошуку оптимальних шляхів їх подолання;

ПРОФЕСІЙНІ СПІЛЬНОТИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА

- можливості популяризації власного педагогічного досвіду в умовах цифрового середовища.

Професійні мережеві спільноти базуються на принципах звичайних професійних спільнот, використовують досвід їх діяльності. Ці два види спільнот схожі, але в мережевих спільнотах комунікація здійснюється за допомогою комп'ютерних технологій, що створює значимі переваги. Технології дистанційного спілкування полегшують обмін інформацією та її зберігання, але мають особливості, які важливо враховувати педагогу.

Спілкування у професійних мережевих спільнотах – це не просто обмін якимись словами або ідеями за допомогою комп'ютерної мережі. Наприклад, воно не призначене для розваги, як у багатьох соціальних спільнотах, і не виконує функцій, пов'язаних з розвитком бізнесу, як в бізнес-спільнотах.

У професійних педагогічних спільнотах ефективність комунікації між учасниками багато в чому залежить від їх довіри один до одного. Довіра – це важлива складова взаємин, яка об'єднує колег у спільноті. Вона є передумовою для обміну знаннями, досвідом. Рішення, що приймаються в мережевих спільнотах їх учасниками, пов'язані з професійною діяльністю і вимагають відповідального підходу. І навпаки, в будь-яких соціальних мережевих спільнотах, пов'язаних з розвагами, там, де люди спілкуються

просто для задоволення, довіра не відіграє настільки важливої ролі.

Організація якісної результативної діяльності професійних спільнот педагогічних працівників визначена пріоритетним напрямом діяльності Центру професійного розвитку педагогів м. Бердичів Житомирської області.

Основною метою центрів професійного розвитку педагогів, відповідно до Положення, визначено сприяння професійному розвитку педагогічних працівників, їх психологічній підтримці та консультуванню [5]. “Центри покликані організувати консультування педагогічних працівників з питань планування та визначення траєкторії їх професійного розвитку, проведення супервізії, особливостей організації освітнього процесу за різними формами здобуття освіти, у тому числі з використанням дистанційних технологій навчання, впровадження компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, інклюзивного підходів до навчання здобувачів” [2; 4].

Тому з метою створення умов для результативної діяльності педагогів у професійних спільнотах, активного обміну ідеями та освітніми практиками, працівники Центру приділили увагу вивченню рівня цифрової компетентності учасників об'єднань для організації продуктивного користування віртуальним простором спільноти (таблиця 1).

Реалізація процесу взаємодії учасників

Таблиця 1.

Орієнтовні критерії цифрових навичок освітянина ХХ ст.

<i>Цифрові навички</i>	<i>Інструменти</i>
Запис і редагування аудіо, відео	Soundcloud Audioboo Vocaroo Clyp
Створення анотованого, інтерактивного та цікавого за змістом відео	VideoNotes TED Ed Edpuzzle WeVideo Magisto Piktochart Canva Google Draw Glogster Thinglink
Використання веб-сайтів, соціальних мереж для створення персонального освітнього середовища і спільне використання ресурсів з класом учнів	Facebook Гугл плюс Linkedin Diigo Викопати це Pinterest Edshelf Educlipper Symbaloo

Продовження таблиці 1.

Використання блогів і вікі для створення освітнього простору за участю учнів/студентів	Blogger Wordpress Edublog Kidblog Wikispaces Weebly
Створення презентацій	GoogleПрезентація Хайку Палуба Prezi Zoho Презентація
Створення цифрового портфоліо	SeeSaw Pathbrite Сайти Google Weebly

професійних мережевих спільнот забезпечується через:

- форуми (для ведення асинхронної комунікації і формування підгрупи, пов'язаної з конкретною темою);
- чати (для обговорення проблеми, швидкого налагодження зв'язків у співтоваристві);
- графічні чати, аудіо та відео (для відчуття залученості до процесу комунікації);
- списки розсилки (для доставки всім учасникам повідомлень, пов'язаних з новинами спільноти).

Для поліпшення комунікації у співтоваристві, дотримання авторських прав, безпеки учасників, свободи колег у вираженні думок роботою спільноти керує лідер-модератор. На нього покладається розподіл ролей учасників об'єднання, що сприяє зв'язку наявного досвіду з набутим, полегшує процес спілкування. Лідер змінюється у спільноті відповідно до актуальності методичних завдань.

Проведене опитування потенційних учасників створюваних професійних спільнот виявило, що майбутні члени об'єднання належать до різних груп за віком, досвідом, уподобаннями. Окремі члени професійної спільноти зазначали, що одним із аргументів спробувати себе у ролі учасника певного об'єднання було бажання “перемогти себе”, тому що сам формат онлайнспілкування спонукає людину вийти із зони усамітнення та спілкуватися з іншими учасниками за допомогою незвичних для неї методів, вийти у громадський публічний простір через демонстрацію і самопрезентацію в соціальній мережі. Активна участь у роботі професійної спільноти спонукала багатьох педагогів вдосконалювати свої вміння і навички користувача інтернету, адже підтверджувати рівень майстерності необхідно не для формального вступу до спільноти, а щоб

успішно в ній працювати, вміти продемонструвати свої досягнення, поділитися цікавою інформацією.

Не кожен учасник має достатній рівень технологічної компетентності, щоб користуватися віртуальним простором. Тому на початку діяльності спільноти враховується наявність фактичних аутсайдерів, які мають мало підписників, не вміють знімати відеоролики гарної якості, інтереси активних учасників, що знімають періодичні відео про саморозвиток і зростання власної майстерності й авторитетних членів об'єднання, педагогів, які створюють ядро спільноти і формуватимуть загальну думку щодо більшості питань.

Відсутність у мережевому співтоваристві лідера-модератора робить процес комунікації спільноти неорганізованим, некерованим, стихійним, що відхиляється від своїх цілей, відповідно – знижує ефективність взаємодії.

Лідери керують процесом комунікації у співтоваристві, спрямовують його в потрібне русло, формують правила і норми взаємодії. При цьому часто лідерство виникає ситуативно через активну комунікацію учасників. Більшість учасників спільноти є експертами у викладанні певного навчального предмету, беруть активну участь у щоденній діяльності об'єднання, допомагають фіксувати, систематизувати, здійснювати обмін інформацією в професійному мережевому співтоваристві. Учасники спільноти, очевидно, проявлятимуть різний рівень активності, зокрема можуть просто споживати запропоновану інформацію.

Зрозуміло, що очні зустрічі, засідання дають можливість обговорити те, що не обговорюється в інтернеті, де присутні певні вимоги, традиції спілкування. Онлайнкомунікація вимагає позитивного настрою, формування образу учасника як активного і компетентного члена

спільноти. Тому обговорення проблемних питань після онлайнспілкування допомагає відчутти взаємне розуміння та підтримку, які формують єдність спільноти, сприяють її самоорганізації. Ефективність діяльності спільноти забезпечується добровільними й ініціативними діями учасників, що є основним принципом її функціонування. Все це створює вільне від негативу поле спілкування, здатне стати емоційно безпечним, комфортним майданчиком для кожного охочого.

Учасники об'єднань визнають, що розміщені матеріали колег сприяли розвитку їх професійної компетентності, допомагали нарощувати майстерність, вивчати новинки методики, знайомитись із закордонним досвідом.

Таким чином, аналіз підходу до супроводу професійного становлення педагога в процесі його самореалізації через діяльність у складі професійних спільнот засвідчує, що в суспільстві формуються зміни вимог до професійного розвитку педагога: від професіонала, що виконує комплекс професійних функцій, від вчителя-предметника до самореалізованої особистості здатної сприяти самореалізації своїх учнів.

Висновки. Отже, дослідження нових підходів в організації діяльності професійних педагогічних спільнот дає підставу для такого висновку: крім розвитку професійних навичок учасників, спільнотою активно стимулюється їх саморозвиток.

Діяльність у професійних онлайнспільнотах вимагає певного рівня цифрової компетентності учасників для організації продуктивної взаємодії у віртуальному просторі.

Крім того, взаємодія між учасниками спільноти завжди відбувається в рамках спеціалізованого педагогічного дискурсу, завдяки чому одночасно формується колективна ідентичність групи, створюється потужний загін однодумців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про освіту". Відомості Верховної ради України. 2019. №2657-VIII. 2661 – VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України. 14.12.2016 р. № 988-р. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/

3. Концепція розвитку педагогічної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України. 16.07.2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

4. Мастеркова Т.В. Професійна компетентність: сучасні формати поширення педагогічного досвіду та методичних розробок. *Молодь і ринок*. №3 (189), 2021. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/234267>

5. Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів України. 29.07.2020 р. № 672. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2020-%D0%BF#n10>

6. Реєстр професійних стандартів. Сайт Мінекономіки. 2021. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv>

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On Education"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>. [in Ukrainian].

2. Kontsepsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannya zahalnoi serednoi osvity "Nova ukrainska shkola" na period do 2029 roku [The concept of implementation of state policy in the field of reforming general secondary education "New Ukrainian School" for the period up to 2029]. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. available at: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/. [in Ukrainian].

3. Kontsepsiia rozvytku pedahohichnoi osvity [The concept of development of pedagogical education. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine. 16.07.2018 № 776]. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine. 16.07.2018 No. 776. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>. [in Ukrainian].

4. Masterkova, T.V. Profesiina kompetentnist: suchasni formaty poshyrennia pedahohichnoho dosvidu ta metodychnykh rozrobok [Professional competence: modern formats of dissemination of pedagogical experience and methodical developments]. *Youth & market*. No. 3 (189), 2021. Available at: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/234267>. [in Ukrainian].

5. Polozhennia pro tsentr profesiinoho rozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv [Regulations on the center of professional development of pedagogical workers]. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. 29.07.2020. No. 672. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2020-%D0%BF#n10/>. [in Ukrainian].

6. Reiestr profesiinikh standartiv [Register of professional standards]. Website of the Ministry of Economy 2021. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv/>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.08.2021

УДК 811.161.2'373.43 (075.8)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243957>

Леся Заводна, методист кабінету редакційно-видавничої діяльності
Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, магістр філології

ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ, ВИНИКНЕННЯ ЯКИХ ЗУМОВЛЕНО СУЧАСНИМИ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Статтю присвячено дослідженню причин появи лексичних новотворів, що з'явилися у мовленні українців під впливом сучасних суспільних процесів, а саме Євромайдану, російсько-української війни на Сході України, а також пандемії коронавірусу COVID-19. Доведено, що виникнення неологізмів пояснюється передусім соціальними "вибухами" та різкими змінами в соціумі, як-от військово-політичними конфліктами, протестами, кризовими ситуаціями, суспільними негараздами, що миттєво знаходять рефлексію у мові, зокрема через неологічні утворення, які чинять відчутний вплив на суспільство.

Ключові слова: лексичні новотвори; сучасні суспільні процеси; неологізми Євромайдану; пандемійна лексика.

Лім. 7.

Lesya Zavodna, Methodist of the Editorial and Publishing Unit,
Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Master in Philology

APPEARANCE OF THE LEXICAL NEOLOGISMS WHICH ARE CAUSED BY A MODERN SOCIAL PROCESS

The article deals with the study of the causes of lexical neologisms that appeared in the speech of Ukrainians under the influence of modern social processes, namely Euromaidan, the Russian-Ukrainian war at eastern Ukraine and the COVID-19 coronavirus pandemic. The emergence of neologisms are explained primarily by social "explosions" and by abrupt changes in society such as, political conflicts, protests, crises, social unrest, which are instantly reflected in language, in particular through neologism formations that have a significant impact on society.

It is emphasized that language is considered to be the indicator of changes in society. -Economic, political, social and almost all important changes in our lives are instantly reflected in everyday vocabulary, causing the emergence of new words and new meanings. Under these circumstances, the lifespan of newly created words depends on how important social changes are.

It is substantiated that language is a complex mechanism, which is in constant motion, which ensures its viability. It is also determined that language retains the signs of immanent stability and integrity, being the main means of communication. Appearance of numerous neologisms in the modern Ukrainian language is an objective process of linguistic progress, without which it is difficult to imagine any language today.

It is proved that some concepts and terms have already ceased to be neologisms and have become part of the active vocabulary of the Ukrainian language. Others, according to the Dictionary of Modern Ukrainian Language and Slang "Myslovo", neologisms have become extremely popular in both written and oral speech of Ukrainians. In particular: "Euromaidan" (word of 2013); "Cyborgs" (2014); "Blockade" (2015); "Corruption" (2016); "Visa-free" (2017); "Tomas" (2018); "Digitalization" (2019); "Coronavirus" (2020).

Keywords: lexical neologism; modern social processes; neologisms of the Euromaidan period; pandemic vocabulary.

"Нова доба нового прагне слова".

Максим Рильський

Постановка проблеми. Найважливішою умовою існування мови є її безперервний розвиток, який виражається в появі нових слів. Процес пізнання світу, зміни в суспільному житті, прогрес у науці й техніці відбуваються безперервно, а отже, вимагають від мови забезпечення мовців необхідною кількістю нових лексичних одиниць. Тобто поява в мові низки неологізмів є об'єктивним процесом мовного прогресу, без якого важко уявити сьогодні будь-яку мову, зокрема й українську.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема лексичних новотворів та їхнє функціонування в українській мові неодноразово ставало предметом аналізу багатьох учених-мовознавців. Так, це питання на різних часових зрізах досліджували І. Білодід, Г. Вокальчук, А. Грищенко, В. Горпинич, І. Ковалик, А. Коваль, О. Пономарів, О. Сербенська, О. Тараненко, І. Ющук та ін. Останнім часом зацікавленість проблемою нових слів зростає, зокрема їхнє вивчення стало інтенсивнішим, про що свідчать

розвідки Т. Весни та Т. Телецької, О. Дзюбіної, Ю. Звяги, Ж. Колоїз, Ю. Козлової, М. Малафей, С. Омельчук, Т. Мандич та ін. Ми також долучилися до розгляду слів-новотворів, зокрема аналізували неологізми, виникнення яких зумовлено сучасними модернізаційними процесами у вітчизняній освіті [1].

Попри значне зацікавлення з боку науковців, ці лексичні одиниці не надто активно піддаються всебічному системному лінгвістичному аналізу вчених-мовознавців, а отже, є потреба у їхній ґрунтовній характеристиці.

Мета статті – схарактеризувати лексичні новотвори в українській мові, виникнення яких зумовлено впливом сучасних суспільних процесів.

Виклад основного матеріалу. Мова як живий та динамічний організм завжди однією з перших реагує на різкі зміни в соціумі. Будь-які військово-політичні конфлікти, протести, кризові ситуації, суспільні негаразди миттєво знаходять рефлексію у мові, зокрема через неологічні утворення [2].

Соціальні “вибухи” завжди чинять відчутний вплив на суспільство. Найяскравішим індикатором різноманітних змін у суспільстві (економічних, політичних, соціальних) вважається мова. Практично всі більш-менш важливі зміни в нашому житті миттєво відображаються в повсякденному словнику. Передусім – це поява нових слів і нових значень. А наскільки соціальні зрушення є вагомими, залежить і тривалість життя того чи того новоствореного слова [4].

Чимала кількість неологізмів з’явилася за сучасних умов розвитку українського суспільства. Спробуємо проаналізувати найбільш знакові з них, що увійшли впродовж останніх років до розмовного словника українців, та стали своєрідним віддзеркаленням певних подій у житті держави.

Як відомо, найбільше вплинули на життя українців анексія Криму та події 2013–2014 рр., що, безперечно, відобразилося в мові й спричинило появу значної кількості новотворів, а саме:

“Анексія” (окупація АР Крим та Севастополя Росією) – збройна агресія Росії, спрямована на насильницьке протиправне відторгнення Криму та Севастополя від України та приєднання їх до РФ на правах так званих суб’єктів федерації, що було здійснено впродовж березня 2014 р.

“Кримнаш” – утворене від словосполучення “Крим наш”. Уживається з кількома значеннями: 1) назва півострова Крим після окупації; 2) фанатичний прояв патріотизму, викликаний сумнівними державними здобутками.

2013 р. в Україні став роком Революції Гідності,

а найпопулярнішим неологізмом – **“Євромайдан”**. Синонімами до нього є **“Єврореволюція”**, **“Революція 2013 року”**, **“Революція Гідності”** – національно-патріотичні, протестні акції в Україні передусім проти корупції, соціальної нерівності, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення, а також на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України [5]. Слово **“Євромайдан”** стало словом 2013 р. за версією словника сучасної української мови та сленгу “Мислово”. Найтрагічнішим неологізмом Євромайдану, безперечно, є **“Небесна сотня”** – словосполучення, що використовується на позначення загиблих учасників акцій протесту в Україні в грудні 2013 – лютому 2014 років.

У період Євромайдану та Революції Гідності з’явилися й інші новотвори, як-от:

“Тітушки” – збірна назва найманих молодиків, які займаються бойовими видами спорту та мають характерний зовнішній вигляд (завичай одягнуті у спортивну форму та шкіряні куртки). Українська влада за часів президентства В. Януковича використовувала тітушок для участі в масових сутичках, у боротьбі з опозиційними активістами.

“Автомайдан” – мобільний підрозділ Євромайдану, що стихійно з’явився у першу добу після розгону силовиками “студентського Майдану” в ніч на 30 листопада 2013 р. Акції Автомайдану збирали сотні автомобілів, а його активісти піддавалися жорстокому переслідуванню з боку тітушок і силовиків, їхні автомобілі спалювали невідомі.

Цьогоріч минає 8 років від подій, описаних вище. Такі поняття, як **“Майдан”** та **“Євромайдан”** уже глибоко закарбувалися у свідомості українців, стали історією не лише України та Європи, а й усього світу, увійшли до підручників історії.

2014 р. став роком війни. У лексиконі кожного українця не лише стали звичними терміни, пов’язані з війною, а й сама війна стала джерелом творення нових слів та словосполучень:

“Сепар” (сепаратист) – житель України, який активно підтримує ідею порушення територіальної цілісності країни. “Сепарами” зазвичай називати жителів Донбасу та Криму, які виходили на мітинги за приєднання до Росії, а пізніше приєдналися до бойовиків так званих ЛНР і ДНР.

“Ватники” (“вата”) – термін на означення представника радянської країни, який ненавидить інші народи лише за те, що вони прагнуть розвиватися, жити заможнo в демократичній країні.

“Укроп” (Український ОПІр) – українець у російському інформаційному просторі та у свідомості частини населення Російської Федерації.

“Кіборги” – українські військові, які захищали Донецький аеропорт, прозвані так за мужність і хоробрість.

Антитерористична операція (АТО) – комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних із терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою. Із квітня 2018-го року режим АТО офіційно змінив вивіску і перетворився на **“Операцію об’єднаних сил” (ООС)**.

“Атошники” – так почали називати учасників бойових дій на Сході України після оголошення АТО.

“Волонтер” – людина, яка займається суспільно корисною діяльністю на добровільній та безоплатній основі. В Україні означений термін набув найбільшого поширення у період Революції Гідності та війни на Сході України.

“Доброволець” – особа, що здійснює будь-яку діяльність добровільно, часто безоплатно, не отримуючи за це матеріальної винагороди. У військовій справі (у нашому випадку – українські добровольці під час АТО) – людина, що вступила на військову службу за власним бажанням чи в діючу армію однієї з воюючих країн.

Серед неологізмів, які поповнили мовний словник українців у 2015–2017 рр. та відображали провідні події суспільно-політичного життя держави, варто виокремити такі:

“Блокада” – система заходів, які застосовуються до держави шляхом порушення її зовнішніх зв’язків, щоб примусити блоковану державу виконати певні дії або утриматись від них.

“Переселенці” (у цей період – вимушені переселенці російсько-української війни) – категорія громадян України, іноземців або осіб без громадянства, котрі були змушені покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту на частині території Донецької і Луганської областей України або окупованого Криму.

“Поліція” (патрульна поліція) – орган державної влади (система державних органів), що займається охороною громадського порядку і боротьбою з правопорушеннями. Означений термін, хоч і був раніше відомий українцям, по-

новому почав сприйматися саме із вересня 2015 р., коли на вулицях Києва та інших українських міст з’явилися поліцейські –представники Національної поліції, яка була створена за зразком “цивілізованих країн” і замінила міліцію, що дісталася нам у спадок від СРСР.

“Мурал” – різновид монументального і декоративного малярства, що виконувалося безпосередньо на стіні або на штукатурці, закріпленій на стіні, в якому фігуративні образи й декоративні орнаменти підпорядковуються архітектурним формам. Сьогодні дивовижні мурали, розміщені на будинках в усіх містах України, радують око і роблять наше життя яскравішим і прекраснішим.

“Корупція” – використання особою наданих їй службових повноважень та пов’язаних із цим можливостей із метою одержання неправомірної вигоди. На думку багатьох, саме корупція завдає країні більшої шкоди, ніж війна з Росією. У 2016 р., за версією онлайн-словника неологізмів та сленгу сучасної української мови “Мислово”, Україна була визнана найбільш корумпованою державою Європи, а згаданий вище термін-неологізм не випадково був названий словом 2016 р.

“Е-декларація” – щорічна декларація, яка подається державними службовцями та іншими публічними посадовими особами та вноситься до електронного реєстру декларацій. Завдяки Е-деклараціям українці отримали змогу ознайомитися із доходами високопосадовців.

“Безвізовий режим” (безвіз) – статус, що дозволяє громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього оформлення візи (починаючи із 11 червня 2017 р). Саме “безвіз” став Словом року – 2017 [5].

“Криптовалюта” – цифрова валюта, що існує у вигляді програмних кодів. Вона може бути засобом обміну та об’єктом власності. Найдорожчою криптовалютою є біткоїн.

“Спінер” (вертун, крутилка) – антистрессова іграшка із підшипником посередині й кількома лопатями по боках. У 2017 р. не лише Україна, а й увесь світ пережив справжню епідемію захоплення цією іграшкою.

“Євробляхи” – назва вживаних нерозмитнених легкових автомобілів з іноземною реєстрацією (“на єврономерах”), увезених до України без сплати мита та подальшої перереєстрації.

Упродовж 2018–2019 рр. словник українців поповнили такі лексичні новотвори:

“Томос” – символ утворення в Україні автокефальної помісної церкви та подальшого відходу від ідеологічного впливу Москви.

Донедавна відоме лише вузькому колу посвячених у релігійну термінологію людей, у 2018 р. воно викликало найбільший суспільний інтерес, коли президент України Петро Порошенко попросив парламент підтримати його звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія щодо надання томосу про Українську помісну автокефальну церкву. Відтоді інтерес до цього слова з боку українських медіа та суспільства лише зростав, а в грудні українці назвали об'єднання церкви та надання томосу головною політичною подією року. Це поняття словник "Мислово" назвав словом 2018 року.

Діджиталізація (від *англ. digitalization* – переведення інформації в цифрову форму) – зміни в усіх сферах суспільного життя, пов'язанні з використанням цифрових технологій. Означене вище знайшло своє місце й у сфері державного управління, зокрема в Україні було створено Міністерство цифрової трансформації, яке має амбітні плани щодо діджиталізації держави.

Докорінно змінила життя не лише України та українців, а й усього світу пандемія коронавірусу COVID-19, що охопила світ на початку 2020 р. Вірус, назва якого ще рік тому була відома лише вузькому колу медичних фахівців, у прямому сенсі цього слова сколихнув світ, причому зміни торкнулися і роботи та доходів, і таких речей, як спосіб життя, дозвілля і спілкування, він визначально вплинув і на мову, спричинивши появу нових слів. Тому "найактуальнішим неологічним кластером сьогодні є коронавірусний вокабуляр, який репрезентується словами та виразами, що виникли під впливом пандемії в період із лютого 2020 р. й до сьогодні" [2].

Уживання лексем, тематично пов'язаних зі світовою пандемією коронавірусу, є досить поширеним у лексиці сучасних українців. Зокрема спостерігається висока частотність використання нових слів медичного спрямування і не тільки, а також слів, що набули нових значень. У зв'язку з цим, беручи за основу дослідження С. Омельчук, Т. Мандич, та доповнивши його низкою власних знахідок, виокремимо новотвори, що позначають:

- назву хвороби і пов'язані з нею новотвори: *коронавірус, коронавірусна хвороба COVID-19, корона, коронований, ковід, ковідники, ковід-дисиденти, короніали;*

- назви медичних станів, процесів та конкретних предметів: *карантин, пандемія, захисні маска, респіратори, ПЛР-тест, експрестест, антисептик, дезінфекція, вакцина, вакцинація, щеплення, вірус, санітайзер, пульсоксиметр, сатурація, прилад ШВЛ;*

- назви соціальних явищ, викликаних пандемією: *локдаун, дистанційна освіта, дистанційне навчання, дистанційка, самоізоляція, обсервація, соціальна дистанція, ізоляція, спецрейси, спецперевезення, спецперепустки, ZOOM* [6, 113].

Отже, серед низки слів та виразів, що з'явилися під впливом поширення коронавірусної хвороби, "словник епохи коронавірусу" поповниться такими найяскравішими, на нашу думку, "пандемійними новотворами":

Локдаун – уведення суворих обмежень на виїзди, подорожі, соціальну взаємодію й доступ до громадських місць.

Карантин – обмеження в період епідемії з метою скорочення кількості контактів між людьми та поширення хвороби.

Пандемія – результат швидкого та неконтрольованого поширення коронавірусу, що викликав паніку в усьому світі та призвів до запровадження карантинів і локдаунів.

Самоізоляція – утримання від будь-яких безпосередніх контактів із зовнішнім світом, щоб не заразитися самому або не заразити інших.

Соціальна дистанція – комплекс санітарно-епідеміологічних заходів немедикаментозного характеру, спрямованих на зупинку або уповільнення поширення коронавірусу (мінімальна відстань між людьми має складати 1,5–2 метри; відмова від рукошляхів, обіймів та інших контактів тощо).

Вакцинація – уведення антигенного матеріалу з метою викликати імунітет до інфекційної хвороби, який запобігає зараженню або ослаблює його негативні наслідки (на сьогодні у мовленні українців з'явилися такі нові слова, що позначають назви вакцин: *пфайзер (Pfizer), коронавак (CoronaVac), астразенека (AstraZeneca), модерна (Moderna)*).

Дистанційне навчання (дистанційка) – сукупність сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій від тих, хто навчає (викладачів, визначних постатей у певних галузях науки, політиків), до тих, хто навчається (студентів чи слухачів).

Zoom – платформа для відеоконференцій, онлайн-зустрічей і нарад, у відеочатах якої можуть одночасно брати участь до 100 учасників; стала одним із головних засобів спілкування під час пандемії (поряд із робочими нарадами популярними стали такі терміни, як *Zoom-заняття, Zoom-уроки, Zoom-вечірки, Zoom-концерти*) [7; 6].

Таким чином, за версією Словника сучасної

української мови та сленгу “Мислово” [6], серед найпопулярніших лексичних новотворів останніх років стали: “Євромайдан” (слово 2013 року); “кіборги” (2014); “блокада” (2015); “корупція” (2016); “безвіз” (2017); “томос” (2018); “діджиталізація” (2019); “коронавірус” (2020).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у динамічній системі, якою є мова, немає жодної сили, яка б гарантувала збереження регулярності, властивої тому чи тому явищу: вона є складним механізмом, який, з одного боку, перебуває в безперервному русі, що забезпечує його життєздатність, а з іншого – зберігає ознаки іманентної стабільності та цілісності, будучи основним засобом комунікації. Очевидно, саме тому питання про мовну змінність, сутність і чинники мовної еволюції було, є і залишається одним із ключових у лінгвістичній науці [3].

Сподіваємося, що чимало новотворів, які з’явилися у періоди соціальних “вибухів”, передусім російсько-української війни на Сході України чи пандемії коронавірусу COVID-19, незабаром вийдуть з активного вжитку, хоча, на нашу думку, деякі з них усе ж стануть частиною активної лексики української мови та увійдуть до сучасних словників.

Наші подальші розвідки плануємо присвятити дослідженню авторських неологізмів сучасних письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заводна Л. Неологізми, виникнення яких зумовлено сучасними модернізаційними процесами у вітчизняній освіті. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 4. С. 96–100. URL: <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/issue/view/2/3>.
2. Козлова Ю. Пандемійна лексична інноватика англійської мови: особливості творення та функціонування. 2021. URL: <https://science.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/6/2021/04/korona.pdf>.
3. Колоїз Ж. Українська неологія: здобутки та перспективи: матеріали Всеукр. наук. конфер. “Еволюційні тенденції в мові”. *Наукові праці: науково-методичний журнал. Серія “Філологія. Мовознавство”*. Миколаїв: Чорноморський держ. ун-т ім. П. Могили. 2009. Т. 105. Вип. 92. С. 56–61.
4. Малафей М. Лексичні новотвори як репрезентанти новітніх політичних подій (на матеріалі мовлення Євромайдану). *Стиль і текст: щорічний науковий збірник*. Київ, 2014. Вип. 15. С. 202–210. URL: file:///C:/Users/Yaroslav4yk/Downloads/sit_2014_15_23.pdf.
5. Мислово: онлайн-словник неологізмів та сленгу сучасної української мови. URL: <http://myslovo.com/>.
6. Омелчук С. А., Мандич Т. М. Контекстний аналіз аббревіатури Covid-19 та лексичних варіантів її на перетині лексикології, словотвору й синтаксису. *Виклики та досягнення європейських країн у галузі філологічних досліджень: колективна монографія*.

Рига, Латвія: “Видавництво Baltija”, 2020. 626 с. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/96/2418/5194-1?inline=1>.

7. Словник епохи коронавірусу: 20 термінів, які завжди нагадуватимуть про весну 2020. *BBC News. Україна*. 2020. 11 квітня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52212810>.

REFERENCES

1. Zavodna, L. (2019). Neolohizmy, vynyknnia yakykh zumovleno suchasnymy modernizatsiinymy protsesamy u vitchyzniani osviti [Neologisms, the emergence of which is caused by modern modernization processes in domestic education]. *A new pedagogical idea*. No. 4, pp. 96–100. Available at: <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/issue/view/2/3>. [in Ukrainian].
2. Kozlova, Yu. (2021). Pandemiina leksychna innovatyka anhliiskoi movy: osoblyvosti tvorennia ta funktsionuvannia [Pandemic lexical innovation of the English language: features of creation and functioning]. Available at: <https://science.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/6/2021/04/korona.pdf>. [in Ukrainian].
3. Koloiz, Zh. (2009). Ukrainska neolohiia: zdobutky ta perspektyvy [Ukrainian neology: achievements and prospects]. “*Evolutsiini tendentsii v movi*”. *Materialy Vseukr. nauk. konfer.* – “Evolutionary trends in language”. *Proceedings All-Ukrainian Science Conference. Scientific works: scientific and methodical journal. Series “Philology. Linguistics*. Mykolaiv, p. 105, Vol. 92, pp. 56–61. [in Ukrainian].
4. Malafei, M. (2014). Leksychni novotvory yak reprezentanty novitnikh politychnykh podii (na materialii movlennia Yevromaidanu) [Lexical innovations as representatives of modern political events (based on Euromaidan language)]. *Style and text: annual scientific collection*. Kyiv, Vol. 15, pp. 202–210. Available at: file:///C:/Users/Yaroslav4yk/Downloads/sit_2014_15_23.pdf. [in Ukrainian].
5. Myslovo: onlain-slovyk neolohizmiv ta slenhu suchasnoi ukrainskoi movy [Myslovo: online dictionary of neologisms and slang of the modern Ukrainian language]. Available at: <http://myslovo.com/>. [in Ukrainian].
6. Omelchuk, S. A. & Mandych, T. M. (2020). Kontekstnyi analiz abreviatury Covid-19 ta leksychnykh variantiv yii na peretyni leksykologii, slovotvoru y syntaksysu [Contextual analysis of the abbreviation Covid-19 and its lexical variants at the intersection of lexicology, word formation and syntax]. *Challenges and achievements of European countries in the field of philological research: a collective monograph*. Ryha, Latvia, 626 p. Available at: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/96/2418/5194-1?inline=1>. [in Ukrainian].
7. Slovyk epokhy koronavirusu: 20 terminiv, yaki zavzhdy nahaduvatymut pro vesnu 2020 [Dictionary of the coronavirus era: 20 terms that will always be reminiscent of spring 2020]. (2020). *BBC News. Ukraina*. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52212810>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.09.2021

УДК 364-78:331.54-053.81 (045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243958>

Антон Кравченко, аспірант кафедри соціальної роботи, інженер з охорони праці
Комунального закладу “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”
Харківської обласної ради

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ВИБІР МОЛОДЦЮ ПРОФЕСІЇ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НА РИНКУ ПРАЦІ

У статті розкриваються і аналізуються сучасні гендерні стереотипи, що акумулюються у суспільстві та нав'язуються молоді у процесі обрання майбутньої професії.

Визначено сутність терміна гендерні стереотипи як стійких для даного суспільства в конкретний історичний період уявлень про відмінність між чоловіком і жінкою, про їх місце і роль у сім'ї, на ринку праці й у цілому у суспільстві. Розглянуті умовні групи гендерних стереотипів (уявлення про психологічні риси та якості чоловіків і жінок; закріплення професійних ролей чоловіків і жінок; сегрегація ринку праці тобто поділ праці на жіночу та чоловічу).

Ключові слова: гендерні стереотипи; студентська молодь; професіоналізація; конкурентоспроможність; ринок праці; кар'єрний радник; гендерна сегрегація.

Табл. 2. Літ. 9.

Anton Kravchenko, Postgraduate Student of the Social Work Department,
Civil Protection Engineer, Kharkiv Humanitarian and Pedagogical academy,
Kharkiv Regional Council

INFLUENCE OF GENDER STEREOTYPES ON CHOICE OF YOUNG PEOPLE'S PROFESSION AND COMPETITIVENESS IN THE LABOUR MARKET

This article reveals and analyzes modern gender stereotypes, which accumulate in society and affect the young people in the process of choosing their future profession.

The article highlights the essence of the term gender stereotypes – stable for a given society in a particular historical period of the perception of the distinction between a man and a woman, their place and role in the family, the labor market and the whole society. The author identified the main groups of gender stereotypes (the notion of psychological risks and qualities of men and women; consolidation of professional roles of men and women; segregation of the labor market that is the division of labor for women and men).

The main mechanisms and consequences of the impact of gender stereotypes on the professional choice of young people have been identified, and the ways to improve them at the state level have been characterized. Official statistics on gender distribution of types of professional activity, the level of women's and men's stats, and the level of their involvement in reproductive work were analyzed. The presence of gender imbalance in the professional sphere and gender stereotypes are considered as a factor reducing the competitiveness of women in the labor market.

Using the data from the analysis of the accession company 2020–2021 years for 10 specialties: Education; Art and Humanities; Social Sciences, Journalism and Information; Health and Social Work; Business, Administration and Law; Natural Sciences, Mathematics and Statistics; Services; Agrarian Sciences; Engineering, Manufacturing and Civil Engineering; Information technology, we can certify that the analysis of educational priorities of female applicants for STEM specialties, showed a high level of motivation to obtain a profession in this field, While the applicants for education, arts and humanities, social sciences, journalism and information have a low priority (lower than 3rd).

It is announced that the introduction of the position of a caring educator in secondary educational institutions and increased training of such professionals within the specialty “Social Work” in the WVO on the basis of a non-discriminatory approach in education will allow students to make an informed choice of their profession, correctly assess their own abilities and capabilities, identify their interests, and help them figure out the role models in professions stereotypically considered as “male” or “female”.

Keywords: gender stereotypes; student youth; professionalization; competitiveness; labor market; caring peer; gender segregation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогоднішній день гендерні

стереотипи займають значне місце в сфері людської життєдіяльності. Починаючи з моменту народження на дитину навішуються соціальні ярлики залежно від статі з психологічними та

фізіологічними особливостями. В умовах сучасних змін суспільства відбувається тенденція трансформації цих стереотипів, перегляду їх значення у процесі соціалізації молоді, зокрема під час вибору професії та оволодіння нею. Відповідно, головною тенденцією професіоналізації молоді стає орієнтування на індивідуальність людини, її вибір та шляхи самореалізації поза статевою приналежністю. На жаль, сьогодні застарілі гендерні стереотипи, які заважають цілісно розвиватися особистості, все ж залишаються доволі стійким негативним чинником професіоналізації, що часто зумовлює помилковий професійний вибір, зменшує можливості молоді людини щодо самореалізації у професійній сфері, знижує рівень конкурентоспроможності фахівців і фахівчинь на ринку праці. Насамперед це пояснюється недостатнім рівнем обґрунтованості самої концепції гендерного й недискримінаційного підходів до професіоналізації молоді, а також недостатньою розробленістю механізмів опору стереотипним поглядам на гендерний розподіл професій у суспільстві, відсутністю у системі освіти фахівців, які змогли б спрямовувати активність молоді у напрямі вільного професійного вибору.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях актуальним є питання гендерних стереотипів у різних інституціях та сферах людської діяльності: як інструментальної основи маніпулювання в сімейному судочинстві України: соціологічний аспект (О. Пархоменко, 2019); населення України при прийнятті електоральних рішень (Н. Дзюба, 2018); як чинник соціалізації студентів гуманітарних спеціальностей П. Скляр та Д. Мамаєв, 2014); представлення жінок і чоловіків на ринку праці (Б. Магдюк, 2011); їх вплив на професійну діяльність в Україні (Т. Медіна, 2015); у сучасному українському суспільстві (Т. Єрмолаєва, 2017); як соціальна проблема сучасних жінок (К. Борщ та М. Ляшко, 2017); та вибір професії (О. Дніпрова, 2018); в медіапросторі як фактор впливу на соціалізацію учнівської молоді (М. Андреева, О. Василенко та К. Дмитренко, 2021).

Серед міжнародних дослідників гендерних стереотипів можемо відзначити: Р. Campbell (гендерна рівність вчителів та гендерні відмінності між дівчатами і хлопцями); М. Favara (вплив гендерних стереотипів на професійний вибір учнів); А. Itegbesan (гендерно-стереотипні переконання та сприйняття вчителів загальноосвітніх шкіл), М. Sadker (диференційоване ставлення до дівчат і хлопців у школі та до яких наслідків це призводить), J. Tiedemann (гендерні

стереотипи та математичні здібності), М. White (імпліцитні та явні професійні гендерні стереотипи).

Аналізуючи їхні праці, можемо зробити висновок, що, незважаючи на досить значну кількість наукових наробок, в яких досліджуються різні аспекти впливу гендерних стереотипів на життя та діяльність людини, дослідницями та дослідниками не визначені і не охарактеризовані специфічні впливи гендерних стереотипів на професіоналізацію молоді. У зв'язку з цим видається актуальним теоретичне осмислення й емпіричне вивчення питання впливу гендерних стереотипів на вибір молоддю професії та конкурентоспроможність молодих людей на ринку праці.

Метою статті є аналіз впливу гендерних стереотипів на професіоналізацію молоді та обґрунтування можливостей подолання стереотипів гендерної сегрегації у професійній сфері.

Виклад основного матеріалу. Гендерні стереотипи – це стійкі у межах певного суспільства в конкретний історичний період соціальні і персональні уявлення про відмінність між чоловіком і жінкою, про їх місце і роль у сім'ї, на ринку праці й безпосередньо у суспільстві [7]. У навчально-методичному посібнику “Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення у соціально-правовій сфері” акцентовано увагу на умовному поділі гендерних стереотипів:

- на уявленнях про психологічні риси та якості чоловіків у жінок (згідно з цими стереотипами чоловікам притаманне логічне мислення, здатність приймати рішення, жінки ж навпаки, не здатні використовувати логічне мислення, більш емоційні);

- закріплення професійних ролей чоловіків та жінок (“Місце жінки на кухні та поряд з дітьми”, а чоловік має заробляти гроші);

- сегрегація ринку праці тобто поділ праці на жіночу та чоловічу (під жіночою мають на увазі обслуговуючу і виконавчу працю, під чоловічою – інструментальну, творчу) [1].

Таким чином, у суспільстві сформовані стереотипи та гендерні ролі чоловіка і жінки. Механізми соціального конструювання гендерних стереотипів простежуються у всіх сферах взаємовідносин між людьми. Найпотужнішим є мова, бо вона “віддзеркалює” різне ставлення суспільства до жінок і чоловіків, тому є одним із джерел відтворення гендерних ролей.

Українська держава зробила вагомий внесок у закріплення фемінітивів (слів жіночого роду, які

**ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ВИБІР МОЛОДЦЮ ПРОФЕСІЇ ТА
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НА РИНКУ ПРАЦІ**

є альтернативними до аналогічних “чоловічих” назв) прийнявши 30 травня 2019 р. нову версію правопису, норми та правила, якого рекомендовано застосовувати в усіх сферах суспільного життя. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України наказом № 1574 від 18.08.2020 р. “Про затвердження зміни № 9 до національного класифікатора ДК 003:2010” офіційно дозволило фемінітиви для посад працівниць, утворених за правилами чинного правопису, у кадровій документації, тобто трудових книжках, наказах, кадровому і загальному діловодстві, кореспонденції та всіх інших галузях праці, де застосовується класифікатор професій).

Дуже потужним є механізм репрезентування гендерних стереотипів в освіті. Починаючи з

Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 р. № 256” скасувало розподіл професій, відкривши доступ жінкам до 450 раніше заборонених професій, які пов'язаними із підвищеним професійним ризиком та традиційно вважалися “чоловічими”.

Розглянемо з точки зору гендерного конструювання професійного середовища результати вступної компанії 2020–2021 рр. на теренах України. Аналіз 2020 р. було здійснено аналітичним центром Cedos у рамках Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд “Відродження” у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні [2]. Дані наведені у відсотках табл.1.

Таблиця 1.

Аналіз вступної компанії 2020 р.

№	Спеціальність	Жінки %	Чоловіки %
1	Освіта	76,86	23,14
2	Мистецтво та гуманітарні науки	76,30	23,70
3	Соціальні науки, журналістика та інформація	70,03	29,97
4	Охорона здоров'я та соціальна робота	61,53	38,47
5	Бізнес, адміністрування та право	60,98	39,02
6	Природничі науки, математика та статистика	51,21	48,79
7	Сфера обслуговування	44,36	55,64
8	Аграрні науки	37,08	62,92
9	Інженерія, виробництво та будівництво	28,64	71,36
10	Інформаційні технології	18,48	81,52

дитячого садка, де відбувається поділ іграшок на дівчачі та хлопчачі, книжок, що ілюструють певні моделі поведінки, які мають бути притаманні дитині певної статі. Формування продовжується у школі, де й досі залишається поділ дівчат та хлопців на уроках праці, де дитина не має можливості обрати те, що її цікавить, а має вивчати суто “жіночі” або “чоловічі” види праці. Вища школа, на жаль, так само є місцем де репрезентація продовжується. Більшість абітурієнтів у виборі майбутньої професії орієнтуються на “жіночі” та “чоловічі” спеціальності, хоча Міністерство охорони здоров'я України своїм наказом № 1254 від 13 жовтня 2017 р. “Про визнання таким, що втратив чинність, наказу

Аналіз вступної компанії 2021 р. було здійснено за допомогою освітнього порталу Вступ.Освіта.іа у Харківській області [4] таблиці 2.

Аналізуючи результати вступних компаній 2020–2021 рр., можемо відзначити, що, незважаючи на прийняття в Україні низки документів щодо встановлення гендерної рівності у професійній сфері, гендерний дисбаланс щодо галузей професіоналізації молоді досі існує. Розглядаючи причини такого дисбалансу, відзначимо, що на вибір майбутньої професії абітурієнтів та абітурієнок, безумовно, впливають сформовані в суспільстві стереотипи поділу професій на “жіночі” та “чоловічі”, хоча, аналізуючи таблиці, відзначимо, що на

**ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ВИБІР МОЛОДЦЮ ПРОФЕСІЇ ТА
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НА РИНКУ ПРАЦІ**

Таблиця 2.

Аналіз вступної компанії у Харківській області 2021 р.

№	Спеціальність	Жінки %	Чоловіки %
1	Освіта	75,63	24,37
2	Мистецтво та гуманітарні науки	79,07	20,93
3	Соціальні науки, журналістика та інформація	69,09	30,91
4	Охорона здоров'я та соціальна робота	68,33	31,67
5	Бізнес, адміністрування та право	59,08	40,92
6	Природничі науки, математика та статистика	53,27	46,73
7	Сфера обслуговування	49,54	51,46
8	Аграрні науки	36,13	63,87
9	Інженерія, виробництво та будівництво	30,81	69,19
10	Інформаційні технології	46,35	53,65

спеціальності сфери обслуговування у 2021 р. у Харківській області гендерного дисбалансу не виявлено: жінки 49,54 % та чоловіки 51,46 %, також зрушення у бік рівності відбулося на спеціальності інформаційні технології 46,35 % та 53,65 %.

Аналіз освітніх пріоритетів абітурієнток до навчання на STEM спеціальності, показує високий ступінь їх вмотивованості щодо отримання професії цього напрямку, в той час як абітурієнти на спеціальності освіта, мистецтво та гуманітарні науки, соціальні науки, журналістика та інформація ставлять невисокий пріоритет (нижче 3-го) [3].

Проаналізувавши вступну компанію 2020–2021 рр., можемо стверджувати, що гендерна сегрегація все таки існує, тому розглянемо умови, які б сприяли подоланню цього явища. Насамперед це створення сприятливих умов у закладах освіти, через педагогічну комунікацію (використання фемінітивів, невикористання гендерних стереотипів та сегрегаційних життєвих уявлень); зміна змісту освітнього контенту (розробка уроків, виховних та позашкільних заходів з урахуванням недискримінаційного та гендерночутливого підходів); гендерна просвіта адміністрації школи, вчителів і вчительок, зокрема навчання використовувати у своїй роботі елементи недискримінаційного та гендерночутливого підходів; запровадження посади кар'єрного радника у закладах загальної середньої освіти дозволить учням та ученицям зробити усвідомлений вибір професії, оцінити власні здібності, виявити свої інтереси, ознайомить з

рольовими моделями в професіях, які стереотипно вважаються “чоловічими” або “жіночими”, і це значно зменшить прояви гендерної сегрегації на ринку праці; здійснення постійної інформаційно-пропагандистської діяльності щодо ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі та вжиття заходів, спрямованих на формування гендерної культури населення [5]; створення на базі закладів вищої освіти гендерних центрів, діяльність яких спрямовувалася б на посилення гендерного аспекту в змісті соціально-гуманітарних дисциплін, активізацію виховних заходів, організацію науково-дослідницької роботи з метою свідомого забезпечення засобами освіти рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, запобігання насильству в усіх сферах життя суспільства, протидії торгівлі людьми тощо [6].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, незважаючи, на те що у 2017 р. Україна відкрила доступ жінкам до 450 раніше заборонених професій (ливарні роботи, професії чорної і кольорової металургії, професії електротехнічного виробництва, тютюново-махоркового і ферментаційного виробництва, цивільної та військової оборони тощо), застарілі гендерні стереотипи, заважають цілісно розвиватися особистості та впливають на професійну орієнтацію старшокласників і старшокласниць, що зумовлює помилковий професійний вибір та зменшує можливості молоді людини щодо самореалізації у професійній

**ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ВИБІР МОЛОДЦЮ ПРОФЕСІЇ ТА
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НА РИНКУ ПРАЦІ**

сфері. Насамперед, це пояснюється недостатнім рівнем обізнаності вчителів і вчительок, батьків щодо рівного ставлення до дівчат і хлопців в освітньому процесі (зокрема щодо очікувань до старанності та успішності дівчат та хлопців), а також недостатньою розробленістю механізмів запровадження гендерного підходу у роботу сучасних закладів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анголенко В.В. та ін. Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення у соціально-правовій сфері: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О.І. Рассказової. Харків, КЗ “ХГПА” ХОР, 2017. 78 с.
2. Жерьобкіна Т., Куделя М., Слободян О. Вибір вищої освіти: гендерний аналіз. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2021/01/zvit_gendernyj_vstup_na_sajt_1.pdf (дата звернення: 26.09.2021).
3. The Global Gender Gap Report 2021. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index> (дата звернення: 26.09.2021).
4. Освітній портал Вступ. Освіта.ua. URL: <https://vstup.osvita.ua/r21/> (дата звернення: 26.09.2021).
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків: Закон України від 8 верес. 2005 р. №2866-IV. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: (дата звернення: 26.09.2021).
6. Рассказова О., Онипченко О., Чернецька Ю. Діяльність осередків гендерної освіти ВНЗ як умова імплементації гендерного компонента в освіту: досвід роботи ЦГО ХГПА. *Гендерна парадигма освітнього простору*, 2016, №3. С. 165–173.
7. Рассказова О. І., Григоренко В. Л. Гендерна соціальність особистості: структурний аналіз. *Гендерна політика міст: історія і сучасність*. Харків, 2015. С.229–230.

REFERENCES

1. Anholenko, V.V. etc. (2017). *Hendernochutlyvyi*

pidkhid u roboti z vrazlyvymy verstvamy naseleння u sotsialno-pravovii sferi [Gender-sensitive approach in working with vulnerable groups in the social and legal sphere: training manual]. (Ed.). O.I. Rasskazova. Kharkiv, 78 p. [in Ukrainian].

2. Zherobkina, T., Kudelia, M. & Slobodian, O. (2021). *Vybir vyshchoi osvity: hendernyi analiz* [Choice of higher education: gender analysis]. Available at: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2021/01/zvit_gendernyj_vstup_na_sajt_1.pdf (Accessed 26 Sept. 2021). [in Ukrainian].

3. The Global Gender Gap Report 2021. Available at: <https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index> (Accessed 26 Sept. 2021). [in English].

4. Osvitnii portal Vstup.Osvita.ua [Educational portal Vstup.Osvita.ua]. Available at: <https://vstup.osvita.ua/r21/> (Accessed 26 Sept. 2021). [in Ukrainian].

5. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei dlia zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrainy vid 8 veres. 2005 r. №2866-IV [On ensuring equal rights and opportunities for women and men: Law of Ukraine of September 8. 2005 No 2866-IV.]. *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (Accessed 26 Sept. 2021). [in Ukrainian].

6. Rasskazova, O., Onypchenko, O. & Chernetska, Yu. (2016). *Dialnist osередkiv hendernoi osvity VNZ yak umova implementatsii hendernoho komponenta v osvitu: dosvid roboty TsHO KhHPA* [Activities of gender education centers of higher education institutions as a condition for the implementation of the gender component in education: the experience of the Center for Gender Education of Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”]. “*Gender paradigm of educational space*”, No. 3, pp. 165–173. [in Ukrainian].

7. Rasskazova, O. I. & Hryhorenko, V. L. (2015). *Genderna sotsialnist osobystosti: strukturnyi analiz* [Gender personality of the individual: structural analysis]. “*Gender policy of cities: history and modernity*”. Kharkiv, pp. 229–230. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2021

“*Два основні надбання людської природи – це розум і міркування*”.

*Плутарх
давньогрецький письменник*

Олександр Купець, аспірант
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ЗАВДАННЯ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У СИСТЕМІ ВИПРАВНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

У статті наголошується на важливості системної, цілеспрямованої виховної роботи пенітенціарних закладів у виправленні та ресоціалізації засуджених. Стверджується, що її основою є моральне виховання, мета якого – спонукання засуджених до розвитку в них системи ставлень до навколишньої дійсності й самих себе відповідно до принципів та норм загальнолюдської моралі. Наголошено на визначальному впливі на формування моральності засуджених релігійного виховання. Виокремлено головні завдання морального виховання засуджених у вітчизняній пенітенціарній системі: подолання їхніх аморальних поглядів і переконань, негативних навичок та звичок поведінки; зміцнення наявних позитивних і формування нових моральних якостей; вироблення у них соціально спрямованих особистісних якостей, характеру та здібностей; формування негативного ставлення до свого злочинного минулого; активізація сфери переживань вини, спокути вини; формування усвідомлених орієнтирів бачення власного майбутнього. Обґрунтовано взаємозв'язок та взаємозалежність визначених завдань у реалізації загальної пенітенціарної ідеї.

Ключові слова: виправні заклади; пенітенціарна система; виховна робота; моральне виховання; релігійне виховання; моральний потенціал; моральні якості; цінності; засуджені.

Лит. 11.

Oleksandr Kupetz, Postgraduate Student of
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

TASKS OF MORAL EDUCATION OF CONVICTED IN THE SYSTEM OF CORRECTIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article emphasizes the importance of systematic, purposeful educational work of penitentiary institutions in the correction and resocialization of convicts. It is argued that it is based on moral education, which involves purposeful organized interaction of teachers and convicts in limited living conditions and activities, which aims to encourage convicts to develop a system of attitudes to reality and themselves in accordance with the principles and norms of universal morality. An emphasis is placed on the regulatory function of morality in the system of social relations, its importance in shaping the worldview of the individual and attitude to society. Emphasis is placed on the decisive influence on the formation of morality of convicts of religious education, which allows convicts to master the basics of Christian morality, to understand its basic principles, to form the need to be guided in their lives by its basic ideas and values (mercy, compassion, decency, respect, respect to serve others, etc.). The main tasks of moral education of convicts in the domestic penitentiary system are highlighted: overcoming their immoral views and beliefs, negative skills and habits of behavior; strengthening of existing positive and formation of new moral qualities; development of socially oriented personal qualities, character and abilities in them; formation of a negative attitude to one's criminal past; activation of the sphere of experiences of guilt, redemption of guilt; formation of conscious landmarks of vision of one's own future. The interrelation and interdependence of the defined tasks in realization of the general penitentiary idea are proved. Emphasis is placed on the need to combine in the moral education of convicts demanding with a humane attitude, reliance on their positive personal qualities and taking into account individual characteristics.

Keywords: correctional institutions; penitentiary system; educational work; moral education; religious education; moral potential; moral qualities; values; convicts.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку України як суверенної незалежної держави пріоритетним завданням залишається зміцнення й удосконалення її демократично-правових засад, правопорядок, що передбачає гарантування належного громадського порядку, а також прав та свобод усіх її мешканців. З огляду на це фахівці наголошують на необхідності посилення не тільки правоохоронної функції держави, забезпечення у ній верховенства

права, а й запобігання повторним правопорушенням особами, які відбувають покарання у виправних закладах. А це, зі свого боку, передбачає поліпшення системної виховної роботи з ув'язненими, основою якої є моральне виховання. Адже почуття власної людської гідності, самоцінності, розуміння переваг моральних цінностей та визнання їх основою соціально прийнятних норм поведінки, якими надалі будуть керуватися у своїй життєдіяльності сьогоднішні

засуджені, можна вважати результатом морального виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зауважити, що проблема виховної роботи із засудженими була об'єктом наукових студій багатьох вітчизняних дослідників, зокрема Л. Багрій-Шахматова, І. Богатирьова, В. Бадири, С. Ветошкіна [3], В. Дрижака, О. Карамана [7], О. Лисодєд [6], С. Лучко [8], А. Степанюк [6], Г. Цибульської [11], І. Яковець [6] та ін. Кожен із них розробив власну концепцію розглядуваної дефініції. Наведемо кілька визначень виховної роботи із засудженими, котрими послуговуються перелічені науковці.

Так, С. Ветошкін під виховною роботою із засудженими розуміє "...спільну діяльність адміністрації пенітенціарного закладу, освітніх і культурних товариств та самодіяльних організацій засуджених, метою якої є здійснення виховного впливу на засуджених щодо підвищення їхнього освітнього і культурного рівнів" [3, 72]. Дослідник також виокремив і складові виховної роботи із засудженими: моральне виховання, правове виховання, трудове виховання, фізичне виховання та ін.

На думку Г. Цибульської, виховна робота з ув'язненими – це "система психолого-педагогічних і соціально-правових заходів, спрямованих на виправлення засуджених, що має на меті підготувати їх до життя в суспільстві та послаблення негативного впливу позбавлення волі на особу і соціальну установку засудженого" [11, 8]. Дослідниця також рекомендує реалізувати упродовж виховного процесу в пенітенціарних закладах не тільки психолого-педагогічні, а й соціально-правові заходи.

Зі свого боку, дослідники А. Степанюк, І. Яковець, О. Лисодєд пропонують своє тлумачення виховної роботи із засудженими, під якою розуміють "систему педагогічно доцільних заходів, основними завданнями яких є виправлення поведінки засуджених, зростання їх інтелектуального, духовного та фізичного розвитку шляхом усунення певних особистісних деформацій" [6, 41].

Натомість С. Лучко доводить, що виховна робота у виправних колоніях сприяє формуванню та закріпленню у засуджених позитивного ставлення до суспільно корисної роботи, потреби до сумлінного її виконання, мотивуючи засуджених до законослухняної поведінки в колонії та за її межами. Він також стверджує, що виховна робота із засудженими постає основним чинником щодо їх виправлення й ресоціалізації та передбачає комплекс певних заходів і норм поведінки, дотримання яких є обов'язковим для осіб, позбавлених волі [8, 460].

Згідно з концепцією О. Карамана, кінцевим результатом, бажаною реальною метою виховної роботи у виправних закладах має стати створення необхідних умов для формування життєвих (людських) компетенцій засудженого, бажання та можливості діяти у конкретній життєвій ситуації відповідно до власних цінностей, ставлень та переконань, що відповідають позитивним ідеалам суспільства. Подібним чином науковцем визначена мета виховної роботи із засудженими: "Основною метою виховної роботи є формування й розвиток у засуджених якостей і навичок, що стимулюють зацікавленість у виправленні, прагнення до зайняття суспільно корисною діяльністю, дотримання прийнятих у суспільстві встановлених правил поведінки" [7, 54].

Моральні аспекти як складові виховної роботи із засудженими були предметом численних наукових розвідок. Зокрема, П. Вівчар [4], С. Дем'янчук, П. Лосик досліджували морально-правове виховання неповнолітніх засуджених у виховних колоніях; Н. Деєва вивчала питання, які стосуються обумовленості перспектив та життєвих цілей осіб, позбавлених волі, ступенем їхньої моральної занедбаності; Г. Потанін аналізував специфіку формування моральної спрямованості особистості неповнолітнього ув'язненого.

Попри таке зацікавлення означеною проблематикою, вказані автори здебільшого розглядали її з позиції кримінального права, не розкриваючи власне педагогічних аспектів аналізованих питань. Саме тому вважаємо за доцільне дослідити певні чинники морального виховання у виправних закладах як основу пріоритетного впливу на засуджених. **Метою** нашої наукової розвідки є саме основні завдання морального виховання у виправних закладах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досягнення непростих задекларованих завдань виправлення та ресоціалізації засуджених можливе тільки за умови здійснення системного, цілеспрямованого і правильно організованого впливу на них. Основним засобом та механізмом здійснення означеного впливу традиційно залишається виховна робота, що становить систему різноманітних заходів, які забезпечують досягнення цілей виправлення і ресоціалізації тих, хто перебуває у виправних закладах.

Основою виховної роботи виправного закладу є моральне виховання засуджених, що передбачає цілеспрямовану організовану взаємодію педагогів та засуджених в обмежених умовах життя й діяльності, яка має на меті спонукати останніх

ЗАВДАННЯ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У СИСТЕМІ ВИПРАВНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

до розвитку в них системи ставлень до навколишньої дійсності й самих себе відповідно до принципів та норм загальнолюдської моралі. Важливість морального чинника виховної роботи впливає з того, що саме моральність виконує функцію регулювання у системі суспільних відносин. Як відомо, у моральності людини акумулюється система норм її поведінки, що визначає її світогляд і ставлення до соціуму. Власне з огляду на те, що рівень моральної свідомості й поведінки у злочинців надто низький, вони і скоюють злочини та потрапляють до виправних закладів.

Більшість науковців суголосні в тому, що основу моральності особистості становлять знання нею норм права й моралі, наявність відповідних поглядів та переконань, якими вона керується у повсякденному житті та завдяки яким здійснює моральну саморегуляцію в суспільному оточенні. А у правопорушників моральність як компонент свідомості ґрунтується на системі аморальних норм, оцінок і суджень, котрі у них сформувалися під впливом багатьох негативних чинників (відсутності належного морального прикладу з боку батьків; відсутності цілеспрямованого морального виховання у відвідуваних освітніх закладах; наявності “авторитетних” друзів у кримінальних колах і тощо), які за своєю суттю суперечать загальнолюдським нормам поведінки. Звісно, керуючись у своєму повсякденному житті такими хибними поглядами й переконаннями, що мають, як правило, аморальний характер, правопорушники часто неправильно вибудовують свою взаємодію із соціумом, що більше, не бачать у цьому нічого поганого.

Власне одним з основним завдань морального виховання засуджених ми вважаємо подолання їхніх аморальних поглядів і переконань, негативних навичок та звичок поведінки, зміцнення наявних позитивних і формування нових моральних якостей. Особливо важливо при цьому, на нашу думку, забезпечити стимулювання морального розвитку особистості шляхом її взаємозв'язку та взаємодії з колективом.

Виховна робота із засудженими у виправних закладах, на наше глибоке переконання, має вибудовуватися на основі поєднання вимогливості з гуманним ставленням до правопорушників, спираючись на позитивні якості особистості, з урахуванням групових та індивідуальних особливостей. Ще А. Макаренко свого часу наголошував на неефективності виховання за відсутності вимогливості [9, 149]. Виховний вплив, орієнтований лише на придушення, нейтралізацію

негативних якостей особи, не дасть бажаного результату, як і вседозволеність. Із цього приводу відомий психолог С. Рубінштейн влучно зазначав, що “...хто хоче виправити недоліки людини, має розуміти і її чесноти, хоча б потенційні, тобто ті властивості, які можуть бути перетворені в чесноти при належному спрямуванні моральних сил особистості” [10, 139].

З огляду на все раніше сказане, виховний процес у місцях позбавлення волі визначається не стільки послідовним розвитком морального потенціалу засуджених, що супроводжується лише частковими, локальними його корекціями з опорою на їх домінуючий позитивний моральний досвід, скільки якісною і глибокою перебудовою більш чи менш стійкого негативного стереотипу ставлень засуджених до соціуму, закріпленого у їх аморальному досвіді. Такий процес завжди відбувається дуже складно, оскільки включає перебудову свідомості й самосвідомості особистості, руйнування її традиційної системи цінностей, звиклих способів поведінки, стереотипів тощо.

У цьому континенті доречно згадати трактування моралі відомим українським педагогом Г. Ващенком. Під нею він розумів “...голос совісті людини, свідомість її морального обов'язку і зв'язану з нею оцінку своїх та чужих вчинків” [2, 36]. При цьому, як зауважує вчений, що “моральна оцінка окремої особистості може не співпадати і навіть розходитися із загальноприйнятною. Більше того, діючи в розріз з моральними принципами суспільства, людина може отримувати особисту користь. Тобто навіть шахрайство може бути корисним за своїми наслідками, але совість засуджує його. Голос совісті може бути заглушений і навіть перекошений, але це не означає, що його нема. Він може навіть прокинутись, як це нерідко буває зі злочинцями, що під впливом тих чи інших причин усвідомлюють злочинність своєї поведінки” [2, 36].

Ми поділяємо думку Г. Ващенка про те, що “моральність людини ґрунтується на її інтелектуальних, вольових і чуттєвих властивостях. Інтелект забезпечує усвідомлення своїх обов'язків, воля допомагає людині дотримуватись моральних засад, а чуттєвість забезпечує оцінку і переживання (задоволення – незадоволення) з приводу своїх і чужих вчинків. “Чуттєве” тут зближується з поняттям “сумління”, яке забезпечує людині здатність контролювати свою поведінку” [2, 63].

Проаналізувавши вже сказане, доходимо закономірного висновку, що значно більших

ЗАВДАННЯ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У СИСТЕМІ ВИПРАВНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

результатів можна досягнути, якщо індивідуалізувати виховний вплив на засуджених, використовувати ті форми й методи морального виховання, які будуть ефективними саме для того чи того правопорушника. Для цього потрібно володіти вичерпними відомостями про кожного засудженого, добре знати про його здібності та схильності, його минуле, сімейний стан, ставлення до життя, цінності, пріоритети тощо. Наявність максимальної інформації про засуджених дає змогу вибрати і застосувати до них оптимальні заходи впливу, попередити випадки повторних правопорушень. Крім того, глибоке знання особистості правопорушника уможливує розуміння причин здійснення ним того чи того злочину.

Отже, уважаємо, що основою виховної роботи із засудженими щодо розвитку їх моральності мають стати індивідуальні програми виховання, які б урахували не тільки склад і мотиви скоєння злочину, але насамперед, особистісні якості засуджених, ступінь їх соціальної занедбаності, а також передбачали поетапність системної роботи щодо їх виправлення в період відбування покарання у виправних закладах.

Поділяємо думку багатьох сучасних вітчизняних дослідників про визначальний вплив на формування моральності засуджених релігійного виховання. Адже в умовах позбавлення волі, ізоляваності від суспільних процесів у людини особливо актуалізується питання сенсу життєвого шляху та його ціннісних орієнтирів. Тобто для більшості засуджених перегляд світоглядних засад і базисних релігійних уявлень стає життєво необхідним. Релігійне виховання, зі свого боку, забезпечуючи психотерапевтичний та компенсаторний впливи, дає можливість правопорушникам “розібратись у собі”, у причинах скоєння ними злочину, що більше, пом’якшити їх стресовий стан, постаючи т. зв. “моральним стимулятором розкаяння” [2, 36].

Не менш важливо й те, що релігійне виховання, тісно переплітаючись з моральним, дає змогу засудженим оволодіти основами християнської моралі, осягнути її засадничі принципи, сформуванню потреби керуватись у своїй життєдіяльності її базовими ідеями та цінностями: милосердям, співчуттям, добропорядністю, повагою до інших, жертвності, потребою служити іншим, безкорисливістю й добродійністю, умінням прощати кривдників, не пам’ятаючи зла, готовністю робити добро всім ближнім тощо. Віра в Бога, страх Божий володіють колосальним потенціалом морального очищення засуджених від нагромаджених упродовж злочинної діяльності

згубних звичок, аморальних поглядів та переконань. Загальногуманітарний вплив релігійного виховання на засуджених, безсумнівно, спонукає їх до кардинальних особистих позитивних змін, реалізувати які і покликані виправні заклади у співробітництві з релігійними організаціями та їх представниками.

Як відомо, сьогодні священнослужителі мають можливість відвідувати виправні заклади, відкривати у них каплички чи церкви, бібліотеки та світлиці духовної літератури. За допомогою різних форм та методів роботи із засудженими релігійні наставники сприяють їх духовно-моральному вихованню, мотивують до усвідомлення ними сутності добра і зла, формують уміння розрізняти добродійне і злочинне, соціально ціннісне й антисоціальне, виробляють потребу духовного самовиховання.

За умови, що виправлення й ресоціалізація мають відбутися під час виконання покарання, то досягти очікуваних результатів можна шляхом застосування цілого комплексу різних заходів та засобів виховної роботи. Отже, виховна робота у вітчизняних виправних закладах, спрямована на досягнення кардинальних змін особистості, передовсім має створити умови для таких змін. Увесь виховний вплив пенітенціаріїв має забезпечити формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується у соціумі як громадянин, сім’янин, професіонал. Власне ця мета, поєднуючи всі ланки системи виховання, постає критерієм його ефективності. Упродовж перебування правопорушників у виправних закладах усі учасники виховної роботи очікують виправлення й ресоціалізації засуджених як абстрактної довгоцільової мети, досягнення якої передбачається, однак не вимагається.

Висновки. Отже, на нашу думку, належна організація виховної роботи щодо становлення та розвитку моральності засуджених у виправних закладах є основою їх ресоціалізації. Головними завданнями морального виховання правопорушників у вітчизняній пенітенціарній системі вважаємо подолання їхніх аморальних поглядів і переконань, негативних навичок та звичок поведінки; зміцнення наявних позитивних і формування нових моральних якостей; вироблення у них соціально спрямованих особистісних якостей, характеру та здібностей; формування негативного ставлення до свого злочинного минулого; активізація сфери переживань вини, спокути вини; формування усвідомлених орієнтирів бачення власного майбутнього. Усі перелічені чинники у комплексі забезпечують реалізацію пенітенціарної ідеї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адзеленко О. Перевиховати можна лише в людських умовах. URL: <http://dmytro-yagunov.at.ua/news/adzelenko/2012-06-01-188>
2. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Т. 1. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.
3. Ветошкин С. Пенитенциарная педагогика в теории и практике : монографія. Москва : МГСУ "Союз", 2001. 240 с.
4. Вівчар П. В. Особливості морального виховання неповнолітніх засуджених у виховно-трудовах колоніях : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Тернопіль, 1999. 191 с.
5. Воспитательная работа с осужденными : сб. док. в помощь нач. отряда и воспитателю / сост.: И. Москалюк, Д. Малышев, Б. Шабельский. Киев : РИО МВД УССР, 1981. 426 с.
6. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі: монографія / А. Степанюк, І. Яковець, О. Лисодед та ін. ; за заг. ред. А. Степанюка. Харків : Кроссруд, 2011. 326 с.
7. Караман О. Принципи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 1. С. 51–57.
8. Лучко С. В. Співвідношення соціальної та виховної роботи із засудженими в установах виконання покарань. *Право та управління* : електрон. наук. вид. / Нац. ун-т держ. податк. служби України ; голов. ред. П. Мельник. 2012. № 2. С. 459–472. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals>
9. Макаренко, А. С. Сочинения : в 7 т. Москва: Изд-во Акад. пед. наук, 1958. Т. 5. 559 с.
10. Рубинштейн С. Принципы и пути развития психологии. Москва : АН СССР, 1959. 353 с.
11. Цыбульская Г. Правовое регулирование воспитательного воздействия на несовершеннолетних, осужденных к лишению свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Рязань, 2003. 20 с.

REFERENCES

1. Adzelenko, O. Perevykhovaty mozhna lyshe v liudskykh umovakh [It is possible to re-educate only in human conditions. Available at: <http://dmytro-yagunov.at.ua/news/adzelenko/2012-06-01-188> [in Ukrainian].
2. Vashchenko, H. (1994). Vykhovnyi ideal :

pidruchnyk dlia pedahohiv, vykhovnykiv, molodi i batkiv [Educational ideal: a textbook for teachers, educators, youth and parents]. Vol. 1. Poltava. p.191 [in Ukrainian].

3. Vetoshkyn, S. (2001). Penyentsyarnaia pedahohyka v teoryi y praktyke : monohrafiya [Penitentiary pedagogy in theory and practice: a monograph]. Moscov, 240 p. [in Russian].

4. Vivchar, P. V. (1999). Osoblyvosti moralnoho vykhovannia nepovnlitnykh zasudzhenykh u vykhovno-trudovykh koloniiakh [Features of moral education of juvenile convicts in educational and labor colonies]. *Candidate's thesis*. Ternopil, 191 p. [in Ukrainian].

5. Moskalyuk, I., Malyshev, D. & Shabelskiy, B. (1981). Vospitatelnaya rabota s osuzhdennymi [Educational work with convicts]. *Sat. dock. in the assistant. detachment and educator*. Kyiv, 426 p. [in Russian].

6. Stepaniuk, A. Yakovets, I. & Lysodied, O. (2011). Zasoby vypravlennia i resotsializatsii zasudzhenykh do pozbavlennia voli: monohrafiia [Means of correction and resocialization of convicts: a monograph]. Kharkiv, 326 p. [in Ukrainian].

7. Karaman, O. (2011). Pryntsyipy sotsialno-pedahohichnoi roboty z nepovnlitnymy zasudzhenyymy v penitentsiarnykh zakladakh [Principles of social and pedagogical work with juvenile convicts in penitentiary institutions]. *Social pedagogy: theory and practice*. No. 1. pp. 51–57. [in Ukrainian].

8. Luchko, S. (2012). Spivvidnoshennia sotsialnoi ta vykhovnoi roboty iz zasudzhenyymy v ustanovakh vykonannia pokaran [Correlation of social and educational work with convicts in penitentiary institutions]. *Law and management: electron. Science. issue. / Nat. Univ. tax. services of Ukraine; (Ed.). P. Melnyk. No. 2. pp. 459–472. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals> [in Ukrainian].*

9. Makarenko, A. (1958). Sochyneniya : v 7 t. [Essays: in 7 vols]. Moscov, Vol. 5, 559 p. [in Russian].

10. Rubinshteyn, S. (1959). Printsipy i puti razvitiya psikhologii [Principles and ways of development of psychology]. Moscov, 353 p. [in Russian].

11. Tsybul'skaya, G. (2003). Pravovoe regulirovanie vospitatelnogo vozdeystviya na nesovershennoletnykh, osuzhdennykh k lisheniyu svobody [Legal regulation of educational impact on minors sentenced to imprisonment]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Riazan, p. 20. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2021

УДК 37(091)(477)“195”

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243960>

Роман Петренко, аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА ОСВІТУ В ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У статті аналізуються основні підходи до реалізації права засуджених на освіту в пенітенціарних закладах України упродовж другої половини ХХ ст. Виокремлено періоди, протягом яких змінювалась законодавча база, система освітніх закладів для засуджених та форми її отримання: перший – 50–60-ті рр. ХХ ст. (розробка нормативно-законодавчої бази щодо здобуття засудженими різних рівнів освіти; обов'язковість загальноосвітньої підготовки); другий – 70–80-ті рр. ХХ ст. (створення системи професійно-технічної освіти; розробка різних форм організації професійно-технічного навчання); третій – 90-ті рр. ХХ ст. (занепад та руйнація загальноосвітньої та професійно-технічної освіти засуджених; закриття вечірніх шкіл і професійно-технічних училищ у пенітенціарних установах); четвертий – 2000-ні рр. ХХ ст. (відновлення мережі закладів загальної середньої освіти при всіх виправних та виховних колоніях, а також слідчих ізоляторах; відновлення мережі професійно-технічних закладів освіти при установах виконання покарань). Обґрунтовано важливість здобуття освіти засудженими в пенітенціарних закладах як необхідної умови отримання якісних знань, умінь, навичок та професійної кваліфікації, що в подальшому сприятиме їх особистісному розвитку і ресоціалізації в суспільстві.

Ключові слова: виправно-трудова законодавство; пенітенціарні заклади; професійно-технічна освіта; загальноосвітня підготовка; засуджені; ресоціалізація.

Лит. 8.

Roman Petrenko, Postgraduate Student of the General and Preschool Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE MAIN APPROACHES TO THE IMPLEMENTATION OF CONVICTED RIGHTS FOR EDUCATION IN PENITENTIARY INSTITUTIONS OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

The main approaches to the realization of the right of convicts to education in penitentiary institutions of Ukraine during the second half of the twentieth century are analyzed in the article. It is stated that at the beginning of this period (in the 50-60s of the twentieth century) the regulatory framework was developed for convicts to obtain different levels of education, ranging from primary to vocational; general education is becoming a mandatory element of the system of means of correction and re-education of convicts. It is emphasized that the 70-80s of the twentieth century, characterized by the creation of a system of vocational education for convicts; development of various forms of organization of vocational training of convicts in penitentiary institutions: individual, brigade, course training, training in vocational school without separation from production, training of convicts in schools of excellence and in master classes. It is determined that the 90s of the twentieth century were a period of decline and destruction of general and vocational education of convicts; the era of mass closure of evening schools and vocational schools in penitentiary institutions. It is proved that the restoration of the network of general educational institutions at all correctional and educational colonies, as well as pre-trial detention centers began in the 2000s; restoration of the network of vocational schools at penitentiary institutions. The importance of obtaining education by convicts in penitentiary institutions as a necessary condition for obtaining quality knowledge, skills, abilities and professional qualifications, which will further contribute to their personal development and resocialization in society, is substantiated.

Keywords: correctional and labor legislation; penitentiary institutions; vocational schools; evening schools; vocational education; general education; convicts; resocialization.

Постановка проблеми. Освіта як основа отримання людиною систематизованих знань і формування ціннісних орієнтирів є необхідною умовою її особистісного становлення. Право на освіту в нашій державі має кожен громадянин, що гарантовано на законодавчому рівні Конституцією України. Так, у ст. 53 задекларовано доступність та безоплатність

дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах. А згідно зі ст. 24, право на освіту гарантується кожній людині на принципах рівності [5]. Власне про це йдеться і у низці відповідних міжнародних документів: Загальній декларації прав людини (ст. 26), Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права

(ст. 13) та ін. [6]. Отож, правом на отримання освіти володіють і засуджені, що відбувають покарання в пенітенціарних закладах. Адже їм, як і будь-яким іншим громадянам України, держава має забезпечити належні умови для отримання якісних знань, умінь, навичок та професійної кваліфікації, що в подальшому сприятиме їх особистісному розвитку та ресоціалізації в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання доступності освіти розроблялися багатьма науковцями. Його досліджували представники різних галузей: правники, філософи, психологи та педагоги. Філософські аспекти означеного поняття з'ясовували Б. Гершунський [2], Т. Кучера, Л. Насонова, В. Дейнека та ін.; правові – В. Боняк [1], А. Васильєва, О. Домаранський, В. Жирнов, В. Журавльов, Н. Шукліната ін.; психологічні – С. Панченко та ін.; педагогічні – В. Алексєєв, І. Апрелева та ін. Їхні розвідки висвітлювали реалізацію принципу доступності освіти для різних категорій громадян, у тому числі і засуджених.

У філософії освіти розглядуване поняття глумачиться у контексті панування у суспільстві гуманістичних цінностей, а сама освіта охоплює три взаємопов'язані блоки: 1) як державна цінність; 2) як суспільна цінність; 3) як особистісна цінність [2].

Правознавці акцентують на нормативно-правовій складовій освіти. Зокрема, В. Боняк, здійснивши системний аналіз норм внутрішнього законодавства, резюмує, що “право на освіту – це реально існуюча та гарантована державою можливість кожного громадянина користуватися усіма відображеними у законі благами у сфері освіти” [1, 107]. Дослідниця Н. Шукліна право особи на освіту вважає “ядром культурних прав та свобод людини і громадянина”, а освіту – “однією з найважливіших умов усебічного розвитку кожного” [8, 79].

Педагоги при дослідженні аналізованої проблеми в основному зосереджувалися на її історично-організаційному аспекті (В. Алексєєв та ін.), на характеристиці особливостей здобуття освіти засудженими у різних типах виправних закладів (Н. Калашник, Н. Максимова, О. Янчук). Науковці зокрема зазначають, що виникнення і становлення освіти осіб, позбавлених волі, – це триваючий у часі соціально-педагогічний процес. Різні його етапи в окремі історичні періоди дають змогу вважати освіту дієвим засобом виправлення і ресоціалізації засуджених [3, 83].

З огляду на це ретроспективний аналіз розвитку та реалізації освіти засуджених упродовж

виконання покарання має не тільки теоретичне, пізнавальне, а й важливе практичне значення, оскільки уможливорює творче використання накопиченого досвіду, уникнення певних помилок, що мали місце в минулому. Тому **метою** нашої наукової розвідки є висвітлення основних підходів до реалізації права засуджених на освіту в пенітенціарних закладах України впродовж другої половини ХХ ст.

Виклад основного матеріалу.

У 1954–1961 рр. Радою Міністрів СРСР було прийнято низку постанов про поліпшення діяльності виправно-трудоустанов, у яких декларувався розвиток загальноосвітнього навчання засуджених до позбавлення волі. У цей період були створені перші навчально-консультаційні пункти, організовувалося заочне навчання засуджених. Найпоширенішими у цей час у місцях позбавлення волі були вечірні восьмирічні і середні школи, що відкривалися виконкомом місцевих Рад депутатів трудящих за спільним поданням органів народної освіти і внутрішніх справ. Такі освітні заклади мали перевагу над заочними школами, тому що учні в них постійно перебували під опікою учителів, які, окрім навчальної, проводили з ними різнопланову позанавчальну роботу.

Окрім восьмирічних і середніх шкіл, згідно з Положенням про загальноосвітні школи виправно-трудоустанов Ради Міністрів СРСР, затвердженим Міністерством освіти СРСР і погодженим із Міністерством внутрішніх справ СРСР у 1958 р., у ВТУ (виправно-трудоустановах) за потреби організовувалися і початкові школи для тих, хто не мав початкової освіти.

За відсутності умов для дистанційного або заочного навчання, особливо у старших класах, засуджені могли придбати підручники і займатися самостійно, здаючи екзамен екстерном. Окрім того, практикувалося навчання малограмотних, неписьменних і засуджених похилого віку шляхом організації індивідуально-групових занять з особами, які мали достатній рівень освіти, тобто т. зв. взаємонавчання. Цікавим є і той факт, що для учнів ВТУ існувала певна система пільг: у період навчання вони не підлягали переводу в інші підрозділи, звільнялися від роботи на час складання екзаменів (без збереження заробітної плати), у години навчання у школі не використовувалися на господарських роботах, вчасно обслуговувалися в їдальні, лазні, магазині. Це, на нашу думку, певною мірою сприяло мотивації засуджених до отримання освіти.

Згідно з Положенням про виправно-трудоустанов колонії і тюрми, прийнятим Радою Міністрів СРСР у 1961 р., для засуджених у віці до 50 років

було обов'язковим отримання восьмирічної освіти. Детально питання здійснення загальноосвітньої підготовки регулювалося Інструкцією про застосування Положення про вечірню школу СРСР у загальноосвітніх вечірніх школах виправно-трудових установ.

Зазначимо, що мережа професійно-технічних училищ та їхніх філій значно розширилася після прийняття Положення про професійно-технічне навчання ув'язнених у 1965 р. Відповідно до нього, у період навчальних занять учні не залучалися до виконання понаднормових та інших робіт, їх мали вчасно обслуговувати в їдальні, лазні, магазині, щоб вони могли прибути на навчання у встановлений час. У Положенні визначалися і заходи впливу на ув'язнених, які порушували навчальну дисципліну. До прикладу, учні, які систематично пропускали заняття без поважних причин, відраховувалися з професійно-технічного училища після застосування всіх засобів і заходів адміністративного впливу за узгодженням з адміністрацією виправно-трудової установи.

Окрім того, в аналізований період значно розширилася мережа середніх шкіл і навчально-консультаційних пунктів для засуджених. Згідно з Основами виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік, прийнятими у 1969 р., кожному засудженому гарантувалося право на загальну освіту. Щобільше, у ст. 7 зазначених Основ ішлося про обов'язковий восьмирічний "всеобуч" засуджених, який було визнано одним із важливих засобів їх виправлення й перевиховання. "Всеобучу" підлягали всі особи, які не мали закінченої восьмирічної освіти. Одночасно активно пропагувалося максимальне залучення всіх засуджених, які бажають навчатися, до старших класів.

Основи виправно-трудового законодавства, прийняті у 1969 р., визнали професійно-технічне навчання засуджених одним з основних засобів їхнього виправлення і перевиховання. Відповідно до ст. 31 Основ, кожен засуджений, відбуваючи покарання, мав право отримати професійно-технічну освіту. У ст. 30 Основ законодавства про народну освіту 1973 р. наголошувалося, що професійно-технічні навчальні заклади є основною школою професійно-технічної освіти молоді. Це законодавче положення безпосередньо сприяло удосконаленню професійного навчання засуджених у місцях позбавлення волі. Аналіз спеціальної літератури показав, що у 1971–1977 рр. підготовка фахівців у професійно-технічних училищах та їхніх філіях зростає удвічі. До цього часу переважна більшість вітчизняних виправно-трудових установ мала у своєму розпорядженні

відповідно обладнані професійно-технічні училища [4, 7].

Міністерством внутрішніх справ СРСР були розроблені конкретні заходи для подальшого удосконалення професійно-технічного навчання засуджених, а також визначені перспективні завдання, одним з яких було завершення впродовж 1979–1982 рр. створення профтехучилищ та їхніх філій у всіх виправно-трудових установах і лікувально-трудових профілакторіях. Професійна підготовка осіб, позбавлених волі, організовувалася згідно з Основами виправно-трудового законодавства, виправно-трудовими кодексами та відповідними документами Державного комітету Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти без відриву від виробництва.

Керівництво професійно-технічним навчанням засуджених, а також планування, фінансування і контроль за станом цієї роботи здійснювали Головне управління виправно-трудових установ і Головне управління лісних виправно-трудових установ Міністерства внутрішніх справ. Головними принципами організації тодішнього професійно-технічного навчання засуджених були основні принципи народної освіти, трансформовані з урахуванням специфіки здійснення навчання у місцях позбавлення волі.

Правильний вибір кожним засудженим професії є важливим чинником у профілактиці рецидивної злочинності і забезпеченні виробництва кваліфікованими фахівцями. Тому при визначенні набору спеціальностей профтехучилищ урахувалися потреби тих чи тих регіонів країни у кваліфікованій робочій силі; перевага при цьому надавалася широкопрофільним професіям, що забезпечують швидку перекваліфікацію після звільнення.

До професійно-технічного училища передусім зараховували засуджених, які не мали спеціальності. Але, як показала практика, для деяких із них навчання було тягарем, тому майстри виробничого навчання й інженерно-технічні працівники мали переконувати засуджених у необхідності набуття і розширення знань за фахом, на конкретних прикладах демонструвати, що без професійних знань і навичок не можна забезпечити своє життя на волі. Засудженим, які не мали загальної освіти, рекомендували спочатку закінчити школу, а потім вступати до училища, оскільки середня освіта була і є необхідною базою до опанування професійно-технічними спеціальностями.

Упродовж досліджуваного нами періоду до норм виправно-трудового права неодноразово вносилися зміни, у тому числі й ті, що регулювали

загальноосвітнє навчання у виправно-трудовах установах. Так, у 1980 р. законодавчо було закріплено обов'язок отримання загальної середньої освіти засудженими у віці до 30 років, а у 1985 р. – у віці до 40 років. У 1984 р. були прийняті Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи, що висунули перед загальноосвітнім навчанням засуджених нові завдання [7, 24].

Вивчення тогочасних статистичних відомостей дає підстави стверджувати, що до початку реформування кримінально-виконавчої систем України (1993) кількість засуджених, які мають початкову, неповну середню освіту, зменшилася, натомість зросла кількість осіб із загально-середньою, середньо-спеціальною, незакінченою вищою й вищою освітою. Відповідно зменшилася кількість осіб, які потребували загальноосвітнього навчання. Окрім того, погіршення соціально-економічних умов у державі викликало певні труднощі у фінансуванні пенітенціарних закладів. Усе це спричинило зменшення кількості загальноосвітніх шкіл при виправних установах.

Як відомо, після розпаду Радянського Союзу через відсутність належного фінансування у 1992 р. професійно-технічні навчальні училища у виправних установах були закриті. При цьому кваліфіковані працівники були звільнені, а навчальна матеріально-технічна база професійно-технічних училищ – ліквідована. Вдалося зберегти лише ті, що діяли при 11 виховних колоніях, у яких утримувалися неповнолітні засуджені.

Отже, у 1991–1993 рр. у результаті формально-бюрократичного виконання Закону України “Про освіту” фактично була зруйнована система вечірніх шкіл і професійно-технічних училищ у виправних колоніях.

У 2004 р. з утворенням Державного департаменту України з питань виконання покарань як центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом почалася робота з відновлення в пенітенціарних установах шкіл та професійно-технічних училищ. У 2004–2007 рр. були створені навчальні центри при 82 виправних колоніях, де щорічно здобували професійно-технічну освіту та підвищували свою кваліфікацію понад 12 тисяч засуджених за 65 робітничими професіями. Отож, можемо стверджувати, що наприкінці ХХ ст., а саме у 2000-х рр., загальноосвітньому та професійно-технічному навчанням засуджених в Україні почала приділятися підвищена увага, що сприяло відновленню й розвитку загальноосвітніх та професійно-технічних установ для засуджених.

Висновки. Доходимо висновку, що упродовж

досліджуваного нами періоду (др. пол. ХХ ст.) змінювалися підходи до реалізації права засуджених на освіту в пенітенціарних закладах України, що було зумовлене великою мірою державною політикою в цій царині. Так, на початку означеного періоду (у 50–60-ті рр. ХХ ст.) розроблялася нормативно-законодавча база щодо здобуття засудженими різних рівнів освіти, починаючи від початкової до професійно-технічної; загальноосвітня підготовка стає обов'язковим елементом системи засобів виправлення й перевиховання засуджених. 70–80-ті рр. ХХ ст. характеризуються створенням системи професійно-технічної освіти для засуджених; розробкою різних форм організації професійно-технічного навчання засуджених у пенітенціарних закладах: індивідуальною, бригадною, курсового навчання, навчання у професійно-технічному училищі без відриву від виробництва, навчання засуджених у школах передового досвіду і в класах майстрів. 90-ті рр. ХХ ст. – це період занепаду та руйнації загальноосвітньої та професійно-технічної освіти засуджених; доба масового закриття вечірніх шкіл і професійно-технічних училищ у пенітенціарних установах. Після 2000-х рр. ХХ ст. розпочалося відновлення мережі закладів загальної середньої освіти при всіх виправних та виховних колоніях, а також слідчих ізоляторів; відновлення мережі професійно-технічних закладів освіти при установах виконання покарань; надання прав на освіту засуджених особливого значення для майбутньої їх ресоціалізації. Подальших розвідок потребує розгляд питання доступу до освіти засуджених у сучасних пенітенціарних закладах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні : моногр. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2008. 180 с.
2. Гершунский Б. В. Философия образования. Москва : Флинта, 1998. 432 с.
3. Калашник Н. Г., Максимова Н.Ю., Янчук О.Б. Соціально-психологічні аспекти оптимізації навчально-виховного процесу в закладах освіти при виховних колоніях для неповнолітніх засуджених : метод. рек. Київ, 2009. С. 82–83.
4. Коновалов Б. И. Производственную базу при ИТУ – на службу исправления осужденных. *Исправительно-трудоые учреждения*. Информ. бюллетень. Москва, 1978. № 5. С. 6–9.
5. Конституція України : станом на 01 січ. 2006 р. *Міністерство юстиції України* : офіц. вид. Київ, 2006. 123 с.

6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042

7. Наташев А.Е. Советское исправительно-трудовое законодательство (основные вопросы теории и практики). Москва : Изд. ВНИИ МВД СССР, 1975. 168 с.

8. Шукліна Н. Г. Конституційне право : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 632 с.

REFERENCES

1. Boniak, V. O. (2008). Konstytutsiine pravo liudyny i hromadianyna na osvitu v Ukraini [The constitutional right of man and citizen to education in Ukraine]. Monohraf. Dnipropetrovsk, 180 p. [in Ukrainian].

2. Hershunskiy, B. V. (1998). Fylosofiya obrazovaniya [Philosophy of education]. Moscow, 432 p. [in Russian].

3. Kalashnyk, N. H., Maksymova, N.Iu. & Yanchuk, O.B. (2009). Sotsialno-psykholohichni aspekty optymizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v zakladakh osvity pry vykhovnykh koloniiakh dlia nepovnolitnykh zasudzhennykh [Socio-psychological

aspects of optimization of the educational process in educational institutions at educational colonies for juvenile convicts]. Kyiv, pp. 82–83. [in Ukrainian].

4. Konovalov, B. I. (1978). Proizvodstvennyuyu bazu pri ITU – na sluzhbu ispravleniya osuzhdennykh [The production base at the ITU – for the correction of convicts]. Inform. newsletter. Moscow, no. 5. pp. 6–9. [in Russian].

5. Konstytutsiia Ukrainy : stanom na 01 sich. (2006). Ministerstvo yustytzii Ukrainy [Constitution of Ukraine: as of January 1. 2006]. Kyiv, 123 p. [in Ukrainian].

6. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava. Pryiniato 16 hrudnia 1966 roku Heneralnoiu Asambleieiu OON [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights]. Adopted on December 16, 1966 by the UN General Assembly. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042 [in Ukrainian].

7. Natashev, A.Ye. (1975). Sovetskoe ispravitelno-trudovoe zakonodatelstvo (osnovnye voprosy teorii i praktiki) [Soviet correctional labor legislation (basic issues of theory and practice)]. Moscow, 168 p. [in Russian].

8. Shuklina, N. H. (2008). Konstytutsiine pravo [A constitutional right]. Studying Manual. Kyiv, 632 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.08.2021

“Велика безодня сама людина, волосинки її легше полічити, ніж почуття та порухи її серця”.

“Не виходь у світ, а повертайся до самого себе: всередині людини знаходиться правда”.

“Хто шукає – не помиляється”.

*Аврелій Августин Блаженний
християнський теолог і церковний діяч*

“Нехай наші очі бачать в людях найкраще, серця вибачають найгірше, а душі не втрачають віри”.

*Ельчин Сафарлі
сучасний азейбаржанський письменник*

“Боже, дай мені розум і душевний спокій, щоб змиритися з тим, що я не можу змінити; силу, аби змінити те, що можу і мудрість відрізнити одне від одного”.

*Климентій Шептицький
Блаженний священномученик*

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 8 – 12 друкованих сторінок із ілюстраціями (рисуноками, таблицями). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в форматі *.doc. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кегль. Розмір полів: ліве – 3,0 см; праве – 1,5 см; верхнє – 2,0 см; нижнє – 2,0 см; інтервал – 1,5.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ:

- УДК;
  - анотація українською мовою 500 друкованих знаків, анотація англійською мовою розширена, обсяг 1800-2000 друкованих знаків, до англійської анотації додається в окремому файлі український переклад;
  - ключові слова (українською, англійською мовами), перелік ключових слів від 5 до 10;
  - рисунки, таблиці з підписаними підписами;
  - оформлення списку літератури – за міжнародним бібліографічним стандартом АРА; кількість літературних джерел має складати не менше 5 та не більше 15. Цитувати необхідно як класичні, так і найновіші публікації (останніх 3-5 років) опублікованих у провідних профільних виданнях. У кінці статті подається транслітерований список літератури (references).
  - відомості про автора (авторська карточка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони.
3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензій не потрібно.
4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.
5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог Атестаційної колегії МОН України до фахових видань та публікацій необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ЗВО всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, фахівці освітньої діяльності, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень із загальної педагогіки, історії педагогіки, теорії та методики навчання, корекційної педагогіки, теорії та методики професійної освіти, соціальної педагогіки, теорії та методики управління освітою, теорії та методики виховання, дошкільної педагогіки, інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та науці.

Комп'ютерний набір та верстка

Наталія Примаченко, к.пед.н., член Національної спілки журналістів України
Іван Василиків, к.пед.н., член Національної спілки журналістів України